UNIVERSAL
LIBRARY
OU_228306
UNIVERSAL
LIBRARY

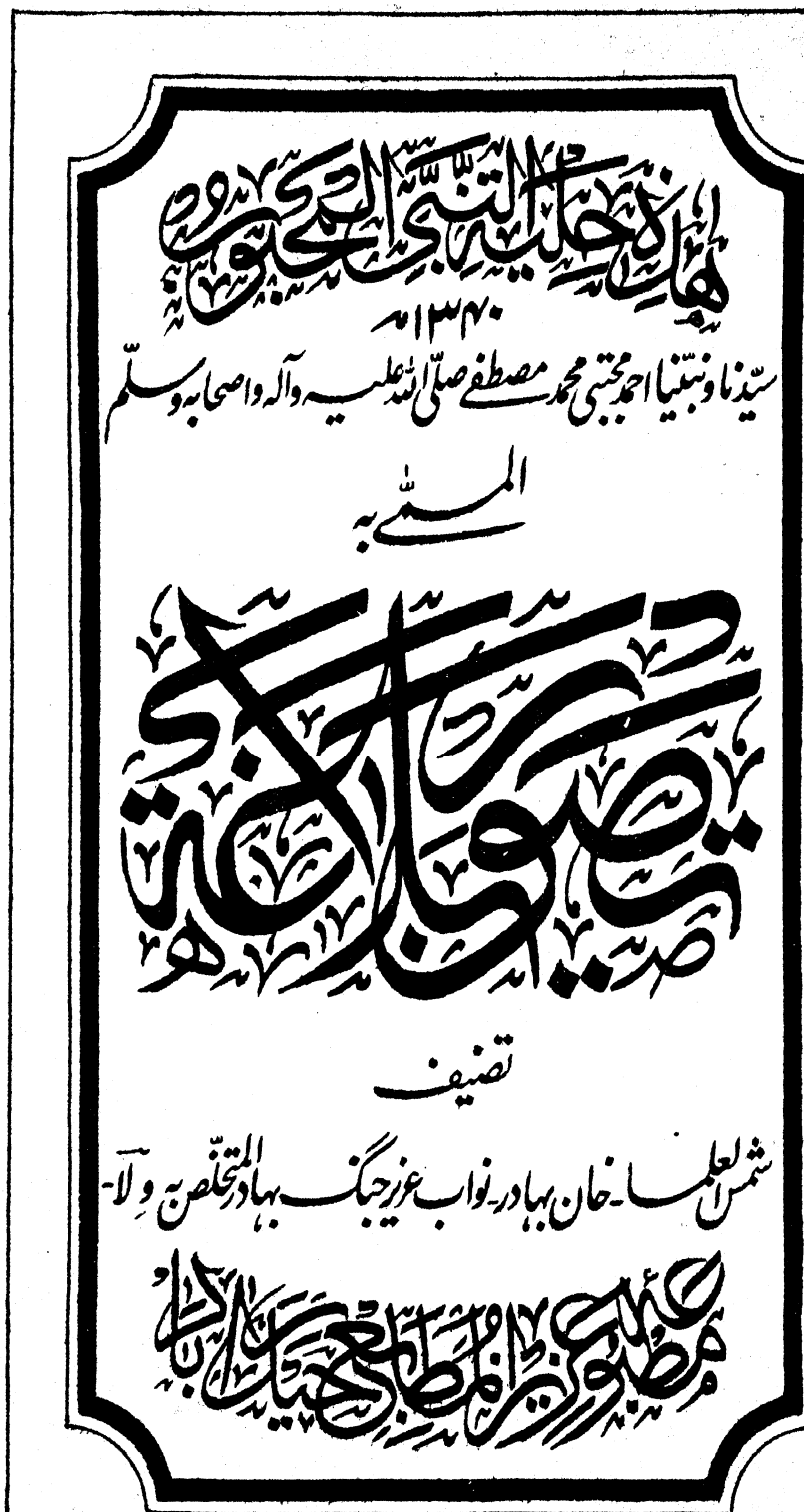

قدرت اللہ کاتب قدرت

فہرست تقاریظ سخنوران باکمال

نمبر شمار	تخلص	نام	نمبر صفحہ
۱	۲	۳	۴
۱	آصفی	والاجناب۔ فضیلتمآب۔ مولانا عبدالجبار خاں صاحب منتظم	۴
.		دفتر معتمد صاحب صرف خاص مبارک۔	۰
۲	زہری	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی محمد جعفر صاحب ناظم	۷
.		جاگیر آصف نگر علاقہ سرکار عالی۔	۱
۳	سخا	والاجناب فیضمآب مولوی حاجی حکیم سید نظیر حسن صاحب مصحح دارالترجمہ	۹
۴	شاد	عالیجناب معلے القاب۔ مہاراجہ یمین السلطنت کرشن پرشاد بہادر	۱۰
.	.	جی۔ سی۔ آئی۔ ئی۔ پیشکار دولت آصفیہ۔	.
۵	شمسی	والاجناب فضیلتمآب۔ مولانا سید محمد اشرف صاحب پروفیسر	۱۱
.		کلیہ جامعہ عثمانیہ۔ سرکار عالی۔	.
۶	شوکت	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی سید کاظم علی صاحب بلگرامی	۱۳
.	.	وظیفہ یاب حسن خدمت (صدر محاسبی پائگاہ)۔	.
۷	ضیا	عالیجناب۔ فضیلتمآب۔ مولانا۔ نورالضیاء الدین صاحب	۱۵
.	.	معزز رکن مجلس عالیہ عدالت سرکار عالی۔	.

فہرست تقاریظ سخنوران باکمال

نمبر شمار	تخلص	نام	نمبر صفحہ
۱	۲	۳	۴
۱	آصفی	والاجناب۔ فضیلتمآب۔ مولانا عبدالجبار خاں صاحب منتظم	۴
.	.	دفتر معتمد صاحب صرف خاص مبارک۔	۰
۲	زمہری	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی محمد جعفر صاحب ناظم	۷
.	.	جاگیر آصف نگر علاقۂ سرکار عالی۔	۰
۳	سخا	والاجناب فیضمآب مولوی حاجی حکیم سید نظیر حسن صاحب مصحح دارالترجمہ	۹
۴	شاد	عالیجناب معلّے القاب۔ مہاراجہ یمین السلطنۃ سرکشن پرشاد بہادر	۱۰
.	.	جی۔ سی۔ آئی۔ ئی۔ پیشکار دولت آصفیہ۔	۰
۵	شمسی	والاجناب فضیلتمآب۔ مولانا سید محمد اشرف صاحب پروفیسر	۱۱
.	.	کلیۂ جامعۂ عثمانیہ۔ سرکار عالی۔	۰
۶	شوکت	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی سید کاظم علی صاحب بلگرامی	۱۳
.	.	وظیفہ یاب حسنِ خدمت (صدر محاسبی بانگاہ)۔	۰
۷	ضیا	عالیجناب۔ فضیلتمآب۔ مولانا۔ نورالضیاء الدین صاحب	۱۵
.	.	معزز رکن مجلس عالیۂ عدالت سرکار عالی۔	۰

۸	عاصی	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی۔ حاجی سید عبدالرزاق صاحب	۱۶
.	.	وکیل ہائی کورٹ حیدرآباد دکن۔	.
۹	عالی	والاجناب۔ فضیلتمآب۔ مولانا۔ حکیم محمد وحیدالدین صاحب	۱۷
.	.	طبیب سرکار عالی۔	.
۱۰	عشق	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی۔ حاجی حبیب اللہ صاحب	۱۹
.	.	وظیفہ یاب سرکار عالی۔	.
۱۱	علّامی	والاجناب۔ معلّی القاب۔ نواب فصیح جنگ بہادر	۲۰
.	.	ایچ۔ سی۔ ایس۔ معتمد مالگزاری۔	.
۱۲	کوکب	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی میرزا مہدی خاں صاحب	۲۲
.	.	وظیفہ یاب نظامت وردم شماری۔	.
۱۳	محوی	والاجناب۔ فیضمآب۔ مولوی میر مسعود علی صاحب بی۔ اے	۲۴
.	.	وظیفہ یاب ناظم عدالت صوبہ۔	.
۱۴	نوری	والاجناب۔ فضیلتمآب۔ مولانا۔ جمال الدین صاحب پروفیسر	۲۷
.	.	نظام کالج۔	.
۱۵	وفا	برخوردار۔ مولوی عالم۔ رکن الدین احمد۔ مہتمم خزانہ ضلع گلبرگہ۔	۳۰

شکرانۂ مصنفِ ایں کتاب بر تقاریظِ سخنورانِ باکمال

ذی سوادانِ سخن بر روے عالم خال خال
نعمتے باشد وجودِ شان درین قحط الرجال

از کرامات مبینِ دورِ عثمانیست ایں
در دکن ذوقِ کلامِ نکتہ پروردانِ حال

ذاتِ ہر یک زیں سخن سنجانِ نامی مغتنم
ہر یکے زینہا ہنرمند و ہنر ور بے ہمال

مولوی معنوی آں آصفیِ نیک ذات
نکتہ سنجِ پہلوی گنجینۂ فضل و کمال

فرخیِ نامدار آن زہریِ با ہنر
ہمچو قاآنی گہربار آن سخاے ذی نوال

شادِ عالیشان مہاراجہ یمین السلطنہ
ہمسرِ سلمان عدیلِ سرخوشِ شیریں مقال

نیرِ چرخِ سخن خورشیدِ اوجِ علم و فن
عرفیِ ملکِ دکن آن شمسیِ روشن خیال

شوکتِ ہمرنگِ شوکت نکتہ سنجِ بلگرام
دان ضیاے با فضیلت ہمسرِ شمس و جلال

عاصیِ قدسی نشان وان عالیِ سحبانِ عصر
عشقِ رنگین داستان آن شاعرِ معجز مقال

نکتہ سنجِ نامور علامیِ سعدی صفات
کوکبِ چرخِ ہنر چون بدرِ چاچیِ و کمال

محویِ ہمرنگِ جامیِ نوریِ روشن کلام
جانشینِ انوری در حسنِ فکرت چوں جمال

ہر یکے معجز بیان جادو رقم افسوں نگار
فکرِ ہر یک در سخن آرائیش سحرِ حلال

ہر یکے را فکرِ او تصویرِ استعدادِ اوست
روے طبعِ ہر یکے در حسنِ خود با خط و خال

ہر یکے را در گلستانِ سخن رنگِ دگر
ہر یکے در رنگِ خود ہمچوں گلِ رنگین نہال

از کرم کردند تنقیدِ کلامِ من ہمہ
فرضِ اخلاقی است ایں شکرانۂ اہلِ کمال

باتو می گویم سخنور چیست تقریظ سخن
حسن تنقید است بر افکار شاعر حسب حال

قدر گوهر شه بداند یا بداند جوهری
وزن لولوے سخن غیر از سخنجے محال

هر یکے زینها ز رنگ فکر ما نقشے کشید
گرده را بر دازِ او پیرایۂ حسن و جمال

فکر شان تنقید تصویر بلاغت در سخن
فکر ما تقریظ تنقیدات ارباب کمال

آن بود بسم الله عنوان فکر ما ولا
این بود دیباچه حسن گلستان خیال

نظم هر یک را بختم اوست تاریخے لطیف
بود ما را هم بآئین تتبع فکر سال

چون بحسب فکر سر بر دم ندا آمد ز غیب
این دو تاریخے است موزون و مرتب حسب حال

راقم تنقید افکار ولا اهل سخن
از ولا شکرانۂ هر یک رفیق باکمال

۱۳۴۰ھ ۱۳۴۰ھ

گوش گردون کر ز هیبت نکته سنجان کن
حق نگه دار د سخن را زافت عین الکمال

(۱) آصفی - والاجناب فضیلتمآب مولانا عبد الجبار خانصاحب منتظم دفتر معتمد صرفخاص مبارک

میر عثمان علیخان بهادر خسرو است
کز هلالش خیره بینی چشم هوش فرقدان

تیر عالم فروز چرخ آصف جاهیست
پرتو انوار عدلش بر ظلمت از جهان

از جلال سطوت او وز شکوه سلطنت
آفتاب شهرتش شد در جهان پرتو فشان

کرده است آباد اقلیم دکن ز اهل کمال
دار علم حیدر آباد است دار کاملان

از وجود کاملان چون روشنان بینی فروغ
این زمان ملک دکن دارد فروغ آسمان

قدر دان علم و فضل و پایه سنج اهل فضل
عزت افزاے کمال هوش و عقل برتران

میکند دارائی و گنجینه افشانی بعلم — بی نیاز ند اهل علم از فیضِ دیگر خسروان
زان گرامی گوهرانِ لجۂ علم است و فضل — قدر سنج گوهرِ معنی ولا ے نکته دان
چشمِ او چوں کرد آهنگِ سفر در ملکِ خواب — توشۂ چشمش شده دیدارِ شاهِ انس و جان
آفرین بر خامۂ اعجاز پرداز ولا — نقش بسته از همان صورت که دادندش نشان
پیشِ نقشش نقشِ مانی صورتِ بے معنی است — سرّ او در دیدۂ اهلِ نظر باشد عیان
اوست صورت بندِ معنی از کمالِ قدرتے — از دمِ اعجاز کلکش نقشِ او دارد روان
از بهارِ حسنِ پیغمبر ولا چوں طرف بست — از گلِ هر عضوِ او دیده بهارِ بے خزان
از گلِ الفاظ و از بوے معانی تازه کرد — دسته بندِ فکرِ او مغزِ خیالِ قدسیان
زان قدِ رعنا که پیشش سدرهٔ طوبیٰ گیاست — سایه اش پرداز واد از خستهٔ تیِ جاودان
زا رجمندیِ سرِ اجلالِ او آن نقش بست — پست شد پیشش سرِ اجلالِ شاهِ خاوران
از سوادش بوے عنبر در دماغِ دل رسید — خامه اش چون نقش بست از کاکلِ عنبر فشان
آنکه از والشمس تفسیرِ جمالِ روے اوست — از سوادش پرتوش چون مهر گردیده عیان
آنکه از واللیلِ شانِ گیسوش پیدا بود — کرده در هر عقده اش صد ماهِ تابان را نهان
ز افتابِ جبهۂ انور دمے کہ نقش بست — صبح انوارِ قدم گردید از و پرتو فشان
از گلِ شاداب رخسار نبی گلشن دماند — می خورد سیلی ز موجِ رنگِ او باغِ جنان
پیکرِ چشمِ حیا آئینه دارش چوں به بست — خفت در آغوشِ حیرت چشم از و آئینه سان
نرگسش کز کحلِ مازاغ البصر پرورده بود — نقشِ انداز نگاهِ اوست از حیرت عیان

خوابِ آن چشمِ جهان‌بینش که بیداری بُود — صورتش پرداخته کلکش چو چشمِ روشنان

لعلِ سیرابش که بر آورد دود از آبِ خضر — شعلهٔ او نقشش بست از موجِ عمرِ جاودان

از پیِ لعلی او خوابِ دل را کرده حل — صرف کرده در سپید آبش بیاضِ چشمِ جان

از شکرخندش که سر بر میزد از کانِ نمک — ریخت از نقشش نمک بر زخمِ شوقِ عاشقان

نقشِ سلکِ گوهرِ دندانِ او چون یافت بست — گوهرِ رخشنده‌شارش شد ز سلکِ کهکشان

کرده از موجِ تبسم لمعهٔ او آشکار — گوهرین سلکی چو پروین داشت آن درجِ دهان

گر بیفتد یوسفِ کنعان دران چاهِ ذقن — تشنهٔ دیدارِ او مانند چندین کاروان

گردنِ عالی که نورِ اوست همچون شمعِ طور — چشمِ موسی گر بدیدی پر زدی پروانه سان

از کفِ دریا نوالش کلکِ او نقشی کشید — جوش زن شد از خطِ او موجِ عمرِ جاودان

داد چون نقشِ کفِ پایِ مبارک را طراز — از ادب شد بوسه‌چینِ او لبِ روحانیان

از ادب مهرِ خموشی بر لبِ گفتار نه — آصفی تن زن که تقریظت نگردد داستان

او کشد تصویرِ جان و تو کنی تقریرِ نقش — نقشِ صورت کی شود با نقشِ معنی هم‌نشان

فاش گویم بوالعجب نقشی به بستی اے ولا — این‌چنین نقشی نه بسته هیچکس زاهلِ زبان

خدمتِ خاصِ تو در درگاهِ حق گردد قبول — در جزای خیر ما و ایت شود باغِ جنان

نقشِ سالِ او بلوحِ طبع بستم این‌چنین
این سراپا نور بنقشِ قبلهٔ دین (جان جان)

(۲) زہری ۔ والا جناب فیضمآب مولوی محمد جعفر صاحب ۔ ناظم جاگیر آصف نگر

زہر بحر ماہی شبستِ من است — زبحر ولا دُر بدستِ من است
گرفتم من از دیدۂ نکتہ چین — نگاہے کہ در دُر شوم عیب بین
زہر در کہ من بر گرفتم نقاب — نہ سعیم درین راہ شد کامیاب
ہمین نیست بے عیب دیدم تمام — مزید است حسنش بروے کلام
کنم حمدِ دادارِ جان آفریں — سخن آفرین ہم زبان آفریں
شدم نعت سنجِ نبیِّ کریم — کہ خلقش جمیل است و خلقش عظیم
فدا باد جانم براسلامِ او — کہ راحت بجانم دہد نامِ او
زہر خامہ حمد است و نعتِ رسول — بہر نامہ عجز است و عرضِ قبول
شد آنکس کہ اندر سخن در عجم — بہر رنگ کرد است رنگین قلم
ولیکن ندیدہ است بالاے او — نہ صورت کشید از سراپاے او
بہر یک شد اندر ازل دولتے — بدان کامدش در جہاں شوکتے
ودیعت بنامِ تو بود این گہر — کہ بے بہرہ رفتست زیں ہر دگر
نہ از چہرہ با ہر یکے بے نقاب — نہ ہر کس کہ بیند جمالش بخواب
ز قربت کہ جسمش بہ بیند بنور — شرف چون بدو راست اندر حضور
مبارک ولا بر تو این خوابِ خوش — کہ در جویت آمد چنین آبِ خوش
چو چشمِ تو دیدہ است بالاے او — ز کلکِ تو دیدم سراپاے او

بود گر چه اندر نگاهِ تو یار
مگر جز بخونناب نا ید نگار

بسے خون جگر شد کہ بستی نگار
بخونِ جگر شد کہ خونا بہ بار

نگاریدن سینہ کاویدن است
نہ ہر کس سزاے نگاریدن است

کند کوہ ہا از بلند و ز پست
خورد خون و یک لعل آرد بدست

ہر آنکس کہ بیند ضیا می برد
ندا ند کہ آن را چسان آورد

ہر آن دیدہ ور بیند از کیف و کم
نداند چہ دارد ز شادی و غم

بود دیدن آسان و مشکل بیان
کہ قاصر بود در بیانش زبان

چو در نور جستن بیانش بنور
ز تابش خجل عارض ماہ و ہور

بود طرز ترجیح نو بر مثال
کہ بہتر نیاید ازان در خیال

نہ لطفِ زبان رفتہ اندر بیان
نہ شاکی بیان از قصورِ زبان

تو ہستی سراپا نگارِ رسول
کہ گردد دعا بر طفیلش قبول

سزد در بلاغت ز طبعِ تو آب
سخن را بگردون توئی آفتاب

تو از نکتہ سنجان گرامی تری
کہ اندر سراپا سخن گستری

بآن نغمہ چندانکہ نازی بجاست
باین نغمہ زانسانکہ سازی بجاست

چو آمد ترا ہمچو دولت بخواب
کہ ہستش ز نہ چرخ عالی جناب

نہ تنہا گوارا ے طبعِ تو شد
بہ تنہا تقاضاے طبعِ تو شد

بہین ہر چہ آید بخوان خورد
نہ آن بہ کہ تنہا خورد خود برد

که آمد قلم بر بیانش فراز — فشاند است گوهر که از گنج راز
ترا چشم روشن بگشاد از اصل آن — مرا نور در چشم از نقل آن
به بیند هر انکس که این گلشنت — شود مستفی ز اختر روشنت
به انجام تقریظ بر ذکر من — که قاصر بتاریخ شد فکر من
ولیکن ولای سخن آفرین — ز گنج خودم داد مال اینچنین
نوشتم که از خامهٔ عنبرین — ز ممدوح نقش سراپاست این
۱۳۴۰

سخن مختصر زمهری کن که بس
برفتن خبر داد بانگ جرس

(۳) سخنا - والاجناب فیضمآب مولوی - حاجی حکیم سید نظیر حسن صاحب

ذاتِ والای ولای نامور — بیمثال و بی همال و بی نظیر
ماهتابِ علم و فن زو مستفی — آفتابِ عقل و دین زو مستنیر
در بلاغت تاج بخش و تاج ور — در فصاحت باج خواه و باج گیر
وحدت از اطنابِ او کثرت مثال — کثرت از ایجازِ او وحدت نظیر
در صراحتش کنایت جلوه گر — در کنایاتش صراحت جا گیر
وه چه تصویرِ بلاغت نقش بست — شاهدِ معنی نشاندہ بر سریر
بند بندش با بلا بل همنوا — شعر شعرش با عنادل همصفیر
لفظ لفظش جان فزا و جان نواز — حرف حرفش دلربا و دلپذیر

در صفا هر نقطه اش ماهِ تمام — در ضیا هر شوشه اش مهرِ منیر
همزهٔ او از اعوذ تاب زار — بائے او از بسمله روشن ضمیر
جیم از جنّاتِ عدنِ مستعار — دال از درجات منه مستنیر
ہائے او سرِّ ھو اللہ را مہبر — واو زی وادِ المقدس راہ گیر
زائے زہد نادر ہدایت مشتہر — حائے حبُّ الخیر در نیکی شہیر
طائے با طوبیٰ لھم در مزمہ — یائے با یتلو علیھم ہم صفیر
کاف از کنت علیھم تا جدار — لام از لیس کمثلہ بر سریر
مغز آتش کل ز تنزیلِ جلیل — منشا آتش جملہ تفسیرِ کبیر
نثرِ او نثرِ ظہوری را ظہور — نظمِ او نظم نظیری را نظیر
بہرِ این نقشے کہ در بحرِ رمل — خود بود بحرِ مراعات النظیر
غوطہ زد فکرم سخا کارد بروں — گوہرِ تاریخ طبعش ناگزیر

یافتم در سالِ قسری مصرعے
حلیۂ پاکِ محمد بے نظیر ۱۳

(۴) شاد۔ عالیجناب معلی القاب مہاراجہ بہادر السلطنہ سرکشن پرشاد بہادر جی سی آئی ای پیشکار سلطنت آصفیہ

بارک اللہ ولا خوش بنزاکت رقمے — نقش بستی ز سراپائے رسولِ عربی
نقشبندانِ سلف چونو نکردند چنین — حلیہ پردازیِ اعضائے رسولِ عربی
بسرِ صفحۂ قرطاس کشیدی دلکش — صورتِ چہرۂ زیبائے رسولِ عربی

بفریب دلِ موسے نگہاں جلوہ گر است — حسنِ تمثالِ تجلاے رسولِ عربی
چشمِ خورشیدِ جہانتاب زحیرت گروید — ہمچو آئینہ زسیماے رسولِ عربی
صفحۂ آئینۂ چشمِ تو برداشت چہ خوش — عکس از قامتِ رعناے رسولِ عربی
کلکِ اعجازِ تو بر صفحۂ دلہا بخشید — خوش طرازِ قدِ بالاے رسولِ عربی
بسرِ لوحِ جبینِ مہ و خور می بالیست — گردۂ نقشِ کفِ پاے رسولِ عربی
چشمِ بد دور زدی نقش بچہ عنوانے — جنبشِ ابرو و ایماے رسولِ عربی
حسنِ صنعِ قلمت ہر کہ ببیند بجہاں — می شود والہ و شیداے رسولِ عربی
مژدہ باد ابتواے طوطیِ شیرین گفتار — شد مقالِ تو پذیراے رسولِ عربی
منتظر باش کہ یابی صلۂ ایں خدمت — در دو عالم زکرم ہاے رسولِ عربی
شاد گردید دلِ شاد ازین حلیۂ پاک — از تماشاے سراپاے رسولِ عربی

سالِ تصویرِ بلاغت نبود بہتر ازین
پیکرِ نور۔ سراپاے رسولِ عربی ۱۳۱۲ھ

(۵) شمسی۔ والاجناب فضیلتمآب مولانا سید اشرف صاحب پرنسپل کلیہ جامعۂ عثمانیہ

کدامیں شوخ را یارب بود آہنگِ نخچیرے — کہ در پاے غزالاں ہر خسِ صحراست زنجیرے
بہ پیشِ دلبرِ من عشوۂ خوباں چہ بنماید — نباشد سحر را با نیرنگِ اعجاز تاثیرے
حدیثِ دین بگوشِ اہلِ دنیا در نمی آید — نگیرد نوجوانِ شوخ پندِ ناصحِ پیرے
خیالِ زلفِ جانان در دلِ آشفتہ چون نبود — کہ ہر دیوانہ را در پا ندانداز زنجیرے

نکوهش تیز ترمی سازد این سوزنهانِ ما
که روشن تر چراغِ انجمن باشد زگلگیرے

اگر باشد جمالِ دلربا هر جا ست شیدائے
که از بهرِ شکار افگن بهر صحرا ست نخچیرے

ز تاثیرِ دعائے صبحگاهان کام جان یابی
که خندد غنچه هائے بوستان از بادِ شبگیرے

رضا جوئے خدا منت کشِ رنگِ دعا نبود
دلِ آزادگان بر خود نگیرد بارِ تدبیرے

فریبِ گوشه گیران می کشد در دامِ نادان را
که سازد بیشتر نخچیر صیّادِ زمین گیرے

ز چشمِ خوانباکِ سرمگینِ او نمی نالم
که می خواهد میانِ سرمه فریادِ گلوگیرے

حیاتِ جاودانی می دهد مالِ ستمگاران
که گردد تشنگان را آبِ حیوان آبِ شمشیرے

ستمگر از ستم پروردهٔ خود را نگهدارد
کجا شمسی کمانِ زاغ کمان را میزند تیرے

ز حیرت پیشِ آن گلگون قبا خاموش می مانم
نوا سنجی بشاخِ گل ندارد مرغِ تصویرے

به پیری تا کجا شمسی بود ذوقِ غزل خوانی
که می دانند شوقِ بذله سنجی ننگِ هر پیرے

ق

نوائے نعت کش تا گنجِ معنی بیشتر یابی
زکاةِ مال می بخشد بگنج و مالِ تو فیرے

ولائے نغمه سنج آسا که از سازِ غریبِ خود
چه خوش آهنگِ نعت انگیخت از هر نقشِ تصویرے

چه خوش رنگِ سراپائے نبی را رنگیت کلکِ او
که مانی می نماید بر پرِ هر جولیش تصویرے

فروغے پیشِ فکرش نیست طبعِ نکته سنجان را
کجا باشد سهارا بر رخِ خورشید تنویرے

چه بهزاد است یارب آنکه از اندیشهٔ رنگین
که بنمود از بلاغت بر پرِ هر حرف تصویرے

بزلفِ عنبرینِ فکرِ خوش بندد مضامین را
که بر خلقِ حسن دست دارد دامِ تسخیرے

چسان نبود فصاحت تر زبانِ حسنِ مضمونش
که بلبل راست بر وصفِ رخِ گل حسنِ تقریرے

بُود بازوے فکرش در شکارِ معنیِ نغزے — کمانِ قادر اندازے کہ بر آہو زند تیرے
کلامش پرچمِ خورشید بالاے علم دارد — کہ بنماید جلالِ موکبِ شاہِ جہانگیرے
چہ وحشتہا کہ در چشمِ غزالانِ حرم بینم — چو ہر آہوے معنے در کمندِ اوست نخچیرے
بہ نظمِ او فصاحت با بلاغت نغمہ انگیزد — کہ در ہر پردہ آہنگ می باشد بم و زیرے
دمِ جان بخشِ او باغِ سخن را تازہ می دارد — کہ نبود از خزانش رنگِ تحویلے و تغیرے
بگردونِ سخن نظمش چنان ممتاز بنماید — کہ در افلاکِ حائل می نماید دورِ تدویرے
دلِ معنے طرازان از نویدش بر زبان بالد — کہ مرغانِ چمن را نکہتِ گل ہست تبشیرے
نماند تنگیِ دل در سخن از وسعتِ فکرش — کہ ہر دل خستہ را انجام بر عسرت تیسرے
بچشمِ نقشبندان می نہد آئینہ حیرت — چہ خوش بندد نگارستانِ نقشِ نقشِ تصویرے
ببزمے بر رخِ معنے طرازان گر فسون ریزد — بیان از سحر می شنوند و از اعجاز تقریرے
بروے خوردہ گیران قوّتِ نظمش بدان ماند — کہ می باشد پے آہو گرفتن صولتِ شیرے
عدو از رخنہ گیریہاے نظمش خون کند دل را — خورد صہباے خون آلودہ را در شوق تنقیرے

چہ خوش گوید ولا تاریخ این نظمِ گہربارِ شمسی
طرازِ حلیۂ پاکے۔ سراپا بلکہ تصویرے ۱۳۰۴

(۶) شوکت والا جناب فیضمآب مولوی سید کاظم علی صاحب بلگرامی وظیفہ یاب حسن خدمت پایگاہ

نوابِ عزیز جنگِ ذی شان — شمس العلما شفیقِ دلسوز
زیباست ولا تخلّصِ او — کز عشقِ خدا ست بہرہ اندوز

تقریرِ ولا محبت آمیز — تحریرِ ولا محبت آموز
بر فکرِ بلندِ او مضامین — روشن چو ن مهرِ عالم افروز
از لطفِ بیانِ او عیانست — چیزے کہ بخاطرست مرکوز
آوردہ بہ نظم حلیۂ پاک — زین نسخہ شدیم بہرہ اندوز
تصویرِ بلاغت است نامش — اشعارِ ترش فصاحت آموز
نوریست بجسمِ خود سراپا — شکلِ مہ چاردہ شب افروز
با حسنِ صفات و استعارات — تشبیہا نش کنایہ آموز
ہر سطر بہ نور کہکشانے — ہر نقطہ چو نجمِ سعد پیروز
لفظش شیرین چو جانِ شیرین — حسنِ مضمونِ او گلوسوز
مدّ الفش کمانِ ابرو — قدّش تیرِ نگاہِ دلدوز
بنمود ز زلف زلفِ شب را — وز عارضِ پاک چہرۂ روز
بخ بخ چہ بیانِ دل فریبے — ہر مطلبِ او مسرّت اندوز
نقشش بلباسِ سادہ کاری — خجلت دہِ حلّہ ہاے زردوز
پیداست کہ نقشبندِ شیدا ش — داند ز محبتش دل سوز
شوکت بکمالِ بیقراری — در فکرتِ سال بود م امروز

صد شکر کہ بر سجنجلِ دل
تصویرِ رسول جلوہ افروز
۱۳ ۴۰ ھ

(۷) ضیا - عالیجناب فضیلتمآب مولانا نور الضیاء الدین صاحب رکن مجلس عالیہ عدالت

ستایم لے ولا آن کلکِ صورت آفرینت را
کہ می دارد بحسنِ صنعتِ تصویر او را کے

بہ یمنِ دستِ پاکت - پر ہنر ملوہ صنعت شد
نے کلکے کہ دائم در نیستان بود کاوا کے

زہے کلکت کہ در میدانِ صنعت بر سرِ کاغذ
نماید در روانی تیز و تند و چست و چالا کے

سوارِ خامہ ات بر اشہبِ دستِ تو در سیرش
دلِ عشّاق چون نخچیر می بندد بفترا کے

(غبارِ آلودہ خط) را خامہ ات گیرد بکارِ خود
برارد گرد ہ ادگر دے نشاند خاکہ از خا کے

تعالے اللہ کہ تیرِ خامہ ات در نقشِ بالائے
ز مضمونِ بلندت می نماید سیرِ افلا کے

گہے در نقشِ سرِ کلکِ تو سر بر آسمان ساید
گہے در نقشِ پائے می نہد سر بر سرِ خا کے

بہ نقشِ فرق و گیسوے سرے با موشگافی ہا
بر نگِ شانۂ صد چاک دارد بر زباں چا کے

کشد تصویرِ گیسو مو بمو با طرّۂ کاکل
کند صد موشگافی ہا بحسنِ نقشِ ہیجا کے

نمی ترسد بنقشِ تیغِ ابروئے بجا نبازی
کند در نقشبندی کارِ خود مانند ہیبا کے

ولا کلکت بہ نقشِ زہرِ چشمے می کند جادو
کشد نقشِ مروّت با نگاہے ہمچو تریا کے

زہے کلکِ تو در تصویرِ اشکِ دیدۂ پُرنم
مدادین قطرہ ہا ریزد بکاغذ ہمچو غمنا کے

بہ نقشِ زلفِ پیچانے بدستت خامۂ مویں
دو دِ پنہان بزیرِ سنبلے چون مار در تا کے

بہ تصویرِ لب و نقشِ جلائے گوہرِ دندان
بچشم آید بدستت موقلم مانند سوا کے

نمیدانی کہ صوفیین جامۂ شنگرف و زنگاری
ستودیا رِ قلم در نقشِ (زنگار رنگ پوشا کے)

نماید خامہ ات در نقش چون مُہرِ نبوّت را
کند کارے کہ سازد در تنقّش کلکِ حکّا کے

به تصویرِ عرق چون خامه‌ات سازد عرق‌رانی
شود زآبِ سیاهی در رقم رویش عرق‌ناکے

جزاک اللہ ولا بستی چه خوش نقشِ سراپایش
عیان شد از خطِ عارض حدیثِ قدسیولاکے

جزائے خیر در درگاهِ حق مشتاقِ اعمالت
بخیرِ مقدمت رضوانِ جنت آرزو ناکے

ضیا تاریخ تصویرِ بلاغت قسمت ما شد
سراپا نور بتصویرِ حبیب و حلیهٔ پاکے ۱۳۴۱ھ

(۸) عاصی ۔ والاجناب فیضمآب مولوی ۔ حاجی ۔ سید عبدالرزاق صاحب وکیل ہائیکورٹ

چه خوش نقشے بستی اے ولا از یارِ رعنائے
که هر بیننده آدمی نماید همچو شیدائے

دلِ عالم فدائے حسنِ فکرت در سخن سنجی
که از فکرِ تو می بارد ولا حسنِ تولائے

طرازِ حلیهٔ پاکش سراپائے کند روشن
که از نقشش بچشم آید جمالِ عالم آرائے

بلاگردانِ او از دورِ گردونِ عالمِ بالا
فدا گردید طوبےٰ بر طرازِ قدِ بالائے

باین حسنِ سراپائے سخنور در سراپایش
ندیدم چو تو در نظم آفرینان نظم آرائے

برین تصویرِ زیبا گر فتد چشمے دگر در دل
نماند آرزومندِ لقایش را تمنائے

بهر چشم از نگاهِ نقشِ چشمِ روشنش نورے
بهر سر از سوادِ نقشِ گیسو نیست سودائے

به تیغ ابرو و تیرِ نگاه و نیزهٔ مژگان
کشیدی نقشِ میدانِ نبرد از نقشِ سیمائے

چه تصویرے کشیدی در سخن از حلیهٔ پاکش
که نقشِ چشم و ابرویش کند از حسن ایمائے

به پیشِ نقشِ نورِ چشمِ محبوبِ تو در عالم
ندارد چشمِ موسےٰ لحظهٔ تابِ تجلائے

ز رنگِ سبزهٔ خط سنبلِ زلف و گلِ عارض
چمن پوشش است تصویرش بنقشِ روئے زیبائے

به بیتابی نهد بر طاق نسیان یوسف خود را
اگر بر نقش ابرویش فتد چشم زلیخائے

نخواباند گهے مژگانِ خود را حور در جنت
کشاید گر بنقشِ عارضش چشم تماشائے

بصیرت را بیفزاید سوادِ دل کند روشن
چو نقشِ سرمه چشمش فتد در چشمِ بینائے

برد سوے بیابان ناقهٔ خود از پریشانی
شود مجنوں به پیشِ نقشِ زلفِ پاک لیلائے

دل و جانم فدائے صنعتت دارد اثر در دل
ولے نبود ز نقشِ پاکِ قلبِ او شکیبائے

عیان از دیده ات نقشِ قدم هایش که چشمِ خود
نمودی فرش راهش از پئے نقشِ کفِ پائے

بائینے کشیدی در سخن نقشِ قبایش را
طرازِ آستینش می شود با ما دلاسائے

مضامینِ ترا دانم ولا از غیب الهامے
خیالِ نازکت را صوفیان نامند القائے

اگر بر صنعتت چشمے کشاید خسروِ ذیشان
درین عالم بجلدویت نماید آلِ تمغائے

جزائے خیر یابی در دو عالم اے سخن آرا
بدرگاهِ خداوندست این نقشِ پذیرائے

بلوحِ فکرِ عاصی می نماید رتبهٔ سالش
سراپا نور۔ نقشے جلیهٔ پاکے سراپائے

۱۳۴۰

(۹) عالی ۔ عالیجناب فضیلتمآب مولانا حکیم محمد وحید الدین صاحب طبیب سرکاری

وِلَا لِنَبِیِّنَا الْمَوْلٰے وَلِیٌّ
وِلَاءً لِلنَّجَاةِ عَنِ الذُّنُوْبِ

اِلَیَّ کَلَامَهٗ بِاللُّطْفِ اَهْدٰی
کَاِهْدَاءِ الْحَبِیْبِ اِلَی الْحَبِیْبِ

اَرَاهُ فِیْ لِسَانِ الْفُرْسِ یَحْوِیْ
مَدِیْحَ الْمُصْطَفَی الدَّاعِ الْمُجِیْبِ

عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَالصَّحْبِ طُرًّا
صَلٰوةُ اِلٰهِنَا الْمَوْلَی الرَّقِیْبِ

يُبَيِّنُ فِيهِ حِلْيَتَهُ بِلَابٍ ... يَرُوقُ النَّاسَ مِنْ حُسْنٍ وَّطِيبٍ
تَرَى مِنْ رَّأْسِهِ فِيهِ بَيَانًا ... إِلَى قَدَمَيْهِ بِالْوَجْهِ الْمُصِيبِ
فَأَضْحَى قَائِدًا فِي كُلِّ بَيْتٍ ... لِتَشْبِيهَاتِهِ قَوْدَ الْجَنِيبِ
غَدَا فَرْدَ الدَّهَا عُرْبٍ وَّعُجْمٍ ... بِشَأْوٍ غَيْرِ مَسْبُوقٍ غَرِيبِ
أَشَدُّ حَلَاوَةً لِّذَوِي مَذَاقٍ ... مِنَ الْعَسَلِ الْمُصَفَّى وَالزَّبِيبِ
بِهِ لِعُيُونِ أَهْلِ الْفَنِّ نُورٌ ... كَمَا فِيهِ سُرُورٌ لِّلْقُلُوبِ
سَيَشْفِي دَاءَ قَلْبٍ بِالْمَعَاصِي ... عَلَيْهِ رُيُونُهَا مِثْلَ الطَّبِيبِ
أَلَا يَا ذَا مَعَانٍ نَاضِرَاتٍ ... أَرَاهَا الدَّهْرَ كَالْغُصْنِ الرَّطِيبِ
بِذَاكَ النَّعْتِ يَوْمَ الْحَشْرِ ذُخْرٌ ... وَأَجْرٌ عِنْدَ عَلَّامِ الْغُيُوبِ
بَيَانُكَ فِي سِيَاقِ النَّظْمِ يَحْكِي ... بَيَانَ الْبَارِعِ الْحِبْرِ الْأَرِيبِ
بِهِ كَافِيكَ مِنْ شَرَفٍ وَّبِرٍّ ... لِأَنَّكَ جِئْتَ بِالْعَجَبِ الْعُجَيْبِ
وَحَالٍ عَنْ عُيُوبِ الْفَنِّ خَالٍ ... خُلُوَّ الْبَيْضِ عَنْ عَطَلٍ مَّعِيبِ
لَهُ أَثَرٌ عَظِيمٌ بِالْمَعَانِي ... كَمِثْلِ السِّحْرِ فِي قَلْبِ اللَّبِيبِ
فَلَا يُورِي زِنَادَكَ مِنْ أَرِيمٍ ... وَلَا يُقْرِي فَرِيسَكَ مِنْ أَدِيبِ

بِعَامِ الطَّبْعِ قَالَ مُؤَرِّخُوهُ
جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا عَنْ قَرِيبِ

۱۳۴۰ھ

(۱۰) عشق ۔ والا جناب فیضمآب مولوی حبیب اللہ صاحب نائطی وظیفہ یاب سرکار عالی

شفیقِ ما ولائے نکتہ پرور
چہ خوش نقشے کشیدانیک در اشعار

چہ نقشے حلیۂ نورے سراپا
سراپائیست با تصویرِ دلدار

چہ دلدارے کہ یارے اہلِ ایماں
چہ یارے کو بود محبوبِ دادار

چہ محبوبے کہ خالق عاشقِ اوست
دلِ ما از رقیبِ خود خبردار

رقیبے یار قیبانش کریمے
خطا بخشِ غریبانِ گنہ گار

جزاک اللہ ولائے نکتہ پرور
نکرد از پاستان غیر از تو اینکار

خوشا نوابِ تو ئے بیدار بختے
کہ بختِ خفتہ ات را کرد بیدار

ہمین تعبیرِ او باشد بعالم
کہ بستی در سخن نقشِ پدر انوار

طرازِ حلیۂ او بود مشکل
چہ آسان کردۂ این کار دشوار

بتصویرِ قدِ سرو روانے
ببردی آبروئے سروِ گلزار

تعالی اللہ بہ نقشِ قامتِ پاک
قیامت را نمودی نقشِ آثار

ز تصویرِ جبینِ روشنِ او
کنی آئینہ را پشتش بدیوار

ببردی آبِ شمشیرِ دو دم را
بحسنِ پیکرِ ابروئے خمدار

ز عالم خوابِ غفلت را ربودی
بنقشِ آبدارِ چشمِ بیدار

شکستی رنگِ گل را در گلستان
بہ تمثالِ گلِ رنگینِ رخسار

ز نقشِ پیچ و تابِ زلفِ مشکیں
عیاں پیچیدہ مضمونے ز اشعار

بتصویرِ دہانِ بید ہانے — ز نقشِ لب نمودی حسنِ تکرار
بلوحِ لب ز تصویرِ دہانش — طرازے را در آوردی بگفتار
بہ تمثالِ دہانِ پاکِ سرور — سخن می ریزد از لعلِ گہربار
زہے کلکِ روانت کرد پیدا — ز تصویرِ قدم تصویرِ رفتار
بہ نقشِ اقدسِ نعلینِ پاکش — نمودی خویشتن را کفش بردار
بہینِ نظمِ **تصویرِ بلاغت** — بدربارِ محمد یافتی بار
ازین تصویرِ دلجویت بدنیا — بماند از کلامت حسنِ آثار
جزاے خیر یابی در دو عالم — ز درگاہِ خداوندِ جہاندار
نگارد سال او عشقِ سخن سنج — چو حسنِ مطلعِ ابروے دلدار

بچشمِ پاکبازے ہم ۱۳ ہاشق اے عشق
سراپا نور نقشِ حلیۂ یار

(۱۱) علامی۔ والاجناب معلی القاب نواب فصیح جنگ بہادر سیولین معتمد مالگزاری علامہ سرعالی

ولا آفرین باد بر ہمتت — کشیدی بلوحِ سخن پیکرے
کسے از نیاکان نکرد این عمل — سخن آفرینے سخن آورے
ز کلکِ ہنر پروران عجم — نشد حلیہ پردازیِ سرورے
در افکارِ پیشینیان در سخن — بصد شوق دیدیم ما اکثرے
ولے چون تو فکرِ سراپاے پاک — نکرد اے سخنور سخن پرورے

بایں حسن پردازِ صورت گری — ندیدیم ما چو نتو صورت گرے
بایں تازگی در سخن های نغز — نباشد ترا در جہاں ہمسرے
بفکرِ بلندت بر اوجِ خیال — ندارد ہما چو نتو بال و پرے
بر اوراقِ گیتی درین روزہا — نباشد ولا چو نتو نام آورے
زبانت فصیح و کلامت بلیغ — ببارد لطافت ز شعرِ ترے
کلامت ز خلاقِ حسن و جمال — بود شاہدِ حسن را مظہرے
نگارِ ہمیبر بہ انداز و ناز — بہ بستی چو پیرایۂ دلبرے
بالفاظِ خوش در سراپائے حسن — کشیدی بحسنِ رقم زیورے
بہ تعریفِ آں قامتِ خوش خرام — کلامِ تو بر پا کند محشرے
بہ نقشِ جبیں خامہ ات نقشِ ماہ — نمودست چوں صنعِ اسکندرے
بہ تصویرِ آں چشمِ مردم شکار — نمودی بہ تیغِ نگہ جوہرے
چو دندانِ یارت ولا کس ندید — بدرجِ دہن اینچنیں گوہرے
کنی جلوہ گر عارضِ پاک را — بر اوجِ سخن چوں مہ انورے
بیائے آں چشمِ ناز آفریں — کشیدی بحسنِ ادا خنجرے
نمودی بمیدانِ سیمائے یار — زمرگانِ دلبر صفِ لشکرے
زمرگانِ یارِ تو ائے نقشبند — زنی بر دلِ عاشقاں نشترے
زہر مصرعت حسنِ خط آشکار — ز ابروئے خوباں در و مسطرے

بجانم که این صنعت نازکت — نیاید چنین جز تو از دیگرے
ز دولت پسندانِ نعتِ رسول — نباشد ولا چو تو مدحت گرے
اگر وصفِ فکرت کند نامه ام — بر اوراقِ عالم شود دفترے
نگارم بر اوراقِ دل اے ولا — طرازِ کلامت بآبِ زرے
بماند همین همتت یادگار — ز فکرِ عزیزت بهر کشورے
ز نخلِ کلامِ تو در باغِ علم — خورد طالبِ او بلذت برے
دعاے من است این که عمرت دراز — چو زلفِ نگارِ پری پیکرے
اگر قصدِ رفتن کنی زینجهان — کشاید بر ویت ز جنت درے
که تا در حضورش شوی باریاب — بخدمت کمر بسته چون چاکرے
نمودیم غوّاصیِ فکرِ سال — بدست آمد از بختِ خوش گوهرے

در آئینهٔ فکرِ علّامیم
ببین حلیهٔ پاکِ پیغمبری

(۱۲) کوکب - والا جناب فیضمآب مولوی میرزا مهدیخان صبا کاشانی - وظیفه یاب ناظم مردم شماری

خوشا خوابت ولا بیدار بخت آرزومندان — که دارد طالع بیدار از خوابت بدل ارمان
چه خوابِ خوش که بنموده بخوابت بخت بیدارت — که خود تعبیرِ آن نقشیست مقبولِ سخن سنجان
بجانِ من ولا جانِ سخن باشد سخن هایت — بلوحِ دل سراپا نور نقشِ صورتِ جانان
برد ذوقے ازین لطفِ سخن گویش زبان دانها — ندانم قدرِ این نطقِ خداداد تو هندستان

برد بیرونم از خود ذوقِ لفظ و معنیِ نغزت
بشهرِ حیدرآباد نماید جلوهٔ ایران

بچوگانِ تکلم برده سبقت از شهابِ فکرت
کسی دارد اگر دعوی بگوید این گوی و این چوگان

نمیدانم که می فهمد مضامینِ بلندت را
همی دانم درینجا نیست کس جز خسرو ذیشان

نداند حسنِ الفاظِ ترا غیر از سخن پرور
نه فهمد لطفِ مضمونِ ترا کس جز هنرمندان

چه سازد همسری از رنگِ چین با صنعتِ کلکت
ندارد همسرِ نقشت چو نقشے در نگارستان

ندیدم از سراپاے نبی در پارسی نظمے
نه بست از نکته سنجانِ سلف کس حلیهٔ زیبا نسان

زطوقِ قمریش در گردنِ سروِ چمن طوقے
اسیرِ الفتِ نقشِ قدِ او سرو در بستان

بآئینے کشیدی نقشِ سیماے جبینش را
که از عکسِ مضامینت بسنجل دلش حیران

بگلشن سنبلِ تر را اسیرِ خویشتن کردی
ز حسنِ موشگافی هاے نقشِ کاکلِ پیچان

به بستی صورتِ شاهینِ ابرو در سخن سنجی
بآئینے که شد حسنِ بتان با سنگ در میزان

خوشا تصویرِ تیغِ چشم و پیکانِ نگاهِ او
دلِ عالم خبر دارد ز نوکِ ناوکِ مژگان

ببین از طلعتِ خورشیدِ عالم عکسِ فطرت را
بصنعتِ تست در خورشیدِ نورِ عارضِ تابان

بروے مصحفِ عارض ز مکتوبِ خطِ مشکین
بهمین صنعتِ زیباے کلکت خوانده ام قرآن

طرازِ خامه ات در عرصهٔ تصویرِ رخسارے
ز هر یک حلقهٔ زلفش نماید گوے در چوگان

بشرمِ نورِ عارض مهر روپوشیده در مغرب
خجل از مه جبینے در چه نخشب مهِ کنعان

خجل گردد شبِ وصل از سوادِ نقشِ خطِ لب
طلوعِ صبحِ عیدِ ماست تصویرِ لبِ خندان

به تصویرِ دهانِ پاک و تمثالِ حدیثِ او
زبان دانانِ اقلیمِ عجم انگشت در دندان

بگوش ما رسد زیں حسنِ تصنیف تو در عالم
صدائے آفرین و شورِ تحسینِ سخن داناں

زبانت شستہ و پاک و بیانت واضح و لائح
مضامینت لطافت خیز ہمچوں فکرتِ سلماں

تعالی اللہ مضامینِ لطیفت در سخن عالی
علوِ فکرتت ہمپایۂ افکارِ نعمت خاں

تکلف برطرف دانم ولائے نکتہ پرور را
ظہوریِ زماں طغرائے وقت و جامیِ دوراں

جزاک اللہ چہ خوش بستی ولا نقشے بلوحِ دل
کزیں خوشتر نیاید صورتے در حیزِ امکاں

رقم زد سالِ او بر لوحِ گردوں خامہ کوکب
سراپا نور نقشِ پیکرِ زیبائے جانِ جاں ۱۳

(۱۳) محوی ۔ والا جناب فیضمآب مولوی میر مسعود علی صاحب بی اے وظیفہ یاب ناظم عدالت صوبہ

فطرت بجلوہ آمد و کارِ بہار کرد
از شرق تا بغرب زمیں لالہ زار کرد

پیغمبرِ نسیم بصد شیوہ ہائے نغز
در گلستانِ شریعتِ گل آشکار کرد

بیدار کرد سبزۂ خوابیدہ را ہزار
بانگِ نمازِ صبح چو از شاخسار کرد

تجسید کرد ۔ سار ۔ بلرزید آبجو
تکبیر گفت ۔ کبک ۔ فغاں کوہسار کرد

نقاشِ نامیہ ز ریاحینِ گونہ گوں
دامانِ دشت را ہمہ نقش و نگار کرد

گویم چسان صفا کہ در قیدِ آب و گل
بر خلق ۔ جلوہ ۔ رحمتِ پروردگار کرد

آمد بروں ز پردۂ تقدیس شاہدے
کز بہرِ او زمانہ بسے انتظار کرد

بنمود چہرۂ ظلمتِ شب گشت یکطرف
افشاند زلف بزمِ جہاں مشکبار کرد

مرد خدا کہ قومِ شقاوت پژوہ را
فرماں پذیر و بندۂ پروردگار کرد

آں رہبرِ زمانہ کہ از شبروانِ دشت
چندین ہزار عابدِ شب زندہ دار کرد

آں کاملے کہ از نظرِ کیمیا اثر
خاکِ سیاہ را زرِ کامل عیار کرد

آں سروری کہ بے مددِ لشکر و سپاہ
آوارگانِ بادیہ را شہریار کرد

مردے کہ قومِ پازدہ و ناشناس را
مشہورِ دہر و تاجِ سرِ روزگار کرد

افگند کاخِ شرک بگفتارِ دلنشیں
بنیادِ دیں ز کلمۂ حق استوار کرد

ہم ساکنانِ میکدہ را گفت الحذر
ہم غافلانِ مے زدہ را ہوشیار کرد

با دوستاں نمود وفا جان نثار ساخت
بر دشمناں فزود کرم شرمسار کرد

با ہر کہ بست عقدِ ولا استوار بست
با ہر کہ کرد عہدِ وفا پایدار کرد

ایماں فزود۔ کفر اگر گشت سنگِ راہ
شد کوہ عزم قوم اگر سنگسار کرد

عصیانِ قوم را کہ تواند کند حساب
احسانِ خواجہ را کہ تواند شمار کرد

از فیضِ او دیارِ عجم گشت فیضیاب
وز ذاتِ او زمینِ عرب افتخار کرد

آب و ہوائے دہر و مزاجِ زمانہ را
با قومِ حق پرست دگرسازگار کرد

مسکین بعالم آمد و مسکیں بخلق زیست
مسکیں گذشت و نظرِ جہاں استوار کرد

رحمت نگر کہ با ہمہ ایں دوری و فراق
از ما برید مہر نہ از ما کنار کرد

گہ در مثال و گاہ بہ رویا گہے بخواب
صد رہ گزر بعاشقِ امیدوار کرد

سرمایۂ شکیبِ دلِ نا صبور شد
تسکینِ اضطرابِ دلِ بیقرار کرد

شمس العلوم۔ خانِ بہادر عزیز جنگ
ہم یافت ایں عطا و بجا افتخار کرد

یعنی بخواب دید جمالِ محمدی — سر بر قدم نہاد دل و جاں نثار کرد

راضی نشد دلش کہ کند خاصِ خویشتن — آں نعمتے کہ عام برادر گار کرد

خامہ گرفت و صفحۂ قرطاس را بفن — از رنگِ چین و بتکدۂ نو بہار کرد

گہ حرف زد ز عارضِ تاباں گہے ز زلف — گاہے سخن ز لیل و گہے از نہار کرد

گفتار را بسلسلۂ زلف داد طول — چندانکہ در حدیثِ دہن اختصار کرد

شیرینیٔ زبان ز لبِ شکریں فزود — وز چشمِ اشکبار سخن آبدار کرد

تا شعر در بلندی و رعنائی و جمال — انداز و نازِ قامتِ یار اختیار کرد

نازم باین طلاقت و حسنِ بیانِ او — با شرح و بسط ذکرِ سراپائے یار کرد

دانم ثنائے خواجہ بہ نزدِ ادب شناس — زیبد نہ ہمچو لعبتِ چین و تتار کرد

اما عروسِ نظم نیاید بجلوہ گاہ — بے زیور ز استعارہ نہ تا مستعار کرد

بے امتزاجِ بادۂ دیرینۂ مثال — جامِ سخن کہ با مزہ و خوشگوار کرد

ہر جا کہ ذوقِ شعر و سخن گفت آفریں — چیں بر جبیں نداقِ ادب گیرودار کرد

پاسِ ادب۔ ضرورتِ فن۔ ذوق و شوقِ مدح — فکرِ ولا رعایتِ ایں ہر چہار کرد

دریافت مشکلِ صفتِ حلیۂ رسول — ہر کس کہ اندریں نظرِ اعتبار کرد

جائے شگفت نیست گر از پارسانِ نظم — ایں راہِ پر خطر نہ کسے اختیار کرد

باد آفریں بہ ہمتِ مردانۂ ولا — اوّل قدم نہاد بمیدان و کار کرد

اجرش دہد خدا کہ بمدحِ پیمبرش — دامانِ نظم پر ز دُرِ آبدار کرد

تصویرِ نور و حُلیهٔ پاک رسُول یافت
تاریخ ختم نامه چو محوی شمار کرد
۱۳۴۰

(۱۴) نوری - والاجناب فضیلتمآب مولانا - جمال الدین صاحب - پروفیسر نظام کالج

بردار داز جمال گر آں مہ حجاب نقاب	پنہاں شود بروز چو خفاش آفتاب
لعلِ لبش فسردہ آتش آبِ خضر	خضرِ خطش بآتشِ خاموش داده آب
پیدا از حقهٔ گہرش غنچهٔ چمن	پنہاں بغنچهٔ چمنش گوہرِ خوشاب
زیں گوہر آبِ لجهٔ دریا در انفعال	زاں غنچه نارِ سینهٔ گلشن در التہاب
شیریں لبے کہ سرکہ فشاند اگر لبش	آبِ بقا بروں چکد از تلخی جواب
موزوں قدے کہ جلوهٔ شمشادِ قامتش	از سرو آب می برد و از حمامه تاب
عیسےٰ دمے کہ دل شدہ را زار میکشد	شہدست آں تبسم و زہرست آں عتاب
زلفش کشادہ نافهٔ مشکیں کہ نو بنو	پیرانہ سر گرفته خرف رونقِ شباب
مرہونِ قوسِ حاجبش ایمن ز جورِ چرخ	بشکست قوسِ حاجب و برگشت کامیاب
دیوار می شگافد و در خانه میرسد	ماہِ رخش کہ زیرِ حجابست بے حجاب
بنگر کہ روے اوست چو افگند پرتوے	افتاد ازاں بعرصهٔ گیتی چه انقلاب
خوبانِ ما ہر و شدہ چوں مہ در اختفا	ترکانِ شعله خوشدہ چوں خور در احتجاب
جیشِ ستارہ جملہ بیک حمله بشکند	آنجا کہ آفتاب کشد تیغ از قراب
لاعز وان سبتنی شمس منیرة	تستعبد الملوك وهم خضع الرقاب

طبعی رمی الرجال بسهم فکلهم — امسی لقیّ وکان هو اللیث فی الاهاب

لو امر یرا الملک ضوءً لوجهها — لم یسجدوا الما خلق الله من تراب

فارقتها ودمعی کالمزن ساکب — لو حلّ بالحدید کما بی اذاً لذاب

ای زیر گیسوِ تو نهان روضهٔ بهشت — وی بستهٔ کمندِ ترا ارجمی خطاب

حسنِ تو آیتی که نباشد مفسّرش — جز سنّتِ پیمبر و جز محکمِ کتاب

رویت مه دوهفته و مویت شبِ سیاه — از دولتِ جمال توئی کامل النصاب

خیز و صدای گل بجمالت زچار ام — آیند ای صبیحک الله زهفت باب

در حلقه که شمعِ رخت ماهِ مجلس است — از سایه انفعال کشد نورِ آفتاب

عمّامهٔ حسود بوحل در زمان فتد — از جامِ نرگسِ تو بیک جرعهٔ شراب

عشقِ تو دل بدولتِ دنیا نمی نهد — اشک است سیم نقره و رخسارهٔ رزِ ناب

همّت کبابِ همّتِ مستی که می زند — از خونِ دل شراب و زلختِ جگر کباب

آباد برغمت که دمادم کند طلوع — از باده آفتاب و ز پیمانه ماهتاب

از رنگِ آرزو کفِ دستِ ترا نگار — وز خونِ عشوه ناخنِ پای ترا خضاب

دیوانه که عهدِ وفا با غمِ تو بست — فارغ زغم که این سرآب است و آن سراب

جان را هوای تیرِ تو در رقص آورد — ای نالهٔ کمانِ تو دلکش ترا زرباب

تیرِ نگه ز گوشهٔ چشمی گر افگنی — برقی جهد که دود برانگیزد از شهاب

خوی تو شعله که اگر سر کشد باوج — قصرِ فلک چو خانهٔ دشمن شود خراب

هجر تو آتشی که اگر شعله ور شود — عاشق بقعر هاویه دائم کشد عذاب
سوز نهان و اشک روان بهره من است — تا جان و تن به هجر تو در آتش است و آب
غادرت فی هواک فؤاداً مقتّلاً — کالطیر فی الهواء و قد اهوت العقاب
کیف الوصال بعد خطوب ملمّة — شیّبنه فشاب و خیّبنه فخاب
یا خیبة الّذی قتلته ید النوی — اذ ودّع الحبیب فزالت به الرکاب
نار الهوی اشدّ عذاباً من اللظی — و هجر النوی اشدّ سواداً من الغراب
با این غم دروں کہ کسیش اگر کشد — گردد دو تا چو رشتہ مریم بہ پیچ و تاب
اعجاز نام پاک پیمبر بہ بیں کہ برد — منظومہ ولا ز دل ریشم اضطراب
منظومہ کز زیور گوشش زنانہ باد — ریزد در خوشاب و کشاید رہ ثواب
آئینہ کہ عکس رخ دوست اندروست — اندر دو تاب خانہ دل می برد شتاب
میخانہ طرب کہ ز مستی نہند عذر — گر عاقلی حساب کند شیخ را بہ شاب
آہنگ خسروانی و ارتنگ معنوی است — مانی نقش اسیر غم و بار بد مصاب
بر دیدہ نقش حضرت خیر البشر کشد — آنرا کہ بوے گل خردش جوید از گلاب
گوش زمان گہے نشنید این چنین نشید — چشم جہان ندید خیالش گہے بخواب
اسمش خود از کمال مسمّی دہد نشان — نظمے است بس عجیب و نظامے است بس عجاب
بند و زبان و مے شکند خامہ یک قلم — باب دعا بزن کہ دعا یست مستجاب
لازال ذکرها ابد الدهر باقیاً — ما دارت الکواکب او درت السحاب

بر قبهٔ سپهر بریں می سزد اگر
امرِ عزیز جنگ بهادر زند قباب

شخصی که مدحِ صاحبِ لولاک می کند
زیبد که آسماں دهدش بوسه بر رکاب

نامِ محمدِ عربی گر همی بری
سر بر زمیں نهند سرانِ فلک جناب

فیضِ مدیحِ ختمِ رسالت زمن مپرس
پهلو بانجمِ فلک اینجا زند حباب

یارب چه می رود سخن آنجا که هر یکی
نوع است و در حصار یک فرد انتخاب

گوید فلک بعقل که ما اخطأ الفتیٰ
گوید ملک بگو که یمیناً لقد اصاب

جائے که آسماں و خرد را ره میزند
نوری خموشیِ تو نماید ره صواب

تاریخِ ایں صحیفه که تصویرِ فطرت است
پنج از میاں بیفگن و از پنج رو متاب

الف ست و سیصد و چهل ایں جاسته تا یکی
۱۳۴۰
اعمالِ حسنِ تعمیه روشن کند حساب
۱۳۴۰

خاتمهٔ تقاریظ

(۱۵) وفا - برخوردار مولوی عالم - رکن الدین احمد مهتمم صدر خزانه ضلع

سخن سنجے که نامندش وفا در دورِ عثمانی
منم فرزند و تلمیذِ رشیدش در سخندانی

منم شاگردِ استادے که نقاشانِ نام آور
به مکتب خانهٔ نقاشیش طفلِ دبستانی

منم تلمیذِ نقاشے که در تصویرِ صورت ها
سبق برداشت کلکِ قدرتش بر صنعتِ مانی

بخواندم از کلامش در کتابی چهرهٔ یارے
ز روے مصحفِ رخسار صد آیاتِ قرآنی

کلامِ شکرآمیزش را برنگِ قند در کاغذ
بایران می برندش نکته پروردانِ ایرانی

کنند از استادِ نظمِ او فخرے سخندانان
کلامش بر زبان دارند استادانِ تورانی

ز (تصویرِ بلاغت) عالیا[1] بنگر کمالش را
علوِ فکرتش گرائے سخن پرور نمیدانی

زهر یک نقطهٔ حرفش بریزد لولوِ عمان
بهر یک لفظِ او از معنیش صد جوهرِ کانی

(تعلّی برطرف) نبوَد حدیثش در سخن سنجی
سخن آموزِ ما و رهبرِ استادیست لاثانی

تعالی الله چه نظم است این که استادانِ عالیشان
ستایند و دهندش بر ملا دادِ سخندانی

بصد غور و تعمّق تا نخواندم حرف حرفش را
نفهمیدم مضامینِ دقیقش را بآسانی

نمودم امتثالِ حکم و فکرِ سالِ طبعِ او
نمیدارم وفا ذوقِ سخن غیر از غزلخوانی

ندائے هاتف آمد از پسِ آئینه گردوں
برنگِ طوطیِ شیرین مقالم غرقِ حیرانی

بصدقِ دل بلوحِ جان نوشتم مصرعِ سائش
سراپا نقشِ پاکِ او حریمِ نور یزدانی

۱۲

[1] عالی تخلص نعمت خان - شاعرِ معروف - ۱۲

ہدایۃ علیۃ النبی الامی

۱۳۴۰ھ

سیدنا ونبینا احمد مجتبیٰ محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

المسمّٰی بہ

تصویر عبادت

تصنیف

شمس العلما۔ خان بہادر۔ نواب عزیز جنگ بہادر المتخلص بہ ولا۔

مطبوعہ عزیز المطابع حیدرآباد

قدرت اللہ کاتب قدرت

فہرست تصویر بلاغت

نشان نمبر	ابواب	سلسلہ ابواب	نشان نمبر	نشان صفحہ
۱	۲	۳	۴	۵
۱	دیباچہ — حمد و نعت و مدح شاہ	۰	۱	۱
۲	〃 — دربیان شعر و سخن	۰	۱۶	۶
۳	〃 — سامان کتابت	۰	۲۶	۹
۴	〃 — رویاے صادق	۰	۴۶	۱۶
۵	〃 — آغاز کار	۰	۶۰	۲۱
۶	جسمِ مبارک	۱	۶۷	۲۳
۷	قامتِ مبارک	۲	۷۷	۲۷
۸	جلدِ مبارک	۳	۱۱۳	۳۹
۹	رگہاے مبارک	۴	۱۲۰	۴۱

۱۰	رنگِ مبارک	۵	۱۲۷	۴۴
۱۱	خوئے مبارک	۶	۱۴۱	۴۸
۱۲	لباسِ مبارک	۷	۱۵۰	۵۱
۱۳	سایۂ مبارک	۸	۱۸۴	۶۳
۱۴	سرِ مبارک	۹	۱۹۶	۶۷
۱۵	دماغِ مبارک	۱۰	۲۰۸	۷۱
۱۶	گیسوئے مبارک	۱۱	۲۲۲	۷۶
۱۷	شانۂ مبارک	۱۲	۲۴۱	۸۲
۱۸	فرقِ سرِ مبارک	۱۳	۲۶۲	۸۹
۱۹	جبینِ مبارک	۱۴	۲۷۹	۹۵
۲۰	کاکلِ مبارک	۱۵	۳۰۰	۱۰۲
۲۱	ابروئے مبارک	۱۶	۳۱۳	۱۰۷

۲۲	چشمِ مبارک	۱۷	۳۴۵	۱۱۷
۲۳	مردمکِ چشمِ مبارک	۱۸	۳۸۳	۱۳۰
۲۴	مژگانِ مبارک	۱۹	۴۰۲	۱۳۶
۲۵	نگاہِ مبارک	۲۰	۴۳۱	۱۴۶
۲۶	اشکِ مبارک	۲۱	۴۷۰	۱۵۹
۲۷	سرمۂ چشمِ مبارک	۲۲	۴۹۰	۱۶۶
۲۸	بینیِ مبارک	۲۳	۵۰۹	۱۷۲
۲۹	عارضِ مبارک	۲۴	۵۲۶	۱۷۸
۳۰	خطِ عارضِ مبارک	۲۵	۵۶۵	۱۹۱
۳۱	زلفِ مبارک	۲۶	۶۰۸	۲۰۶
۳۲	خالِ مبارک	۲۷	۶۶۸	۲۲۶
۳۳	گوشِ مبارک	۲۸	۶۸۵	۲۳۲

۳۴	لبِ مبارک	۲۹	۷۱۵	۲۴۲
۳۵	تبسمِ خندۂ مبارک	۳۰	۷۷۲	۲۶۱
۳۶	خطِ لب یعنی بروتِ مبارک	۳۱	۸۰۵	۲۷۲
۳۷	دہانِ مبارک	۳۲	۸۲۷	۲۷۹
۳۸	دندانِ مبارک	۳۳	۸۵۹	۲۹۰
۳۹	زبانِ مبارک	۳۴	۸۸۱	۲۹۷
۴۰	آوازِ مبارک	۳۵	۹۲۰	۳۱۰
۴۱	زنخدانِ مبارک	۳۶	۹۴۵	۳۱۹
۴۲	ریشِ مبارک	۳۷	۹۶۹	۳۲۷
۴۳	غبغبِ مبارک	۳۸	۹۸۵	۳۳۲
۴۴	گردن وگلوے مبارک	۳۹	۱۰۰۳	۳۳۸
۴۵	دوشِ مبارک	۴۰	۱۰۳۵	۳۴۹

۴۶	مہرِ نبوتِ مبارک	۴۱	۱۰۴۶	۳۵۳
۴۷	آغوشِ مبارک	۴۲	۱۰۵۳	۳۵۵
۴۸	دستِ مبارک	۴۳	۱۰۷۶	۳۶۳
۴۹	بازوئے مبارک	۴۴	۱۰۹۱	۳۶۸
۵۰	آرنجِ مبارک	۴۵	۱۱۰۰	۳۷۱
۵۱	ساعدِ مبارک	۴۶	۱۱۱۱	۳۷۵
۵۲	بندِ دستِ مبارک	۴۷	۱۱۲۷	۳۸۰
۵۳	پنجۂ دستِ مبارک	۴۸	۱۱۳۳	۳۸۲
۵۴	کفِ دست و پشتِ دستِ مبارک	۴۹	۱۱۴۳	۳۸۶
۵۵	انگشتانِ دستِ مبارک	۵۰	۱۱۵۸	۳۹۱
۵۶	ناخنِ دستِ مبارک	۵۱	۱۱۷۳	۳۹۶
۵۷	پشتِ مبارک	۵۲	۱۱۸۸	۴۰۱

۵۸	سینۂ مبارک	۵۳	۱۲۰۰	۴۰۵
۵۹	قلبِ مبارک	۵۴	۱۲۱۳	۴۱۰
۶۰	بطنِ مبارک	۵۵	۱۲۲۴	۴۱۳
۶۱	نافِ مبارک	۵۶	۱۲۳۴	۴۱۷
۶۲	کمرِ مبارک	۵۷	۱۲۵۱	۴۲۳
۶۳	پائے مبارک	۵۸	۱۲۷۱	۴۲۹
۶۴	رانِ مبارک	۵۹	۱۲۷۹	۴۳۲
۶۵	زانوے مبارک	۶۰	۱۲۸۴	۴۳۴
۶۶	ساقِ مبارک	۶۱	۱۲۹۱	۴۳۶
۶۷	کعبِ مبارک	۶۲	۱۲۹۹	۴۳۹
۶۸	قدمِ مبارک	۶۳	۱۳۰۷	۴۴۲
۶۹	پلِ پا یعنی پاشنائے مبارک	۶۴	۱۳۱۵	۴۴۵

۷۰	کفِ پا و پشتِ پاے مبارک	۶۵	۱۳۲۱	۴۴۷
۷۱	پنجۂ پاے مبارک	۶۶	۱۳۳۰	۴۵۰
۷۲	ناخنِ پاے مبارک	۶۷	۱۳۳۵	۴۵۱
۷۳	نعلینِ مبارک	۶۸	۱۳۴۱	۴۵۴
۷۴	رفتارِ مبارک	۶۹	۱۳۴۸	۴۵۶
۷۵	خاتمہ	۷۰	۱۳۶۳	۴۶۱

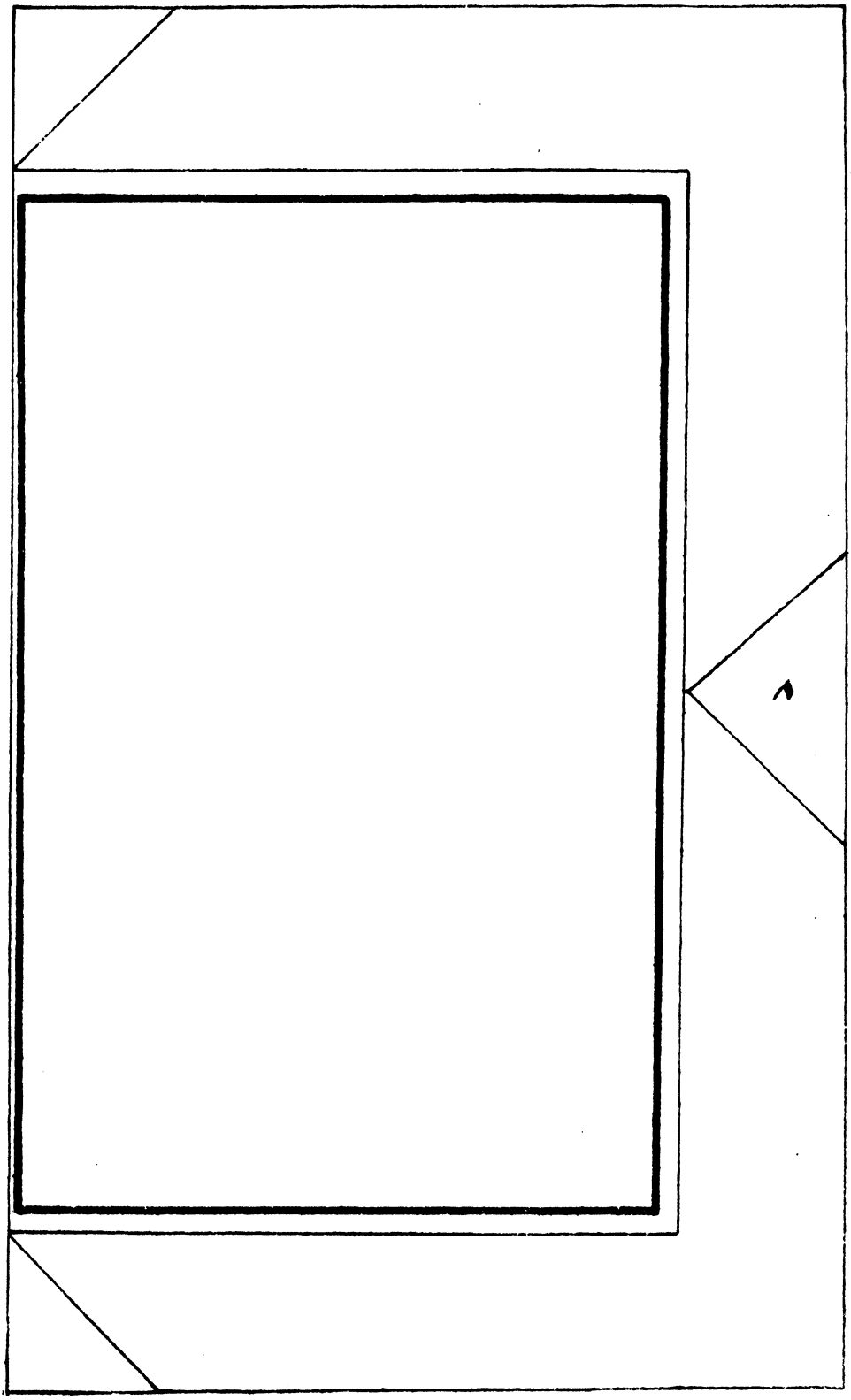

ہدایۃ حلیۃ النبی الامی والہ

۱۳۴۰ھ

سیدنا ونبینا احمد مجتبیٰ محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

المسمّٰی بہ

تصویر عبادت

تصنیف

شمس العلما۔ خان بہادر۔ نواب عزیز جنگ بہادر المتخلص بہ ولا۔

مطبوعہ عزیز المطابع حیدرآباد

قدرت اللہ کاتب قدرت

۱

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمدِ حق بسم اللہ تحریرِ اشعارِ من است		نعتِ احمد گردہ تصویرِ دلدارِ من است	
وصفِ آلِ پاک او تطہیرِ افکارِ من است		مدحِ سلطاں مایۂ توقیرِ این کارِ من است	
۱	چرخِ سیمائے نگارم مطلعِ افکارِ من بیتِ ابرو ہاش حسنِ مطلعِ اشعارِ من	۱	
نقشِ پائے رہروانِ فکر استادم ولا		آنکہ می گیرد سبق طبعِ خدادادم ولا	
مخزنِ علم و ہنر و حیدر آبادم ولا		خسروِ ملکِ دکن در نظمِ نقادم ولا	
۲	در سخن گویانِ عالم شہرۂ افکارِ من نکتہ سنجانِ جہاں را بر زبان اشعارِ من	۲	

۱ گردیدہ یعنی نوشتہ و بیان
۲ حمد حق بسم اللہ تحریر اشعار من است ۔ نعت احمد گردہ تصویر دلدار من است
۳ وصف آل پاک او تطہیر افکار من است ۔ مدح سلطاں مایۂ توقیر این کار من است
(از شعور زاد دیباچہ مجموعہ بنی)
۴ مصدری آوردہ
۵ گردہ بالفتح نگاشتہ تصویر
۶ آنکہ می گیرد سبق طبع خداداد من ولا (دیباچہ مجموعہ)
۷ مخزن علم و ہنر و حیدر آباد من ولا
۸ خسرو ملک دکن در نظم نقاد من ولا
۹ در سخن گویان عالم شہرۂ افکار من
۱۰ نکتہ سنجان جہاں را بر زبان اشعار من
۱۱ ولا تخلص مستعمل کتابہ ۱۲
۱۳ بنی گرفتن ۔ بقول بہار عجم در فرہنگ خود نشان دہ بمعنی گرفتن ۱۲
۱۴ بنی بمعنی نشتر
۱۵ بنی فہم (دیباچہ مجموعہ)

سینۂ من از گہرہاے سخن گنجینۂ		طبعِ روشن طوطیِ فکرم مرا آئینہ	۱
مشقِ نطقِ من زاستادِ ازل دیرینۂ		ہمچو شمس الدین فقیرم با دلِ بے کینۂ	
مرشدے اہلِ سخن را جز صفاے سینہ نیست			۳
درسِ طوطی را کتابے بہتر از آئینہ نیست			
طبعِ رنگینم ولا گلزارِ شاداب سخن		صفحۂ افکارِ من رنگین خیابانِ چمن	۲
می بَرَد ذوقِ کلامم طوطیِ شکّر شکن		عندلیبِ فکرتم از فکرِ عالی نغمہ زن	
نکتہ سنجانِ سخن را سخنور بر سرِ کار آورد			۴
بلبلان را بلبلِ دیگر گرفتار آورد			
از رسائی ہاے فکرم زلفِ خوباں را خبر		رتبۂ فکرِ رساے من چہ داند بے ہنر	۵
فکرتم را نیست ہرگز احتیاجِ راہبر		راست می گوید کلیمِ نکتہ سنجِ نامور	
نارسائی ہاے ناداں از سخن پیدا شود			۵
پستہ بے مغز چوں لب وا کند رسوا شود			

۱ شمس الدین فقیر شاعر معروف و تقسیمِ شعر کردہ ایم شعرِ سوم از دست ۱۲

۲ شکّر شکن بقول ہم عجم بمعنی شیریں گفتار ۱۲

۳ عالی تخلّص نعمت خان است کہ شاعر بست معروف و شعرِ سوم از دست ۱۲

۲

۴ نکتہ سنجِ شاعر معروف عصر

۵ ہمدم عصر ہم زبان شاعر معروف و ہر دو شعر سوم از دست ۱۲

در گلستانِ بلاغت طبعِ مارنگیں بہار
ابرِ فکرِ ما بگلزارِ معانی آبیار[1]

فکرتِ ما در سخن غواصِ بحرِ بے کنار
ہمچو صائب[2] دامنِ ما پر ز درِّ آبدار

۶

ما بگلزارِ معانی آبِ[3] گوہر بستہ ایم
آبِ گلہائے سخن را رنگِ دیگر بستہ ایم

۶

دیدہ ام طومارہا از نکتہ[4] سنجانِ سلف
نیک دانم شد بسے از گردشِ دوراں تلف

اے خوشا بختم زبیداند کے دارم مکلف
یافتم قدرے ز تصنیفاتِ شیخِ حسنِ شرف

۷

از دواوینِ سخن سنجانِ پیشین در جہاں
اکثرش نایاب گشت و چوں مصنّف بے نشاں

۷

گرچہ ما دیدیم اشعارِ بسے از پاستاں
ہمچو شاپور و شفیع و اشرفِ مازندراں

خاجوئے کرمان و تاثیر و حزینِ اصفہاں
واعظِ قزوین و عرفی و فرخیِ سیستاں

۸

لیک زینہا در سخن نظمِ سراپائے نشد
اندریں محفل یکے ہم نظم آرائے نشد

۸

[1] آبیار بقول صفا اللغات
[2] شکر بابات در آب سیاہ ۱۲
[3] صائب اصفہانی شاعر
[4] آبِ بیستون بمعنی سیماب
[5] گردن در صفا اللغات

۳

[6] نکتہ سخن - بابا طاہر عریان (فہم دیباچہ ۶)

انوری کردست در نظمِ قصائد کارہا دیدہ ام افکارِ خلّاقُ المعانی بارہا		صائبِ نقّاد وار دازِ غزل طوطی وارہا ہر یکی از عشقِ گل و بلبل کند گلزارہا
۹	دولتِ دیدارِ محبوب ہم نصیبِ شاں نشد تا یکے را زینہمہ ایں کار در امکاں نشد	۹
در گلستاں گل نشاند سعدیِ فرخندہ پے فکرِ فردوسی است قفلِ حقِ کسریٰ و کے		حافظِ شیراز می دارد مذاقِ جام و مے زورِ طبعِ او زمید انہا مرا حل کردہ طے
۱۰	گر نظامی با سکندر لطف و احساں کردہ است فکرِ جامی خدمتِ محبوبِ کنعاں کردہ است	۱۰
فیضِ فیضی سرگذشتِ نلدمن را یادگار خسرو از افسانۂ فرہاد و شیریں نامدار		از نظامی قصۂ مجنون و لیلیٰ برقرار ہر یکے دارد بشانِ داستانے اعتبار
۱۱	حاصلِ فکرم ولا نقشِ سراپائے رسول یافت حسنِ فکرتم در درگہش رنگِ قبول	۱۱

۱ خلّاقُ المعانی لقب خاقانی کہ خود بآں مسرور بود ۱۲

۲ گل نشاندن بقول ابرہیم ۴

۳ از یوسف علیہ السلام ۱۲

فکرتم را می ستاید سعدیِ فرخندہ فال
نغمۂ من می سراید حافظِ شیریں مقال

حسنِ فکرت را نماید عرفیِ نازک خیال
ہمتِ من می فزاید جامیِ فرخ خصال

۱۲

از کلامم لطفِ مضمون می برد فکرِ کلیم
وز زبانم ذوقِ معنی می کشد طبعِ سلیم

۱۲

پستیِ مضمونِ عالی ذوقِ ما را ناپسند
باشد از اوجِ علوِ فکرت ہا چہ چند

گاہ گردد طبعِ ما از فکرِ جامی بہرہ مند
می کشد گاہے بہ تضمینِ فکرِ صائبؔ را بہ بند

۱۳

شعر اگر اعجاز باشد بے بلند و پست نیست
در یدِ بیضا ہمہ انگشت ہا یکدست نیست

۱۳

از علوِ فکرِ من افکارِ عالی اوج خیز
از خیالِ عالیم اوجی بہ پستی درگریز

وہ چہ کارے کردہ ام در آخرِ عمرِ عزیز
دارم امیدِ جزائے خیر روزِ رستخیز

۱۴

نکتہ سنجانِ عجم دادِ کلامم می دہند
اہلِ ایماں از سرِ تعظیم بر سر می نہند

۱۴

۱۲ شعر سوم از افکار عالی است از تضمین شعر صائب بہ
۱۲ ۱۳ شعر چہارم از تضمین شعر صائب است و شعر پنجم
۵
۱۳ نکتہ سنج یعنی بار یکبین و
سخن فہم (دیباچہ)

واماند از کرمانِ خود خواجوے کرمانی مرا		خواند از شروانِ خود استاد خاقانی مرا
گوید از طهرانِ خود شاپورِ طهرانی مرا		از صفاهان گفت تاثیرِ صفاهانی مرا

۱۵	والهٔ و سنجر سراپا والهِ اشعارِ من فکرتِ بیدل - ولا - دلدادهٔ افکارِ من	۱۵

۲ دربیانِ شعر و سخن

طبعزادِ نکته سنجے یادگارش در جهان		همچو فرزندے که باشد نسبتش ابنِ فلان
در حیاتِ او مصنف را بود نازے بر آن		از پسِ مردن شود چون فکرِ صاحب بر زبان

۱۶	آنکه اول شعر گفت آدم صفی الله بود طبعِ موزون حجتِ فرزندیِ آدم نمود	۱

جز سخن سنجر ز میراثِ نیاکانی نداشت		او ز دری ارثِ پدر غیر از سخندانی نداشت
غیرِ طبعِ روشنے شاپورِ طهرانی نداشت		جز فروغِ طبع تاثیرِ صفاهانی نداشت

۱۷	همچو شعر از غورِ معنی گشته روشن خانه ام	۲

۱ ولداده، عاشق (المتخلص بـ)
۲ صائب صفاهانی شاعر
مرزوق شعر سوم از وسط ۱۲
۶
۳ تاثیر صفاهانی شاعر
مرزوق شعر سوم از وسط ۱۲

	نیست جز مضمون اثاث البیت[1] در کاشانه‌ام		
طبعِ سامع را ضیافت می‌کند شیرین کلام		ذوقِ معنے در سخن فهمی کلیم فی الطعام	
باده مضمونِ شیرین گوشِ سامع را بجام		شربتِ عناب لب را می‌کشد ساطع[2] بکام[3]	
۱۸	فکرِ صد رنگِ سخن یک نعمتِ الوانِ ماست		۳
	شورِ تحسینِ سخن سنجانِ[4] نمک پروردهٔ خوانِ ماست		
صورتِ مضمونِ نازک حسنِ فکرِ موشگاف[5]		می‌نماید صورتِ آئینه بیروں از غلاف	
از سخن پیچیده مضمون می‌پذیرد انکشاف		دارم از نازک خیالی‌هاے عرفی[6] اعتراف	
۱۹	هر کرا چوں شانه در دل زخمِ کاری بیشتر		۴
	می‌کند زلفِ سخن را شانه کاری بیشتر		
جز سخن فهمی نمی‌دارد کسے ذوقِ کلام		جز سخن سنجی نمی‌ارزد ولا[7] شاعر بنام	
شکّریں گفتار از گوشے شکر ریزد بجام		فکرِ صائب[8] گوشِ دل را گویا شربت بجام	
۲۰	میشود نقلِ مجالس چوں سخن شیریں شود		۵

---

[1] اثاث البیت بمعنی اسباب خانه (غیاث اللغات)

[2] ساطع سرخ و سفید و زرد است (غیاث اللغات)

[3] بکام (با ضم اول) شیرین و خوشگوار (صحاح اللغات)

[4] سخن سنج شاعر و خوشگو (بهار عجم)

[5] موشگاف باریک بین (بحر عجم)

[6] عرفی شاعر است (بحر عجم) نام دیوانش است

[7] صائب مضمون آفرین شاعر معروف که شعرش مشهور است

	همچو خون پنهان نماند گر سخن رنگین شود	
رست میگویم هنوز آن برجست در دشانست در شب زلف پریویان تلاش روی شانست		از مضامین صد خم و خم خانه با نام و نشانست خسرو و خضر طریقت در لباس مه کشانست
۲۱	طبع شاعر گویا یک چشمه حیوان بود گر کشی صد دلو بیرون آب صد چندان بود	۶
در بلاغت فکر خاقانی ز عرفی برتراست در لطافت سعدی رنگین سخن نامور است		در فصاحت فکر حافظ از حزین بالاتر است در گلستان هر یکی را رنگ و بوی دیگر است
۲۲	یک سخن در هر مذاقی می کند کار دگر از نسیم گل پریشان غنچه خندان در نظر	۷
از سخن سنجان لاهوری سخن با بر زبان از تخلص بی خبر در حسن تضمین بی زبان		کس نمی داند که این شعر ثمین مال فلان بند مارا شاعرش ابیات بی نام و نشان
۲۳	چون نشانی نیست آغای امانت البیت را	۸

۸

لله خسرو شاعر معروف ذکر شرح سوم از دوست ۱۲

لله کی شیرازی در دیباچه شرح سعدی شیرازی شاعر معروف و شرح سوم از دوست ۱۲

لله رنگین سخن بر اوفق رنگین کلام که کرا شعارش رنگین باشد بهار رنگ پذیرد رنگین نامه او این کرده

لله سخن سنج بمعنی شاعر (دیباچه بر)

لله بی زبان بمعنی ظاهر شود

لله در وصف الحالات

	من به بیت المال بسپارم مگر این بیت را		
بهر تضمین کلام نکته سنجان عجم		اتحاد بحر شعر و قافیه باید بهم	
برخلاف این شود تحریف لفظی بیش و کم		حسن مضمون را نگهدارم به تبدیل رقم	
۲۴	از کنایات سخنور زینت مضمون شود		۹
	رونق مضمون به تضمین سخن افزون شود		
برزبان مانده است نام شاعران باکمال		طبع زاد بعض در اسناد مضمون خال خال[1]	
از کلام شان بدست آوردن جزوی محال		همدرین مضمون چه خوش گفتست میر دوخی سن مقال	
۲۵	نکته سنجانی که از بی قدری خود مرده اند		۱۰
	حاصل فکر کهن را نیز با خود برده اند		
۳	**سامان کتابت و نقاشی**		
	بیان خامه و مرکب و لوح و کاغذ		
دلبرا دارم بدست از خامه قدرت قلم		لوح محفوظم عطا فرمود خالق از کرم	

سامان بمعنی بضاعت و نقاشی

سامان آمدن (از صنعت الفاظ) بمعنی حاصل شدن

اعجاز کردن (از صنعت الفاظ) و معجزه نمودن

بر آمیز کردن بهم کرده (مؤلف)

نقاش ازل نقش کردن (از صنعت الفاظ) و تصویر کردن

پرداز کردن بمعنی رنگ کردن

و بارگاه را نقش کردن (از صنعت الفاظ)

تر اسود بمعنی تر است

مرود (از صنعت الفاظ)

تر زبان بمعنی گرم گفتگو (از مؤلف)

ناخن گل بمعنی برگ گل (از مؤلف)

آهن جامه بمعنی آهنگ

۱	۲۶	خامهٔ فکرم بنقشِ صورتت اعجاز کرد دستِ نقاشِ ازل نقشِ مرا پرداز کرد	
۲	۲۷	نوکِ کلکم از مدادِ عنبرینے تر زبان وصفِ او جادو اثر مشکین رقم عنبر فشان	
۳	۲۸	رشکِ مرغانِ چمن رنگِ فغانِ عشقِ من به ز عشقِ بلبل و گل داستانِ عشقِ من	

		وز شبِ دیجور سامانِ مداد آمد بهم	رنگِ شنجرفِ شفق گردید عنوانِ رقم
		گشت صرفِ خامهٔ دستم نیستانِ زمیں بحرِ اسود قطرهٔ او از مدادِ عنبریں	داد از اوراقِ خود قرطاس ها چرخِ بریں یافتم شنجرف از لعلِ بدخشانِ شمیں
		در گلستاں دارم از شاخِ گلِ تر خامه از سوادِ دیدهٔ بلبل مداد آمه	ناخنِ گل شد نبوکِ خامهٔ آهن جامه تا بر اوراقِ گلِ تر می طرازم نامه
		در بلاغت خامه صورت آفرینِ با کمال	آورد در رفتارِ او کبکِ دری را در مثال

۱۰

سامان بمعنی بضاعت و نقاشی (از صنعت الفاظ)

آهن جامه بمعنی آهنگ (از مؤلف)

خامه صورت آفرین بمعنی خامه صورت نگار (از مؤلف)

کلک گوہر بار را تشبیہ او با برنوال		خامۂ من شاخ گلریز است و نخل و نونہال	
۲۹	از شفیعا اثر این مصرع تر یاد گار آمد آخر از نہال خامہ ام این گل ببار		۴
زاب زر تاباں بود ہر موے او از موقلم		خامۂ زرّیں شود ہر دم فدائے خامہ ام	
خامہ شنجرف باشد سر خرو در ہر قدم		خامۂ پولادمی زیبد بہر رنگ رقم	
۳۰	در نقوشم خامۂ حکاک ہم آید بکار زانکہ در مہر نبوت خدمت او بیشمار		۵
دست من در نقش یارم خامہ فرسائی کند		خامہ ام از آب زر پیہم خود آرائی کند	
چون بنقش آستان او جبین سائی کند		ہر طرف آئینہ رویاں را تماشائی کند	
۳۱	صائبا ہر دم برنگے جلوۂ تنویر او ست از پر طاؤس گویا خامۂ تصویر او ست		۶
چون کمر بستیم جاناں در فن صورتگری		فکر ما بند و قلم از طرۂ حور پری	

آنچناں کردیم ما حاصل بصنعت برتری		خامہ را بستیم[1] برمانی بصد دانشوری	
۳۲	پیشِ ما بے گردہ[2] تصویرِ تو دشوار نیست خامہ[3] جدول کشی را مسطرے درکار نیست		۷
از مداومِ سوادِ چشمِ لیلےٰ منفعل تیرہ داغِ لالہ را از شرمِ او داغے بدل		وز سوادِ او شبِ[4] دیجور چوں لیلےٰ خجل تیرہ ابرِ چرخِ گردوں را طبیعت مضمحل	
۳۳	بر زبانِ[5] شمع نازاں دودہ شمع و چراغ تا بہ آہن برد بالا بدوِ او دماغ[6]		۸
نامہ رکبِ[7] می پسند دستِ صوفی حامہ را خامہ از جوشِ طرب ساغر شمارد آمہ را		آمہ از سر پوشِ[8] خود بر سر کشد عمامہ را آمہ از آبِ سیہ[9] بدست دارد خامہ را	
۳۴	از زبانش چوں بہ مستی سہو[10] زند حرفِ غلط خامہ[11] زن گیرد زبانش[12] و می زند آہستہ قط		۹
خامہ را آبِ سیاہش می نماید مشکبو		زانکہ نقشِ[13] گیسوِ مشکیں بہ بندد مو بمو[14]	

[1] خامہ را بستیم: یعنی مداومت بخامہ سیاہی فرشتہ و از صوفیہ جامہ یا بہ صوت مراد است کہ در رکبی ۱۲

[2] بے گردہ: یعنی بے تراشیدن (آصف اللغات)

[3] خامہ جدول کشی: کنایہ از خط کشیدن (آصف اللغات)

[4] شبِ دیجور: یعنی تاریک ۱۲

[5] بر زبانِ: یعنی بزبان ۱۲

[6] تا بہ آہن برد بالا بدوِ او دماغ: یعنی پرورش (آصف اللغات)

[7] رکبی: یعنی مداومت بخامہ (آصف اللغات) صاحب نفائس اللغات بہ لفظ رکبی ۱۲

[8] از سر پوشِ: کنایہ از سر کشیدن یعنی پوشیدن (آصف اللغات)

[9] آبِ سیہ: کنایہ از روشنائی (آصف اللغات)

[10] سہو: سرزدن یعنی بطور سہو (بجز ۱۲)

[11] خامہ زن: یعنی خامہ کہ در دست زن است (بجز ۱۲)

[12] زبانش: ضمیر با شد (بجز ۱۲)

[13] نقشِ: یعنی نقش بستن، نقش (بجز ۱۲)

[14] مو بمو: کنایہ از بسیار (بجز ۱۲)

دارد وش شنجرف عنوانِ کتابت سرخرو[۱]		از جلایش آبِ زر تاباں نماید روسا و[۲]	
۳۵	ز آبِ سرخ و زرد و ز نگارین لبالب آمدها تر زباں[۳] در مدحتِ هر عضوِ یارم خامه ها		۱۰
شاخِ گل در گلستاں گر دید دستانِ زقلم[۴] داشت گل اندر چمن گوشے ہر آوازِ قلم		عارضِ گل زرد[۵] شد از رنگِ اندازِ قلم تا ز شنگرفیں مدادے دید پردازِ قلم[۶]	
۳۶	شد نہاں جرمِ شفق رنگِ[۷] رخِ گردوں پرید از ندامت لعل در کانِ بدخشانی خزید		۱۱
از مدادِ سبز[۸] خطی را تا قبائے[۹] اوست تنگ سبزہ[۱۰] خوابیدہ است در گلشن بشبرم و غازو مگ		سبز پوشانِ[۱۱] چمن رامی پرد از چہرہ رنگ ز انجماد او زمرد جوہر از اقسامِ سنگ	
۳۷	سبز ایوانِ[۱۲] فلک عکسِ ہمیں رنگِ لطیف آمد ار اشستیم و بحرِ[۱۳] اخضرش آبِ کثیف		۱۲
آبِ زر را رنگِ زریں میتواں تعبیر کرد		کز زرِ محلول میسازیم ہمچوں رنگِ زرد	

[۱] دارد وش شنجرف عنوانِ کتابت سرخرو — [۲] از جلایش آبِ زر تاباں نماید روسا و
[۳] تر زباں — [۴] شاخِ گل در گلستاں گر دید دستانِ زقلم — [۵] عارضِ گل زرد
[۶] تا ز شنگرفیں مدادے دید پردازِ قلم — [۷] شد نہاں جرمِ شفق رنگِ
[۸] از مدادِ سبز — [۹] تا قبائے — [۱۰] سبزہ — [۱۱] سبز پوشانِ
[۱۲] سبز ایوانِ — [۱۳] بحرِ

بیان نگارش مصنف

۱ جنجرف بکسر اول معنی کاغذ کہ زر در او حل کردہ باشند (از مصنف)
۲ ابو الفضل در آئین اکبری گوید کہ سرخ را بہ آب لیمو حل کردہ بر کاغذ مالند و بعد خشک شدن صیقل نمایند (از مصنف)
۳ حل کردہ و ابو الفضل در آئین اکبری گوید کہ سرخ را بہ آب لیمو حل کردہ بر کاغذ مالند و بعد خشک شدن صیقل نمایند (از مصنف)
۴ ترزبان در مدحتِ ہر عضوِ یارم خامہ ہا
۵ دستان بمعنی بلبل (از صحاح)
۶ زرد شدن عارض بیوفائی نمودن
۷ دستان بمعنی بلبل (از صحاح)
۸ بمعنی مشغلہ و مصادرت بجہت گرفتاری
۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۲۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۳۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۴۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۵۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۶۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۷۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۸۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۰ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۱ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۲ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۳ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۴ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۵ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۶ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۷ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۸ بمعنی بلبل (از صحاح)
۹۹ بمعنی بلبل (از صحاح)
۱۰۰ بمعنی بلبل (از صحاح)

از جلایش زرد کف راگرمیِ بازار سرد		زرد روزیں رنگ تابان است سنگِ لاجورد
۳۸	لاجورد و زر بهم در معدن از یک جوهر اند در نقوشِ لاجوردی ذرّه ها مثلِ زر اند	۱۳
از مدادِ نیلگوں شرمنده چرخِ نیلگوں در روانی جوے نیلِ مصر از شرمش زبوں		بحرِ نیلی با علوِ خود بنجلت سرنگوں رنگِ او بر سطحِ آبش نیلفر آرد بروں
۳۹	نیل چشمِ زخم روے نقشِ رویش زیں مداد دیدهٔ نیلوفری قرباں بریں حسنِ سواد	۱۴
لوحِ او لوحِ تصویرے کہ در دستِ من است در حلب آئینهٔ این لوحِ من عکس افگن است		از نقوشِ عارضِ گلفام رشکِ گلشن است کز وجودش صورتِ صنعِ سکندر روشن است
۴۰	نقشِ دیوار است مانی لوحِ تعلیمش ہمیں در پسِ این آئینه استادِ دارژنگ چیں	۱۵
کاغذے داریم کاورقِ فلک تصویرِ اوست		پنجهٔ خورشید تابان نقشِ کاغذگیرِ اوست

سرنوشت[1] عالمی دیباچهٔ تحریر اوست		مصحفِ عارض سراپا صفحهٔ تفسیر اوست	
۴۱	مانی از نقشے که بر داریم بے صبری کند صفحه را تغییرِ رنگش کاغذِ ابری[2] کند		۱۶
ایں بود سامانِ نقشِ یارِ ما کا مد بهم[3]		آمه و رنگیں مداد و لوح و قرطاس و قلم	
او بهر رنگے نماید خویش را در هر قدم		ما بهر رنگے دهیم ایں نقش را زیبا رقم[4]	
۴۲	حسنِ صورت را به تصویرے کشیدن کار ماست حسنِ سیرت را به تصویر آفریدن کار ماست		۱۷
نقشِ صورت را پرستد مانی نقش آفریں[5]		پیشِ او بهزاد کا فر سر گذارد بر زمیں	
شد بجان و دل بلا گردانِ[6] او دارد نگیں		صانعِ قدرت کند بر صنعتم صد آفریں	
۴۳	دستِ من بر خامهٔ نقاشیم نازے کند خامه ام از نقشِ ایں تصویر اعجازے کند		۱۸
غوطه زد فکرم چو در غواصیِ بحرِ عجم[7]		گوهرِ مضمون و آبِ او بدست آمد بهم	

[1] سرنوشت: سرگذشت، حال و قضیه

[2] ابری: کاغذ ابری، کاغذ مذهب (رنگین و نقش دار)

[3] بهم آمدن: به دست آمدن

[4] زیبا رقم: زیبا نویس (خوش نویس)

[5] نقش آفریں: کنایه از نقاش

[6] بلا گردان: بمعنی قربان شده (فدا شده عربی)

[7] بحرِ عجم: بمعنی دریای فارس و نام کتابی هم از نظیری

کردہ ام ہر دانۂ نایاب تفویضِ قلم		تا زسلکِ گوہریں شد سطرِ او زیبِ رقم
۴۴	می کند تقدیم خاقانِ وقت و انور سی	۱۹
	قدرِ گوہر شہ بداند یا بداند جوہری	
در سراپائے نبی دارم وَلا رنگِ نوی		سرگذشتِ خواب آوردم بنظمِ پہلوی
دارم از بینندگانِ نظم امیدِ قوی		درگذارند از خطائے لفظ و سہوِ معنوی
۴۵	تحفہ سنجاں دائم از اصلاح امدادم کنند	۲۰
	با دعائے خیر از الفاظِ خوشش یادم کنند	
۴	رُویائے صادق	
طالعِ بیدارِ من بنمود مہتابے بخواب		گشتم از رویائے صادق در حضورش باریاب
بود روئے روشنش تاباں بشکلِ آفتاب		در خیالِ خود شدم بیدار در خوابم ز خواب
۴۶	خوشتر ایں خوابم کہ ستر سرورم چوں دلبرے	۱
	فاش می گویم بہ محفل در حدیثِ دیگرے	

۱ خاقان وقت کنایہ از بادشاہ وقت ۱۲

۲ انور صفت شاعر معروف و دیباچہ یعنی مطلق شاعر باشد و از یکہ صبح ہشتم بر زبان ما لطف مثل است ۔ و بعض معاصرین عجم این سال را سال انوری دانند ۔ اشارہ تضمین ہم ۱۲

۳ مثالست معروف ۱۲

۴ طالع بیدار یعنی بخت بیدار ۱۲

۵ رویائے صادق کنایہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بینند ۱۲

۶ باریاب یعنی آنکہ در حضور سلاطین و امرا و بار آصفیاں یابد

اعتلائے فکرِ من بر عرش بنشاندمرا		جلوۂ دیدارِ او بیہوش گرداندمرا	
در خیالم خوابِ من بیداری خواندمرا		غفلتِ بیہوشیم ہشیاری واندمرا	
۴۷	مثلِ بیداریست یارب انچہ می بینم بخواب		۲
	لیک نتواں چشم واکردن بروے آفتاب		
یارب ایں خوابیست خوش زنہار بیدارم مکن		خامشی اولے بود سرگرمِ گفتارم مکن	
غافلم از جامِ چشمِ یار ہشیارم مکن		بے خودم از خویشتن یارب خبردارم مکن	
۴۸	گر شوم بیدار خواب از چشمِ من گیرد فرار		۳
	ور شوم ہشیار گردد ایں دلِ من بیقرار		
اے خوشا خوابے کہ در شب وزِ روشن آشکار		جرمِ خورشیدِ فلک روے زمیں گیرد قرار	
نایدش انوارِ او اجرامِ اختر در شمار		از فروغش خیرہ گردد دیدۂ صورت نگار	
۴۹	ہیئت آگاہاں بہ بحرِ فکر غرقِ حیرت اند		۴
	دانشِ آموزاں بنا دانی شکارِ غیرت اند		

خوابِ ما خوابے کہ خوباں خوابِ نازش گفتہ اند		از حقیقت غافلاں عشقِ مجازش گفتہ اند	
محرمانِ سرِّ حق نازونیازش گفتہ اند		نکتہ سنجاں فکرتِ مدحت طرازش گفتہ اند	
۵۰	نقلِ خوابِ عاشقی مستلزمِ تعبیر نیست مصحفِ رو راندانی حاجتِ تفسیر نیست		۵
شد مرا در خوابگاہِ خود بخوابے انہماک		طالعم بیدار شد از رویتِ رویاے پاک	
گرچہ می باشم ولا از موجِ عصیاں ہمناک		اوست کشتیبانِ من از آفتِ بحرم چہ باک	
۵۱	کشتیِ من چوں ز طوفانِ تموّج ایمن است نیک دانم ساحلِ مقصد در آغوشِ من است		۶
خامہ ام از راحتِ خوابِ خوشم تحریر کرد		فکرتم خواہد امیدم را ولا تصویر کرد	
می تواند رازِ راحت دیدگاں تقریر کرد		خوابِ محمل را تواند گر کسے تعبیر کرد	
۵۲	راحتے در خوابِ خوش دارم ز خوابے در نظر می نماید خاطر از بیداریِ من الحذر		۷

۱۸

۱ نازونیاز شیشہ ہاے عشق و حسن و ادراکات و سکنات کہ از طرفین سرزند (بہار عجم)

۲ نکتہ سنج۔ دقیقہ رس (بہار عجم)

۳ ایہ شاہ سامانی کہ شعر دوم از وست

۴ خوابِ محمل۔ بقول

زلفِ او در عالمِ رویا پریشانی نداشت خاطرم در خوابِ خوش بر جا پریشانی نداشت		خوابِ خوابِ راحتم اصلا پریشانی نداشت خادمش در خدمتِ مولیٰ پریشانی نداشت
۵۳	یارب این خوابست یا خوابے کہ می بینم بخواب عاشقِ او در حضور و جانِ عالم بے نقاب	۸
نے مرا در خواب خوابِ تیغِ ابرو بر تن است نے مرا طوقِ کمندِ زلفِ او در گردن است		نے دلم را از نگاہِ ناوک افگن روزن است نے مرا آں نیزۂ مژگانِ تیزش دشمن است
۵۴	گرچہ تشبیہِ خدنگ و نیزہ و تیغ و کمند دائما جان و دلِ مجروحِ عاشق را پسند	۹
چشمِ من در خوابِ خوش با چشمِ دلدارم دوچار دیدہ ام سر تا بپا محوِ تجلاے نگار		ہمچو قطب از جا نمی جنبید آں کوہِ وقار ناگہاں دیدم کہ می آید بسویم دستِ یار
۵۵	مرحبا گفت او نہادم بوسہ بر دستِ کرم بر لبِ نازک جزاک اللہ و بر پایش سرم	۱۰

حبّذا خواب خوشے آفاتِ ہجراں دور کرد چشمِ او چشمِ مرا از عکسِ خود پر نور کرد		خوابِ من در وصل او امداد ایں مہجور کرد نورِ او کلکِ مرا بر نقشِ او مجبور کرد
۵۶	خسرو امحبوبِ من رشکِ بتانِ آذر است ہر چہ وصفش می کنم حسنش ازاں بالاتر است	۱۱
طالعِ بیدار دارد دیدۂ خوابیدہ ام ہر چہ در خوابم بچشمم افتاد داند دیدہ ام		زانکہ در خوابِ خوشے حسنِ رخِ او دیدہ ام انچہ در گوشم رسید از گوشِ دل بشنیدہ ام
۵۷	چشمِ من آئینہ و نقشے کہ بر لوحِ دل است در سخن نبمودنش کارے کہ خیلے مشکل است	۱۲
چوں نگاہم بر غزالِ چشمِ دلجویش رسید دیدہ ام چوں منظرِ خوابِ خوشے در خوابید		خوابِ من از دیدۂ من صورتِ آہو مرید بر زباں آورد نقلِ واقعاتِ چشمِ دید
۵۸	ایں سراپایش سراپا دلنشیں تعبیرِ اوست صورتش مانند قرآں نظمِ من تفسیرِ اوست	۱۳

ہرچہ می گوئیم ما ایں سرگذشتِ[1] خواب ماست		نیست تعبیرے کہ نقشش ہدیۂ اجاب ماست	
لغزشِ ما در سخن وجہِ دلِ بیتاب ماست		پستیِ ما در تکلم شیوۂ آداب ماست	
۵۹	حرفِ ما تصویرِ روئے یار و نقشِ نازکی است دیدۂ اہلِ بصیرت نیک میداند کہ چیست		۱۴
۵	**آغازِ کار**		
کردم از مانی[2] سوالے بر طریقِ مشورت		دستِ من بوسید و ساکت شد بر نگِ معذرت	
تا سوئے بہزاد[3] دیدم گفت ایں فرمانبرت		تابعِ حکمِ تو می باشم مثالِ چاکرت	
۶۰	ہر یکے زینہا بآئینِ ادب اغماض کرد یا بعرضِ حیلتے از مقصدم اعراض کرد		۱
حکمِ مانی را بجا آرد بسر از رنگ[4] چیں		از ادب بہزادِ آئیں[5] گو کند صد آفریں	
ہر یکے در صنعتِ او دیگرے را در کمیں		ہر یکے را در دلش خوفے ز چشمِ خردہ بیں[6]	
۶۱	ہر یکے زینہا ز اسرارِ فنِ خود بے خبر		۲

۱ سرگذشت یعنی احوال

۲ مانی نامِ مصور بود

۳ بہزاد نامِ مصور بود

۴ ارژنگ چین نامِ مصور بود

۵ آئیں گوید کہ در ہر کلام باید رعایتِ اتفاق کند (مصنف الاتفاق)

۶ خردہ بیں یعنی عیب بیں (مجمع)

	کارِ خود را می کند هر یک حوالت بر دگر	
۶۲	خامه ام چوں کارِ خود را در عمل آغاز کرد دست قدرت گرد ۵ تصویر را پرداز کرد	۳
۶۳	حلیه و نقشِ تو جاناں صنعتِ دستِ من است عکس از قامت گرفتن کارِ چشمِ روشن است	۴
۶۴	گر کشاید چشمِ نازک را بسوے آئینه	۵

	هیچ پروائے نشد زیں ابلہانِ نابکار	ساختم آغازِ کارِ خود بعونِ کردگار
	بود مانی از شعارِ من سراپا بیقرار	کرد هر یک بر امیدِ احتیاجم انتظار
	می کشم نقشِ ۱ سراپایت بلوح از مو قلم ۲	بر طریقِ پاستاں از نقشبندانِ ۳ عجم
	نقشِ عکسِ قامت از آلہ عکسی کشم	حلیه ات را میزنم چوں چہره ۴ پردازاں رقم
	چشمِ من یک آلہ عکسی است بہرِ عکسِ یار	از سوادِ دیده ام لوحِ سیاهش آشکار
	آلہ بالاے ستونِ قامتم گیرد قرار ۶	چشمِ من بہرِ نگاهِ نازکش امیدوار

۱ نقش کشیدن بمعنی تصویر کشیدن (بہار عجم)
۲ مو قلم، ظاہر کہ برای تصویر کشی از مو ہا درست کنند (بہار عجم)
۳ نقشبند بمعنی مصور (بہار عجم)
۴ چہره پرداز بمعنی عکاس
۵ فرق نہادن (بہار عجم)
۶ قرار گرفتن بمعنی قرار گرفتن

	دیدهٔ من عکسِ او گیرد بروے آینه	
نقشِ دیوارم ز حیرت رو بروے روے پاک چشم دشوار است وا کردن بسوے روے پاک		صورتِ آئینه حیرانم بروے روے پاک بود آساں در دلِ من آرزوے روے پاک
۶۵	خامهٔ قدرت بدستِ کاتبِ تقدیر اوست چشمِ نقاشِ ازل دلدادهٔ تصویر اوست	۶
اے برویت گرچه چشمم باز خوفے در دل است پردهٔ حسن از ادا و ناز پیشم حائل است		از قضا چشمِ قدر انداز سویم مائل است یارب این تصویر را پرواز خیلے مشکل است
۶۶	ایں بود آساں که از هر عضو تصویرے کشم از خطِ نازک بهر یک صفحه تحریرے کشم	۷
۶	**جسمِ مبارک**	۱
باتنِ بالیده مانی در خیالِ نقشِ تن باتنِ کاهیدهٔ خود من بکارِ خویشتن		در سرش سودائے خامم نیست دیگر همچو من کز سرِ و راونی گنجد تنم در پیرهن

۱ نقش دیوار من حیران
۲ روبرو بینی تماشا
۳ دلدادهٔ بینائی باشد
۴ باز چشمش پرده بر خود
داشتن آن را صفای الفاظ

۲۳

۵ هیچ من دیگر نیست
شباهت بزبان مساوی
کردن حالات دوگانه
بعضی گرفته

۶ تن

۶۷	صنعت آگاہاں بحسنِ صنعتم تحسیں کنند بر تبختر ہائے بے ہنگامِ او نفریں کنند	۱
قالبِ کاہیدہ و بالیدہ از اقسامِ جسم در فضائے شش جہت[۵۱] از کارِ ہفت اندامِ جسم		(جامعِ اعضائے انسانی) مرکبِ نامِ جسم بعدِ مردن خاک می گردد ہمیں انجامِ جسم
۶۸	اے ولا[۵۲] برخویش می بالم بوصفِ جسمِ پاک بود او نورِ مجسم گرچہ پیدا شد ز خاک	۲
جسم را اہلِ[۵۳] خرد با روح ہمدم گفتہ اند عاشقاں ایں قالبت را جانِ عالم گفتہ اند		روشنانِ جسمِ تر انورِ مجسم گفتہ اند اہلِ دل[۵۴] جان و تنت را روحِ اعظم[۵۵] گفتہ اند
۶۹	جانِ من قربانِ جسمت عاشقاں را جسم و جاں جانِ[۵۶] جاں باشد فدائے ایں تنت جانِ جہاں	۳
در غمِ عصیانِ امت دارد او جسمِ نحیف چوں حریرے بود نازک زیرِ جلدِ لطیف		فکرتِ مادر بلاغت یافت تشبیہِ لطیف از ہمیں جلدِ لطیفش حسنِ تشریفِ شریف

۵۱ شش جہت پیش و پس چپ و راست بالا و زیر (۱۲ بحر ہزج)

۵۲ ہفت اندام - سر و سینہ و شکم و دو دست و پا (۱۲ بحر ہزج)

۵۳ اہلِ خرد یعنی دانشمندان در اصطلاحِ صوفیہ مذکور ہے

۵۴ اہلِ دل یعنی صاحبانِ دل کنایہ از اربابِ تصوف و اصطلاحِ صوفیہ

۵۵ روحِ اعظم اصطلاحِ صوفیہ کائناتِ صلی اللہ علیہ وسلم از بحر ہزج

۵۶ جانِ جاں یہ بھی کنایہ از روح اعظم (۱۲ بحر ہزج)

۷۰	موے نازک خوابہ ہاے نرم ہمچوں مخملے نرمیِ اعضا لطافت خیز در ہر مفصلے	۴
در بلاغت آں تنِ سیمینِ او ہمچوں حصار صنعتِ بنّاے قدرت مستقیم و پائدار		حیطۂ اطرافِ اعضاے رئیسہ استوار خوشنما تعمیرِ دستِ قدرتِ پروردگار
۷۱	در حصارِ قالبِ پاکش مقامِ جانِ پاک بو العجب تعمیرِ این حصنِ حصین از جسمِ خاک	۵
نورِ اجرامِ فلک گویند باشد عکسِ این این تنِ او قالبِ جاں صنعِ ربّ العٰلمیں		تا بعالم سایۂ او کس نہ بیند بر زمیں می زند بر دستِ صانع بوسہ جبریل امیں
۷۲	قالبش را در لطافت ہمسرِ جاں گفتہ اند جانِ پاکش را ملائک نورِ یزداں گفتہ اند	۶
او تنِ آسائی نَدَرد نے تنِ آسانی درد او عدوے تن پرستاں حبِّ انسانی درد		او نہ تن پرور بود اخلاقِ جسمانی درد دشمنِ تن پروراں اوصافِ رحمانی درد

۷۳	یک تنِ[1] تنہاے او کرد است خدمت ہا بسے با ہمہ اعمالِ بد احساں کند با ہر کسے	۷
گاہ تن گیرد[2] بہ لنگ و گاہ بر دوشش روا تن[3] بہ تقدیرش بہر کارے دہد آں مقتدا	دامانِ تن[4] می کشد در خدمتِ خلقِ خدا در معارک او سرِ دشمن کند از تن جدا	
۷۴	در صعوبت ہاے دنیا تن[5] زند بر مشکلات وز صعوبت ہاے عقبیٰ می دہد ما را نجات	۸
بر تنِ خود دارد آں سیمین بدن گل پیرہن در صفا سیماب می گردد خجل زیں سیم تن	از صباحت می نماید جسمِ نازک گلبدن یافت اشرف[6] گوہر از غواصیِ بحرِ سخن	
۷۵	چوں بانداز شنا سیمیں تنش عریاں شود دیدہ ام از شکِ حیرت حوضِ لب گرداں شود	۹
دیدۂ من تن[7] بجسمِ او کشد در خوابِ خوش شد فدائے او تہمتن با ہمہ القابِ خوش	گویدش لعلِ خوش آبے و رنگِ او چوں آبِ خوش جلدِ پاکش در لطافت غیرتِ کمخوابِ خوش	

۱ تن تنہا یعنی واحد (ہمہ)
۲ تن گرفتن - بمعنی بر میدان
تن (د بحر ج)
۳ تن کشیدن بخیل را
دوست رسانیدن (د بحر ج)
۴ تن دادن - رضا دادن
وقبول کردن (د بحر ج)
۵ تن زدن - صبر کردن

۶ اشرف بمعنی شریف
مرد کریم و موصوف از صفات
۷ تن کشیدن بمعنی خوش
رسانیدن بمعنی آسودن (لغات)

۷۶	تن زنم اینجا که کلکم قاصر از وصفِ تن است مختصر گویم که جسمِ او به از جانِ من است	۱۰

۷ قامت مُبارک ۲

قامتِ مانی دو تا شد از تراکمہائے نقش من ببوسم دستِ خود بر صنعتِ یکتائے نقش	حسنِ پردازش نیامد در نظر زیبائے نقش ہر کہ بیند نقشِ بالایش شود شیدائے نقش

۷۷	بر کمالِ صنعتم بہزاد پیچ پیچ می کند اشکِ مانی ارند است بر رخش یخ می کند	۱

حلیہ اش سر تا بپا از نقشِ قامت آشکار از قدِ بالائے او حسنِ اقامت آشکار	گویا از قامتِ دلجو قیامت آشکار وز قدِ رعنائے او شانِ امامت آشکار

۷۸	گاہِ قامت کردنش بینم قد و قامت بہم آیۂ قد قامتش تجنیس دارد در حرم	۲

شمعِ قامت را بود پروانہ از تابِ کمر	نخلِ قامت را ز فرقِ اوست تشبیہ ثمر

۱ تن زنم اینجا کہ کلکم قاصر از وصفِ تن است
۲ مختصر گویم کہ جسمِ او بہ از جانِ من است
۳ قامتِ مانی دو تا شد از تراکمہائے نقش
۴ من ببوسم دستِ خود بر صنعتِ یکتائے نقش
۵ بر کمالِ صنعتم بہزاد پیچ پیچ می کند
۶ اشکِ مانی ارند است بر رخش یخ می کند
۷ گاہِ قامت کردنش بینم قد و قامت بہم
۸ آیۂ قد قامتش تجنیس دارد در حرم

۲۷

آب و مانند آن ۔ (برہان)
۵ اقامت ۔ یعنی قامت نماز (صفۃ الصفات)
۶ قامت کردن ۔ قد قامت الصلوٰۃ گفتن (برہان)

از لوای قامتِ او سر زند[۵۱] فتح و ظفر		از علوِ قامتش فکرِ بلندم پست تر
۷۹	خامهٔ مدّاحِ او چون وصفِ قامت می کند قامت[۵۲]ِ او از الف مشقِ قیامت می کند	۳
شد عصایِ قامتش سیرِ فلک را رهنمون[۵۳] قامتِ او[۵۴] بر فراز و صد لوایِ سرنگون[۵۵]		از سنانِ قامتش صد لشکرِ دشمن زبون قامتِ او راست سازد سر نوشتِ واژگون[۵۶]
۸۰	می نیاید راست ترجیعِ الف بر قامتش در الف باشد سکون و حرکتے در قامتش	۴
تا ز شمشادِ قدِ او گشته عالم گلستان (شعله قد) گفتند چون آتش پرستانِ جهان		نام کردندش بلیغانِ عجم سرو رواں سدره نامیدند در فردوس حورانِ جنان
۸۱	آں قدِ دلکش دل آرا شهرهٔ ارض و سماست از قدِ شوخی پناهش در سخن محشر بپاست	۵
در بلاغت قامتش همشکلِ خطِ استوا[۵۸]		ایں خطِ مفروض قائم کردهٔ دستِ خدا

۲۸

۵۱ سر زدن، یعنی ظاهر شدن و ظهور کردن (بهار عجم)

۵۲ فیض راجع بجمیع اعضاء و رهنمون، بالفتح و ضم هم نمایندهٔ راه (فرهنگ انند راج) و هو غیر المقصود ۱۲

۵۴ برافراختن، یعنی بلند کردن. (منتهی الارب)

۵۵ سرنگون یعنی سرازیر

۵۶ واژگون (منتهی الارب) و (فرهنگ انند راج) برگشته بحال اول و قلب

۵۸ خط استوا دایره عظیمه که در وسط کره زمین فرض کنند و آن را معدل النهار نیز گویند

۱ نکته دان - مراد نکته سنج
۲ بالا بمعنی قد و قامت
۳ حاضر بالا - بمعنی قد و بالا
۴ الا بمعنی نکته یا عیب
۵ ولداده - بمعنی عاشق
۶ شیرین (وصف الفاظ) بمعنی شیرین سخن

مهر و مه از عارضش تابان بچرخ اعتلا		وصفِ قامت در سخن بالاتر از فکرِ ولا	
۸۲	مصرعِ این قامتِ دلجو که موزون کرده ایم نکته دانش داند که اعجازے بمضمون کرده ایم		۶
شد ز بالائے بلندش عالمِ بالا عیاں		در شبِ معراج قدرش بود بالاتر ازاں	
کارِ خود بالا برد دلداده او در جناں		چتر بالائے سرش شش خانهٔ هفت آسماں	
۸۳	قامتِ خم خورده ام قربانِ بالا قامتے کو باوجِ چرخ دارد در ملائک حرمتے		۷
خامه ام تا از قدِ رعنا ش تصویرے کشید		طوقِ قمری سروِ گلشن را بزنجیرے کشید	
تا نهالِ قد قدت از گلزارِ تحریرے کشید		طاهر قزوین ز رشکش آهِ شبگیرے کشید	
۸۴	سروِ بالائے تو چوں تیرِ نظر قدمی کشد باز آب از چشمه سارِ چشمِ تر قدمی کشد		۸
گلرخانِ دلربا گویند قد را جامه زیب		دلبرانِ فتنه زا نامند او را دلفریب	

۹ طاهر قزوینی شاعر معاصر (متوسم از دوست ۱۲)
۱۰ شبگیر - بمعنی صبح (صبح ۶)
۱۱ قد کشیدن آب - بمعنی بلند و ظاهر شدن آب (کلام طاهر قزوینی)

پیشِ قدرِ قامتش گردون نماید در نشیب		بر سرِ پایِ قدِ یارم فدا بالا و شیب[1]	
۸۵	نازک و نازآفرین و سرکش و چالاک و چست در قدآرائی بلند است و ببالائی درست		۹
قامتِ بالائے تو ہمچوں لوائے سرفراز		دیدۂ اہلِ جہاں بالائے بالائے تو باز	
می کشند از غم الف[2] بر سینہ خوبانِ حجاز		خامۂ عالی[3] بود از قامتت مدحت طراز	
۸۶	قامتت را گر الف گفتم مرنج از حرفِ راست چوں الف جا کردہ قدرت در میانِ جانہاست		۱۰
کاتبے چوں مدحتِ ممدوح را انشا کند[4]		بر سرِ قرطاسِ خود حرفِ الف املا کند[5]	
خامہ در آغازِ خط از نامِ حق ایما کند		کاتبی[6] لطفِ دگر زائینِ شاں پیدا کند	
۸۷	کاتبِ قدرت چو حسنش را ز سر تا پا نوشت اوّل از تعظیم نامِ قامتش بالا نوشت		۱۱
بار ور از قامتش گردید سروِ بے ثمر		کس نہ بیند سرو و شمشاد و صنوبر بار ور	

[1] بالا و شیب: بلندی و پستی (آصف اللغات)

[2] الف: بمعنی راست و قد (آصف اللغات)

[3] عالی: بمعنی مخلص خود شاعر است (کشور سوم ۱۲ است)

[4] انشا کردن: بمعنی تحریر و نوشتن و نقش احوال کردن

[5] املا کردن: بمعنی تحریر (آصف اللغات)

[6] کاتبی: تخلص شاعر است

بود بر آزادیش اہلِ بصیرت را نظر		از حقیقت بلبلِ[1] آل دہد ما را خبر	
۸۸	ہیچ نخلے بے ثمر در عالمِ ایجاد نیست سرو ہم از بارِ شرمِ قامتش آزاد نیست		۱۲
صد صفِ دگم کردہ راہاں پیروش دا[2] ہستا		دلبرانِ سرو قامت می کنندش اقتدا	
سروِ گلشن بر قدِ بالائے محبوبم فدا		مخلص کاشی[3] کند چوں قمریِ حق گو صدا	
۸۹	دعویِ استادہ سروے راست در گلزار نیست زانکہ چوں سرو[4] روانش طاقتِ رفتار نیست		۱۳
قد بہ تعظیمِ قدِ اوی کشد نازک نہال		از قدِ بالائے او شمشاد دارد انفعال	
سد رہ را از قامتِ او افتخارے در مثال		راست گوید عرفی[5] شیرازیِ عالی خیال	
۹۰	در جہاں ہر گز کسے ہم قامتِ دلدار نیست در گلستاں سرو را پیشِ قدِ او بار نیست		۱۴
طرفہ اقبالے بہ بالائے بلندت مہ جبیں		دیدنت تسخیرِ دلہا الفتِ تو دلنشیں	

[1] بلبل آل لقب طالب
[2] کی است کہ شاعر مخروف
[3] در شعر مخلص خود آورده
[4] ابتدا بقول مشہور
[5] بافق ۱۲
[6] مخلص کاشی شاعر
[7] مخروف کہ شعر او مشہور است ۱۲
[8] سرو رواں بکنار
[9] از یار ۱۲
[10] عرفی شیرازی شاعر
مخروف کہ شعر او مشہور است ۱۲

نیست مضمونے ببالائے تو بالا ترازیں		عالمِ بالا بود زیں قدِّ بالا برزمیں
۹۱	آہیؔ از قدِّ تو می نالد بہ آوازِ بلند حسنِ قامت غلغلے در عالمِ بالا فگند	۱۵
چوں قدِ سرو روانش سرو آزاد کرد عاشق از روزے کہ درسِ عشق را بنیاد کرد		از پرستاریش نازے در چمن شمشاد کرد خواند چوں حرفِ الف سروِ قدت را یاد کرد
۹۲	تا ز قمری نالۂ حق سورہ خواندم سبق اے ولاؔ از بلبلانِ نغمہ خواں بردم سبق	۱۶
در چمن سرو روانم چوں تگ و تازے کند سرو بر تشبیہ آں سرو روان نازے کند		قمری از بالائے سرو باغ پروازے کند آہیؔ از مضمونِ نو در نظم اعجازے کند
۹۳	سرو چیزے نیست اے سرو روان در صحنِ او سرزدہ آہے از دلِ بستاں بیادِ قدِّ تو	۱۷
چشمِ ما چوں بر جمالِ آں قدِ بالا فتاد		قامتِ حوراں جنت از نگاہ ما فتاد

۱ آہی ترکی، شاعر سورن ترکو سوم (۱۰ وست ۱۲)

۲ بنیاد کردن بہ معنی آغاز کردن (آصف اللغات)

۳ ق ترہ - آواز نادرقی است - ۱۲

۴ سبق بردن بمعنی بسعقت بردن (بہار عجم)

۵ آہیؔ ترکی شیرازی، شاعر سورن ترکو سوم (۱۰ وست ۱۲)

۶ انتادن چشم بر چیز بمعنی نظر بر چیز افتادن (آصف اللغات)

۷ از نظر افتادن بمعنی بیقدر شدن (آصف اللغات) و از نگاہ افتادن شد ۱۲

فتنه پا بر پا نمود و والهش از پا فتاد		تا قیامت بر نخیزد هر که از بالا فتاد	
۹۴	قامتش چون حشر بر پا می کند دلداده را مشکلے بر خاستن نبود بگور افتاده را		۱۸
از قدِ بالاے تو تعریفِ قامت شد عیاں دل ز راز قامت حسنِ قیامت شد عیاں		وز قد و قامت بهم سرِّ قیامت شد عیاں از قیامت دار آثارِ قیامت شد عیاں	
۹۵	بر زبانِ نیزه ها تعریفِ قامت آشکار بر قدِ از خسار خورشیدِ قیامت آشکار		۱۹
سرو قامت چون بگلگشتِ خزاماں میشود تا قدش بر همزنِ سرو گلستاں میشود		سرو از اندازِ رفتارش پریشاں میشود نالهٔ قمری بلند از فکرِ سلماں میشود	
۹۶	در چمن می بالد از بالاے او سروِ سهی قامتِ آزاده را داده است خطِ بندگی		۲۰
پیشِ شمشادِ قدش گردد صنوبر تا ردمار		پا بگل سرو است از سروِ روانِ قدیار	

سدره پیشِ قامتش چوں قدِ لیلےٰ شرمسار | فکرِ والّٰہ در سخن بر قامتِ رعنا نثار

۹۷

آنچناں نشو و نما ایں قدِ موزوں می کند
سرو را با رخِ جمالت بیدِ مجنوں می کند

۲۱

از خیالِ قدِ بالا سدره را حسرت بدل | از نگاہِ قامتش شمشاد در گلشن خجل
پیشِ (طوبےٰ قامتِ من) اشد منصوبر منفعل | سرو از سرو روانم چوں اسیرے پا بگل[۵۱]

۹۸

در چمن چوں حرفِ آں بالاے موزوں می رود
سرو چوں دزدے ز راہِ آب بیروں می رود

۲۲

راست گویم در قدِ بالاے یارم نیست خم | سرو بلند راست قامت است پا و تازہ دم
سرو گلشن خادمِ سروِ رواں در ہر قدم | خدمتش کرد است قدش را بالائی علم

۹۹

سرو سروِ قامتش را با غبانی می کند
قمریِ نالاں ولا[۵۲] کارِ فغانی می کند

۲۳

قتلِ عاشق می کند معشوق از تیغِ ادا | از لبِ جاں بخشِ خود جانے بہ بخشد مردہ را

[۵۱] والد مرحوم، شاعت خورد کہ خواہر سوم از دوست ۱۲۰
[۵۲] اسیر، شاعر است خورد و در بیجاپور ایہام است از دوکہ شوہر سوم مال دارد
[۵۳] پا بگل یعنی مقید (مصحح اللغات)
[۵۴] صحیح بیجا لفظی است کہ شاعر است خورد ۱۲۰

می نماید قامتِ لبر قیامت ۱ پیا		می کند تشریف ۱ همیں مضمونِ نازک را ادا	
۱۰۰	نیچ می دانی چہا اے سرو قامت می کنی می کُشی و زندہ می سازی قیامت می کنی		۲۴
یارت ایما ۱ جلوہ از قد و قامت می کند		پیشتر از مرگِ ما برپا قیامت می کند	
یارِ ما با قامتِ بالاش قامت ۱ می کند		زایۂ قد ۱ قامت ۱ ایماے قامت ۱ می کند	
۱۰۱	او کند با حسنِ قامت دلربائی ہا بناز ایں بتقریبِ اِقامت ۱ دعوتِ فرضِ نماز		۲۵
فتنہ برخیز د چو بنشینی بہ محفل اے نگار		از قیامت جملہ آثارِ قیامت آشکار	
می شود تیغِ ادایت صف شکن در کارزار		می کند تیرِ نگاہت سینۂ دشمن فگار	
۱۰۲	تا سپاہِ غمزہ از قامت صف آرا می شود از قیامت فتنۂ بالا دو بالا ۱ می شود		۲۶
نخلِ طوبےٰ نیست ہمسر با قدِ رعنائے او		در بلندی گرچہ بر افلاک باشد جائے او	

۱ قامت بمعنی استادن (منتخب اللغات)

۲ اقامت بمعنی تکبیر نماز (منتخب اللغات)

۳ دوبالا دوچند (برہان)

رتبۂ سرو صنوبر پست تر از پاے او	محسنِ تاثیر گوید در حقِ بالاے او	
۱۰۳	آں قدِ موزونش را با سدرہ نسبت چوں کنم ایں قدر خود فرق در موزوں و ناموزوں کنم	۲۷
تا بہ محفل آمد آں نورِ مجسم ہمچو حور	شد بپا از قامتِ رعناے او شورِ نشور	
شمعِ مجلس از تجلایش نماید شمعِ طور	می کشم از فکرِ قدسی در سخن تصویرِ نور	
۱۰۴	چوں بہ محفل نقشِ حسنِ قامتِ حورے شود ہمچو شمعے خامہ ام خوارۂ نورے شود	۲۸
خامہ را با قامتِ او در شباہت نسبتے	چوں رواں گردد نماید از قدش کیفیتے	
در بلاغت کلک اگویند با لا قامتے	خامہ در دستِ غنی تصویرِ حسنِ صنعتے	
۱۰۵	تا رقم زد خامہ وصفِ قامتِ محبوبِ ما جز الف حرفے ندارد کاغذِ مکتوبِ ما	۲۹
گر بہ بینی مصرعے از خامۂ خطاطِ چیں	در سخن قائم شود تشبیہِ قدِ نازنیں	

حسنِ تاویلِ بلاغت می نماید بیخبیں		لطفِ تشبیہِ غنی اکنوں بہ تضمینم ببیں	
۱۰۶	در خرامش ہر کجا آں نازنیں موزوں تراست مصرعِ سروِ سہی در ہر زمیں موزوں تراست		۳۰
چوں بسیرِ بوستاں فرمود میلے یارِ من		برگلِ رخسارِ رنگیں بوُ و بلبل نغمہ زن	
ایں گلِ دیگر شگفت آرے بگلگشتِ چمن		وہ چہ نقشِ بے بخودی بست ایں سلیمانِ سخن	
۱۰۷	شاخِ گل دیوانہ شد از قامتِ دلجوئے او باغباں تعویذ بست از غنچہ بر بازوئے او		۳۱
لطفِ بالایت و بالاحسنِ قامت چار چند		در بلاغت ہمچو مضمونیت مارا دلپسند	
می شود اوجی ز مضمونِ بلندش بہرہ مند		فکرِ عرفی در سخن از فکرِ عالی شد بلند	
۱۰۸	سایۂ بالائے تو در چشمِ ایں دلدادہ ہست مضمونِ بلندے پیشِ پا افتادہ		۳۲
در خرامش یارِ ما بر بوتہ دارد نگاہ		ہر کجا خواہد خرامد دیدۂ ما فرشِ راہ	

۱۰۶ عرفی شیرازی ۱۲۰
۱۰۷ عالی شیرازی ۱۲۰
۱۰۸ اوجی یزدی ۱۲۰

سبزۂ خوابیدہ را شمشادِ بالا بخشد پناہ		یارِ صائبؔ[۵۱] خم گرِ پامالیِ ما چوں گیاہ
۱۰۹	از قدِ نازآفریں در ہر دلے اندیشہ ایست آں نہالِ شوخ را در ہر زمینے ریشہ ایست	۳۳
یارم از قربِ قیامت می دہد ہر دم خبر گرچہ نایدسایہ اش در دیدۂ عالم مگر		قامتش برپا کند رنگِ قیامت در نظر فکرتِ صائب بہ تشبیہِ بلاغت معتبر
۱۱۰	سایۂ افتادزاں شمشادِ بالا بر زمیں آسماں رنگِ قیامت ریخت گویا بر زمیں	۳۴
تا بگلگشتِ چمن چشمے[۵۲] ببالایش کشاد چوں صنوبر قامتش را دید از پایش فتاد[۵۳]		نرگس از حسنِ ارادت سر بپائے او نہاد نالۂ قمری مضامینِ فغانی یاد داد[۵۴]
۱۱۱	قامتِ او چوں شود در بوستاں ہمدوشِ سرو می کشد قمری ز طوقش حلقۂ در گوشِ سرو[۵۵]	۳۵
من بہ تعریفِ قدش از دور[۵۶] بوسیدم زمیں		آسماں گوید کہ ممکن نیست بالاتر ازیں

۵۱ صائب اصفہانی شاعر مورد ذکر خوہم او دوست ۱۲

۵۲ چشم گشادن گردیدن (ابجد)

۵۳ از پا فتادن بر زمین افتادن (آصف اللغات)

۵۴ فغانی شیرازی شاعر مورد ذکر ہم او دوست

۵۵ یاد دادن یعنی یاد دہانیدن

۵۶ سلطنت و بلاغت گزیدن (آصف اللغات)

۵۷ از دور بوسیدن نہایت تعظیم کردن (آصف اللغات)

جلد مبارک

۱ پوسته بر دستم شکست و گفت جبریل امین — شاد شو مداح ممدوح تو گوید آفرین

۱۱۲ — حبذا بخت بلند من که بالا بر دکار — با دل و جان میشوم بر این قد بالا نثار — ۳۶

جلد مبارک ۳

۸

۲ پوسته بر گردن جلد شوخ است چون از رنگ چین — در غلط اندخت چشمش را لباس پوستین

خدمت خود تا بسر بردم بچشم دور بین — دست خوی در فرق من بنهاد جبریل امین

۱۱۳ — از نکات صنعتم هر نکته رس گوید بپوست — کز مسرت جسم محزونم نمی گنجد به پوست — ۱

۳ صائبا این مصرع تو هوش مانی را برد — بر وجود او ز غیرت پوست بر تن می درد

۴ پوستین او اگر گیرم دلش می آزرد — پوست بر رو می کشد از عجز و دامن گستره

۱۱۴ — بر کتاب صنعت من صنعتش جلد است و بس — نسبت بالا بس است او را اگر باشد هوس — ۲

۹ (از صفا اللغات)

۵ صائب صفاهای رشته پوست

صورت کاصبع دوم از دست ۱۲

۶ پوستین گرفتن سر خر گرفتن

(از ج ج)

۷ پوست بر روی کشیدن بسر

شهی دیدن حیاتی فزودن (از ج ج)

۸ دامن گرفتن بقول (از ج ج)

۹ ج ما جزی کردن ۱۲

۱۰ اگر هوس است این قدر

بس است شرط است صورت ۱۲

داشت بیمے از سخن[۵۱] سازاں لبِ تاجِ تو	پوست[۵۲] از ہیبت بیفگند از زبانِ عیب جو	
چوں بہ تعریفت سرا پا داشت در دل آرزو	روبرویت[۵۳] خورد۔ در خوابِ ہمایوں دید بدو[۵۴]	
۱۱۵	از مسرت پوستش[۵۵] بر پیکرِ او تنگ شد پوستینِ او ز جوشِ خونِ او گلرنگ شد	۳
جلدِ پاکش در بلاغت اوّلین برگِ گل است	رنگ و بویش قوّتِ چشم و دماغِ بلبل است	
موے نازک مو بمو[۵۶] بر جلد۔ نوکِ سنبل است	پوست بر اندامِ او یکرنگیِ جزو و کل است	
۱۱۶	جنّتِ ارگہاے سبز اوبروے جلدِ پاک جابجا پیچیدہ بنماید چو پاپیچانِ تاک	۴
جلدِ نازک بر تنِ او کسوتِ ابریشمے	وز خوے رشکِ گلابش کسوتش دارد نمے	
ایں قبائے محرمِ جسمست تن را ہمدمے	دارد ایں نامِ خوشے موزوں بہر یک موسمے	
۱۱۷	چوں بہ تابستاں حریر تن بود عرفِ انام در زمستاں پوستینِ نازکش کردند نام	۵

۵۱ سخن ساز (ظ) سخن ساختگی

۵۲ پوست افگندن ز بیسن (ظ)

۵۳ روبرو خوردن ۔ روبرو شدن (ظ)

۵۴ دو بر با اقبال (ظ)

۵۵ پوست پیراہن گلگون شدن (ظ)

۵۶ موبمو ۔ از سر تا پا (ظ)

۴۰

پوست بالای تن نازک لباس فطرت است		موی تن با تار رگها تار و پود وسوت است
پوستین پوست بر جسم لطیفش خلعت است		بارک الله این قلمکاری که نقش صنعت است

۱۱۸	جامه چست این چنین بر جسم عالم کس ندید بر تنش خیاط قدرت جامه جلدش برید	۶

کاغذ تصویر جلد عاشق جانبازت است		فرش جلدش در خور اعزاز پا اندازت است
در نزاکت خوبی تصویر از پردازت است		در ثنا معراج فکرم مظهر اعجازت است

۱۱۹	نقش جلد پاک را بستم بآئین سخن حلهٔ خلد برین بالستهٔ جلد وی من	۷

۹ رگهای مبارک ۴

می کند بهزاد رنگ پاستان را پیروی		رگ ندارد خامه اش زنهار در طرز نوی
نیست آسان نقش رگها با نکات معنوی		می کند مانی رگ گردن بتصویرش قوی

۱۲۰	در تنم برخاست رگها دل بصنعت گرم کرد	۱

۴۱

۱۱۸ پوستین پوست بر جسم لطیفش خلعت است — موی تن با تار رگها تار و پود وسوت است
بارک الله این قلمکاری که نقش صنعت است

۱۱۸ جامه چست این چنین بر جسم عالم کس ندید
بر تنش خیاط قدرت جامه جلدش برید

۱۱۹ کاغذ تصویر جلد عاشق جانبازت است — فرش جلدش در خور اعزاز پا اندازت است
در نزاکت خوبی تصویر از پردازت است — در ثنا معراج فکرم مظهر اعجازت است

۱۱۹ نقش جلد پاک را بستم بآئین سخن
حلهٔ خلد برین بالستهٔ جلد وی من

۹ رگهای مبارک ۴

۱۲۰ می کند بهزاد رنگ پاستان را پیروی — رگ ندارد خامه اش زنهار در طرز نوی
نیست آسان نقش رگها با نکات معنوی — می کند مانی رگ گردن بتصویرش قوی

۱۲۰ در تنم برخاست رگها دل بصنعت گرم کرد

	اورگ[۱] گردن بآئینِ اطاعت نرم کرد	
	چوں بدست آمد رگِ[۲] خوابِ عنانِ والہم[۳]	مرکبِ مضموں بمیدانِ بلاغت تاختم
	خوش رگِ[۴] خوابے بدست آورد از نقشش قلم	یافت تصویرِ رگِ یارم ولا[۵] ازیب رقم
۱۲۱	خامۂ من فکرتِ او را رگِ[۶] خوابش گرفت	۲
	از رگِ یارم بدست آورد تصویرے شگفت	
	حلیۂ رگہاے سبزش را نمودم آشکار	سیلِ سرخِ خوں بہ نہرِ رگ دویل و نہار
	من رگِ[۷] تصویرِ رگہا دارم و مدحت نگار	تا رگِ خوابے بدست آوردم از تصویرِ یار
۱۲۲	جنداایں نظمِ دانش[۸] حسنِ فکرِ روشنش	۳
	دیدہ ام رگہاے غیرت را نمایاں از تنش	
	از بلیغانِ سخن رگ راست تشبیہ کمند	اے خوشا دامے کہ مرغِ روح را دارد بہ بند
	تابِ نازک در رگِ[۹] جانبست دلہا را پسند	جوشِ خوں گہاے تن بر جلد میسازد بلند
۱۲۳	تاکِ سبز است ایں کہ دورِ خوں در و مانندِ آب	۴

رگہاے بہار

۱ رگ گردن (بہار عجم) نرم کردن نرمی کردن (بہار عجم)

۲ رگ خواب بدست آمدن (بہار عجم)

۳ والہم بیروی، متابعت موزون (بہار عجم)

۴ رگ خواب بدست آوردن کنایہ از یاد یافتن شدن و کلمہ (بہار عجم)

۵ رگ خواب کسے گرفتن کنایہ از بسیط اختیار کردن او را (بہار عجم) ضمیر او بسوے واو ہروی ۱۲

۶ رگ گیرِ چیزے داشتن استعداد آن داشتن (بہار عجم)

۷ دانش مشہدی

۸ شاہوے معنی و فکر معنی شریف ازیست ۱۲

۹ رگ جان بعضی شریان (بہار عجم)

	یارگِ[1] ابرے کہ جاے آب دارد خونِ ناب	
کوچۂ رگ خانۂ روحِ[2] رواں آباد کرد		دل دریں سررشتہ[3] نہرے جز رومد ایجاد کرد
جز رو مدِ خونِ دل ارباب[4] دل را اشاد کرد		کثرتِ خونش بحکمت دعوتِ فصاد کرد
۱۲۴	او بہ نشتر از رگے فوّارہ ہا پیدا کند صنعتِ رگ[5] زن مدا وائے دلِ شیدا کند	۵
آں رگِ[6] تلخے کہ می گویند باشد در گلاب		یک رگِ پاکِ جبینِ اوست ہنگامِ عتاب
من رگِ[7] گل را بجلدِ پاکِ او دیدم بخواب		تا رگِ[8] خوابم بدست آورد کلکم در کتاب
۱۲۵	در رگ و پے دارم از رگہاے پاکش القتے بر دل و جانم مگر ہرگز نہ پیچد کلفتے[9]	۶
نقشِ رگ را بیش ازیں پرداز نازک گلست		صنعتِ کلکم ولا بہزاد را نقشِ دلست
تا رگِ[10] جانش بدل بر حسنِ صنعت مائل است		فاش می گوید کہ صانع در فنِ خود کامل است
۱۲۶	جذا امدوحِ من احسنت فرماید بخواب	۷

۴۳

۱ رگ گل ابر خط کہ از زیر نبات شود و بہ تحریر ہم آید

۲ روح رواں بقول یکے

۳ سخنوران معاصر ہیچ جا جز دل را مجاز رگ نہ گفتہ اند

۴ ارباب دل کنایہ از اہل اللہ و صاحب الکشف و الکرامات

۵ رگ زن فصاد و تحریر ہم

۶ رگ تلخ سرخ کہ در گلاب و شراب باشد (بہار عجم)

۷ رگ گل رگ نازک کہ در برگ گل است (مصطلح الفاظ)

۸ رگ خواب کہ بہ وقت آوردن عنان اختیار بدست آوردن (بہار عجم)

۹ کلفت پیچیدن کنایہ از ملال شدن (کلفت بہار عجم)

۱۰ رگ جان شریان (بہار عجم)

اے خوشا طالع کہ گردیدم بخدمت کامیاب

رنگِ مُبارک

۱۰ — ۵

تا بنقشِ رنگ و بوے آں نگارِ گلعذار گل کند[1] رنگِ حسد از روے مانی با ربار		آبِ[2] رنگے اے ولا آوردہ ام بر روے کار راست گوید صائبِ[3] رنگیں بیانِ صورتِ[4] نگار
۱۲۷	می دہد[5] رنگے و رنگے می ستاند آں لعیں بسکہ دارد انفعال از رنگِ تو آں خجستہ[6] بیں	۱
می[7] پرد رنگِ رخِ بہزاد در تصویرِ رنگ رنگِ او[8] از چہرہ اش بُرد و بخشم آوردہ[9] جنگ		روے او رنگ اُڑ دا[10] از انفعال و عار و ننگ موقلم[11] مانند تیغے بود نا دانرا بہ چنگ
۱۲۸	خامہ ام برگردہ تصویرِ رنگِ[12] گل بہ بست شد خجل بہزادِ ناداں رنگ بر رویش شکست[13]	۲
من بہ نقشِ رنگِ او رنگے برآرم[14] در سخن اے ولا مضمونِ رنگیں بر نگارم در سخن		آورم رنگِ[15] نوی بر روے کارم در سخن رنگ و[16] بوے گلشنِ تصویر دارم در سخن

۴۴

[1] رنگ کردن بمعنی بجلا آوردن
[2] آب رنگ (بہار عجم)
[3] صائب - خلاصۃ تصویر (بہار عجم)
[4] نگار - تصویر - نقاش - تاثیر کردن رنگ
[5] رنگ دادن - رنگ کردن - رنگ آمیختن - رنگ آمیزی (بہار عجم)
[6] خجستہ - رنگ آمیختن - رنگ (بہار عجم)
[7] می - رنگ آوردن - رنگ (بہار عجم)
[8] رنگ اُڑ دادن - رنگ شکستن - رنگ شدن (بہار عجم)
[9] آوردن رنگ (آصف اللغات)
[10] رنگ کردن - رنگ و روغن و صفا و استحکام تمام (بہار عجم)
[11] موقلم - رنگ آمیزی - رنگ
[12] رنگ گل - رنگ
[13] رنگ شکستن - رنگ
[14] رنگ برآوردن - رنگ
[15] رنگ نو - رنگ
[16] رنگ و بو - رنگ

۱۲۹	نظمِ رنگارنگِ من نیرنگیے پیدا کند رنگ ریزانِ جہاں را از سخن شیدا کند	۳
رنگِ نازک برتنش رنگِ گلے روئے چمن در گلستاں دلبرِ ما را لقب شد گلبدن	گل بعکسِ رنگِ او دارد گلابیں پیرہن زانکہ بر عارض گل و رنگِ گلے دارد تپن	
۱۳۰	از ہوائے رنگِ رویش می پرد رنگِ شفق وز اناریں دانہ ہا گلنار را در دل قلق	۴
آں تنِ گلرنگِ محبوبم بسیرِ گلشنش رنگِ گلگونِ تنِ او در تہِ پیراہنش	ہمچو بوئے گل نہاں در پردۂ رنگِ تنش مثلِ روئے او نہاں در سترِ حسنِ وشنش	
۱۳۱	در بہارستانِ رنگیں گل فدائے رنگِ اوست رنگِ گل دلدادۂ رنگِ قبائے تنگِ اوست	۵
رنگِ رویش را بجوشِ خشمِ او تغییر نیست دلبرِ رنگیں ادا یم خو گرِ تعزیر نیست	آتشِ گل را بدامانِ چمن تاثیر نیست بلبلِ ما چہ گلچیں فاصرِ تقصیر نیست	

رنگ مبارک

۱ از رنگ، گل عارض او زرد است

۲ استعارہ لیست لطیف ۱۲

۳ دورنگی: بمعنی دورویی

۴ نفاق (ع ج ج) یکرنگی: اخلاص معنوی

۵ دورنگی کردن شاید نفاق نباشد

۶ نیرنگ (ع ج ج) بمعنی مکر و حیله

علم و حرف و فنون و حیل و حیات

ضیاء صفات (ع ج ج) یکرنگی است

مصدری مشتق

۵ رنگارنگ = مختلف الالوان

۶ گوناگون (ع ج ج) = رنگارنگ

زنا و شباهت مصدری مختلف

الالوان گوناگونی ۱۲

۶ دانش مشهدی شاعر

صحرو دانش مشهدی شاعر

۴۶

۱۳۲	چون غضب رنگِ گلشن[۱] بر یاسمیں می افگند شعلہ را چشم از خجالت بر زمیں می افگند	۶
رنگِ جیبِ پاکِ او نقشے است از درِ خوش آب رنگِ گلگوں عارضِ او غیرتِ رنگِ شہاب	رنگِ سیماے بلندش آب و تابِ آفتاب رنگِ وشن سینہ اش آئینہ حیرت مآب	
۱۳۳	دلبرم رنگیں ادا رنگیں نگہ رنگیں خیال یک لبش رنگیں تبسم یک لبش رنگیں مقال	۷
دلبرِ یکرنگ[۲] ما داند دورنگی[۳] را گناہ دارد او ہمواره بر بیرنگی[۴] عالم نگاہ	می کند یک رنگ[۵] رنگیش دائم دورنگان را تباہ شد بہ رنگارنگی[۶] مضمون دلِ ما عذرخواہ	
۱۳۴	دانشا[۷] در نقشِ رنگش حاجتِ تغییر نیست کارِ ہر رنگیں رقم پردازِ ایں تصویر نیست	۸
پرسم از رنگیں غدارانِ چمن از رنگِ او[۸] پرسم از رنگیں خیالانِ سخن از رنگِ او	پرسم از رنگیں قیامانِ زمن از رنگِ او پرسم از رنگیں کلامانِ چمن از رنگِ او	

۱۳۵ تا چه می گویند می بینم ولا رنگ سخن — ۹
وجه این رنگینی شان است رنگ یار من

نقش دیوارم ولا از حسن نقش رنگ یار — جوهر رنگینی طبعم همان رنگ عذار
رنگ رخسارم بعکس نقش رنگش لاله زار — فکر تم همرنگ لاله قاسم مضمون نگار

۱۳۶ گوچه حسن و محبت سر زیکجا بر کشد — ۱۰
رنگ یوسف بین که از روی زلیخا سر کشد

عاشقان رنگ طلائی بهر خود بگزیده اند — رنگ مهتابی بروی ماد رویان دیده اند
بهر خود شیرین لبان رنگ نباتی چیده اند — شاعران این را ابر رنگ شکری نامیده اند

۱۳۷ رنگ محبوبم مگر زین رنگ ها بالاتر است — ۱۱
در صباحت رشک گل در آب رشک گوهر است

در صفا رنگ جبین یار من آئینه تاب — رنگ رخسار منیرش دلفروز آفتاب
رنگ آن لب های رنگین شکر یاقوت خوشاب — پیش رنگ کاکلش بشکسته رنگ مشک ناب

۱۳۸	رنگ و بوئے جسمِ نازک غیرتِ گل در چمن رنگِ خطِّ سبز رشکِ طوطیِ رنگیں سخن	۱۲
	سرخروئی[۵۱] ہائے من از سرخیِ رخسارِ یار سبزہ خط بر لبِ او آبروئے سبزہ زار	سبزبختی[۵۲] ہائے من از سبزخطِ آں نگار سبزپوشانِ[۵۳] جناں بر چادرِ سبزش نثار
۱۳۹	گر ز رنگم اے حزیں[۵۴] واقف شدے ہمدرد من کارِ من رنگے برآوردے[۵۵] ز رنگِ زردِ من	۱۳
	نقشِ رنگش را بر رنگے بست کلکِ دلبخن دلبرِ رنگیں ادا فرمود در سیرِ چمن	بر[۵۶] رنگ از چہرہ بہزاد رنگِ طبعِ من نیک دانی تازہ تر رنگے[۵۷] بر آبے بخیزد
۱۴۰	آفریں بر طبعِ رنگینت کہ کارے کردہ آب و رنگِ تازہ روئے نقشِ رنگ آوردہ	۱۴
۱۱	**خوئے مبارک**	۶
	ازیں ہر موئے مانی می چکد صد قطرہ خوئے	او بدستے موقلم[۵۸] در دستِ دیگر جامے

۵۱ سرخروئی ہائے من = سرخی بخشی قدردانی ہائے من (۱۲ ج ع)

۵۲ سبزبختی = بہبودی خوشی نصیبی (۱۲ ج ع)

۵۳ سبزپوشان بہشت = بہشتیان بہشت (۱۲ ج ع)

۵۴ حزیں = ملا صفیای اصفہانی شاعر معروف کہ شعر سودا از وست ۱۲

۵۵ رنگِ زرد برآوردن = رنگ باختن (۱۲ ج ع)

۵۶ بر رنگ از چہرہ بہزاد = رنگ از چہرہ کسے بردن (۱۲ ج ع)

۵۷ رنگے بر آبے بخیزد = بسعی و کوشش کار از پیش رفتن (۱۲ ج ع)

۵۸ او بدستے موقلم = او را بہ ہر دو دست کار است (۱۲ ج ع)

لیک زو ہرگز نشد ایں منزلِ مقصود طے		گفتم اے بے راہ ایں حالِ تو آخر تا بکے
۱۴۱	گفت کایں کار یست مشکل می نہ بینی جانِ من جسمِ من غرقِ عرق جوئے رواں از پیرہن	۱
گفتمش بر خیز اے ناداں بفگن جام را		دستِ ناپاکِ تو سازد قالبِ اصنام را
کو نداند مقصدِ ماہیتِ اجسام را		او چہ داند حلیہ پیغمبرِ اسلام را
۱۴۲	در زماں بگریخت کافر بارخوت وجامِ مے ساعتے نگذشت بر لوحے کشیدم نقشِ خوے	۲
شد رواں از دقتِ ایں کارِ من خوے از بغل		دست و پایم از تعب بے کار شد مانندِ شل
قطرہ ہاے عارضم چوں بخیت گشت ایں عقدہ حل		تا دلِ من شاد شد از صورتِ حسنِ عمل
۱۴۳	ہر چہ از جسمے بریزد قطرہ ہاے شبنم است وانچہ می بارد چو باراں اشکِ چشمِ پرنم است	۳
خوے جسمِ پاک را آبے گلِ تر گفتہ اند		در لبِ انش از گلابی عطر بر تر گفتہ اند

۱ خوے عرق از بغل بعد شستن کہ بوے خوش دارد

۲ خوے شل شدن دست از زیادتی عرق

۳ آبِ گل گلاب باشد (از صراح اللغات)

انچہ گیسو ریخت آنرا عطرِ عنبر گفتہ اند		وانچہ از رخسارِ اقدس ریخت گوہر گفتہ اند	
۱۴۴	عطر را چوں روحِ اجسامِ معطّر نام شد قطرہ خوئے نبی را روحِ جوہر نام شد		۴
نکتہ آمد بدست از نکتہ سنجانِ سخن		قطرۂ خوے بر گلِ رخسارِ پاکِ گلبدن	
ہمچو گوہر دانۂ بر عارضِ دلدارِ من		بر گلِ تر قطرۂ شبنم نماید در چمن	
۱۴۵	خوش بہار آمد کہ چوں گل غنچۂ گوہر شگفت مژدہ باد اے آرزو یم کایں گلِ دیگر شگفت		۵
قطرۂ خوے قطرۂ ریزانِ جامِ کوثر است		چوں شہابِ ثاقبے ریزد کہ تاباں اختر است	
دانۂ او در جلا گوئی مصفّا جوہر است		در صفا تشبیہِ او مخصوصِ ذاتِ گوہر است	
۱۴۶	تابِ عارض قطرۂ خوے را دُرِ نایاب کرد صد گہر را انجلتِ یک دانۂ او آب کرد		۶
در نزولِ وحی جسمش از عرق می بود تر		داشتے از قطرہ ہائے خوے جبینِ او اثر	

۱ فنجہ شگفتہ بقول بہار مورون کہ معنی گل شدن فنجہ باشد

۲ آرزو در بنجا اسم است کہ شاعر مورون از ست خرین شہوم و بخاں آرزو بود شہوم از ۱۲ ست

۵۰

۳ شہاب ثاقب در عرف عوام ستارہ کہ شب ہا از بالا بزیر می ریزد ۱۲

۴ گوہر بمعنی مروارید ۱۲

۵ آب کردن بمعنی مصفا کردن (از صراح اللغات)

۱ رگ گزیدن شانه را ۔۔۔

۲ قطرہ آب بقول مخبر ۔۔۔ (زیر عنوان) ۔۔۔ بلبل مستعمل زدہ ۱۲

۳ آب بلبل شستن (زیر عنوان) ۔۔۔ شدن (زیر عنوان اصف الدولہ) (زیر بلبل)

۴ آب بلبل می شود (زیر عنوان اصف الدولہ) ۔۔۔ گوہر (زیر عنوان اصف الدولہ) ۔۔۔ مضاف و مطلب

۵ دو دل بمعنی مردد

۶ قطرہ زدن (زیر عنوان) ۔۔۔ آب

۷ قطرہ زدن (زیر عنوان) ۔۔۔ شانہ کردن

۸ قطرہ زدن (زیر عنوان) ۔۔۔ بر آوردن

۹ قطرہ زدن (زیر عنوان)

۵۱

۱۰ قطرہ زدن بمعنی قطرہ ریزوہ ۔۔۔ (زیر عنوان)

۱۱ عرق کردن ۔۔۔ بر آوردن (زیر عنوان) ۔۔۔ خوب

۱۲ سر تا قدم ۔۔۔ بقول سامعین (زیر عنوان) ۔۔۔ سر تا پا و ہمہ تن ۔۔۔ ۱۲

۱۳ سبق بردن ۔۔۔ بمعنی سبقت بردن (زیر عنوان)

دائما می شد ز سیر او معطر رہگذر ۱۰		از مرور پاک او می داد خوشبویش خبر	
۱۴۷	گفتہ اند اہل شمائل نکہت آبش چو عطر در لباس خویش مالیدند اصحابش چو عطر		۷
شمع پیش قطرہ خوے از سر شک خود خجل ۶ قطرہ نیسان ز ہر یک قطرہ اش آبے بدل ۷		قطرہ ہا ۸ے آب از یک قطرہ او منفعل قطرہ آب ۸ے گہر با دانہ گوہر دو دل ۵	
۱۴۸	قطرہ ۹ے زرد فلک از آب خجلت قطرہ زن ۹ قطرہ ۹ے دزد آسماں از اشک غیرت قطرہ زن ۹		۸
اے ولا از تاب ایں کردم عرق ۱۱ سر تا قدم ۱۱ می چکد خوے چو مے از نوک قلم		ز انکہ از دقت پسندان مضامینش منم خیر شد دارد مرا بوے مفرح تازہ دم	
۱۴۹	بیش ازیں ہرگز ندارم طاقت وصف عرق در گرانگاری ز استادان فن بردم سبق ۱۳		۹
۱۲	لباس مبارک		۷

لباس مبارک

۵۱ قبا شدن ۔ آمادہ و مہیا

۵۲ شدن (مجرد) ۔ شاخ چادر افگندن ۔ قائم

۵۳ گلہ شکستن ۔ فخر کردن

۵۴ گلہ (مجرد) ۔ کشیدن ۔ تظلم

۵۵ پیراہن دریدن ۔ خوزن

۵۶ ۔ افتادن بمعنی دور شدن (اصف اللغات) و ردا از دوش افتادن بمعنی حقیقی یعنی از زمین

۵۷ قبا شدن پیراہن کہ شدن آن (مجرد)

۵۸ چرتامہ کنایہ از شب

۵۲

مانی از پیرایۂ دانشوری وارستہ بود بندۂ درگاہِ تو در گوشۂ بنشستہ بود		تا بہ تصویرِ لباسِ تو قبائے بستہ بود چشمِ او چوں پردہ اش با دستِ او پیوستہ بود	
۱۵۰	چوں پریرا داں بشاخ افگندہ زرّیں چادرے تا نہ بیند صنعتِ تصویرِ او را دیگرے		۱
چوں صدائے جامہ ام ناگہ بگوشِ او رسید از پئے تعظیمِ من مانی کلہ را بر کشید		او کلہ شکستہ لیکن چارۂ جز ایں ندید تا غمِ ناکامیش پیراہنِ دل را درید	
۱۵۱	گفتمش برخیز بر افتاد از دوشش ردا شد بجوشِ خشمِ او پیراہنِ ناداں قبا		۲
جبّہ ماہست در خوابِ خوشِ من جامہ ام بود از خطِ شعاعی زیبِ دستم خامہ ام		از کلاہِ چرخ در رویائے من عمامہ ام وز سوادِ چشم و چشمِ من مداد آمدہ ام	
۱۵۲	از سرورِ دل کلاہِ خود فگندم بر فلک در ہوا رقصد کلہ بر دامنِ حور و ملک		۳

لباس مبارک

۱ نقشکار چیزیکه بقلم
نقش کرده باشند و نقش ابر
که نقوش او ان منقش باشد
و همچنین آبرنگ یا نیت
باس منقوش ۱۲

۲ تخلیه ابر اسم مفعول
از تخلیه کردن

۳ آستین چیزیکه دست
در او کنند و دست
را بپوشانند (از منتخب اللغات)

۴ خنجر آن معروف است
(از منتخب اللغات)

۵ پیشست بضم اول و ثانی
(از منتخب اللغات)

۶ سرتاسر بمعنی تمام و تمام

۷ سرتاسر بمعنی تمام و تمام

۸ قلمدان معروف

۹ قلمدان بمعنی دوات

۱۰ قلمدان بمعنی دوات

۱۱ قلمدان بمعنی دوات

۱۲ قلمدان بمعنی دوات

۱۳ قلمدان بمعنی دوات

۱۴ قلمدان بمعنی دوات

۱۵ قلمدان بمعنی دوات

۱۶ قلمدان بمعنی دوات

۱۷ قلمدان بمعنی دوات

۱۸ قلمدان بمعنی دوات

بردوسر و راز ملبوسِ مکلّل نفرتے داشت استثنا بآئینِ سیاست حجتے		جز باوقاتِ ملاقاتِ سفیرِ دولتے خسرواں دانند رمزایں بعرضِ شوکتے
۱۵۶	او بسر[۱] می برد دائم در لباسِ سادہ ہمچو مردِ زاہدے نشستہ بر سجادہ	۷
لنگِ پاکے بر کمر یک دامنش بر صدرِ تن گاہ رنگیں چادرے بر پشتِ جائے پیرہن		گاہ از یک مجتبہ میفرمود او[۲] ستر بدن گاہ شلوار و قمیص و چادرِ بر دوش[۳] یمن
۱۵۷	گاہ زیبِ سر کلاہ و بر کلہ عمامہ گاہ بالایش دہاں[۴] بندد و قبائیں جامہ	۸
رنگِ برگِ گل کہ در گلشن قبائے گل شود ایں ردائش گشتہ پیراہن عبائے گل شود		ایں قبایش صورتِ دامن ردائے گل شود بلبلِ عاشق بجان و تن فدائے گل شود
۱۵۸	مثلِ گل یک چادرِ ممدوحِ ما گاہے قبا گاہ شلوار و قمیص و گاہ دستار و عبا	۹

[۱] بسر بردن ... یعنی گذاردن (آصف اللغات)

[۲] تبرکاً کہ او بیشتر اوقات آصف اللغات

[۳] چادر بر دوش ... چادر بر دوش بودن (آصف اللغات)

[۴] دہاں بستن ... دہاں بستن بمعنی بستن دہان (آصف اللغات)

لباس مبارک

۱ چادرِ شبگوں لباسِ پاک روزِ روشنش
چادرِ زرروش چو شنجرابی لباسِ خفتنش

۲ چادرِ گلگوں رداے روزِ عیدے ہر تنش
چادرِ سبزش لباسِ سبز سیرِ گلشنش

۱۵۹ شد رداے نیلِ قرباں بر رداے روزِ او
چادرِ تر ساقداے بر دوشِ شب افروزِ او ۱۰

۳ لنگِ پاکِ یارِ ما اسلام را لنگِ حمر
از ردائے ابیضِ او برزمیں خیزد سحر

۴ لنگِ خاکی در غزا کفار را بنہد زسر
وز ردائے نیلِ اجرامِ فلک پیشِ نظر

۱۶۰ در جہاں ہموارہ زیں لنگ و ردا لیل و نہار
می فتد ہر کافرے از پا و مومن برقرار ۱۱

۵ تا بنقشے کار فرمایم مرا بر کار بست
موقلم نقشے ببست و بر سرش دستار بست

۶ نخلِ امیدم بگلزارِ معانی بار بست
شاعرے در مدحتِ عمامہ اش اشعار بست

۱۶۱ تا بفرقِ دلبرم عمامہ اش را دیدہ ام
رفتہ ام از خویش و بر گردِ سرش گردیدہ ام ۱۲

۱ چادرِ شبگوں لباسِ پاک روزِ روشنش
چادرِ زرروش چو شنجرابی لباسِ خفتنش

۲ چادرِ گلگوں رداے روزِ عیدے ہر تنش
چادرِ سبزش لباسِ سبز سیرِ گلشنش

۱۵۹ شد رداے نیلِ قرباں بر رداے روزِ او
چادرِ تر ساقداے بر دوشِ شب افروزِ او ۱۰

۳ لنگِ پاکِ یارِ ما اسلام را لنگِ حمر
از ردائے ابیضِ او برزمیں خیزد سحر

۴ لنگِ خاکی در غزا کفار را بنہد زسر
وز ردائے نیلِ اجرامِ فلک پیشِ نظر

۱۶۰ در جہاں ہموارہ زیں لنگ و ردا لیل و نہار
می فتد ہر کافرے از پا و مومن برقرار ۱۱

۵ تا بنقشے کار فرمایم مرا بر کار بست
موقلم نقشے ببست و بر سرش دستار بست

۶ نخلِ امیدم بگلزارِ معانی بار بست
شاعرے در مدحتِ عمامہ اش اشعار بست

۱۶۱ تا بفرقِ دلبرم عمامہ اش را دیدہ ام
رفتہ ام از خویش و بر گردِ سرش گردیدہ ام ۱۲

۱ چادرِ شبگوں لباسِ پاک روزِ روشنش
چادرِ زرروش چو شنجرابی لباسِ خفتنش

۲ چادرِ گلگوں رداے روزِ عیدے ہر تنش
چادرِ سبزش لباسِ سبز سیرِ گلشنش

۱۵۹ شد رداے نیلِ قرباں بر رداے روزِ او
چادرِ تر ساقداے بر دوشِ شب افروزِ او ۱۰

۳ لنگِ پاکِ یارِ ما اسلام را لنگِ حمر
از ردائے ابیضِ او برزمیں خیزد سحر

۴ لنگِ خاکی در غزا کفار را بنہد زسر
وز ردائے نیلِ اجرامِ فلک پیشِ نظر

۱۶۰ در جہاں ہموارہ زیں لنگ و ردا لیل و نہار
می فتد ہر کافرے از پا و مومن برقرار ۱۱

۵ تا بنقشے کار فرمایم مرا بر کار بست
موقلم نقشے ببست و بر سرش دستار بست

۶ نخلِ امیدم بگلزارِ معانی بار بست
شاعرے در مدحتِ عمامہ اش اشعار بست

۱۶۱ تا بفرقِ دلبرم عمامہ اش را دیدہ ام
رفتہ ام از خویش و بر گردِ سرش گردیدہ ام ۱۲

لباس مبارک

۱۳

صد فضیلت سر بسر عمامه را بر جامه اش
زینتے دارد بیالاے قدش عمامه اش
شد دو بالا حسن قد از گرمیِ هنگامه اش
فکرتِ مخفی عیاں از نونهالِ خامه اش

۱۶۲

شوخِ من بر گوشه دستار زد گلدسته را
معنیِ رنگیں بود این نکته سربسته را

۱۳

گنبدِ عمامه اش ملبوسِ مخصوصِ سر است
زیر آن نازک کلاهے تاجِ فرقِ انور است
یک شکستش را هزاران فتح و نصرت در بر است
صد فضیلت بر سرش عمامه را سر تا سر است

۱۶۳

شد بلا گردانِ این عمامه صد دستارها
دورِ یک عمامه او رشکِ صد دستارها

۱۴

پیشِ تاجش ماه تاجِ خویش از سر افگند
بهرِ تعظیمش کلهٔ خورشید خاور افگند
تاجِ یارِ من کلاهِ و چرخ را بر افگند
چرخ از شادی کلاه بر چرخِ دیگر افگند

۱۶۴

از بهاریِ تاجِ یارم تاجِ گل را رنگ و بو
نورِ تاجِ شمع باشد از فروغِ تاجِ او

۱۵

از کلاهِ خود زمین نازے کند بر آسماں		وز کلاهِ آسماں صیتِ فروغش در جہاں
سر کشد فرخندہ تاجِ او بفرقِ فرقداں		در گروہِ انبیا تاجِ رسل سرتاجِ شاں
۱۶۵	من بلاگردانِ تاجِ او چو دستارم ولا تا جکے از تاج بخشِ خود بدست آرم ولا	۱۶
یارِ ما در رنگ و بویش گلعذار و گلبدن		والہش در سیرِ گلشن مثلِ بلبل نغمہ زن
در نزاکت نیست فرقے در گل و گل پیرہن		تا گلے دانند او را عندلیبانِ چمن
۱۶۶	گفت صائب جامۂ او از رگِ گل بافتند بلبلاں گل را بدامان و گریباں یافتند	۱۷
از نگاہِ ماحریرے در قباے این تنش		مردمک از دیدۂ ما تکمۂ پیراہنش
در چمن دیدیم چوں گل را بسیرِ گلشنش		دامنِ رنگیں این نشاختیم از دامنش
۱۶۷	بلبلاں دوزند چشمِ آں گونہ بر این گلبدن گویا دارد قباے چشمِ بلبل را بہ تن	۱۸

لباس مبارک

۵۸

۱۶۸	نازک اندامے کہ ہر دم در لباسِ دیگر است کے تواند فکرِ صائبؔ دامنش آرد بدست		۱۹
۱۶۹	گر قباے سبز و گاہے سرخ بینم در برش ہر زماں در دلبری یا ہم بہ رنگِ دیگرش		۲۰
۱۷۰	در چمن نشناختم سیمیں برش گلرنگ بود بر قدش سر تا بپا پیراہنِ گل تنگ بود		۲۱

دید تا بر دوشِ سیمینش چو ماہتاب	چاک زد پیراہنِ صبحے ز رشکش آفتاب
جامۂ گلنار وار و گلبدن ہمچو گلاب	می نماید در نظر از پردہ یا قوسِ آب
گفتہ اند اہلِ سخن سیمیں تنش را گلبدن	می نماید گلعذارم گل بگلگشتِ چمن
چادرِ خضر ابدوشِ پاکِ او در انجمن	چتر اخضر را کند حیران چو سلماں در سخن
نیک دانی بود یارم در صباحت گلعذار	داشت ایں گل پیرہن پیراہنِ گل در کنار
بود بر دوشِ احمر بالاے دوشش در بہار	وسعتِ مضمونِ صائبؔ ایں بہ رنگِ اختصار

(بہار ۶)
مشکِ زدن یعنی پارہ پارہ

(بہار ۶)
گردن (د ۶ ج)

(بہار ۶)
گلاب یعنی گل

صائب مضامین شعور

(بہار ۶)
گلعذار یعنی معشوق

صائب مضامین شعور

مودون کشمر سوم مال از دست ۱۲۰

(بہار ۶)
گلگشت یعنی سیر چمن

(بہار ۶)
چتر اخضر کنایہ از آسمان

(بہار ۶)
سلماں ساوجی شعور

مودون کشمر سوم از دست ۱۲۰

(بہار ۶)
گل پیرہن یعنی معشوق

صائب مضامین شعور

مودون کشمر سوم از دست ۱۲۰

بود در تشبیہ نو پیراہنش خلدِ برین		قامتِ طوبےٰ در و رویش چو حورِ عینِ	
از لبِ حوضِ دہانش چشمۂ کوثر بہ بین		دارد اسرارِ جہاں پیراہنش در آستین[۱]	
۱۷۱	صائباؔ[۲] چوں می کشاید دلبرم بندِ قبا		۲۲
	می شود روے دلِ عالم دیرِ فردوس وا		
آں گریبانِ قبایش مشرقِ مہرِ جمال		از ہلالِ آں گریباں ماہِ نو گیرد کمال[۳]	
وز طلوعِ ماہِ عارض مہرِ گردوں را زوال		حاصلِ فکرِ اوّلا پیرایۂ فکرِ کمال[۴]	
۱۷۲	می شود ہر روز طالع زاں گریباں آفتاب		۲۳
	بر بدن پیراہنِ او مطلعِ آں آفتاب		
آں ردائے زرد یارم از شمائل آشکار		زردیِ رنگش فروغِ آفتابے در نہاں	
چادرِ تر[۵] سا فدائے ایں ردائے زر نگار		فکرِ خالص[۶] را اوّلا اینجا بآبِ زر نگار	
۱۷۳	یار دارد زردِ خود چوں عالم آرا می شود		۲۴
	زیں ردا سیمیں تنِ یارم مطلّا می شود		

[۱] در آستین (بہارِ عجم)
[۲] صائب مضمونِ ذیل را مکرر بستہ است
[۳] گریبانِ خود سر بگریبانِ کسی بردن و گریبانِ کسی گرفتن بمعنی کمال دوستی (بہارِ عجم) گریبانِ کسی گرفتن بمعنی کمال دشمنی شاعرے
[۴] فکرِ کمال
[۵] چادرِ تر سا فدائے ایں ردائے زر نگار (بہارِ عجم)
[۶] خالص اصفہانی شاعرے

لباسِ برناک

برناک کشیدن عادوه معاصرین

بج است و متقدمین بمعنی استعمال

برناکشیدن (بج) کردہ اند و سند ایں

در بہار عج برقبا کشیدن نوشتہ ۱۲

کشیدن بمعنی بر دل آوردن

برآوردن و بلند کردن (از صفا للغات)

کشیدن بمعنی ظاہر شدن و

(بج) و بجای بمعنی ظاہر شدن و

بج سند ایں و تعریف رنگ مبارک

از نظامی قاسم پرسید ۱۲ گذشت ۱۲

مخلص کاشی شاعر سوم اواسط

کشور سوم اواسط

نقش کشیدن بمعنی تصویر

کشیدن (بہار عج)

قد چست - (از کلام سلمان ساوجی)

(بہار عج) - بدل چست)

نقش کجوی شاعر سوم اواسط

۶۰

در سحر گہ دلبر من چوں قبا در بر کشید		از گریباں آفتاب عارضش سر بر کشید	
جلوۂ انوار چوں از روے روشن بر کشید		مخلص دیرینہ نقش جامۂ دلبر کشید	
۱۷۴	صبح صادق دعوے چاک گریبانش کند در قبا چوں استرے خورشید پنہانش کند		۲۵
از لباس تنگ تو گردد دلِ عاشق فگار		بر تنِ نازک نشانِ بخیہ گردد آشکار	
چستیِ بند لباست می برد از دل قرار		از قدِ چست تو عاشق چوں غنی اندر فشار	
۱۷۵	تنگ در بر می کشد ملبوسِ تو نازک تنت روزِ محشر دستہا و دامنِ پیراہنت		۲۶
ساعدش پیہات در دستِ دراز آستیں		عاشقش چوں آستیں از خشمِ او چیں بر جبیں	
آستیں بر دل کشد گوید نگارِ نازنیں		اے زلالی آستیں بر غصہ زن ہم بیں	
۱۷۶	گرد دلدارت طرازِ آستیں را آزمود شد ز دستِ او نمودارید بصنا بروں		۲۷

(بج) است و متقدمین بمعنی استعمال

(بج) سند ایں و تعریف رنگ مبارک

از نظامی قاسم پرسید ۱۲ گذشت ۱۲

مخلص کاشی شاعر سوم اواسط

کشور سوم اواسط

نقش کشیدن بمعنی تصویر

کشیدن (بہار عج)

قد چست - (از کلام سلمان ساوجی)

(بہار عج) - بدل چست)

نقش کجوی شاعر سوم اواسط

کشیدن بمعنی ظاہر شدن و

برآوردن و بلند کردن (از صفا للغات)

بہار عج برقبا کشیدن نوشتہ ۱۲

کشیدن بمعنی بر دل آوردن

بج است و متقدمین بمعنی استعمال

برناک کشیدن عادوه معاصرین

لباسِ برناک

کشور سوم اواسط

(از صفا للغات)

کشور سوم اواسط

(از صفا للغات)

کشور سوم اواسط

(از صفا للغات)

کشور سوم اواسط

برِ خضرا ے نگارم از شمائل آشکار		طوطیاں پیشِ ردا ے اخضرِ او شرمسار	
سبز پوشانِ[1] جناں بر سبزیِ چادر نثار		فکرِ فردوسی[2] بہ بستانِ سخن آرد بہار	
۱۷۷	چادرِ سبز است بر دوشِ نگارِ حور زاد للہ الحمد از لباسش سبز شد نخلِ مراد		۲۸
در قبا ے لالہ گوں دارد تنش لطفِ دگر		لفظِ رنگیں شمعِ معنی را بود فانوسِ زر	
صابا[3] مضمونِ رنگینت پسند آمد مگر		رنگِ فکرِ مخلصِ[4] کاشی بود مطبوعِ تر	
۱۷۸	در لباسِ ارغوانی رونقِ آں سیمتن معنیِ روشن بود در لفظِ رنگینِ سخن		۲۹
مردمِ چشم است یارم بر ردا ے عنبریں		می نیاید در نگاہِ عاشقاں آں نازنیں	
می توانی گر سوادِ چشمِ خود بینی ببیں		در سوادت مردمک اے میلیِ[5] باریک بیں	
۱۷۹	می شود روشن بعالم زانکہ نورِ دیدہ است مردمِ چشم لباسِ سرمگیں پوشیدہ است		۳۰

[1] سبز پوشان یعنی درختان بہشت بقول بعضی ۱۲
[2] فکرِ فردوسی طوسی شاعر ۱۲
[3] صابا شاعر مشہور ۱۲
[4] مخلص کاشی شاعر ۱۲
[5] میلی ہر دو لغت شاعر ۱۲

بوته‌های زرکه دارد یار ما بر پیرهن		نیست حسن او نصیب دامن گل در چمن	
این زر قلب تو خالص نیست رایج در سخن		به که بگداز د بقولت سوز عشق تیمتن	
۱۸۰	دلبرت دارد بتن زرتین قبای بوته دار		۳۱
	تا بهر یک بوته بگداز د دلت لیل و نهار		
خانه‌ام از جامه گلگون یار م صحن باغ		از بهار رنگ و بویش لاله را دل داغ داغ	
ور قبای او بگلگشت چمن گل‌های باغ		شد زیارت‌اے معینی خانه تو بیچراغ	
۱۸۱	جامه گلگونے در آمد صبح در کاشانه ات		۳۲
	فکر آبے کن که افتاد آتشے در خانه ات		
ز انفعال آن ردائے عنبرین یار ما		گریه‌ها ابر سیه کرد است در گلزار ما	
سرو گلشن شد نثار قامت دلدار ما		فکر صائب ناله قمریست در اشعار ما	
۱۸۲	با لباس عنبرین امروز جولان کرده است		۳۳
	سرو را در جامه قمری نمایان کرده است		

۱ خالص اصفهانی شاعر سرودن در شهر سوم از دوست ۱۲

۲ باغ باغ بمعنی بسیار شگفته (ج ۶)

۳ یعنی شاعر سرودن در نگارش شعر در گلستان هنر دهم (ج ۶ ص ۱۵۱) بار گلگونه در آمد صبح در کاشانه ام (ج ۶ ص ۱۵۱)

۴ (در صفت الفاظ) صائب اصفهانی شاعر

۵ سرودن در شهر سوم از دوست ۱۲

۶ جولان کردن بمعنی جولانی است (ج ۶ ص ۱۵۱)

بارک اللہ اے ولا نقشِ لباسش کاملست تا رگِ تا نظم در صنع پود تا راست		ایں کراماتِ مبینِ جبّہ و دستارِ تست بافتی حرفے ایں لباسے درخورِ دلدارِ تست
۱۸۳	در جزائے نقش از افضالِ رب العالمیں خلعتے یابی زممدوحِ تو در خلد بریں	۳۴
۱۳	سایۂ مبارک	۸
مانیِ ناداں ز نقشِ سایہ اش در اضطراب انچہ از اسرارِ فن آموخت دارد در کتاب		پرتوش را سایہ می داند خیالِ او بخواب ہر چہ ما تعلیم او کردیم شد نقشے بر آب
۱۸۴	پرتوِ سعدی نہ گیرد ہر کہ بنیادش بد است تربیت نااہل را چوں گردگاں بر گنبد است	۱
مانیِ ناداں خیالِ نقش تنویرے کند سایۂ (بے سایہ) را خواہد کہ تصویرے کند		خواب را نادیدہ می خواہد کہ تعبیرے کند بہ کہ از بہرِ دماغِ خویش تدبیرے کند
۱۸۵	غیر مرئی را خیالِ نقش خواب است و خیال	۲

	صورتِ بے سایگی بستن خیال است و محال		
آبِ گل را از رخِ گلگوں کشیدن کارِ ماست		تیرِ چشمے از دلِ پرخوں کشیدن کارِ ماست	
آب از چاہِ ذقن بیروں کشیدن کارِ ماست		بحر را در مصرعِ موزوں کشیدن کارِ ماست	
۱۸۶	در سخن سنجی ز ہر یک لفظ صد مضمون کشیم نقشِ آہِ غیرِ مرئی در گرامو فون کشیم		۳
عکسِ بے عکسی کشیم بر لوحِ مضمون و خیال		من چو تصویرے بہ بندم صورتِ امرِ محال	
دلنشینیت می کنم دعوائے خود از یک مثال		ایں کمال است و کمال است و کمال است و محال	
۱۸۷	من بلوحِ چشم نقشِ نور رابے کردہ ام تو نمی بینی کہ تصویرِ نگاہے کردہ ام		۴
دیدہ عکسِ مردمک بنمود از نورِ بصر		از فروغِ شمع روشن سایہ اورا نگر	
سایہ او در جہان مہتاب باشد از قمر		پرتوِ خورشید شد از آفتابش جلوہ گر	
۱۸۸	عکسِ اجرامِ فلک پرتو فگن شد بر زمیں		۵

سایہ مبارک

۵ صورت بستن، نام آن نقش و تصویر کشیدن (بہار عجم)

(فیل صورت)

۵ بید گل، یعنی گلاب

(از صنعت اتفاق)

۵ گلگوں بمعنی سرخ

(بہار عجم)

۵ عاد و ذقن، ہر دو بمعنی زنخدان (بہار عجم)

۵ بحر، بمعنی قلزم و دریا و نہر

یعنی وزن شعر ۱۲

۵ گرامو فون، نام آلہ کہ بدان صوت را محفوظ کنند ۱۲

۵ صورت بستن، بمعنی نقش بستن (بہار عجم) (فیل صورت)

۵ دلنشیں، بمعنی مقبول (بہار عجم)

۵ تصویر کشیدن، بمعنی تصویر کردن (بہار عجم)

	پرتوِ جسمِ تو مہر و ماہ بر چرخِ بریں	
در لطافت جسمِ تو پاکیزہ تر از جانِ ما جانِ عالم شد فدائے ایں تنت جانانِ ما		در نظافت جانِ تو آئینۂ عرفانِ ما وصفِ او بیروں بود از حیطۂ امکانِ ما
۱۸۹	بر زمیں نورِ مجسم سایۂ او بر فلک از تواجرامِ فلک ہا وز تو ارواحِ ملک	۶
عکسِ مہرے را اگر جوئی بیابی آفتاب[۱] عکسِ شمعے از فروغِ شمع در محفل بیاب		عکسِ ماہے را اگر خواہی ببینی ماہتاب[۲] عکسِ جسمِ پاکِ یارم ماہتاب[۳] و آفتاب
۱۹۰	پرتوِ مہر و فروغِ ماہ عکسِ عکسِ اوست سایۂ او بر زمیں جستن ولا بر عکسِ اوست	۷
سایۂ او در جہاں ہمسایۂ ظلِّ خداست[۴] پرتوِ او مہر و ماہ و سایہ اش بر فرقِ ماست		بر سرِ اربابِ ایماں چیترِ ظلِّ مصطفےٰ است ظلّ و پرتو را بہم فرقے نفرمودن خطاست
۱۹۱	ظلِّ او بر فرقِ عالم پرتوش بر آسماں	۸

۱ آفتاب = پیر و مرشد

۲ ماہتاب = پیر و مرشد

۳ ماہتاب و آفتاب = یعنی ماہ و مہر است (بہار عجم)

۴ ہمسایۂ ظلِّ خدا = بہار عجم

قائم = صاحب دستگاہ

نظیری = نظیری نیشاپوری

نظیر = نظیری

	پرتوِ روشن ہمیں وظلِ احسانش ہماں	
چترِ ابرے بود بر فرقِ ہمایوں درخرام حکمت آموزاں کہ می کردند ورا احترام		نیست ارباب بصیرت را در وثوقِ ایں کلام وجہِ ایں بے سایگی دانند چترش را مدام
۱۹۲	گر بود مانی بعالم ظلِ چترے بر سرت بر زمیں ہرگز نہ بینی سایۂ از پیکرت	۹
از تقابل عکسِ شے پیدا کند نورِ لطیف روشناں[1] دانند آں نورِ مجسم را نظیف		وز فروغِ شمس بینی سایۂ جسمِ کثیف سایۂ جسمِ کثیفے راست نورِ را حریف
۱۹۳	سایہ را تصویر می خواہی رفیقِ ما ببیں نعرہ زد مانی بجانِ[2] من ہمیں است و ہمیں	۱۰
بر قلوبِ خلق اعجازے کند تسخیرِ تو گرچہ از تصویرِ تو گردد عیاں تنویرِ تو		در دلِ کفار ہم باشد نہاں توقیرِ تو بر زمیں ہرگز نیفتد سایۂ تصویرِ تو
۱۹۴	عکسِ تصویرِ تو بر لوحِ دلم گیرد قرار[3]	۱۱

[1] روشناں: سنا گان (دبستانِ مذاہب فرہنگ روشن)

[2] بجانِ من: یعنی قسم بجان من

[3] قرار: بیضہ قیر ۱۲

	دل نمی خواہد کہ تصویرِ تو گردد سایہ دار	
سایۂ بالِ ہما بخشد بعالم برتری عالمے آسودہ راحت بظلِ قیصری		فرقِ ظلّ اللہ می نازد بظلِ داوری ما بسر داریم چترِ سایۂ پیغمبری
۱۹۵	بر سرِ ما سایۂ گستر بندہ بے سایہ حسنِ نقشِ سایہ را از مہر و مہ پیرایہ	۱۲
۱۴	سرِ مبارک	۹
مانیا داری گر از تصویرِ فرقِ او سرے گفت نا یدجز تو ایں کارِ گراں از دیگرے		سر ز ار جیبِ نقشِ پاکِ فرقِ سروری من بخدمت حاضرم چوں ہشت دست چاکرے
۱۹۶	در سرِ آغازش ولا برخیز تاخیرے مکن بر منِ مسکیں بران از خشم تعزیرے مکن	۱
(سر نگونِ سرگراں از رشک) سر بالا کرد سر بمینو می کشد اینہا۔ یکے پروا نکرد		ہمسرش بہر اذاں جنبش از جا نکرد ہر یکے سر در ہوا اصلا نظر بر ما نکرد

(باقی در ۶۷)

۱ تصویر یار بیش را
۲ آن سایہ افگند بر ہما و شہان
۳ بال ہما (= معنی پر ہما و تاج)
۴ سایہ گستران بمعنی [illegible]
۵ سر نگون (= جھکا ہوا) ارسایہ گستر آمد
۶ سرگران (= بھاری) بمعنی بے رونق
۷ سر بالا کردن = سر اوپر اٹھانا
۸ سر بمینو کشیدن = بلند ہونا
۹ سر در ہوا = بے فکر
۱۰ سر بجیب آوردن = سر جھکانا
۱۱ سر بجیب بردن = سر جھکانا
۱۲ سر بخط فرمان = حکم کی تعمیل
۱۳ سر بسجود = سجدہ کرنا
۱۴ سر بخط فرمان = حکم کی تعمیل
۱۵ سر بگریبان = غور و فکر
۱۶ سر بگریبان = غور و فکر

۱۹۷	از سرِ طاعت چو سر کردیم ما این کار را بر زمین زد هر یکی در بیخودی دستار را	۲
سرفرازانش سر فرو آرند در تعظیمِ سر سرکشانش سرگرمِ استعمالِ فرماں سر بسر		سربلندانِ سرنگوں پیشِ سرش با چشمِ تر سرگرانانِ سر نمی پیچند از حکمش مگر
۱۹۸	خود سراں سر بر خطِ فرماں سروری نہند سروراں دھر بر اقدامِ او سری نہند	۳
فرقِ اقدس ہائے تختِ خسرو روشن دماغ از رخِ گلگونِ خمِ دوارد چمن در حنا باغ		در حریمش شمعِ اور روشن ز مغزِ شپرہ اغ خاطرش شاداں دلش از سیرِ گلشن باغ باغ
۱۹۹	باشد از چشمِ نگہباں فوجِ مژگاں بر درش آں اجودانِ دو گوشِ او بہم فرمانبرش	۴
فرق - بالاخانۂ عالی بہ بالائے قدش در ہمیں طارم جلوسِ پادشاہِ ارشدش		یا تنِ او طارم و فرقِ ہمایوں گنبدش شہ نشینِ فرق با فوقُ الحنک شد مسندش

بسم اللہ مبارک

۱ از سرِ طاعت - از قبیلِ طاعت (ا) کہ عبادت الناس

۲ سر کردن - آغاز کردن

۳ دستار ریز زدن -

۴ فرو ریختن (دہ بہ ہجم)

۵ سر فرو آوردن - فرو تنی نمودن (دہ بہ ہجم)

۶ سر بلند بمعنی فراز (دہ بہ ہجم)

۷ سر نگوں بمعنی نگوں سار (دہ بہ ہجم)

۸ سر کش - مردم نافرمان (دہ بہ ہجم)

۹ سر گراں - مستعد در کار (دہ بہ ہجم)

۱۰ سر بسر - بر ابر (دہ بہ ہجم)

۱۱ سر گراں - عنکبوت (دہ بہ ہجم)

۱۲ سر پیچیدن - نافرمانی کردن (دہ بہ ہجم)

۱۳ سر خود - خود رائے (دہ بہ ہجم)

۱۴ سر بر خط نہادن - اطاعت

۱۵ سر دادن - کردن (دہ بہ ہجم)

۱۶ سر دار - بمعنی سر بلند (دہ بہ ہجم)

۱۷ دار السلطنت - دستور شاہی (دہ بہ ہجم)

۱۸ روشن دماغ - کنایہ از عقل

۱۹ چراغ افروز - دہ بہ ہجم

۲۰ شاہ نشین - (دہ بہ ہجم)

۲۱ فرق - بالا خانۂ عالی

۲۲ عمارت دہ بہ ہجم

۲۳ خلعت شاہی - ۱۲ -

۱ تا جور بادشاه (دیباچهٔ عجم)

۲ تاجور بادشاه (دیباچهٔ عجم)

۳ اعظم رئیس سنان پیکران (دیباچهٔ عجم)

۴ دماغ جگر و معده و غیره و آنچه متعلق (در صفت الذات)

۵ هفت اختر سیع سیاره (دیباچهٔ عجم هفت)

۶ شاه شاهان دارا بلکه سکندر (دیباچهٔ عجم)

۷ سرافراز یعنی سرلند (دیباچهٔ عجم)

۸ سردار سالار و فرمانده

۹ بادشاه (دیباچهٔ عجم)

۱۰ سرور یعنی سردار و رئیس (در صفت الذات)

۲۰۰	تاجِ سر زیبا لباسِ تاجدار۱ تاجور۲ قبّهٔ عمّامه بر بالای گیسو زیبِ سر	۵
	در تفوّق سر بر اعضای رئیسه افسرے۳ بر سرِ هفت۴ اختران ترجیحِ شاهِ خاورے	
	در سرافرازانِ گیتی نیست اورا همسرے۵ فرقِ سرداران۶ عالم را سرِ او سرورے۷	
۲۰۱	سر نمی تابند از احکامِ پاکش سروراں۸ سر بفرمانش نهند از بیم و باکش خود سراں۹	۶
	از فضیلت هاش ارباب فضائل گفته اند از سرِ۱۰ مردانه اورا مردِ عاقل گفته اند	
	فرقِ اقدس را بزرگ اهلِ شمائل گفته اند این بزرگی را نشانِ عقلِ کامل گفته اند	
۲۰۲	کارفرما۔ کارسنج و کارداں۔ کارآزمائے چون جواناں در فراست بود و چون پیراں بر رائے	۷
	فرقِ یارم دوربین و خوش شمام و حق نیوش زانکه دارد چشمِ بینا۱۱۔ راهِ بینی سمعِ گوش	
	از دماغِ روشنش۱۲ روشن فروغِ عقل و هوش با دهن ذوقِ زبان در وصف گویا و خموش	

۱ تاجور بادشاه (دیباچهٔ عجم)

۲ تاجور بادشاه (دیباچهٔ عجم)

۳ سرافراز یعنی سرلند (دیباچهٔ عجم)

۴ هفت اختر سیع سیاره (دیباچهٔ عجم هفت)

۵ سرافراز یعنی سرلند (دیباچهٔ عجم)

۶ سردار سالار و فرمانده

۷ بادشاه (دیباچهٔ عجم)

۸ سرور یعنی سردار و رئیس (در صفت الذات)

۹ تا فرمان ناپذیر یاغی (دیباچهٔ عجم) و تسخیر یعنی شکار

۱۰ سر یعنی تمام مشغول شدن بکار (دیباچهٔ عجم)

۱۱ خود سر۔ خود رای (دیباچهٔ عجم)

۱۲ روشن صفت سر است (دیباچهٔ عجم بیتول سر)

۱۳ چشم بینا بیتول سر (دیباچهٔ عجم دوربین و حقیقت بین)

۱۴ روشن بمعنی ظاهر

۲۰۳	دارد او با عارضِ گلگونِ خود رنگِ چمن رنگ و بوے گیسوِ مشکینِ او رشکِ ختن	۸
	قبّهٔ نورانیِ سرِ همچو فانوسِ بلور[۱] شمعدان[۲] استادهٔ گردن بزیرِ شمعِ نور	بر سرِ شمعِ دماغش در تجلّی شمعِ طور می نماید بر منارِ قامتِ او دور دور
۲۰۴	آں منارِ عالیش از مسجدِ بیت[۳] الحرام دانندش قومِ جهود از معبدِ[۴] اقصاے شام	۹
	دیده ام خوابے که چشمِ خود کشادن ناگوار در سراپاے[۵] تنت در بر سراپاے بهار	اے سرت[۶] گردم منم در نقشِ سرِ چشمه دار[۷] تا سر از جیبِ[۸] قباے گل برآوردم بکار
۲۰۵	ایں سرت بر گلبنِ[۹] قامت - سراسر سرگلست[۱۰] عاشقِ رنگیں بیانت گویا سرِ[۱۱] بلبل است	۱۰
	چهرهٔ محبوب سر از روے تاباں و برو کاکل و زلف و خط و ریش و بروت مشکبو	ابرو و چشم و جبین و عارض و بینی و رو از زنخداں چاهِ او موجے زغبغب تا بهو

۱ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فتح رابع و لام، بلّوری شیشه که بر چراغ نهند (غیاث اللغات)

۲ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فتح رابع و کاف، بلندی که بر آن چراغ نهند و آن را بعربی مصباح گویند (غیاث اللغات)

۳ بیت الحرام، گنبد، (آصف اللغات)

۴ مسجد اقصاے شام، یکی از مساجد ثلاثه که شدّ رحال بسوے آن جایز است و آن مسجد بیت المقدس است و آن را مسجد اقصا گویند بجهت آنکه از مساجد دیگر دور است (غیاث اللغات)

۵ سرت گردم، اے صفحهٔ روے تو (بهارِ عجم)

۶ سرت گردم، اے سرِ تو (بهارِ عجم)

۷ سرِ چشمه دار، کنایه از سرِ چشمه (بهارِ عجم)

۸ سر از جیب، کنایه از ظهور (بهارِ عجم)

۹ سر از جیب، کنایه از ظهور (بهارِ عجم)

۱۰ سر آوردن، یعنی ظاهر شدن، سر از جیب برآوردن (بهارِ عجم)

۱۱ سرِ بلبل، یعنی آواز بلبل (بهارِ عجم)

۱۵ داغ مبارک ۱۰

۲۰۶	سر بود عضوے ز تعمیماتِ جسمِ نازکے می کنم در لمحهٔ سر بیانِ ہر یکے	۱۱
تا سر آوردیم[۱] نقشِ سر ز اعضاے تنش یا بود فانوس بر بالاے شمعِ روشنش		اولیں گل بود ایں بر گلبنِ اگر گلشنش یا بود تا بندہ خورشیدے بر اوجِ گردنش
۲۰۷	اے ولا سودیم[۱] سر زیں منزلت بر آسماں می کشد دستے[۱] بسر آں سرورِ پیغمبراں	۱۲
۱۵	داغ مبارک	۱۰
مانی بے مغز[۱] بر نقشِ داغش چشم داشت ہمتِ خود[۱] گرچہ بر تصویرِ مغز او گماشت		تا داغِ خویش[۱] بخت آمد داغِ او ندانشت لیک از ہیبت[۱] سرِ ایں کارِ نازک آگہ داشت
۲۰۸	صورتِ نقشِ چو در آئینهٔ صنعت ندید از غم و افسوس مغز[۱] دیدہ بر مژگاں دوید	۱
من داغے سوختم در نقشِ لعلِ شنجرافش[۱] از فروغِ او شدم در خوابِ خوش دشنداغش[۱]		

۱ سر آوردن - آخر شدن
۲ ولا - آخر شدن
۳ سر بر آسمان سودن - تکبر
۴ دست بسر کشیدن - نوازش
۵ چشم داشتن - امیدوار بودن
۶ داغ بخشیدن - منع کردن
۷ داغ آرزو - حسرت
۸ داغ بر چیزے نہادن - اختصاص
۹ داغ بر چیزے گذاشتن - یعنی حقیقی مثال چیزے ترک کردن
۱۰ مغز دیدہ - مژگان
۱۱ شنجرف - گیرو فروش کردن
۱۲ دشنداغ - داغ کہ بر بستهٔ مہر شود

چون بقسمت از دماغِ تر بدست آمد سراغ		از مسرت مغزِ من بشگفت و دل شد باغ باغ
۲۰۹	من دماغے داشتم آرایشِ بنقشِ پاک مغز تا بلوحِ دل کشیدم در سخن تصویرِ نغز	۲
هرچه اندر پرده پنهانست ناید در نظر	عکسِ او جز آله برقی نه گردد جلوه گر
داد جذبِ الفتم زین صنعتِ نازک خبر	یافتم از جوشِ دل بر شوقِ چشمِ خود اثر
۲۱۰	بر سوادِ دیده روشن عیان شد نقشِ پاک دیده ام در خوابِ خوش بیدار و چشمم خوابناک	۳
اے ولا وصفِ دماغِ تر دماغم تر نمود	مغزِ خشکم در سخن هر شعرِ تر از بر نمود
خامه ام چون مدحتِ (بشگفته) مغزش (اسم) نمود	حسنِ تضمینِ مسیحا ذوق بالاتر نمود
۲۱۱	قطره بے ابرستان را دماغِ تر دهد نخلِ عیشِ بادیه وحدت زباران تر دهد	۴
این دماغِ او دو مغز است و بیکتائی علم	صاحبِ او خوش دماغ و بچه مغز ذی همم

(۱) دماغ بمعنی تازه دماغ (از جهانگیری)

(۲) دماغ بمعنی تازه دماغ و خوش شدن، حاصل شدن

(۳) دماغ بمعنی خوش شدن مسرور شدن (از صفت الاغات)

(۴) آرایش دادن دماغ کنایه از (از صفت الاغات)

(۵) پاک کردن بمعنی پاک ساختن (از جهانگیری)

(۶) سودا دیده یعنی حقیقی (از جهانگیری) ۱۲

(۷) خوابناک دوست دارد خواب (از جهانگیری)

(۸) دماغ تر دماغ چاق (از جهانگیری)

(۹) مغز خشک مغز تنک خوش بر (از جهانگیری) و مغز خشک در قبیح ۱۲

(۱۰) از بیکتا کردن یعنی جهانگیری

(۱۱) از صفت الاغات مغز بمعنی دماغ ۱۲

(۱۲) مغز بمعنی دماغ ۱۲

(۱۳) از جهانگیری ۱۲

(۱۴) بچه مغز بمعنی دماغ ۱۲

(۱۵) بچه مغز بمعنی دماغ ۱۲

(۱۶) بچه مغز بمعنی دماغ ۱۲

پختہ[1] رائے پختہ مغزاں دانش ثابت قدم[2]		در خیالِ تیز[3] مغزاں تیز[4] ہوش و تازہ دم[5]
۲۱۲	تیرہ[6] مغزاں را ز فیضِ صحبتش روشن دماغ بر دلِ کفار از روشند ماغش تیرہ داغ	۵
در نگاہِ پاک[7] مغزاں۔ مغزِ پاک و لطیف[8]		او چہ داند ہر کرا باشد دماغِ اکثیف
تیز[9] مغزِ او نماید پختہ مغزاں را ضعیف		پیشِ مغزِ او گراں[10] مغزاں سبک[11] مغز و خفیف
۲۱۳	اے ولا در وصفِ مغزش چوں[12] حمید[13] نامدار سعی کن تا از تو ماند حرف ہائے مغز دار	۶
پرتوِ نورِ دماغش مغزِ ما روشن کند		خسروِ مغزش حکومت بر سریرِ تن کند
تر[14] دماغش چشمِ را شاداب چوں گلشن کند		وصفِ او مدّاحِ خود را ماہرِ ہر فن کند
۲۱۴	می شود ہر باغِ تن شاداب ز یں جمعِ[15] رواں گرمیِ اعصابِ مازاں مجمر[16] و شمعِ نہاں[17]	۷
واضعِ حکمِ شریعت سرورِ روشن دماغ[18]		ہادیِ راہِ طریقت رہبرِ روشند ماغ

۱ پختہ (بہار عجم ذیل دماغ)
۲ ثابت قدم (بہار عجم ذیل دماغ)
۳ تیز مغزاں (بہار عجم ذیل دماغ)
۴ تیز ہوش (بہار عجم ذیل دماغ)
۵ تازہ دم (بہار عجم ذیل دماغ)
۶ تیرہ مغزاں (بہار عجم ذیل دماغ)
۷ پاک مغزاں (بہار عجم ذیل دماغ)
۸ لطیف (بہار عجم ذیل دماغ)
۹ تیز مغز (بہار عجم ذیل دماغ)
۱۰ گراں مغزاں (بہار عجم ذیل دماغ)
۱۱ سبک مغز (بہار عجم ذیل دماغ)
۱۲ چوں (بہار عجم ذیل دماغ)
۱۳ حمید قزوینی۔ شاعرِ سرودہ در مصرع شش از دورۂ ۱۲
۱۴ تر دماغ۔ ظریفانہ دماغ تازہ
۱۵ جمعِ رواں۔ یعنی جمعِ حواس
۱۶ مجمر۔ عود سوز
۱۷ شمعِ نہاں۔ یعنی حواسِ باطنی
۱۸ روشن دماغ (بہار عجم ذیل دماغ)

کاشفِ رازِ حقیقت جوہرِ روشندماغ		بانیِ عشق و محبت دلبرِ روشندماغ
۲۱۵	ذوق و شوقِ زندگی از جان و ماغم گرم کرد بند و طوقِ بندگی از دل و ماغم نرم کرد	۸
زیرِ داغِ عالیش هر پست همت کامیاب تیرهٔ مغزان را بود روشندماغش آفتاب		این داغِ ترجیحِ خشکِ مغزان جمعے آب مغز بیدارش نه بیند روئے غفلت را بخواب
۲۱۶	او دو مغز و مغزِ او کامل برنگِ چار مغز چشمِ او در خوابِ راحت در سرش بیدار مغز	۹
در بلاغت جوہرِ آئینهٔ هوشش لقب در شجاعت افسرِ جرار پرجوشش لقب		در متانت بندهٔ هشیارِ خاموشش لقب در کرامت اے ولا مغزِ خطا پوشش لقب
۲۱۷	حسنِ وصفِ او دماغِ من ببالا می برد خودستائی بر طرف - بر بالا اعلیٰ می برد	۱۰
در غمِ امتدادش از نیشِ عصیان داغ داغ		از سرِ رعفوِ امت خاطرِ او باغ باغ

داغ مبارک

داغ گرم کردن - سوختن کردن

داغ زدن کردن - سوختن

داغ عالی - دماغ فیضال

داغ تر - داغ زیرہ

خشک مغز - یعنی نشو

اوبلند باشد - ۱۲

اندازہ کار دو داغ تر (۲ ج ج)

حسب تشریح داغ آمدہ (۲ ج ج)

(۲ ج ج)

(۲ ج ج)

(۲ ج ج)

(۲ ج ج)

(۲ ج ج)

(۲ ج ج)

(۲ ج ج)

(۲ ج ج)

نسبتے دارد بہم روشندل و روشند داغ | آں بود شمعِ تن و ایں را لقب شد شچراغ

۲۱۸

مغز مارا روشن کند وصفِ داغِ روشنش
طبعِ ما روشن کند نورِ چراغِ روشنش

۱۱

مغز دارایہائے نقشم مغز نانی بردہ است | طاقتِ بشکفتہ مغزِ من دانش پژمردہ است
خاطرش از سختِ مغزیہائے خود افسردہ است | او ندارد مغز در سر مغز خر باخوردہ است

۲۱۹

خامۂ من در نیستانِ قلم مردِ دلیر
در رقم از نیزۂ خودمی برآرد مغزِ شیر

۱۲

خامۂ ما چون دماغِ روشنش را نقش بست | از مسرت بود چشمِ یارِ ما ساغر بدست
در جگر از رشکِ صنعت شیشہ را مانی شکست | ہمچو صائب از مے وحدت ولا مائیم مست

۲۲۰

ما دماغِ خشک را از بادہ گلشن کردہ ایم
بارہا ایں شمع را از آب روشن کردہ ایم

۱۳

مغز در سر کن ولا طولِ سخن ترکِ ادب | یکسخی از مغزش دماغ و بید ما غی از تعب

۲۲۱	گردۂ تصویر را از مغزِ جاں پرداز کن چہرہ پردازی ز حسنِ موے سر آغاز کن	۱۴
۱۶	**گیسوے سرِ مبارک**	۱۱
	گفت بہزاد م ولا تصویرِ گیسو نازک است تارِ موے او ز تارِ زلفِ خوشبو نازک است	گردہ و پردازیں از نقشِ ابرو نازک است موے او از موے ریشِ عنبرِ مو نازک است
۲۲۲	مو بمو باید چنیں تصویر دلجو کے کشید کز نکاتِ موشگافی خلق گردد مستفید	۱
	خامہ ام در نقشِ گیسو موبر او از زباں من بجاے حلیہ تصویرے کشیدم آنچناں	مو قلم گفتند او را نکتہ سنجانِ جہاں سر زند از نقشِ گیسوے و ر ازش وصفِ آں
۲۲۳	صنعتم بہزاد را مو رنخیت در پیرایہ ش مو کشاد و از حرارت راست شد مو بر تنش	۲

در سخن عالیہ باخت کرد خاقانی لقب — تا ترا گویند خلاق المعانی در عرب

۱۴ گردۂ تصویر را از مغزِ جاں پرداز کن — چہرہ پردازی ز حسنِ موے سر آغاز کن — ۲۲۱

۱۱ گیسوے سرِ مبارک ۱۶

گفت بہزاد م ولا تصویرِ گیسو نازک است — گردہ و پردازیں از نقشِ ابرو نازک است
تارِ موے او ز تارِ زلفِ خوشبو نازک است — موے او از موے ریشِ عنبرِ مو نازک است

۱ مو بمو باید چنیں تصویر دلجو کے کشید — کز نکاتِ موشگافی خلق گردد مستفید ۲۲۲

خامہ ام در نقشِ گیسو موبر او از زباں — مو قلم گفتند او را نکتہ سنجانِ جہاں
من بجاے حلیہ تصویرے کشیدم آنچناں — سر زند از نقشِ گیسوے و ر ازش وصفِ آں

۲ صنعتم بہزاد را مو رنخیت در پیرایہ ش — مو کشاد و از حرارت راست شد مو بر تنش ۲۲۳

۷۶

عاشقت تصویرِ گیسوے تو پرداز د رقم		لوحِ دل در دست ۔ ہمچوں چہرہ پردازِ عجم	
موے مژگان با سوادِ دیدۂ لیلےٰ بہم		ایں خورد بہرِ مداد و آں بکارِ موقلم[1]	
۲۲۴	موے[2] نازک بر تنم برخاست در فکرِ سخن وز تعب آبے روان شد از بنِ ہر موے من		۳
چوں نمودم موشگافی[3] ہاے نقشِ پاکِ مو		موقلم تصویرِ گیسویش رقم زد مو بمو[4]	
از کفِ دستم برآمد[5] چوں دریں تصویرِ مو		مانیِ ناداں بشرم و خجلتے بربست مو[6]	
۲۲۵	دستِ من از موقلم چوں نقشِ ہر گیسو گرفت در تماشا دیدۂ مانی ز حسرت مو گرفت		۴
گیسوِ پاکِ سرِ او اوّلیں موے سراست		رنگ و بوے دلنشینش بہ ز مشک و عنبر است	
تارِ مویش مو بمو تارِ نگاہِ دلبر است		مردمک گوید کہ حاشا آں ازیں نازک تر است	
۲۲۶	فرقِ نازک درمیانِ گیسو و تارِ نظر موشگافی ہاے ما پیدا کند از فرقِ سر		۵

۷۷

[1] بکار موقلم ۔ بکار نقاشی (از صفت الغات)
[2] موے ۔ مژہ (از ہمین فرہنگ)
[3] موشگافی ۔ باریک بینی (از ہمین فرہنگ)
[4] مو بمو ۔ بتفصیل (از ہمین فرہنگ)
[5] از کفِ دستم برآمد ۔ عاجز شدن و بستہ شدن (از ہمین فرہنگ)
[6] مو بربستن ۔ مضطرب شدن ۔ بر اسے فزود (از ہمین فرہنگ)

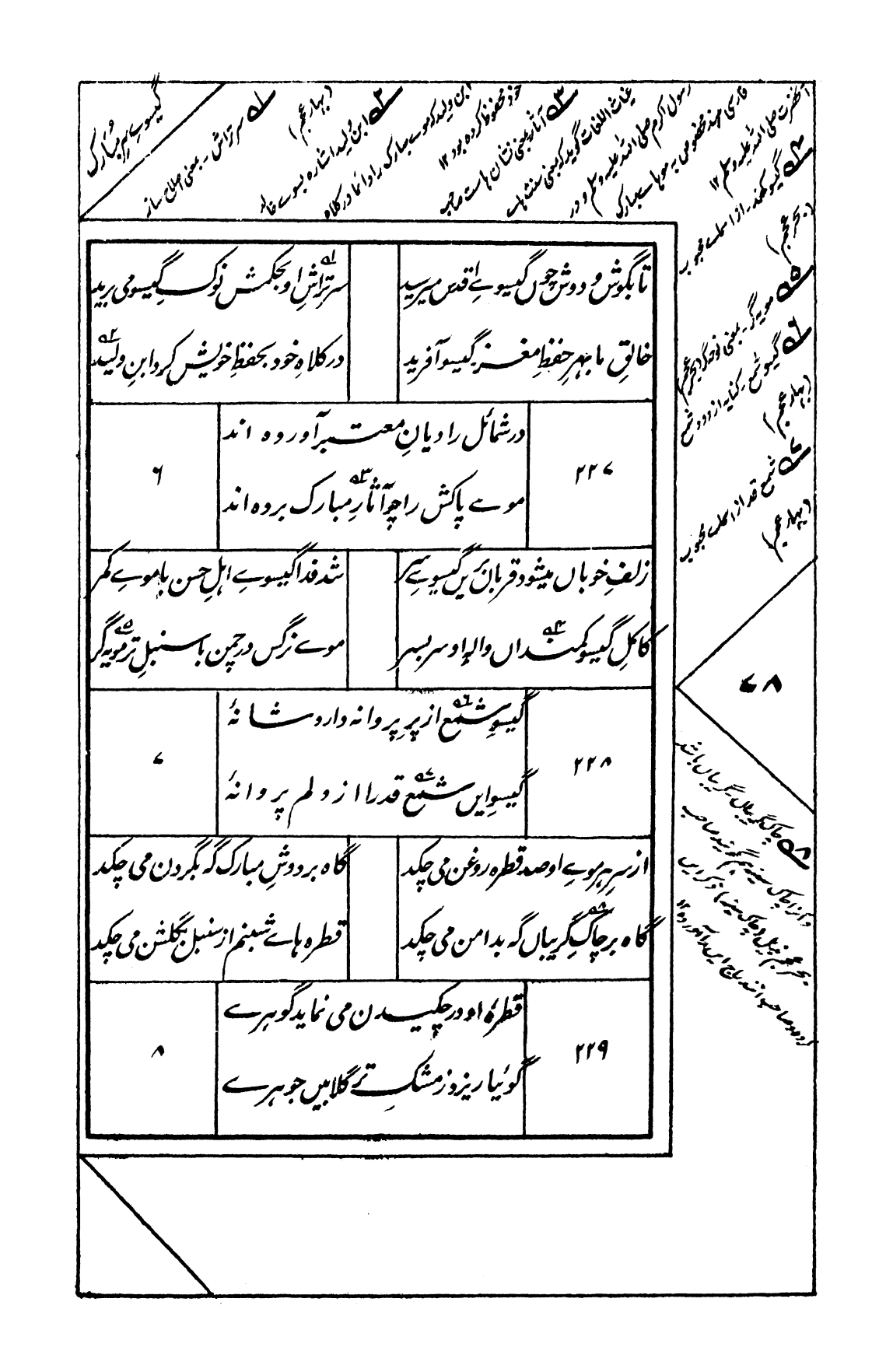

گیسوِ مشکین برنگ و بوست رشکِ مشکِ ناب		از غمِ اُمت بهر گیسوے او صد پیچ و تاب	
خیمهٔ سردارِ مغزش را بود مشکین طناب		یا بود مجموعهٔ آں سائبانِ[1] آفتاب[2]	
۲۳۰	ظلِّ گیسو تابِ خورشیدِ قیامت را پناه تارِ گیسو صورتِ تارِ نظر دارد نگاه[3]		۹
گیسوِ او مادرِ فرق است دکودک در برش		کاکلش را سر پرست[4] و ظلِّ گیسو بر سرش	
زلفِ او در دستِ گیسو تابع و فرماں برش[5]		بر خطِ فرمانِ خط سر می نهد چوں جاکرش	
۲۳۱	موے مژگاں موے ابرو را بزرگِ دود و ماں ہر دو را در بارگاہش نسبتِ خرد و کلاں		۱۰
جعدِ[6] مشکینِ پریرویاں چو از گیسو شکست[7]		کاکلِ مشکین بخدمت پیشِ او زانو شکست[8]	
پیچ و تابِ جعدِ نازک زلفِ[9] عنبر بو شکست[10]		از سوادِ جعد۔ رنگِ صورتِ ابرو شکست[11]	
۲۳۲	گیسوے جعدِ محبوبم قرینِ دوشِ یار موے مژگولِ[12] پریرویاں بگیسویش نثار		۱۱

[1] سائبان یعنی خیمہ کہ سایہ می اندازد بر چیزے (بہار عجم)

[2] آفتاب یعنی آفتاب جہاں تاب (آصف اللغات)

[3] نگاہ گاہ باشد بمعنی حفاظت کردن و نگاہ داشتن بمعنی محافظ و نگہبان (بہار عجم)

[4] سر پرست یعنی محافظ و نگہبان و بمعنی مہتمم و سردار (بہار عجم)

[5] فرماں بر یعنی مطیع و منقاد (بہار عجم)

[6] جعد یعنی موے خمدار و شکن شکن و حلقہ حلقہ و بمعنی زلف و گیسو (بہار عجم)

[7] شکست یعنی انحنا و انکسار و بمعنی خم و پیچ و تاب و بمعنی ضعف و ناتوانی (بہار عجم)

[8] زانو شکست یعنی زانو زدن و بمعنی تسلیم شدن (آصف اللغات)

[9] زلف یعنی گیسو و بمعنی موے سر و بمعنی موے پیچیدہ و بمعنی موے شکستہ (بہار عجم)

[10] شکست یعنی انحنا و انکسار و بمعنی خم و پیچ و تاب و بمعنی ضعف و ناتوانی (بہار عجم)

[11] شکست رنگ یعنی باختن رنگ و بمعنی رنگ باختگی و رنگ و بوے باقی نماندن رنگ (بہار عجم)

[12] مژگول یعنی موے مژہ و موے مژگول کنایہ از جعد (بہار عجم۔ بیدل جعد)

۲۳۳	از ہوائے گرم گرد دفع حدت می کند در فضائے سرد سر دفع شدت می کند	۱۲	
۲۳۴	یک سر مو در سر لیلیٰ وشاں بیکار نیست جز بمجنونانِ شاں کس واقفِ اسرار نیست	۱۳	
۲۳۵	دوش تا در حلقۂ تعریفِ گیسوے تو بود مختصر شرحِ مطول حسنِ ہر موے تو بود	۱۴	

چیتی ایں گیسوے یارم تا بدوشش حکمتے
ایں بحفظ گردنش نازک نقابِ فطرتے

تا تارش پردۂ بے پود حسنِ صنعتے
گوشش تا گوشش مسلسل صنعِ دستِ قدرتے

از ہمیں گیسوست کاکل بر جبینش برقرار
وز ہمیں گیسو ز موے چند زلفِ آں نگار

کز ہمیں گیسو ز ہر مو می شود فرق آشکار
موشگافِ اوست تا قاسمِ مدحت نگار

گیسوت سر تاجِ ابرو رہنماے فرقِ سر
گاہ چوں زلفت دراز و گہ چو کاکل مختصر

گر رسا تا دوش و دارد گاہ تا گوشت گذر
وہ چہ خوش گفتست در وصفش وحید نامور

۸۰

چیتی ہمال چتی کہ بمعنی چین گرفتہ شدہ است از تا بمعنی پارہ پارہ و تہ تہ (اتصاف اللغات) و در ہر یکے از ہر دو معنی مراد از زبان است ۱۲

تا تار ع ۳ تا گوشہ بمعنی از سر تا پا ۱۲ ع ۳

موشگاف ع ۱۰ دقیقہ رس مسئلہ باریک سر انجام دہندہ

قاسم ع ۱۰ تقسیم کنندہ

وحید ع ۱۰ یگانہ نامور ع ۱۰ مشہور

نکهتِ گیسوے مشکین همچو زلفت مو بمو		گیسوے مشکین تو دارد همچو کاکل رنگ و بو	
نقش بندد موبمو تا کلکِ انوری[۱] از موشگافی در سخن موبند[۲] او			
۲۳۶	بسکه از موے سرت اینجا سخن[۳] سر می کنم		۱۵
	گوش را چون نافه پر از مشکِ اذفر می کنم		
شعلهٔ رخسار چون از روے روشن سر کشید[۴]		در تنِ ما آتشِ[۵] عشقش دلِ مضطر کشید	
عاشقش از سوزِ عشقِ خویش آهے بر کشید[۶]		در سخن تصویرِ احوالش ولا[۷] شنجر کشید	
۲۳۷	آب[۸] بر آتش زدن نبود مگر کارِ بتاں		۱۶
	می چکد روغن چو شمعے از سرِ هر موے شاں		
تا صبا بر گیسوے مشکین و زلفت بگذرد		در بهارستانِ عالم ها شمیمش می برد	
می کند گل را معطر چون بگلشن آورد		فکرِ جامی[۹] پردهٔ خوشبوئیِ گل می درد	
۲۳۸	منتظر بهرِ نسیم ایجاں بگلشن می شوم		۱۷
	نکهتِ گیسوے عنبر بوے تو تا بشنوم		

---

۱ کذا فی جمیع النسخ
۲ کذا فی جمیع النسخ
۳ کذا فی جمیع النسخ
۴ کذا فی جمیع النسخ
۵ کذا فی جمیع النسخ
۶ کذا فی جمیع النسخ
۷ کذا فی جمیع النسخ
۸ کذا فی جمیع النسخ
۹ کذا فی جمیع النسخ

۲۳۹	نیست غیر از شانۂ او از حقیقت ماہرے جز بشقّا[1] ہنگ ناید تارِ زر از زرگرے		۱۸
۲۴۰	اے ولا[2] مشو از زلفِ ہا اندر قلم نیست دست و خامہ را زیں پیش یارائے رقم		۱۹
۱۷	**شانۂ مبارک**		۱۲
۲۴۱	کرد فضلِ اوتعالےٰ شانہ سامانِ[3] من		۱

[1] شقا بنگ۔ تخمی است کہ در بیابان باشد بزرگ و با پنج گوشہ می باشد و بیابانیان آن را بطور فقوہ می کشند (لغات الثقات)

[2] ولا گرگ یعنی مکر کہ گرگ از روباہ ملاکند کہ بہ ہندی زرگوند (انجمن) [3] گرگ جاں یعنی شریان (بحر عجم)

۸۲

[1] موا از زبان برآمدن یعنی ناجو شدن و گرگ گرفتن (بحر عجم)

[2] داشتن یعنی جراشیدن

[3] شکستہ بستن (بحر عجم)

[4] سامان کردن یعنی ترتیب سازو سامان و ہیکار کردن سامان (بحر عجم) بہ پنجل سامان

	شد بلند از حسنِ نقشِ شانهٔ او شانِ من		
شانه اش آرایشِ هر موے گیسو می کند		در ادای خدمتِ نازک نگاہ پوی کند	
موشگافی ہا بفرقِ نازکش او می کند		خدمتِ ریش و بروت و زلف و ابرو می کند	
۲۴۲	موبمو دارد خبر از گیسوانِ فرقِ یار		۲
	در طریقِ نکته سنجی مو بمو بندِ آن نگار		
شانه اش ہرگز نشد از زلفِ برہم خوفناک		با دلِ صد چاک می دارد بخدمت انہماک	
می برد انعامِ خدمت از دلِ زارش بپاک		شوکتِ زلفش فزاید چوں شود از گرد پاک	
۲۴۳	زخم ہاے شانه از زلفش فراہم می شود		۳
	بخت چوں یاری نماید مشک ہم می شود		
من بوصفِ شانه دندانه دارِ آن نگار		اے ول ادارم لب و دندانِ آن بعوبن دگار	
پنجهٔ خورشید پیشِ شانهٔ او شرمسار		شانه ہمرہے بکف دارد فلک مشاطه وار	
۲۴۴	تا سرِ آرایش گیسوے او دارد سحاب		۴

	واسم از امواج دار شانه را در یاد آب	
شانه اش بند و دلبر چون خدمت گیسو کند	گیسوی نازک بایماله بلند ابرو کند	
پیچ و تاب گیسو او باز چون باز و کند	شانه بشکسته اش از کار خود پهلو کند	
۲۴۵	سر نهد بر پای گیسو شانه دل چاک چاک موشگافی های او سر را کند از گرد پاک	۵
در شبابست یادگار شانه دلدار من	باغبان نازک درخت شانه دارد در چمن	
از گلش سنبل ز لف خویش هر دم شانه زن	موی نرگس را ندارین اموی بند خویشتن	
۲۴۶	این مجازین شانه گلزار بالای شجر در گلستان از حقیقت می دهد گل را خبر	۶
دل فدای شانه کو همچو مژگانش بصف	لشکری دارد که دارد نیزه ها یکسر بکف	
عاشق جان باز او دارد دل خود بر هدف	ای غنی دارم به تضمین مضامینت شرف	
۲۴۷	شب که در مد نظر آن گیسو پر تاب داشت	۷

شانۂ مژگاں

	مردمِ چشمم ز مژگاں شانہ را در آب داشت		
شانۂ او شانہ آویزاست در گیسوے یار		می نماید از دلِ صد چاک خود ہمچوں فگار	
شانہ آویزی کند ہر مجرمے را بیقرار		با امیدِ عفو می نیم دلش را خار خار	
۲۴۸	شانہ اش گردید از گیسوے یارم شانہ ہیچ جز ہمیں تعذیب او بر رہ نمی آید بہ ہیچ		۸
شانہ اش در خدمتِ چوگندِ او صبح و شام		بر سرش یارم کشد دستے بہنگامِ خرام	
تابعِ او امتثالِ امرِ او سازد مدام		نقشِ صورت بست فکرِ بد رچاچی در کلام	
۲۴۹	شانہ کو یک سرِ مو از خطِ او سر نہ کشد دستِ او صد شاخ را از فرق بیروں بر کشد		۹
شانۂ مژگانِ عاشق خادمِ گیسوے او		شاخِ شاخِ شانہ اش مژگانِ او راموے او	
فرقِ محبوبانست نقشِ شانۂ دلجوے او		شانۂ ابروے عاشق شانۂ ابروے او	
۲۵۰	شانہ از دنداں کشاید گر گیسویش گرہ		۱۰

(متجانسات)

	کیست او کو دا کند سلمانؔ را بر دلش گره		
شانه اش بر کاکلِ شمعے پرِ پروانه		یا پرِ پروانه ـ زلفِ (شمع قد) را شانه	
از همیں شمع است روشن در دلم کاشانه		بر همان زلف است قربان شانه بیتابانه	
۲۵۱	پنجهٔ یارم چو در زلفِ پریشان شانه کرد شمعِ رخسارش دلِ عشّاق را پروانه کرد		۱۱
موشگافی ہاے او از فرقِ نازک آشکار		یک سرِ مو در مقامِ خود نمی گیرد قرار	
در نگاہِ یارِ ما دارد سراپا اعتبار		از علوِّ همتش گوید علیِ سبزوار	
۲۵۲	شانه چون بشکست آن زلفِ پریشان شانه را او نداد از دست هرگز همتِ مردانه را		۱۲
شانه از شمشاد دارد در دلِ خود الفتے		تخمهٔ شمشاد هم با شانه دارد نسبتے	
ہر دو می دارند باہم در قرابت قربتے		لیک پیدا شد بقولِ بوالحسن کیفیتے	
۲۵۳	شانه از روزیکه زلفِ یارِ ما را یاد کرد		۱۳

	در چمن پهلو تهی از صحبتِ شمشاد کرد	
شانه دارد دستگاهے در اصولِ جا کری	می کند شام و سحر در خدمتش فرمانبری	
یافت روزے یارِ ما در خدمتِ او خودسری	در بلاغت این سزاے او بقولِ انوری	
۲۵۴	تارِ زلفش را جدا چون دستِ شانه کرد	۱۴
	بندِ دستِ بے ادب باید جدا از شانه کرد	
کاکلِ شمع است کاکل شانه اش پروانه	شمع را پروانه اش چون زلفِ او را شانه	
شانه شد لیلاے زلفِ یار را دیوانه	همچو مجنونِ اسیر این خادمِ فرزانه	
۲۵۵	از سرِ زلفش نشاید منع کردن شانه را	۱۵
	پا بزنجیری بود مرغوب این دیوانه را	
شانه در ریشِ مبارک همچو انگشتانِ او	پنجه اش چون شانه پابندِ خلالے در وضو	
دائما در زلفِ یارم شانه دارد آبرو	می نماید در نگاهِ من اسیرے مو بمو	
۲۵۶	طبعِ من از شانه مضمون آفرینی می کند	۱۶

	مرغِ دل از شانهٔ او شانه[۵] بینی می کند		
یافتم در سیرِ گلشن زلف و سنبل را بهم شانه با او بود همچون خامشش در هر قدم		سنبلِ تر می زند از همسریِ زلف دم[۵] داشت ریشے در دل و از دعویِ اونج و غم	
۲۵۷	خواست تا سنبل بعیاری سخن سازی[۵] کند شانه اش بنگذاشت کو با زلفِ او بازی[۵] کند		۱۷
شاعران گویند باشد شانه در زلفت اسیر شانه را دیدیم باز لفِ تو امنت پذیر		یک تنش با صد پریشاں مبتلاے دار و گیر[۵] موشگافِ[۵] واقعاتِ اوست مضمونِ نصیر[۵]	
۲۵۸	گر سرِ موئے شود از زلفِ پُر تابت جدا می شود صد چاک پیدا در دلِ او شانه را		۱۸
شانهٔ دلریش یارم نیست در گیسو ببند مرهمے ایں را پسند و خدمتش آزار پسند		گیسوش زاں مستفید و او ز گیسو بهره مند اے اثر[۵] یارِ تو داند زلف را دام و کمند	
۲۵۹	مرغِ دل در اشتیاقِ دامِ زلفش بال زد[۵]		۱۹

۵۸

۵ شانه زدن کردن، تقاضا کردن (شانه زدن)
۵ زدن، بمعنی دعوی کردن (زدن)
۵ بمعنی ساختگی و ریا (بمعنی ساختگی و ریا)
۵ بمعنی ساختگی و ریا (بمعنی ساختگی و ریا)
۵ بازی کردن، زیب دادن (بازی کردن، زیب دادن)
۵ دادوگیر، بمعنی جنگ (دادوگیر)
۵ بمعنی نقش، بمعنی کار خود (بمعنی نقش، بمعنی کار خود)
۵ نصیم، بمعنی خلق، شاعر مردم (نصیم، بمعنی خلق، شاعر مردم)
۵ اثر، تیرازی، شاعر مردم (اثر، تیرازی، شاعر مردم)
۵ بال زدن، پریدن (بال زدن، پریدن)

	شانہ را در گیسوِ او دید و بہ خود فال زد	
شانہ خالی می کند از شانہ بینی یار ما		زانکہ دارد انتظار قسمتش دلدار ما
موجِ مژگانش نشد آمادہ بر پیکار ما		اے عنی تضمینِ فکرت رونقِ اشعار ما
۲۶۰	لشکرِ خط چونکہ در آئینہ حیرانش کند شانہ بینی یارست از زلف پریشانش کند.	۲۰
نقشِ حسنِ شانہ را بر لوحِ گیسو بستہ ایم		صنعتِ ما بین طرازِ شانہ بر مو بستہ ایم
آنچناں اشعارِ تر در مدحتِ او بستہ ایم		کز مضامینش زبانِ ہر سخنگو بستہ ایم
۲۶۱	چوں بہ نقشِ شانۂ او چشمِ یار ما فتاد اے خوشا طالع پسندِ بختیار ما فتاد	۲۱
۱۸	**گیسو یعنی فرقِ سرِ مبارک**	۱۳
نقشِ فرقِ تاکِ سر چوں شانہ مانی شکست		خوابِ او خوابِ پریشاں از پریشانی شکست
از حیا از زنگِ چین ارزنگِ پیشانی شکست		شیشۂ دلہائے ایں ہر دو بنادانی شکست

۱۷ شانہ خالی کردن۔ اعراض (بحر عجم)
۱۸ شانہ زدن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۱۹ شانہ زدن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۰ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۱ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۲ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۳ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۴ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۵ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۶ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۷ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۸ شانہ کردن (بحر عجم) بعضی تفاوت دارد
۲۹ شانہ شکستن۔ خالف پریشان کردن (بحر عجم)
۳۰ خواب پریشان۔ خواب وحشتناک (بحر عجم)
۳۱ شکستن خواب بیدار کردن (بحر عجم)
۳۲ شکستن رنگ۔ باختہ شدن رنگ (بحر عجم)
۳۳ شیشہ شکستن۔ بیخبر حقیقی (بہار عجم)

۲۶۲	انوری از وصف فرقش شانه گردانی کند با چنین زلفت چرا فخر سخنرانی کند	۱
۲۶۳	در شب تاریک صبح نور او میزان کف نیم شب شد یک طرف با نیم دیگر یک طرف	۲
۲۶۴	چون تنم موئے ز تاب نقش فرق یار شد نقش پرواز ش چو چشم ناتوان بیمار شد	۳

شانه در آبے نهادم بهر نقش فرق سر
یافتم از یار خود چون مو قلم موئے کمر

کهکشاں را در شب دیجور دیدم چون سحر
صبح صادق را بنصف اللیل گیسو جلوه گر

فرق حسن صنعتم با صنعت ارژنگ چین
می نماید سر بسر تصویر فرق نازنین

فرق نازک در میان موئے فرق عنبرین
از همین فرق نبی باشانه فرقش همین

شبکه چشم و نظر فرق ترا در خواب داشت
مردم چشم زمرگان شانه را در آب داشت

دید لیلے را کز رنش از غم او تاب داشت
کاکلش از شرم همچون فرق جوئے آب داشت

فرق ہر بیت کا
۱ انوری شانہ سے مورد
۲ کھنچے شکن زلف دوست ۱۲
۳ شانہ گردانی کردن (بیماری) (بیماری)
۴ آرائش کردن (بیماری) (بیماری)
۵ موئے قلم قلم کردن موئے
۶ تصویر کی درست کشیدہ (بیماری)
۷ موئے کمر کا کمر ہونا شدہ کمر
۸ شبہات کمر است ۱۲
۹ کاکل کا کنان پیچ در پیچ بیت جعل
جادہ در اتصال راز شانہ رہائے
خود بہم آمیختہ کز شب ہا گاہ است
بنظر آید (بیماری)
۱۰ شب دیجور یعنی بیماری
کہ دراں ماہ نباشد ۱۲
۱۱ سر بسر ایک سرتاسر
۱۲ فرق ہر بیت کا (بیماری)
۱۳ فرق یعنی سر ازیں بیت
۱۴ شانہ فرق فرق بالا
۱۵ اضافت تشبیہی ۱۲
۱۶ نقش پرداز ش مصدر
۱۷ (بیماری)
۱۸ شانہ بروں آوردن (بیماری)
۱۹ شانہ از آبش بروں آوردن

۲۶۵	زلف چوگان را بدل از رنج ہجراں پیچ و تاب ساخت کاکل را وصالِ فرق غرقِ جوے آب	۴
	درمیانِ گیسوے سر فرقِ دلبر شانہ شانہ اش از سر قدم کرداست چوں فرزانہ از قدِ بالاے گیسو شانہ را دندانہ از بنِ مو تا سرِ مو می دود مستانہ	
۲۶۶	شانہ اش خضرِ طریقت رہنماے ہر نظر در رہِ ظلمات چشمِ سالکم را راہبر	۵
	شانہ اش بر فرقِ سر تفریقِ گیسو می کند بازبان و دل صفاے ہر بنِ مو می کند در شب دیجور شب پوئی بہر سو می کند بے تامل در شبِ یلدا نگاہ پوئی می کند	
۲۶۷	شانہ او ہمنواے شانہ مژگانِ ما در طریقِ نقشبندی می فزاید شانِ ما	۶
	شہرہ فرقِ تو در اقصاے ایمن در دور آسماں گوید کہ فرقِ پاک شکِ فرقِ حور چشمِ موسیٰ را تجلّا پیشہ نماید راہِ طور گوئیش بر فرقِ حراں سلکِ گہر سلکِ نور	

۱ شب دیجور = شب تاریک

۲ شب یلدا = شب دراز

۳ نگاہ پوئی = نگاہ کردن صاحب جمع

۴ نقشبندی = بقول بہار بمعنی تصور و نقشبندی = بمعنی مصوری ۱۲

۵ فرزانہ = دانا و خردمند از رو سے تیل و جمعہ دیوسے بیدار گفتہ ۱۲

۶ شانِ ما = شان دادن صاحب جمع

۲۶۸	فرق را آنانکه از سلک گهر زینت دهند هر که فرقِ نور دارد سر بپای او نهند	۷
شانهٔ پاکت اگر تفریقِ گیسو ها کند شانهٔ[۱] واژونِ گیسو فرقِ را اخفا کند		شانهٔ مژگانِ من صد موے را یکجا کند موشگافی[۲] های من فرقِ ترا پیدا کند
۲۶۹	شانه چون پهلو[۳] بغلطد صبح دارد در کنار در رود با لا[۴] ز پائیں شام گردد آشکار	۸
اے ولا فرقِ حق و باطل عیاں زیرِ فرقِ سر تا شد از زلفِ دوتا یکتائیِ او جلوه گر		حسنِ فرقِ کفر و ایماں از فرقِ او نگر آمد از فرقِ سخن یکتائیِ ما در نظر
۲۷۰	شانِ یکتائی ز فرقِ سر نمایاں می شود از همیں فرقِ نبی توحیدِ یزداں می شود	۹
شانهٔ فرقش[۵] بگیسو موشگافی می کند فکرِ ما مافات[۶] پاریں را تلافی می کند		شانه اش انکارِ ترکیب[۷] اضافی می کند خامه با تشبیهِ نومدحِ قوافی می کند

۱ شانه واژون = شانه که دندانهای آن بر دو طرف باشد (۱۲ منه)

۲ موشگافی = باریک بینی و دقیق خیالی (۱۲ منه)

۳ پهلو غلطیدن = تبدیل پهلو (۱۲ منه)

۴ بالا = فرق (۱۲ منه)

۵ فرقش = مرکب اضافی است یعنی شانه که در فرق سر یکی کار کند و با اضافت تشبیهی فرق را شانه گویند و مقصود ما در بیتی همین است یعنی اضافت تشبیهی ۱۲

۶ مقصود ما ایں است کہ

۷ ترکیب = اضافت (۱۲ منه)

۲۷۱	از دور و دندانه دار و نجیر این شانه وز دو سو هم موی گیسو همسر دندانه	۱۰
در شب گیسو خم فرق تو شمشیر پر آب در میان سنبلستان بگذرد یک نهر آب	خواب شمشیرت کشد کفار را در اضطراب مومنان تشنه لب سیراب زین جوی سراب	
۲۷۲	مشرکان در نصف شب ترسند زان یک برق نور چون رگ ابری نماید بر فلک یا راز دور	۱۱
در شب گیسو فشانش فرق سر شبگیر اوست در نگاه آسمان سر تا قدم تو قیر اوست	صبح صادق اولین پرتو کش تنویر اوست صفحه لوح جبین بایسته تصویر اوست	
۲۷۳	وه چه تصویری که پیدا از جبین فرق یار یا خط سیمی که بر روی محک شد آشکار	۱۲
یک خط باریک از فرق همایون شد عیان دیده اسطرلاب چشم از اقالیم جهان	می نه بینی بر سر موئی است این راه نهان میرود در شام خط استوایش از میان	

۲۷۴	شانہ چوں بر گیسوا و می کشد خط آسپید در دلِ گم کردہ راہاں می شود پیدا امید	۱۳
۲۷۵	زیں مثل ہا گیسو و فرقت دید مارا خبر ہر زمیں را آسماں پیداست ہر شب را سحر	۱۴
۲۷۶	می دود چشمم بسر بر ایں صراطِ مستقیم می رود ایں جادہ روشن بجنات النعیم	۱۵

ہمچو ماہِ نو ست جاناں فرقِ نازک رخش
سر بمغرب شد ہلالِ آسماں را در غمش

دید عکسِ عادتش در نصفِ شب یک عالمش
موکشائے کہکشاں پیرِ فلک در ماتمش

کوفیاں گویند فرقِ پاک اجوے فرات
یا پلے بالائے بحرِ اسود ے دارد ثبات

آب او تاریک شد از دور و رنجِ واقعات
بر سیہ کارانِ امت باز شد راہِ نجات

ناز پروردان بفرقِ خویش شنجرفے زنند
قہقہ بر سادہ فرقاں ہمچو کم ظرفے زنند

ہر کرا ایں رنگ نبود طعنہ از ظرفے زنند
عشوہ پردازاں بجدِ خویشتن حرفے زنند

۲۶۶	فرقِ پاکت یارِ من آلودۂ رنگے نبود فرقِ رنگینے بمیدانِ تو پاسنگے نبود	۱۶
اے ولا در فرقِ سرچوں شانہ خدمت کردۂ نقشبندانِ[۱] ازل صنعت محوِ حیرت کردۂ	تازہ تشبیہات راندر بلاغت کردۂ نکتہ سنجاں راغریقِ بحرِ رحمت کردۂ	
۲۶۸	نیک پیدا کردۂ بارہ نمائے اختلاط بگذری آساں بروزِ داوری از پلِ صراط	۱۶
۱۹	جبینِ مبارک	۱۴
مانیِ ناداں بہ پیشم لوحِ پیشانی[۲] نہد زیں عمل از رنگ چیں الزام[۳] برانی نہد	دست[۴] برِ بالائے یکدیگر بنادانی نہد ہمسرِ[۵] او سر بپایم از پریشانی نہد	
۲۶۹	زانکہ او پیشانیِ[۶] تصویر پیشانی نداشت موقلم[۷] از دقتِ ایں کار آسانی نداشت	۱
اے ولا دارم جبینِ نقشِ ایں لوحِ جبیں بہرِ ایں پیشانیم[۸] بخشید رب العلمیں		

[۱] نقشبندان (اضافت)

[۲] پیشانی نہادن (ترکیب اضافی)

[۳] الزام برالائے یکدیگر نہادن (ترکیب اضافی)

[۴] دست برالائے یکدیگر نہادن (ترکیب اضافی)

[۵] ہمسر بالا و پہلو (ترکیب عطفی)

[۶] پیشانی و دانش، حرمت و دانش (ترکیب اضافی)

[۷] موقلم بقلم تصویر کی ذکر مہارت کتبہ (ترکیب عطفی)

[۸] جبیں و پیشانی ذکر اجزائے کتبہ

پیشانی بخشیدن بمعنی کامیاب کردن (ترکیب اضافی)

کلکِ مِن خاریدہ پیشانی بصنعت بر زمیں		جبہہ سائی ہائے او برداشت بر چرخِ بریں
۲۸۰	ہمسراں را کردہ ام پیشانیِ شاں از قفا من باحساں بر ہمیں یک کار کردم اکتفا	۲
از جبینِ عالم آرائش عیاں لطفِ عمیم		شد ز انگشتِ رگِ او ماہِ سیایش دو نیم
ایں تجلائے جبینش می بروہوشِ کلیم		آفتابِ جبہہ اش روشن کند طبعِ سلیم
۲۸۱	پرتوِ صبحِ جبینش مظہرِ انوارہا شام ہمچوں سایہ آنجا در پسِ دیوارہا	۳
ایں درخشاں مہر بر اوجِ قدِ بالائے اوست		ایں منور صبحِ گیسوئے شبِ یلدائے اوست
انچہ ما نقشش کشیم ایں جبہۂ زیبائے اوست		آنکہ نقشِ پاکشد آئینہ سیمائے اوست
۲۸۲	سرنوشتِ بختِ ما بر لوحِ محفوظِ جبیں صفحۂ سیماست تشبیہے ہمیں لوحِ مبیں	۴
صانعِ قدرت مگر در حسنِ صنعت بائیش		صنعِ اسکندر بود عکسِ ہمیں پیشانیش

		در حلب کردند صنّاعانِ او[1] مهمانیش[2]	از خطِ پیشانیِ[3] او جوهرِ نورانیش[4]
۲۸۳	تا جبیرانی مصوّر محوِ این تصویر شد لوحِ[5] از عکسِ جبینِ آئینه تنویر شد	۵	
		قلبِ صافی می نماید نورِ عرفان جبیں سرنوشتے باشد از بختِ مسلمان جبیں	می کشاید[6] نقشِ راز از قلبِ انسان جبیں در عبادت سر کشد[7] داغِ بلندان جبیں
۲۸۴	سجده می نازد چو یارم بر زمیں سر می نهد مهرِ گردوں افگند[8] سر چوں جبیں بر می نهد[9]	۶	
		بود سیمایش کشاده[10] همچو صدرِ سیمتن قطره هاے خوے بسیما همسرِ دُرِ عدن	داشت پیشانی شگفته[11] چوں گلِ تر چمن جبهه واکرده[12] اوصاف و بے چین و شکن
۲۸۵	حسنِ اوصافِ جبیں شامل بود بر وصفِ ذات بذل و اخلاق و مروّت داخلِ حسنِ صفات	۷	
		چوں جبینش[13] بشگفد گویم تنِ او گلشن است	جاے گل از گلبنِ قامت بشاخِ گردن است

[1] ضمیر غائب راجع بسوے حلب
[2] ضمیر غائب راجع بسوے صنّاعان
[3] خطِ پیشانی = جبیں
[4] ضمیر غائب راجع بسوے جوهرِ نورانیش
[5] لوح = جبیں
[6] ضمیر غائب راجع بسوے قلبِ انسان
[7] ضمیر غائب راجع بسوے داغِ بلندان
[8] ضمیر غائب راجع بسوے مهرِ گردوں
[9] ضمیر غائب راجع بسوے جبیں
[10] کشاده = صفتِ سیما
[11] شگفته = صفتِ جبیں
[12] جبهه واکرده = صفتِ پیشانی
[13] ضمیر غائب راجع بسوے جبیں

یا قد بالاست شمع و ایں جبینش روشن است		یا سحر خند و سرش خورشید بر اوجِ تن است	
۲۸۶	بزمِ عالم روشن است از طلعتِ روشن جبیں چرخِ چارم را مگر رشکے بریں مہرِ زمیں		۸
جبہۂ او آسمان و مطلعِ تابانِ مہر مہر شد تشبیہ ایں سیمائے آں خورشید چہر		مطلعِ روشن سیمایش بود رشکِ سپہر فکرتِ سحر آفرینم در بلاغت کردہ سحر	
۲۸۷	در سخن جادو خیالی داد پیشانی مرا مطلعے بنمود نقشش در سخندانی مرا		۹
چینِ او تیغ و ز چشمِ جوہر آبش می چکد آں جبیں او گل و از گل گلابش می چکد		رحمِ او از جوہرِ تیغ عتابش می چکد از مضامینِ شگفتہ آب و تابش می چکد	
۲۸۸	آں گلِ تر چوں عرق می ریزد از جوشِ عتاب صورتِ چینِ جبینِ او رگِ تلخِ گلاب		۱۰
حسنِ تشبیہ جبینش آسمانِ اولیں		از ہلالِ ابروِ نازک مہِ انور ببیں	

دائما روشن بود بر روے او صبحِ جبیں		کس نہ بیند در جبینِ روشنش آثارِ چیں	
۲۸۹	صبح را اشکِ ندامت قطرہ ہاے شبنم است زانکہ سیماے مبیں روشن بچشمِ عالم است		۱۱
با جبینِ صافیش چوں متصل شد آئینہ		از صفاے جبہہ اش حیراں بدل شد آئینہ	
عکسِ حیرت دید چوں در روے خجل شد آئینہ		از خیالِ خود سراپا منفعل شد آئینہ	
۲۹۰	بود اسکندر بہ پیشِ یارِ من آئینہ دار[ع] صنعتِ اسکندری[ع] بر صنعتِ نقشم نثار		۱۲
موجِ چیں در قلزمِ پاکِ جبیں چشم ندید		تازہ تشبیہ دید بیضا بدستِ من رسید	
نکتہ سنجانِ بلاغت در تماشا محو دید		در سخن آورد طبعِ طاہر از فکرِ وحید[ع]	
۲۹۱	موجِ سیمیں یا سنجل یا جبیں یا سطحِ نور شعلۂ طورِ تجلی یا ید بیضاے حور[ع]		۱۳
لوحِ اللہ[ع] لوحِ محفوظ[ع] است ایں لوحِ جبیں		دید چشمِ خلق لوحِ آسماں را بر زمیں	

۹۹

(ع) ۵ لوحِ اللہ (در عرفِ تعلیم و استعجاب گویند)

۶ لوحِ محفوظ بمعنی لوح مذکور است (اصف اللغات)

۱ آئینہ دار بمعنی آئینہ دار (اصف اللغات)

۲ صنعتِ اسکندری یعنی آئینہ سازی کہ صنعت اسکندر است

۳ طاہر وحید شاعر عرب

۴ موجِ زلف مشبہ بہ موجِ دریا

۵ ید بیضا معجزہ موسیٰ علیہ السلام

زیرِ مشقِ روشنِ کلکِ یداللہ است ایں		سرنوشتِ عالمی تصویر ایں لوحِ جبیں
۲۹۲	از خطِ مشکیں سیماے تو چشمِ خوش خطاں طالبِ اصلاحِ خط باشد بر سمِ خوش خطاں	۱۴
بر سرِ کافر چو چینِ جبہہ شمشیرے کشد		او ز ہیبت از دلِ خود آہِ شبگیرے کشد
خامۂ فکرم ز چینِ او چو تصویرے کشد		بر درِ فکرم نصیرؔ از رشک زنجیرے کشد
۲۹۳	در تحمل یار را چینِ جبیں وا می کنم با کلیدِ موم فضلِ آہنیں وا می کنم	۱۵
رنگِ نو در مدحتِ پیشانیِ پُرچیں روا		پیشِ دشمن چینِ پیشانی بہر آئیں روا
حرف گیری کردنم در پردۂ تحسیں روا		صائبا تحریفِ الفاظ است در تضمیں روا
۲۹۴	دیدنِ پیشانی وا کردہ اش در آئینہ چینِ جوہر از جبینش وا کند ہر آئینہ	۱۶
یارِ ما دارد مگر داغِ بلنداں بر جبیں		قشقہ بر سیما بیاد او بتانِ تازنیں

دلبراں در احترامِ سجدہ اش سر بر زمیں — از کمر زنارِ شاں آمد بگردن اے حزیں

۲۹۵ — رشتۂ زنار طوقِ بندگی در گردن است / قشقہ بر رنگِ الف اثباتِ وحدت کردن است — ۱۷

سر نوشتِ بختِ او از حسنِ سیمایش عیاں — وز جبین صافِ او حالِ دلش نبود نہاں

کاتبِ قدرت کند نقشِ جبینم نقشِ آں — راست می گوید علیؑ نکتہ سنجِ نکتہ داں

۲۹۶ — نے غم از بیگانہ نے شادی ز خویش آمد مرا / انچہ بر پیشانیِ من بود پیش آمد مرا — ۱۸

مو منے چینِ جبینش را نہ بیند ہیچگاہ — دارد آں روشن جبیں داغِ بلندانش چو ماہ

نقشِ او چوں موجِ دریا کافراں را در نگاہ — شمسِ تبریزی بود بر حجّتِ ناطق گواہ

۲۹۷ — گرچہ نتواں دید از سر چشمۂ خورشید موج / بود چوں گرمِ عتابِ او چشمِ کافر دید موج — ۱۹

قطرہ ہائے خوے چنیاں از جبینِ ابر تر — می چکد بر دامنِ یارم ز سیما چوں گہر

گوہرِ نایاب گویندش ولا اہلِ نظر[1]		از لبِ شنگرف[2] تعریفش چکد لولوے تر
۲۹۸	از جبینِ صاف یارِ من عرق تا کرد جوش روے او آئینہ را بنمود صد جوہر فروش	۲۰
شد مکمل نقشِ پاک جبہہ والاے او دیدہ شوقم نگاہے داشت برایماے او		بوسہ زد چشمم بشکرِ مرحمت برپاے او حسنِ آثارِ مسرت سر زد[3] از سیماے او
۲۹۹	للہ الحمد از مسرت چشم برمن باز کرد یک نگاہِ روشنِ او نقش را پرداز کرد	۲۱
۲۰	**کاکلِ مبارک**	۱۵
اے ولا بہزاد را کاکل شکست از رنگ پیں[4] دیدش کہ داشت[5] تصویرے ز موے عنبریں		تا کشد تصویرِ کاکل را سرِ لوحِ جبیں ہمچو تاجِ ہدہدے بر جبہہ باگیسو قریں
۳۰۰	نے نگارش تار تارِ طرّہ طرّار داشت نے طرازش ز رنگارِ جبہۂ دستار داشت	۱

[1] اہلِ نظر = صاحبانِ بصیرت (آصف اللغات)

[2] لب شنگرف = شاہد سرخ چہ کشمر سوم از دست ۱۲

[3] سر زدن = ظاہر شدن و نمودار کردن (نجم)

[4] کاکل کہ شکستہ بر اگندہ باشد (نجم)

[5] ۱۰۲

[6] از صفت طرہ بیان بعضی صفت

گفتش بر خیز تا داں نقشِ ایں کار من است		طرفہ ایں صنعت پچاں بدستار من است	
دستِ من در صنعتِ تصویر او یار من است		من بسودایش بنازم او خریدار من است	
۳۰۱	اوخجل گشت و نظر بر پشتِ پائے خویش داشت		۲
	لحظہ انگذشت نقشِ صنعتِ من پیش داشت		
کاکلِ او ہمسرِ گیسوئے او بالائے زلف		یکسر موئے ندارد کاکلش پروائے زلف	
بر سرِ زلف است جائے او بپایش جائے زلف		کاکلِ مشکیں بقولِ کاشفی مولائے زلف	
۳۰۲	زلف از کاکل پریشاں در بلائے مبتلا است		۳
	زیر دستِ چوں خودے بودن بحقِ او بلا است		
کاکلِ شمع است بر ایں کاکلِ مشکیں نثار		صد دلِ شیدا فدایش می شود پروانہ وار	
در شبِ دیجور دیدم صورتِ لیل و نہار		زلفِ شب را کاکلِ صبح است ہر دو مشکبار	
۳۰۳	صبحِ اول بر جبینِ چرخ نقشِ کاکل است		۴
	بر زبانِ شمعِ آں روشن جبیں مثلِ گل است		

کاکل مبارک

۱ہ ہوش بردن۔ بیخود ہوش

۲ہ شعلہ رو کنایہ از معشوق (دون (دیباچہ ج))

۳ہ گل عذار۔ گل رخسار (ج ج) (دیباچہ ج) (دون (دیباچہ ج))

۴ہ سمن۔ گل سمن بوٹہ ہندوستان کی ہوتا ہے سفید و زرد و کبودی باشد (فرہنگ آنندراج پنجابی پھول یاسمین)

۵ہ پیرہن۔ بقول (فرہنگ آنندراج پنجابی پھول یاسمین)

۶ہ گلرخ۔ بقول صاحب غیاث اللغات گل است خوشبو کہ ہندی سیوتی گویند صاحب

۱۰۴

کاکلِ او تیرہ ابرِ مطلعِ سیمائے پاک زیرِ کاکل برقِ حسنِ آں جبیں تابناک		از عرق صد قطرہ بارانِ اوریزد بخاک پیشِ ابرِ رحمتش از تابِ برقِ او چہ باک	
۳۰۴	ہوشِ عالم را بروچوں تابِ برقِ شعلہ رو زابرِ او باراں بیارد اے ولا رحمت برد		۵
در شباہت نقشِ کاکل طرّہ زرتار شد در بلاغت نامِ کاکل طرّہ طرّار شد		آنچہ بہرِ خوبرویاں زینتِ دستار شد سنبلِ تر طرّہ روشن جبینِ یار شد	
۳۰۵	در چمن (گل طرّہ) اورشک بر سنبل کند طرّہ دستارِ یارم ناز بر کاکل کند		۶
کاکلِ او دستہ گلہائے شاخِ یاسمن گر بود گل طرّہ از گلہائے رنگینِ چمن		پیچ و تابش ہمچو پاپیچانِ شاخِ نسترن طرّہ کاکل گلِ مشکینِ گلزارِ ختن	
۳۰۶	بوئہ نازک بگلزارِ جبیں از سنبلے گر بچشمِ گل بہ بینی می نماید بلبلے		۷

خامہ ام از نقشِ کاکل در سخن کاکل شکست[1]
عکسِ کاکل در چمن افتاد و در رنگِ گل شکست[2]

ورنقوشِ حسنِ خارے[3] در دلِ سنبل شکست
تا غمِ او خارِ گل[4] در دیدۂ بلبل شکست

۳۰۷

نغمہ زد چوں بلبلِ[5] آمل فغانش سبز شد
بسکہ گفت او کاکل و مو[6] بر زبانش سبز شد

۸

گل کبود ین پیرہن از عکسِ مشکیں کاکلے
گوشِ گل گیرد ز ہر شاخے فغانِ بلبلے

گشت در گلگشتِ یارم ہر گلے (مشکی گلے)
در چمن تشبیہِ او وجہِ سرورِ سنبلے

۳۰۸

نقشِ کاکل بلبلے گر دید روے موقلم
ہم صفیرش بلبلِ[9] گلشن بشاخِ گل بہم

۹

اے حزیں[10] در مدحتِ ایں سوے آں بشافتی
زانکہ در مسودۂ ایں ہر دو مو[12] نشگافتی

کاکلش را زلف میگوئی دروغے[11] یافتی
مصرعِ کاکل بمضمونِ پریشاں یافتی

۳۰۹

گفت کاکل را نگہ کردم بامعانِ نظر
سنبلے را ہم نسازم قافیہ بارِ دگر

۱۰

تا رجان در پیچ و تاب کاکلش بنهفته است		فکر تم صد گوهر مضمون تبارش سفته است
شاعر[1] گیتا کچون از لعل و تا آشفته است		بر سبیل معذرت یک شعر موزون گفته است
۳۱۰	کاکلش را من ز مستی رشته جان گفته ام مست بودم زین سبب حرف پریشان گفته ام	۱۱
کاکلش بر صفحه سیما طراز عنبرین		حسن عنوان رقم بر مطلع ابروست این
بر سر لوح بیاض طغرا است مشکین		می کند خاقانی[2] شروان تبصیم آفرین
۳۱۱	کاکل عنبر فشان بر فرق آن ماه تمام می نماید همچو بسم الله بر صدر کلام	۱۲
بکر[3] جان سفتم ولا در نقش کاکل موبمو		با صفات دلنشین با حسن تشبیهات او
مو قلم از موشگافی[4] های کاکل مشکبو		تا کشیدم نقش او بر لوح سیما مو بمو[5]
۳۱۲	مو[6] برآید از زبان در وصف کاکل بیش ازین می کنند اهل زبان بر فکر تم صد آفرین	۱۳

[1] گیتا کنس شاه بلهاسپ
آکبر سوم اورنگ ۱۲

[2] خاقانی شعوب مروزن
آکبر سوم اورنگ ۱۲

[3] بکر شدن کار دقیق
دشکل کردن (آنندراج)

[4] موشگافی دقیق کردن
دقت و باریک بینی

[5] مو بمو بفتح اول و ثانی
بمعنی باریک

[6] مو برآمدن بر آمدن
مو جوشیدن در گفتگو (جهانگیری)

گر دو چوں مانی بنقشِ ابروش ابرو بلند		درکشد ابرو بہم از ننگ چیں باز ہر خرد
از تعب بہزاد را قفلِ دہانش بود بند		کس از نیاں ہمچو من نبود دقت را پسند
۳۱۳	چشمِ ایں ہر سہ بسویم صورتِ امید وار حسنِ کارِ خویش آور دم ولا بر روے کار	۱
نقشِ تیغِ ابروئے بستن اگر آساں نبود		دست از جاں شستم و در قالبم جاں نبود
جز بجانبازی مرا ایں کار را امکاں نبود		در خلافِ خویش تیغِ ابروش پنہاں نبود
۳۱۴	سعدیا ہر بے سپر را چوں می ماند گریز در ضرورت دست می گیرد سرِ شمشیر تیز	۲
گفت دل برخیز از دستت مدہ ایں کار را		خوف زیں شمشیر باید لشکرِ کفار را
بے تامل نقش کن شمشیرِ جوہر دار را		رہ مدہ در ہمچو میداں حیلۂ انکار را
۳۱۵	گر قلم گردد سرت در دست گیری خامہ وار	۳

	ورشوخ خنت رواں شنجرفِ او آید بکار	
موقلم از جوہرِ شمشیر چوں آمد بدست		نقشِ ابرو را قلم بر لوحِ سیمائے تو بست
تا میساں کردم بکردارِ کماں ۔ دستم بشست		ہمچو تیرے بر ہدف آں نقشِ ابرو نشست
۳۱۶	جنبذا متقے کہ یکدستم دو قوسش را کشید یک قلم نقش دو ابرو بر جبیں بالا کشید	۴
کارِ خود کردم ولا در سایۂ شمشیرِ او		از نگہ بر چلّہ بود ابرو کماں را تیرِ او
بر ہدف مشغولِ کارِ خویشتن نخچیرِ او		در دلِ او خوفِ ابرو در نظر تصویرِ او
۳۱۷	آں فراخ ابرو بجنبِ کارِ من ابرو کشاد خادمِ ابروئے پاکش سر بپائے او نہاد	۵
خامۂ ابروئے من چوں نقشِ ابروی کند		گردہ اش از ذرہ ہائے نوکِ گیسوی کند
صنعتِ پروازِ او از خامۂ موی کند		شانۂ مژگاں صفائے او ز ہر سوی کند
۳۱۸	موقلم منت کشِ ہر موئے ایں ابروئے اوست	۶

ابروئے مبارک

۱ بہ پیوستن ابرو ۔ مائل شدن

۲ نقش بستن ۔ بمعنی تصور کردن (آصف اللغات)

۳ بیان کردن ۔ گمان کردن (دیباچہ ع)

۴ شست ۔ بمعنی انگشت سوفار گرفتن (دیباچہ ع)

۵ نقش نشستن ۔ قائم شدن (غیاث اللغات)

۶ یک قلم ۔ تمام و بجملہ (دیباچہ ع)

۷ باکشیدن ۔ نمایاں شدن (آصف اللغات)

۸ ابرو کماں ۔ (اسلحہ جدید)

۹ فرخ ابرو ۔ بمعنی حقیقی کہ کبابروے او کناہ ہوا شہ دابرو فراخ

ابروے مبارک

	۱ موبمو تصویرِ او منت پذیرِ موے اوست		
ایں مہ ابرو کتابی چہرہ اش را چہرہ زیب می نماید پیشِ او ابروے ۲ گردوں در نشیب		می بردایماے ابرو از دلِ عاشق شکیب ابروِ عالی۔ دل آرا۔ دلکشا و دلفریب	
۳۱۹	ابروِ پرچینِ ۳ خوبانِ جہاں زو منفعل از فراخ ۴ ابروے او پیوستہ ۵ ابرویاں مخجل		۷
مطلعِ ۶ ابروے او دیباچۂ حسن و جمال شاہ بیتِ ۷ ابروانش ماخذِ اہلِ کمال		زنگِ حسنِ ۸ مطلعش محبوبِ ہر رنگیں خیال ہمچو ایں بیتُ الغزل از فکرِ خاقانی محال	
۳۲۰	شاعرِ رنگیں سخن دلدادۂ ابروے او مصرعِ ابرو کشد مضمونِ دلرا سوے او		۸
اے ولا ابروے او را داشتم تا در نظر نیست ممکن گر فتد دیدہ از رویش دگر		زیرِ تیغِ ابرو او زندگی کردم بسر بر سرِ صائب ۱۰ گذارد تیغِ ابرویش اگر	
۳۲۱	موے ابرو جوہرِ آں ابروِ خمدار او ست		۹

۱ موبمو تصویرِ او منت پذیرِ موے اوست (آصف اللغات) و

۲ ابروے گردوں شکل ابروے ۱۲

۳ پرچین یعنی چین چین ابروست ۱۲

۴ فراخ ابرو کشادہ ابرو (آصف اللغات) و

۵ پیوستہ ابرو یکے کردیدن ابرو بالا بالا شدن (آصف اللغات) و

۶ مطلع بیت اول قصیدہ و غزل (غیاث اللغات)

۷ بیت الغزل بیت دوم از قصیدہ و غزل (غیاث اللغات)

۸ حسن مطلع بیت دوم از قصیدہ و غزل (غیاث اللغات)

۹ بیت الغزل بیت منتخب و گزیدہ (آصف اللغات) و

۱۰ صائب مضمون ابرو را در ہمہ جا باشارت بیت الغزل ابرو سے مورد کرشمہ دوم از قصہ ۱۲

ابروے مبارک

	صورتِ تیغِ دو دم دلدادۂ تکرار اوست	
ناخنِ ابروگرہ[1] بگشاید از روے جبیں ابروش ناخن[2] بدل شکست مارا اینچنیں		واکند صد عقدہ ہا یک ابروے این نازنیں بیند ابروے[3] فلک را دیدۂ ما بر زمیں
۳۲۲	ابروِ ناخن برنگِ ناخنِ ابروے اوست در یدآں قوسِ[4] قزح ایں ماہِ نو بر روے اوست	۱۰
در سرشتِ روش و ماغش خسروِ شایانِ عدل صحنِ سیمائے بلندش ہمسرِ[5] دیوانِ عدل		از جبینِ اوست روش وصفِ نصفت شانِ عدل ہر دو چشمش پلہ ہایش ابروش میزانِ عدل
۳۲۳	بر فرازِ گردنِ سر فرقتِ او اورنگِ اوست در صفاتِ معدلت نوشیرواں[6] پاسنگِ اوست	۱۱
سایۂ بالِ[7] ہما گوید ابروے ترا در کلاہِ خود نہد خالد[8] بسر موے ترا		خود ہما جوید ہمایوں ظلِ گیسوے ترا شاہ گردد ہر کہ بیند جلوۂ روے ترا
۳۲۴	ایں بود وجہِ عروجِ پایۂ بالِ ہما	۱۲

۱۱۰

[1] گرہ کشادن۔ مشکل حل کردن (در ہجو)

[2] ناخن بدل شکستن۔ بیقرار کردن (در ہجو)

[3] ابروے فلک۔ ہلال (در ہجو)

[4] قوس قزح۔ کمان شکل رنگین کہ در ہوا از انعکاس شعاع آفتاب ظاہر شود (در ہجو)

[5] ہمسر۔ برابر و مثل۔

[6] انگ۔ سنگ مستعمل در ترازو

(آصف اللغات)

[7] بال ہما۔ بمعنی چتر۔ بالِ ہما بطور استعارہ

(آصف اللغات)

[8] خالد۔ نام ایرانی الاصل شخصے کہ بلاد ہندوستان را بتصرف آورد و ملقب بہ کلاہ و ملتف

	سایۂ ابروے تست آں سایۂ بالِ ہما		
ز ابروِ مردانہ اش شانِ شجاعت آشکار		پرگرہ ابروش اگفتند سیفِ ذوالفقار	
از کمانِ ابروش قوسِ قزح شد شہر سار		دائم از تیرِ نظر گردد دلِ دشمن فگار	
۳۲۵	مشرکانِ پردغا را خوفِ ابرویش بدل کافرانِ بے وفا را زیمِ ابرو مضمحل		۱۳
از ہلالِ ابروش شرمندہ ابروے فلک		وز غمِ ابروے شامش نیلگوں روے فلک	
گاہ و بیگہ چوں نظر می افگند سوے فلک		مہر و مہ از عارضش بیرون نیرو ے فلک	
۳۲۶	آسماں سازد ہلالش بر ہلالِ ابرو نثار ماہِ نو در ہر دہے منت کشِ ابروے یار		۱۴
از کلیدِ ابروت در دل کشادِ کارہا		در حقِ قفلِ دہانِ تنگِ تو گفتارہا	
قفل بر لب حسنِ ایماے تو دیدم بارہا		ایں کلیدِ ابروت آساں کند دشوارہا	
۳۲۷	با ہمہ مشکل کشائی منتے نہ نہد بہ کس		۱۵

۱۱۱

	دار و ایں مفتاحِ تو بر قفلِ دلہا دسترس		
طاقتِ من طاق گشت و بر کمر بستم نطاق		تا کشم در حسنِ صنعت زحمتِ مالایطاق	
جفتِ ابرویت پکے زیرِ صراطے طاق طاق		ہمچو طاقِ آبگوں یکتائیِ طاقِ تو طاق	
۳۲۸	ابروِ طاقت جہاں را طاقِ ابرو می نمود عاشقش در سایۂ طاقِ حرم محوِ درود		۱۶
از فراخِ ابروے او خوش خلقیِ ذاتش عیاں		در دلِ پیوستہ ابرو کینہ می باشد نہاں	
ابروِ بخش جواب از ہر خندِ کافراں		ابروِ برشش بر وے ترشرویانِ جہاں	
۳۲۹	بر جبیں ابروِ فراخم را نبود ابروے تنگ دیدہ ام ابروے پر چینش بکار و بارِ جنگ		۱۷
دیدہ ام در خوابِ ابروے سیہ تابش بخواب		داشت روے جوہرِ او از سیہ تابی نقاب	
بود در آئینہ تیغش فروغِ آفتاب		جوہرش از موے ابرویش کشید ش در حجاب	
۳۳۰	خیر گذشت ایں کہ دل در نقشِ او بلکے نداشت		۱۸

۱ ابروے مبارک

۲ در ترس، یعنی قدرت۔

۳ (ج ج ج) طاقت طاق گشتن۔ باقی

۴ نطاق۔ کمربند کہ بہ مستورات بندند (غیاث اللغات) تا نشان طاقت (بہار عجم ذیل طاق)

۵ طاق۔ کنایہ از آسمان

۶ (ج ج ج) ابرو طاق۔ یعنی ابرویش

۷ (آصف اللغات)

۸ طاق در بینی۔ یعنی نتھ ایسا ۱۲

۹ فراخ ابرو۔ بمقابلہ اضافت ابرو سے تنگ کردہ (آصف اللغات)

۱۰ بمعنی ابرو کہ دو نقطہ ہے ۱۲

۱۱ پر چین ابرو سے کہ کاروبار او پر چین باشد (آصف اللغات)

۱۲ ابرو پر چین۔ بقول بہار عجم

۱۱۲

۱۳ کنایہ از ابرو سے پر چین ۱۲

۱۴ ابرو سے پر چین۔ یعنی کافر

۱۵ (ج ج ج) خجالت بود (ج ج ج)

۱۶ ابرو سے ترش (آصف اللغات)

۱۷ ابرو سے پر چین (آصف اللغات)

۱۸ ابرو فراخ کہ نشانہ ابرو سے تنگ

۱۹ ابرو سیاہ (آصف اللغات)

۲۰ ابرو سے سیاہ

۲۱ حسینی کہ ابرویش پیوستہ باشد

۲۲ پیوستہ (آصف اللغات) یعنی

۲۳ ابرو سے تنگ

	زیں مضامینِ خطر در خواب ادراکے نداشت		
ابروِ معشوق را ہم رنگِ چوگاں گفتہ اند		فرقِ عاشق را عدیلِ گوے غلطاں گفتہ اند	
گرچہ ییں را رہروانِ فکرِ میداں گفتہ اند		طبع را بر اسپِ فکرت راکبِ آں گفتہ اند	
۳۳۱	ورکسے دعواے نقشِ پاکِ ایں چوگاں کند فکرِ من عرضِ (ہمیں[۱] گوے و ہمیں میداں) کند		۱۹
دوش در محفل گرہ بر ابروت دیدم بخواب		زانکہ از قبحِ مناہی من نکردم اجتناب	
اے سرت گردم کہ با ایں می کنی با من خطاب		ہمچو صائب[۲] می شوم قربانِ ایں حسنِ عتاب	
۳۳۲	از عتابت نیست رنجے ایں بلا جوے ترا مدِ احساں می شمارد چینِ ابروے ترا		۲۰
بر خمِ ابروے او ابروے محبوباں فدا		دستِ قدرت ہم بلاگردانِ نقشِ کج ادا	
فائق از نقاشِ قدرت صنعتِ دستِ ولا		بہتر[۳] از اول کشد نقاشِ ثانی نقش را	
۳۳۳	کاتبِ قدرت دو سطرِ ابروت را کج نگاشت		۲۱

۱۱۳

[۱] ہمیں گر دو ہمیں میدان شود
[۲] اشارہ است بہ مطلع غزلِ خود کہ ہمچو صائب می شوم قربانِ ایں حسنِ عتاب
[۳] یعنی بہتر از اول کشد نقاشِ ثانی نقش را

	همچو صائب دستِ اولِ زید یا مسطر نداشت	
۳۳۴	حسنِ نقشِ شوکتے کز فکرِ من بر آورده است در بلاغت طبعِ من ایهامِ شوکت کرده است	۲۲
۳۳۵	آں هلالِ ابرو چو بر بامش برآمد همچو ماه ماهِ نو آمد چو مژگانِ شکسته در نگاه	۲۳
۳۳۶	از بیاضِ روے او این منتخب شعرِ من است	۲۴

تیغِ ابرو را نگاهِ من به تصویرے کند		خوابِ این شمشیر را از خواب تعبیرے کند
ابروِ پر چینِ او دعواے شمشیرے کند		موجِ آبِ تیغ جوهر را بزنجیرے کند
دوشش پهلو زدِ مه نو با هلالِ ابروش		شد چنان کاهیده از غم گشت پیدا پهلوش
از هزیمت طاق شد در همسری چون نیروش		داد از قوسِ قزح چرخِ مقوس بازوش
ابروش بیت الغزل بر مطلعِ سیماے او		همچو بسم الله عنوانِ کتابِ جاے او
زینت افروزِ کتابی چهره اش طغراے او		حسنِ مضمونش عیاں باشد ز هر ایماے او

ابروے پیوستہ

صاحب مضامین شاعر

خوبی کہ ابروے شوخ او دارد ۱۲

خوابِ شیر یعنی شیر بہ نظر نیاید

(ترجمہ خوابِ شیر)

شوکت بخاری شاعر

خوبی کہ شوخ دارد (از دست ۱۲)

ایہام مختصات ہر یک

کہ از یک لفظ دو معنی قریب و دور گیرند (آصف اللغات)

ارادہ یعنی پیمودن شب گزشتہ

دوش یعنی شب گزشتہ

(غیاث اللغات)

پہلو زدن بہ برابری کردن

(آصف اللغات)

طاق شدن عاجز شدن

باقی ماندن کنایہ از بیہودہ و بیفروغ

(آصف اللغات)

باز و دادن کنایہ از ادا کردن

(آصف اللغات)

ہلال ابرو بہ شوخی ۱۲

ابروے او و مژگان او بہ ہلال و ماہ نو تشبیہ

بیت الغزل شعر منتخب

(آصف اللغات)

	وز مضامینِ بلندش فکرتِ من روشن است	
دید ابروے ترا چوں ماہِ نو در شامِ عید	ہمچو موئے شد ز غم کس دید او را کس ندید	
حسنِ مضمون قمی[۵] شد واقعاتِ چشم دید	شعرِ جامی[۵] را اولا در بندِ فکرِ خود کشید	
۳۳۷	یارب ایں طاقِ حرم یا مسجدِ اقصےٰ است ایں یا ہلالِ عید یا ابروے ماہِ ما ست ایں	۲۵
فکرِ من اعجاز در تشبیہِ ابرو می کند	از پے سنجیدنِ حسنت ترازو می کند	
پلّہ ہایش از سوادِ چشم دلجو می کند	رشتۂ ہر پلّہ از مژگانِ ہر سو می کند	
۳۳۸	کاتبی[۵] گوید کہ حسنِ دلبرانِ لالہ رنگ جملہ در میزانِ حسنت کم نمود از پارسنگ[۵]	۲۶
گر مہِ نو جلوہ گر شد زا بروت برکش نقاب[۵]	زانکہ ہر شمشیر را باید بشمشیرے جواب	
در برآید بر فلک پیشِ جبینت آفتاب	پیشِ روے روشنت کن عارضِ ستر سحاب	
۳۳۹	تا بقدرِ عکسِ رویت چشم و گوشے وا کند	۲۷

۵ قمی شاعر معروف

۵ جامی علیہ الرحمۃ شاعر

۵ کاتبی شاعر معروف

۵ پارسنگ سنگ پارہ کہ

۵ برکشون نقاب۔ از چہرہ
و امثال ان۔ دور کردن۔
(آصف اللغات)

۵ چشم و گوش وا کردن بیدار
و ہوشیار کردن (صراح)

غلط افتادہ شد (آصف اللغات)

اشکِ غم اورا نجلبت در جہاں رسوا کند

از کمانِ ابروِ خود یارِ من نگرفت کار کس نہ بیند چیں برابروے نگارِ من نہار		کس نشد در دہر از تیرِ نگاہِ او فگار یارت اے بہرام دارد چیں بابرو بیشمار
۳۴۰	ابروِ پرچیں نشانِ مردمِ آزاری بود چوں کماں کوتاہ باشد تیرِ او کاری بود	۲۸
صیدِ دل دلدادۂ تیرِ نگاہِ دلبرم ہیچ پروائے ندارم ہر چہ آید بر سرم		بر ہدف در انتظارِ ناوکِ او دربرم من بجاں بازی ولا مصداقِ فکرِ سنجرم
۳۴۱	چوں کمانداری کند ابروے عالم گیرِ او می دود دل ہمچو مژگاں پیشِ پیشِ تیرِ او	۲۹
طاقِ ابروے نگارم مامنِ عشاق شد بر دلِ طاقِ نگون قدرِ بلندش شاق شد		رفعتِ او در دو عالم شہرۂ آفاق شد ارزقی زابروے یارت طاقتِ تو طاق شد
۳۴۲	چوں ازاں طاقِ دوابرو دردمند افتادۂ	۳۰

چشم مبارک

جاں نخواہی بردز طاقِ بلند افتادہ

از نگاہِ آں کمانِ اوست رشکے تیر را نیست باکے از کمان و تیرِ او نخچیر را		وز خمِ ابروے او خوفے بدل شمشیر را در صفاہاں فخر از تضمینِ ما تاثیر را
۳۴۳	ابروِ خمدارِ او شمشیر را سازد کماں وز گرفتِ نخچیرِ او چلہ گوید الاماں	۳۱
گردہ ام اعجاز در تصویرِ ابرویش ولا نقلِ اشعارم کند نقاد از آبِ طلا		نقشِ ماہِ نو ست بر لوحِ سپہرِ اعتلا گر تعلی را رواداری مگو یم برملا
۳۴۴	وصفِ ابرو جز من از فکرِ کسے موزوں نشد سبزِ ابروے ہلال از دوسمہ گردوں نشد	۳۲

۲۲	چشمِ مبارک	۱۷

از نزاکت چوں نقشِ چشمِ چشمِ من کشود خامہ ام از وقتِ ایں کار چوں چشمے نمود	چشمِ امدادے مرا از صنعتِ مانی نبود در تفکر ہیبتِ تنہائیم ہوشم ربود

۳۴۵	من بصد همت بروے او کشادم چشم را تا بعجلت در حضورش آب دادم چشم را	۱
دوخت آنی چشم بر من من بکارِ خویشتن چشم ور آورده در هم بر جبینِ او شکن		سوزنِ مژگانِ او برگشته ورویش بمن آتشے او را بدل افتاد و چشمش سیل زن
۳۴۶	بر زمیں افگند چشمِ خود بدستم بود چشم چشم از و برداشتم او غرقِ خجلت من بخشم	۲
چشمِ عالم را (منوّر چشم) او چشم و چراغ چشمِ خود دارم ولا بر چشمِ آں روشن دماغ		تا دلِ (چشم و چراغِ آسماں) را بود داغ چشمِ مانی بود محوِ صنعتم چوں (چشم زاغ)
۳۴۷	چشمِ محمد وحم چو بر تصویرِ چشمِ خود دوید باخت مانی چشمِ خود زیں واقعاتِ چشم دید	۳
چشم را افسونگرانِ دہر جادو گفته اند جملہ وحدت آشنایاں آستار و گفته اند		آہوانِ بزم آہو گیر و آہو گفته اند نکته سنجانِ جہاں ایں را سخنگو گفته اند

۳۴۸	چشمِ ممدوحم بایمائے سخن گوئی کند باحقیقت آشنایان آشنا روئی کند	۴
چشمِ او روشندل و روشند باغ و روشن است در تجلی تابِ او مانندِ شمعِ ایمن است		همچو لعلِ شجر اغے در شبستانِ تن است نورِ او چشم و چراغِ چشمِ این صنعِ من است
۳۴۹	در بصارت شمعِ محفل در بصیرت دلفروز از فروغش منفعل شد چشمِ شب با چشمِ روز	۵
چشم را گوید بلاغت ساغر و پیمانه پر خمار و بادهٔ خوار و بادهٔ و میخانه		شیشه و مخمور (ساقی مشرب) و مستانه با همه مستی و مدهوشی بود فرزانه
۳۵۰	چشمِ یارم از مے وحدت بود سرشار و مست می پرست و شیشه و میخانه و جامِ الست	۶
حسنِ تشبیهات آ آبے صفاتِ چشمِ یار ناوک انداز و کماندار و صفِ مردم شکار		تیغ و تیر و خنجرِ چشمش سراپا آبدار استعارات و کنایاتِ سخن بروے نثار

۳۵۱	اینهمه ساماں بحربِ کافرانِ آلاتِ اوست بہرِ ما آئینہ و آئینہ آرا ذاتِ اوست	۷
چشمِ نازک نرگس است و نرگسِ خواب ہم قطرہ ہائے ابرِ او جاری کند سیلاب ہم	نرگسِ شہلا و گویا نرگسِ سیراب ہم این صدف پیدا کند آبِ دُرِ نایاب ہم	
۳۵۲	نیست چشمش قلزم و قلزم از و پیدا شود در غمِ آنست رواں از چشمِ او دریا شود	۸
حسنِ چشمِ سرمگینش نورِ چشمِ توتیا فتنہ ساز و فتنہ خیز و فتنہ جوے و فتنہ زا	چشمِ نازک سرمہ بیز و سرمہ پرور سرمہ سا فتنہ اش بیدار ساز و فتنہ خوابیدہ را	
۳۵۳	از فریبِ چشمِ روشن خدعۂ میدانِ حرب وز نظرِ پنہاں ز تیغش بر دلِ کفار ضرب	۹
از مے وحدت چو چشمش باده پیمائی کند چشمِ بیمارش چو با عاشق مسیحائی کند	خوش خمارِ او طبیباں را تماشائی کند ناتواں چشمش ولا عرضِ توانائی کند	

۱۲۰

۱ آئینہ آرا = روشن کنندہ و صاف کنندہ و آئینہ دیگر استعارہ از زوال (مصنف اللغات - پزوال آئینہ آرا است)

۲ ہمہ چشمہا = چشمہ (بہار عجم - پزوال چشم)

۳ ہمہ چشمہا = چشمہ (بہار عجم - پزوال چشم)

۴ اشارہ بہ حدیث پاک العرب

خدعہ - ۱۲

۵ باده پیمائی = مجلس شراب (مصنف اللغات)

۳۵۴	از ادب نتواں بچشمِ او نگاہِ تیز کرد بود او بیمار و صائب[۱] از نگہ پرہیز کرد	۱۰
	چشمِ نازِ او بایمائے سخن گوید نہاں شرمناک و شرمگیں است و حیادار آنچناں	نکتہ[۲] سنجاں را باندازِ ادا گیرد[۳] زباں کز نگاہِ او شود بے تاب ہر پیرو جواں
۳۵۵	دلربا و دلفریب و خوش نگاہ و غمزہ زن ہم بخنداں و بخنگوے و بخنور خوش سخن	۱۱
	نقشِ چشمش ہمچو شہبازے کہ باشد تیز چنگ تا ز چشمِ شیر گیرش تنگ[۴] شد میدانِ جنگ	دشمنش در پنجۂ اش گوئی کہ شاہیں اکلنگ رعشہ در جسمِ کفار است چوں جسمِ پلنگ[۵]
۳۵۶	شیر می لرزد ز برق و برق می لرزد ز چشم چوں نگاہش برق پیدا می کند از تابِ خشم	۱۲
	چشمِ خوباں را بوصفِ خوابناک از گراں خوابی شود پیراہنِ دل حاک چاک	چشمِ خواب آلود[۶] یزد حسینان را بخاک وصفِ خواب[۷] آلودی زید بحسنِ چشمِ پاک

[۱] صائب مضمون ایں شعر از دست ۱۲
[۲] نکتہ سنج باریک بین۔
[۳] (بیمار ہجر) زبان گرفتن یعنی خاموش
[۴] تنگ شدن یعنی عاجز شدن
[۵] (بیمار ہجر) رعشہ در جسم پلنگ از آنست کہ برق چشم دلبر ماست کہ دریں روزہا در گراں خوابی و تاشگاہ بدل آرزو ۱۲
[۶] خمار کردن (آصف اللغات)
[۷] خواب آلود صفت چشم (بیمار ہجر)

۳۵۷	شد ز چشمِ نیم[۱] خوابش حسنِ بیداری عیاں چشمِ ممدوحم بُوَد بیدار در خواب[۲] گراں	۱۳
	ترکِ چشمے در عجم گاہے کہ سر[۳] بازی کند چوں نگاہِ چشمِ یارم ناوک اندازی کند	ترکتاز[۴] یہائے او ایں ترک را تازی کند دلنشیں آماج افشائے سخن[۵] سازی کند
۳۵۸	گر بلاغت چشم را ترکے شمارد در کلام از شجیعانِ عرب[۶] شد بر ہدف ترکی تمام	۱۴
	چشمِ خوباں می کند بر عاشقاں ظلمِ شدید چشمِ ما جورے بدورِ چشمِ یارِ ما ندید	از ستم ہائش بسے در دہر گوشِ ما شنید بر محل گردید تضمینِ خوش از فکرِ مفید[۷]
۳۵۹	گر دا گر تیغِ نگاہِ تیز چشمان[۸] قتلِ عام ترکِ چشمش می کند در چشم زد ترکی تمام[۹]	۱۵
	از بیاضِ چشمِ او خجلت بدل کافور را از سوادش در دہن آبِ سیہ[۱۰] انگور را	سیمِ خالص منفعل ریشکے است صبحِ نور را صد ندامت سنگِ اسود[۱۱] را شب دیجور را

۱ چشم خوابہ، صفتِ چشم (بہار عجم)

۲ خوابِ گراں بمعنی خوابِ سنگین ۱۲

۳ سر بازی، عمل بالعصا، سر باختن و سر باختن و بازیدن۔

۴ ترکتاز کردن، بمعنی غارت آوردن ۱۲

۵ سخن ساز، آنکہ سخن سازد (بہار عجم)

۶ ترکی تمام شجیعِ عرب بمعنی

۷ (از صفت الفاظ) نیز در کلیات ظہیر فاریابی

۸ چشمان بمعنی چشم جزو ۲

۹ ترکِ چشمش می کند در چشم زد ترکی تمام

۱۰ سیہ انگور بمعنی

۱۱ صد ندامت سنگِ اسود را شب دیجور را

(از صفت الفاظ) نیز در کلیات ظہیر فاریابی

بمعنی سنگِ اسود بیان جزو ۲

مصنفہ سنگ ۱۲

۳۶۰	ابلقِ ایام از چشمِ دو رنگش شرمسار روز و شب را انفعال از چشمِ اولیل و نهار	۱۶
	در بزرگی دیدهٔ او از شمائل آشکار دیده با لیدهٔ او از فضائل آشکار	فطرت سنجیدهٔ او از خصائل آشکار چشمِ (پروین دیدهٔ) او از رسائل آشکار
۳۶۱	هفت کوکب یک نگاهش در ثریا دیده است از سرورِ نقشِ چشمش دیده‌ام بالیده است	۱۷
	دو دو نب سیارهٔ چشمِ تو خوش دنبالهٔ مردمک را اشکِ لولوئیں بگردون مالهٔ	اختر چشمِ ترا چوں مه زمژگاں هالهٔ از سوادِ چشمِ سرخت (داغ بر دل) لالهٔ
۳۶۲	ساغرِ چشم است از رگهای سرخش جامِ جم از سوادِ چشمِ تو بر جامِ مهرِ نامِ جم	۱۸
	ترکِ چشمش می کند از تیرِ مژگانش شکار آهو دل بر هدف زاں آهوِ چشمِ نگار	دارد از ابرو کمان تیرِ نگاهش در کنار گویا خود کوزه و خود کوزه گر خود کوزه دار

۳۶۳	از غزالِ چشمِ او دلہاے ما نخچیر شد آہوِ رم کردہ اش را ہیں کہ آہو گیر شد	۱۹
۳۶۴	رنگ ریزد چشمِ شوخش چوں بصحراے ختن می شود مژگانِ آہو خارِ دیوارِ چمن	۲۰
۳۶۵	چشمِ مخمورے کہ صائبؔ آب در پیمانہ ریخت می تواند از نگاہے آبِ صد میخانہ ریخت	۲۱

چوں بیادِ چشمِ شوخش آہوشم از جا می‌شود
از رمِ آہو ولا چوں شور بر پا می‌شود

گردشِ چشمِ غزالم ناخنِ پا می‌شود
شوکتِ عاشق بصحراے بخارا می‌شود

آنکہ در محفل بدورِ جامِ مے مینوش شد
وانکہ جامِ چشمِ میگوں دید و مدہوش شد

ساغرے در دست او را شیشہ در آغوش شد
ساغرِ بے مے کشید و از ادب خاموش شد

اے غنیمت چشمِ معشوقِ ترا میخوارگی کند
دیدۂ محبوبِ ما زنہار نہ عیاری کند

چوں بہ بیند محتسب را عذرِ بیماری کند
از غلط پرہیزد و دعواے سرشاری کند

---

۱ از جا شدن: یعنی مضطرب شدن (آصف اللغات) او: یعنی حقیقی، برہان قاطع ۱۲

۲ گردشِ چشمِ غزالان: یعنی قوتِ دلفریبی و جانوزیست در رمِ آہو تاخیر استعمال یافتہ کردہ اند ۱۲

۳ شوکتِ بخاری: شاعرِ مرد و ذکرِ شعرِ اول و سوم از دست ۱۲

۴ صائبؔ: ضمنِ ترانۂ شاعر

۵ غنیمت: شاعرِ مرد از دست ۱۲

۳۶۶	از مِی وحدت بُود سرشار گاهِ احتساب نیست باکش هر کرا پاکست در عالم حساب	۲۲
نرگس از هم چشمیِ چشمِ تو چون دم می‌زند نجلتِ او در چمن صد قطره شبنم می‌زند		در گلستان صبح از سیلِ صبا نم می‌زند قطره‌های اشکِ نرگس صورتِ یم می‌زند
۳۶۷	سیلِ اشکش رنگِ گلشن را بدریا می‌برد موجِ دریا رنگِ نجلت را به بالا می‌برد	۲۳
چشمِ مخمورِ جفاجویان بود مستِ شراب مصرعِ صائب کند از وصفِ خوبانِ انتخاب		اهلِ ایران را مثل شد (خانهٔ ظالم خراب) دل ز مردم بردن و انداختن خود را بخواب
۳۶۸	چشمِ یارم از مِی وحدت بود مخمور و مست دل دهد در خواب و بیداری بستانِ الست	۲۴
در بلاغت حسنِ تشبیهِ نگاهِ تو کمند طبع از چشمِ تو دارد چون نظر فکرِ بلند		یک نگاهت صد دلِ عشاق را دارد به بند فکرتِ صائب به تضمینِ غزالش دلپسند

۳۶۹

حاجتِ دام و کمندے نیست در تسخیرِ ما
گردشِ چشمے بود بس حلقۂ زنجیرِ ما

۲۵

گردشِ چشمش بدورے صد دلِ مامی کشد
از هزاراں میل دلرا سرمہ آسامی کشد

کثرتِ مضمونِ مادر کوزہ دریامی کشد
نظمِ شوکت[۵۱] اے ولا چوں موج بالامی کشد

۳۷۰

گرد با دریا نگاہے نرگسِ غمّازِ او
ہر جا بے سرمہ واں گردید از اعجازِ او

۲۶

در بلاغت چشمِ او مشکلِ بادامِ سیاہ
پوست بر مغزش غلافِ چشمِ چشمش را پناہ

نخلِ قد بر شاخِ ابرو دارد و پیشِ نگاہ
شد مفید[۵۳] مقصدم ایہامِ فکرت دستگاہ[۵۴]

۳۷۱

مہرِ چشمش داد شہرت در نکو نامی مرا
کرد صاحب اعتبارایں مہر بادامی مرا

۲۷

اشرف[۵۵] فا یارت نظر دزدیدہ از یاراں کند
ہمچو بیمارے کہ بد پرہیزیِ پنہاں کند

یارِ من با چشمِ بیمار از نگہ درماں کند
تشنۂ دیدار را زاب نظر احساں کند

---

۵۱ شوکت بخارا وفات یافت ۱۲
مرد و در شوخی و شوخ ۱۲ از دست ۱۲
۵۲ بالا کشیدن یعنی بلند شدن
وقت کشت (از مصنف اللغات)
۵۳ مفید یعنی شاعر متوطن
کہ شوخ ۱۲ از دست ۱۲
۵۴ (فکرت دستگاہ) یعنی
فکر و دہست و دستگاہ یعنی علاج
۵۵ اشرف از شعرائے ایران است
فوت کرد در شہر اول از دست ۱۲

۳۷۲	چشمِ یارت ناتوان شد داشت در دستِ رقیب چشمِ یارم مهربان - بیمارِ خود را چون طبیب	۲۸
چشمِ گلگونت بگلگشتِ چمن وجهِ بهار لاله در گلشن ز عکسِ خالِ چشمت داغدار	از نگاهِ نازگل اندر جگر بشکست خار[۵۱] شوکتِ[۵۲] رنگین سخن از فکرِ پستش شرمسار	
۳۷۳	بسکه رنگین شد نگه از دیدنِ گلگشن ترا آن بیاضِ دیده گلگون شد بچشمِ من ترا	۲۹
چشمِ یارم با وجودِ ناتوانی شیر گیر هر نگاهش در حقِ بیمارِ خود الفت پذیر[۵۳]	حسنِ انوارِ نگاهش غیرتِ ماهِ منیر بهرِ یارِ خویش گوید شاعرِ روشن ضمیر[۵۴]	
۳۷۴	گر جفا آید ز چشمِ یار می باید کشید نازهای مردمِ بیمار می باید کشید	۳۰
دیدهٔ ما را بچشمِ او دویدن[۵۵] مشکل است مرغ را در آب بال و پر کشیدن[۵۶] مشکل است	صعوهٔ دل را ز شاهینش پریدن مشکل است زاهدِ چشمش غزالان را رمیدن مشکل است	

[۵۱] خار بشکست از نگاهِ نازگل اندر جگر
[۵۲] شوکت رنگین سخن از فکرِ پستش شرمسار
[۵۳] چشمِ یارم با وجودِ ناتوانی شیر گیر
هر نگاهش در حقِ بیمارِ خود الفت پذیر
[۵۴] حسنِ انوارِ نگاهش غیرتِ ماهِ منیر
بهرِ یارِ خویش گوید شاعرِ روشن ضمیر
[۵۵] دویدن: نگاه کردن (از بحر عجم)
[۵۶] پر کشیدن: بجای پر رفتن (از بحر عجم) و در اینجا پر کشیدن مجازی شاعرانه است بمعنی پرواز کردن (از منتخب اللغات)

[۵۱] خار: در بحر عجم شکستن.
[۵۲] شوکت: بمعنی شکوه و عظمت (از بحر عجم)
[۵۳] شیر گیر: کنایه از چشم سیاه و درشت و بزرگ (از منتخب اللغات)
[۵۴] روشن ضمیر: بمعنی روشن دل و روشن ضمیر کنایه از عقل و ادراک است (از منتخب اللغات)
[۵۵] چشم دویدن: نگاه کردن (از بحر عجم) و در اینجا دویدن چشم بمعنی نگاه کردن بی رغبت است (از منتخب اللغات)
[۵۶] بال و پر کشیدن: کنایه از پرواز کردن مرغان است (از منتخب اللغات)

۳۷۵	گر زند با چشمِ شوخش لافِ همچشمی غزال گویدش صائبؔ دماغِ او ندارد اعتدال	۳۱	
چشمِ آهو خواند از آهوی چشمِ او سبق چشمِ یارم بردز چشمِ پریرویان سبق		از نگه فهمید آسان حسنِ مضمونِ ادق او حدیثِ یارِ تو با عشاق گرداند ورق	
۳۷۶	غمزه آموزد بچشمش شیوهٔ بیداد را طرفه شاگردے کہ می گوید سبق استاد را	۳۲	
چشمِ یارم دائما بیدار می باشد بخواب او بخوابِ غافلاں آید برنگِ آفتاب		روے غفلت از الغفلت هم نمی بیند بخواب از رقیِ یارِ تو می دارد به بیداری نقاب	
۳۷۷	چشمِ او در سایهٔ زلفِ پریشاں خفته است آهوے رم خوردہ در سنبلستاں خفته است	۳۳	
تیغِ چشمِ یارِ من هرگز نیازارد کسے سینهٔ یارم سپر در یاریِ هر بیکسے		خفته اند در سایه اش از دشمنانِ دین بسے چشمِ یارت هر کسے را در نگه داند خسے	

۳۴	کشتهٔ چشمش اثر زخمی که بر اندام داشت هم کفن هم گور هم تابوت چون بادام داشت	۳۷۸
نیست او بیمار و دارد صد نزاکت در نگاه بر زبان دارد سخن آهی ز یار خود چو آه	چشم یارم جور را در مشربش داند گناه من ز تیغ چشم خوبان جویم از چشمش پناه	
۳۵	جور چشم یار را ناچار می باید کشید همچو ناز مردم بیمار می باید کشید	۳۷۹
با نگاه تابدار ابر سیاه برق سوز شمع افکار نصیر نامور محفل فروز	نور چشم سرمگینش آورد شب را بروز از نگاه سرمگینش شمع محفل ها بسوز	
۳۶	سرمگیں گر چشم شمع بزم از دودش شود شمع خاموش از نگاه سرمه آلودش شود	۳۸۰
ناز او دارد بدرگاه خداوندی نیاز وه چه خوش گوید رضی دانش چه طراز	گرچه یار ما ست در خوبان عالم سرفراز هوش عالم می برد حسن ادایش در نماز	

۳۸۱

شب که چشمِ او فزوں از طاقتِ ناز داشت
دیده را جوشِ تماشا از تماشا باز داشت

۳۷

۳۸۲

دیدهٔ اهلِ نظر تحسینِ صنعت می کند
چشمِ ممدوحِ تو اظهارِ مسرت می کند

۳۸

۱۳۰

۲۳ مردمکِ چشمِ مبارک ۱۸

۳۸۳

او بچشمِ هر کسے صورتگرِ تصویرِ اوست
در نگاهِ من به نقشِ دلبرم توقیرِ اوست

۱

گفت جبریل اے ولا در نقشِ چشمِ اعجازِ تست
در صفاتِ چشم خیلے خوشنما اندازِ تست

بانگاتِ فن سراپا منطبق پروازِ تست
در نگاهِ نکته سنجانِ عجم اعزازِ تست

من بنقشِ پاکِ انگورک شدم مستِ الست
چشمِ مخمورازہمیں مشد پرخمار و نیم مست

ماخذش جامِ مے انگوری دارد بدست
مردمک نامندایں اشاعرانِ مے پرست

داشتم در دل اے دولتِ دیدارِ چشم
بر رہِ دلدادہ خود داشت آں دلدارِ چشم

۱ صورت کہ یعنی معشوق (بہادر ج)
۲ چشم (۱۰۱ شش، منتخ بودن (۰ ج)

تا بروے من پرستاں ناز نیں بیکبار چشم[1]		من شدم باد و دمک با چشم حیراں چار چشم[2]	
۳۸۴	یا فتم آئینۂ روشن سراپا جسم او آں دو چشمش اے ولا با ایں دو چشم روبرو		۲
مردمک ابر فلک تابندہ ماہے گفتہ اند آستاں بوسانِ دولت پادشاہے گفتہ اند		روشنانِ[3] آسماں خورشید جاہے گفتہ اند دور باشانِ[4] فلک روشن نگاہے گفتہ اند	
۳۸۵	نیزہ برداران مژگانش مگس رانی کنند صف بصف بر آستانِ او نگہبانی کنند		۳
مردمک در چشم عالم نازنیں پردہ دار خانۂ او خانۂ[5] چشم است با نقش و نگار		خویش را در پردۂ شرعی نماید آشکار دائما در خانۂ پاکش بہم لیل و نہار	
۳۸۶	از بیاضِ چشم روزش و ز سوادِ او شب است ایں نگارِ چشم نور العینِ محبوبِ رب است		۴
مردمِ چشم است طفلِ مہ جبیں مہ پارہ[6]		از سوادِ چشم پاک افتادہ در گہوارہ	

[1] چشم از چہرہ بیرون - دیدن
[2] با چشم حیران (بچشم حیران)
[3] روشن بینان - روشن تاره درخشان
[4] دور باش - منصب (بچشم حیران)
[5] روشن نگاه و بینا - بینائی چشم
[6] پاره ابر - پاره مہ - یعنی قرص ماہ (بہار عجم)

گردشِ[1] گهوارهٔ چشم است چون سیارهٔ		می کند دائم ز دورِ آسمان نظارهٔ	
۳۸۷	چشمِ بد دور ایں بود یارم مرا نورِ نگاه در نگاهِ پاکِ اربابِ[2] بصیرت همچو ماه		۵
مردمک ننمود از صنعِ سکندر صورتے		مردمک آموخت از تصویرِ عکسی صنعتے	
صانعِ قدرت به تخلیقش[3] نمایید حکمتے		نقطهٔ تنگش نمایید در مضامین وسعتے	
۳۸۸	نقطهٔ[4] او تنگ می گردد بنورِ آفتاب در شبِ تاریک می یابد فراخی یا بخواب		۶
مردمک سردارِ لشکر از نظر تیرے بدست		دارد از ابرو کمانِ تیروز گیرے بشست	
خانهٔ او را حصار از تیغِ مژگان خار بست[5]		شد ز دیوارِ بلندش همتِ کفار پست	
۳۸۹	صف کشیده لشکرش اطرافِ مژگان در دو صف در نگاهم هر یکے را نیزهٔ مژگان کعب		۷
نیست فرصت نکته سنجاں را ز مدحِ خوباں		تا کشاید اے وفا در نعتِ پیغمبر زباں	

[1] گردش۔ حرکت چشم۔ حرکت چشم باشد و بقول بهادر چشم دیدن و گردش نگاه سلام ۱۲

[2] ارباب بصیرت۔ بمعنی دانایان (آصف اللغات)

[3] تخلیق۔ بقول صاحب اللغات و منتهی الادب بمعنی درست و تمام خلقت گردانیدن ۱۲

[4] نقطه۔ مردمک چشم و دایرهٔ سیاهی وسط چشم

[5] خار بست۔ خار بستن بمعنی حصار کردن و در اصطلاح شعرا بمعنی محفوظ بودن است ۱۲

[6] نیست فرصت۔ نیست مجال ۱۲

بود این مضمون صائب[۱] در خورِ اعزاز آن		گر ادب تضمین کنم بهرِ شهِ کون و مکان	
۳۹۰	مردمک را بین بچشمِ شهریارِ نامدار گر ندیدی مریمے آورده عیسےٰ در کنار		۸
کاسهٔ نرگس بگلزارِ عجم نیلوفری		نرگسِ هندوستان از رنگِ رویش اصفری	
یارِ صائب از غضب نازد بچشمِ احمری		نرگسِ یارم بحلمِ خویش دارد برتری	
۳۹۱	دیده ام نرگس بهر رنگے که باشد آبِ او سرخ[۲] نشود دلبرم را نرگسِ شاداب او		۹
صورتِ انسان[۳] عینش چون بتابد همچو ماه		می کند صد ناز بر انگورک[۴] انگورِ سیاه	
آهوان دارند بر انگورکش دائم نگاه		صائبا دارم باصلاحِ کلامت دستگاه	
۳۹۲	نافهٔ[۵] مشکینِ غزالِ چشم باشد مردمک دور باد از چشمِ[۶] زخمِ چشمِ آهوے[۷] فلک		۱۰
چشمِ یارم محمل است و مردمک لیلاے اوست		محملِ پاکے که در چشمانِ لیلےٰ جاے اوست	

[۱] صائب (در خورِ اعزاز آن)
[۲] سرخ (نشود دلبرم را نرگسِ شاداب او)
[۳] انسان (عینش چون بتابد همچو ماه)
[۴] انگورک (می کند صد ناز بر انگورکش انگورِ سیاه)
[۵] نافه (مشکینِ غزال چشم باشد مردمک)
[۶] چشم (دور باد از چشمِ زخمِ چشمِ آهوے فلک)
[۷] آهو (دور باد از چشمِ زخمِ چشمِ آهوے فلک) کنایه از آفتاب (اصوف اللغات)

عاشقِ مجنوں منم اندر سرم سودای اوست		همچو صائبؔ فکرتِ من چشم را یمای اوست	
۳۹۳	دامنِ لیلےٰ سرِ سودائیِ مجنوں بُود مردمک در پردهٔ چشمش حجابؔ آموں بُود		۱۱
مردمِ چشمش که محبوبے است در حسن و جمال		می نماید در نگاهِ خلق طفلِ خردسال	
خوبرویاں از حسنِ اوست در دل انفعال		فکرتم صائبؔ به نقشِ مردمک دارد کمال	
۳۹۴	مردمِ چشمش اگر از دیده اندازد نظر حوریاں از روزنِ جنت بروں آرند سر		۱۲
دید چشمِ من بدورِ چشمِ یارم مردمک		در شبِ دیجور همچوں بر سرِ اوجِ فلک	
داشت او نورِ مجسم غیرتِ حور و ملک		گفت ناظمؔ بالیقیں گویم ولا بے هیچ شک	
۳۹۵	ایں چنیں روشنگری جز مردمک ناید ز حور کیں سوادش لیلة القدر و بیاضش صبحِ نور		۱۳
آں پریزاد ے که در چشمش نگهبانی کند		چشم را از نورِ ذاتِ خویش نورانی کند	

ناظم خود مصدر آمدن برای استقبال کردن و پیش رفتن

ناظم تحریف ناظر است

ناظر بمعنی نگاه کردن

ناظر بمعنی نگاه کردن

نقطه را در نگه رفعِ پریشانی کند		صائب[۱] از آئینه او دفعِ حیرانی کند	
۳۹۶	آنکه دلهای پریشان را کند گرد[۲] آوری نیست غیر از مردمک در دورِ چشمِ این پری		۱۴
(نقطهٔ روشن[۳] ز پرکار) قطبِ آسمان		(نقطهٔ نه[۴] دائره) از مرکزِ عالم بدان	
زین نقاطِ پاک ذاتِ سرورِ عالم عیان		نسبتِ انگورکش گوید نصیر[۵] نکته دان	
۳۹۷	مردمک زین وجه روشن شهرهٔ آفاق شد نقطهٔ عکسِ سویدا ای دلِ عشاق شد		۱۵
مردمک را بحرِ[۶] اسود گفتم تمهیدِ اوست		موجِ اشک و جزوهٔ[۷] نقطه اش تائیدِ اوست	
هر چه صائب[۸] گفت تضمینم مگر تقلیدِ اوست		اے غلط کردم که تحریفم ولا تنقیدِ اوست	
۳۹۸	دل ز چاهِ مردمک بیرون کشیدن مشکل است کشتی از گرداب بر ساحل رسیدن مشکل است		۱۶
بر سرِ پاکِ تو چترِ[۹] عنبریں چترِ سحاب		مثلِ[۱۰] چترِ آبگوں بالائے چترت آفتاب	

[۱] صائب عبارتی است که در مدح بکار برده اند

[۲] گرد آوری کردن جمع کردن فراهم آوردن

[۳] نقطهٔ روشن مردمک چشم که سیاه است

[۴] نقطهٔ نه دائره مرکز دائره

[۵] نصیر نصیر الدین طوسی

[۶] بحرِ اسود مراد دریای سیاه است

[۷] جزوه نقطه

[۸] هر چه صائب گفت صائب می گوید

[۹] چترِ عنبریں چتر سیاه

[۱۰] مثلِ چترِ آبگوں کنایه از آسمان

چتر در چتر[1] ے کشد از چترِ سیمیں ماہتاب		همچو صائب چتر[2] ے دارد نسبت[3] احت بخواب	
۳۹۹	بود گر چترِ سلیماں از پر و بالِ پری مردمک دارد ز نورِ خویشتن چترِ زری[4]		۱۷
حلقۂ چشمت بود سر[5] حلقۂ پرکارہا		گردشِ چشمِ تو چوں پرکار دیدم بارہا	
وہ چہ پرکارے کہ بر یک نقطہ سازد کارہا		همچو صائب دارم از پرکارِ تو طرمارہا	
۴۰۰	مردمک ہر چند باشد مرکزِ پرکارِ چشم مرکز اینجا بیش از پرکار شد در کارِ چشم		۱۸
دیدہ روشن شد تو لا دلرا بہ نقشِ مردمک		خامۂ من از صفاتِ او ز صد آورده یک	
صنعتم چون نیز ناہانست بر روے فلک		شد بنورش خلقتِ نورانیِ حور و ملک	
۴۰۱	یارِ من از گوشۂ چشمے نظر بر من گشاد نقشِ چشمِ پاک را نورِ نگاہش نور داد		۱۹
۲۴	مژگانِ مبارک		۱۹

[1] چتر در چتر: کشان کشان یا از متصل شدن (ج ع م)

[2] چتر: سیمین رنگ یا از ابر (ج ع م)

[3] صائب صفا: فی شاعرے مردن کہ شعر سوم از دست ۱۲

[4] چتر زری: در بیخا چتر ستارہ

[5] سر: حلقہ (ج ع م)

۱ گشته مژگان کنایه از مژه (آصف اللغات)
۲ مژگان لاف زدن دعوی بیجا کردن (آصف اللغات)
۳ مژگان بازو زدن (بجای عجم) مژگان بازو زدن کنایه از مژه بهم زدن (آصف اللغات)
۴ بازو زدن دست بهم زدن (آصف اللغات)
۵ پهلو زدن مقابله کردن (آصف اللغات)
۶ مژه در چشم خلیدن کنایه از اشک آلود شدن (آصف اللغات)
۷ آب دل کنایه از سوز دل (آصف اللغات)
۸ بخت بلند طالع خوش و بلند (آصف اللغات)
۹ سامان کردن بمعنی آماده کردن (بجای عجم)
۱۰ چرخ دوختن بر چرخ شدن (بجای عجم)
۱۱ مژگان قتاب یعنی خطوط شعاعی (بهار عجم)
۱۲ آتش افتادن گرم شدن (آصف اللغات)
۱۳ مژگان گرم کردن عاشق شدن (بهار عجم)
۱۴ آب مژگان کنایه از اشک (آصف اللغات)
۱۵ آب شرم کنایه از عرق شرمندگی (آصف اللغات)

مانی برگشته مژگان لاف نیرو می زند		چون نگه کردم بر و مژگان بر ابرو می زند
در فن تصویر این نافهم بازو می زند		با فن آگاهان چابکدست پهلو می زند
۴۰۲	تا مژه در چشم او شکست نازک کار من سوزن مژگان او شد در پی آزار من	۱
گردم از مژگان خود در نقش مژگان موقلم		ساختم ترکیب آب چشم و آب دل بهم
این مداد روشن از بخت بلند آمد بهم		تا به تصویر مضامین داده ام حسن رقم
۴۰۳	نوک سوزن گرده را از نقش سامان می کند خامه ام پرواز او از نوک مژگان می کند	۲
دیده ام تا سوزن مژگان تیزش را بخواب		دیده من شد مشبک دوخت چشمی بر نقاب
آب شد مژگان زرین تا بروی آفتاب		آتشی افتاد در جرمش ز جوش خشم و تاب
۴۰۴	در تماشا دیده خورشید مژگان گرم کرد آسمان را آب مژگان غرق آب شرم کرد	۳

کافران را در دل از مژگانِ تیزت تیر اوست		از دلِ کفارِ مشرک بر هدف نخچیر اوست
ناوک و پیکان و ترکش عاشقِ تصویر اوست		دشنه و نشتر سنان و لداده شمشیر اوست
فکرِ صائب همچو تیغے نقشِ مشکل می کشد	۴۰۵	۴
ریشهٔ جوهر برون زآئینهٔ دل می کشد		
این دو صف با نیزه ها در روز می جنگد مدام		شب بخوابِ راحتے با یکدگر در یک مقام
الفتے دارد شب این تیغها در یک نیام		تا سبق گیرد ز مژگانِ لشکرِ خیر الانام
هر دو صف با هم مقابل جنگِ مصنوعی کنند	۴۰۶	۵
بهرِ حربِ کافران همواره ورزش می کنند		
پنجهٔ مژگان کند عقدِ انامل در رود		شاهدِ مژگان نماید حسنِ ایماے شهود
در تماشایش ولا بیدل نهد سر در سجود		دیده وا کردن قیام و بستنِ مژگان قعود
خواب مژگان را کند سر بر زمین و سجده ساز	۴۰۷	۶
در صفِ شب زنده داران تا سحر محوِ نماز		

۱ صائب خطاب شاعر است یعنی
۲ عقد انامل ربط شاعر
۳ شهود در اصطلاح
۴ این دو صف
۵ شب بخواب
۶ خواب مژگان

۱ شستن بمژگان ۲ بیک بار شستن بمژگان ۳ ۴ مانند مصطفی از ریاست ۵ خشونت ۶ اشک شستن بمژگان (از صنایع الفاظ) ۷ گشت شستن بمژگان ۸ (از صنایع الفاظ) ۹ مصرع تشبیه بمژگان ۱۰ (از صنایع الفاظ) ۱۱ مطالب بلند استادانه

از دُرِ هر اشک مژگان رشته گوهر شود
سوزنِ او زخم دوزِ خنجرِ دلبر شود

غنچه بوتش[1] را مگر تارِ نظر مهر شود
رشته اش مارا نظر دوزِ رخِ انور شود

۴۰۸

چشم را مژگان نپوشد صاف[2] با هر آینه
بیخیه جوهر نمی آید بکارِ آینه

۷

کِی کند با گلرخت زنبورِ مژگانِ تو جهد
مصرعِ[3] مژگانِ تو از طالبِ[4] استادِ عهد

از اشکِ شیرین لب[5] است در انگشتِ[6] مژگانِ تو شهد
طفلِ[7] مژگانِ می مکد انگشت چون طفلانِ مهد

۴۰۹

مادرِ[8] گیتی کند نازے بریں طفلِ مجاز
در حقیقت سرمگیں چشمش ز مژگانِ[9] دراز

۸

تا بروے مرو مک گویند مژگان را نقاب
دیده تا (مژگان چقے) بر خانه چشم آفتاب

سهرهٔ روے عروساں را ندامت کرده آب[10]
چنگ کند مژگانِ خود را بر درِ عالیجناب

۴۱۰

چشمِ من تا رنگاهم را بقربان[11] می کشد
بر درش خورشید جا روبے ز مژگان می کشد

۹

(سوار دوالصاد)

۱۲ کشیدن - یعنی پیش کردن

۱۱ قربان - یعنی قربانی (از صنایع الفاظ و دگر هیچ)

۱۰ آب کردن - خجل کردن (از صنایع الفاظ)

۹ در آبا شده دلدارے مژگان چشم را سرگرمی نماید ۱۲

۱۳۹

	از صفِ مژگانِ او اندازِ لشکر آشکار	نیزه در دستِ هر یک در فضای کارزار	
	نیزه بازانِ حبش از هر دو جانب بیشمار	مردمک سر لشکر و سرکردهٔ مژگانِ یار	
۴۱۱	اشکِ تر بر نوکِ مژگان نقشِ زیبای تبر		۱۰
	لرزه در اندامِ کفار است زین مژگانِ تر		
	از سخن سنجان بود تشبیهِ مژگان عشوه ساز	پیشِ ارباب طلاقت راست قامت استب باز	
	گر زبانِ نازکِ مژگان شود بر من دراز	من بعرضِ مختصر دوقی کشم از حرفِ ناز	
۴۱۲	چون بلاغت نقشِ مژگان را زبانِ کار گفت		۱۱
	فکرتِ من هر دو را قاتلِ کفار گفت		
	سطرِ مژگان را بهر یک حرفِ او زیر و زبر	زین سبب تشبیهِ اعرابش دهند اهلِ هنر	
	در بلاغت دیدم از مژگانِ پرنم شعرتر	نکته سنجان از نزاکت های مضمون بهره ور	
۴۱۳	وصفِ مژگان اشک آمیزد اشکپاش و اشکبار		۱۲
	یک الف با نقطه های قطرها گردد هزار		

(۱) سر کرده بمعنی سرشکر و افسر لشکر (برهان قاطع)

(۲) راست باز بمعنی راست گو و درست کار و راستی دارنده (معاصرین)

(۳) نکو نیز با یک بین (برهان قاطع)

(۴) بهره ور بمعنی کامیاب

از رگِ مژگاں چکد خونِ دلِ هر دردمند	موشگافاں[1] است ایں تشبیہِ نازک دلپسند	
حسنِ مضموں می کند قدرِ سخنور[2] را بلند	همچناں یک بندِ من لطفِ سخن را چار چند	
۴۱۴	می نہ بینی در رگِ جاں خونِ دل پنہاں دود اشکِ خوں پیشِ نگاہم بر رگِ مژگاں دود	۱۳
گردہ ام مژگاں[3] سپید و زرد شد رخسارہا[4]	خار بالائے گلے دیدم نہ در گلزارہا	
عارضت بالائے گل پیدا کند صد خارہا	خارِ مژگاں بر گلِ رخسار دیدم بارہا	
۴۱۵	خار را از موے مژگانست خارے[5] در جگر همچو گل پیشِ گلِ رخسار وارد چشمِ تر	۱۴
موشگافاں هر مژہ رانوک گیسو گفتہ اند	نکتہ[6] سنجانِ عجم یک موے ابرو گفتہ اند	
کافرانش عکسِ موے زلفِ هندو گفتہ اند	فکرِ[7] هر کس را بقدرِ همتِ او گفتہ اند	
۴۱۶	ما و لا تا در رگِ چشمانِ آهو گفتہ ایم بکرِ جاں[8] را مو بمو در نقشِ مژگاں سفتہ ایم	۱۵

[1] موشگافاں: باریک بین (برہان قاطع)
[2] سخنور: سخن سنج (برہان قاطع)
[3] مژگاں سپید و زرد شدن: کنایہ از ضعف و لاغری (آصف اللغات)
[4] رخسار زرد شدن: کنایہ از ضعف و لاغری (آصف اللغات)
[5] خار در جگر داشتن: بمعنی بیقرار کردن کردہ و ایں اسم ہمیں معنی مستعمل است ۱۲
[6] نکتہ سنج: کنایہ از باریک بین کہ بصفتِ مذکور متصف باشد (آصف اللغات)
[7] فکر: کنایہ از تصور و تخیل کردن (آصف اللغات)
[8] بکر جاں: کنایہ از نازک و لطیف (آصف اللغات)

نقش پردازان که نقلِ نقش بر کاغذ کنند		کاغذِ باریک را بالای تصویرے نہند
بر مقاماتِ معیّن گرده را سوزن زنند		ہمچو صائب حلیۂ تصویر در مضمون کشند

۴۱۷	بسکه مژگانت بروے دیدهٔ روشن شده است	۱۶
	پردهٔ چشم بنقشش کاغذِ روزن زده است	

موے مژگانش چو کارِ آله آہن کنند		چشمِ آب آورده را این نشتر تیز روشن کنند
گوہرِ ناسفته را از نوکِ خود روزن کنند		بخیهٔ چاکِ دلِ صائب ہمیں سوزن کنند

۴۱۸	عاشقش را چون بیفتد چشم بر مژگانِ او	۱۷
	سفته ریزد گوہرِ ہر اشک بر دامانِ او	

ریزهٔ الماس - مژگان را نبوکِ پاک اوست		نقش بر آئینه اش از خامه حکاکِ اوست
آنکه سوراخے کند این مشقبِ بے باکِ اوست		بر دلِ آئینهٔ من نقشِ حیرتناکِ اوست

۴۱۹	نوکِ تصویرش مشبک می کند آئینه را	۱۸
	عاشقِ مژگان چسان محفوظ دارد سینه را	

پهلوانِ شوخ چشمِ پلتین چوں بیزنے[1]		از غمِ مژگانِ تو کاهیده همچوں سوزنے	
پرده چشمش ز مژگانِ تو شد پرویزنے		اشکِ او بارد چو اشکِ[2] ابر از هر روزنے	
۴۲۰	دیده ام چوں سوزنِ مژگانِ تو در خواب دید زیرِ غربالش چکاں صد قطره ها سے آب دید		۱۹
صبح چوں تصویرِ مژگاں را نمودم بے نقاب[3]		بود از آئینه تصویرِ او روشن حجاب	
دیدمش پیشِ نظر همچوں شعاعِ آفتاب		می چکد تمثالِ او بیرون چو از غربالِ آب	
۴۲۱	دیده ام از خوفِ مژگانِ درازش بند شد نوکِ مژگانش به مژگانم ولا[4] پیوند شد		۲۰
شد خطوطِ جامِ جم زیں چشم و مژگاں آشکار		خطِ[5] ارزق از سیه مژگانِ نازک شهرسار	
خطِ اشک[6] از خجلتِ مژگانِ تر شد اشکبار		کاسه[7] گر بر کاسه چشمت بجان و دل نثار	
۴۲۲	اے بدورِ ساغرِ چشمت خطِ جور[8] سے نماند جامِ او را ساغرت در محفلِ پاکاں نماند		۲۱

۱۴۳

[1] بیزنا (آصف اللغات)
[2] اشک (آصف اللغات)
[3] بے نقاب (آصف اللغات)
[4] ولا (آصف اللغات)
[5] خطِ ارزق (نسخہ خطوطِ جامِ جم (ب ج ع))
[6] خطِ اشک (نسخہ خطوطِ جامِ جم (ب ج ع))
[7] کاسہ گر (نسخہ خطوطِ جامِ جم (ب ج ع))
[8] خطِ جور (نسخہ خطوطِ جامِ جم (ب ج ع))

جنبشِ مژگانِ او بهرِ مسلمانانِ دہر		چوں ہوائے بادکش از راحتِ دل داشت بہر	
آں ہوائے گرمِ او در حقِ دشمن باد زہر		قہرِ نانش اے غنی بر دشمنانش داشت قہر	
۴۲۳	کافراں را جنبشِ مژگانِ چشمِ یار گشت مشرکاں را اضطرابِ نبضِ ایں بیمار گشت		۲۲
مار باعی را ز مژگانِ تو موزوں کردہ ایم		از بلاغت نقشِ مژگانِ ہمایوں کردہ ایم	
فکرتِ خود را فدائے حسنِ مضموں کردہ ایم		رنگِ فکرِ و عظِ قزوینی دگرگوں کردہ ایم	
۴۲۴	نقطۂ جیمِ جمالِ آں غنچہ خندانِ تست مستزادِ مصرعِ ابروصفِ مژگانِ تست		۲۳
از دو سو آمادہ پیکار شد فوجِ کثیر		ہر یکے دارد سنان و نیزہ و شمشیر و تیر	
در تماشایش چشمِ عاشقانِ جمِ غفیر		شکرِ حق آثارِ صلحے سر زد از فکرِ نصیر	
۴۲۵	صف کشیدہ ہر دو مژگانت بجنگ استادہ اند صلح خواہد شد کہ مردم در میاں افتادہ اند		۲۴

۱۴۴

۱ باذہر نام مرضے است (منتہی الغات)

۲ غنی، شاہ سے مرحوم کہ شرح سوم مال اوست ۱۲

۳ و اعظ قزوینی، شاہ سے مرحوم کہ شرح سوم از اوست ۱۲

۴ جم غفیر، یعنی جماعت بسیار (غیاث اللغات)

۵ نصیر، تخلص شاہ سے مرحوم کہ ناصر علی نام داشت شرح سوم مال اوست ۱۲

گر قلندر را تمنای سفارت در دل است	روشناسِ نرگسِ مستِ تو گشتن مشکل است		
بر درِ چشمت صفِ صد نیزه داران حائل است	حسبِ حالِ اوست مضمونے کہ فکرِ بیدل است		
نیست با قاصد سر و کارے دلارامِ مرا		۲۵	۴۲۶
می برد مژگانِ او برگردِ دیدہ پیغامِ مرا			
غمزۂ چشمش بوصفِ عشوہ دارد نسبتے	خامہ ام در نقش پیدا کرد حسنِ صنعتے		
موے مژگانش بحفظِ چشمِ نازک حکمتے	شد ز مضمونِ اسیرِ افشاے رازِ قدرتے		
اے بدقت میتواں فہمید معنی ہاے ناز		۲۶	۴۲۷
حکمت العین است شرحِ چشمِ مژگانِ دراز			
چوں کبوترنامۂ من سوے یارم می برد	رنگِ شاہیں از نگاہِ بازِ قاصد پرد		
جرّہ از حیرت ز چشمِ دور بینش بنگرد	بلبلِ آمل ز تضمینِ سخن فوقے برد		
خامہ از گیرائیِ مژگاں رقم پرداز شد		۲۷	۴۲۸
نامہ بر بالِ کبوتر چنگلِ شہباز شد			

نقشِ مژگانِ درازش را کشیدن مشکلست		تیرِ پرّاں را بہ تصویر آوریدن مشکلست	
چشمِ خود وا کردہ سوے چشم دیدن مشکلست		تا بمژگانش نگاہم را رسیدن مشکلست	
۴۲۹	بر بدن باشد سراپا دیدہ مدحت نگار نیست محتاجِ کمانے ناوکِ مژگانِ یار		۲۸
داستانِ حلیۂ مژگانِ نازک شد دراز		از رقم کوتاہ تر شد خامۂ مدحت طراز	
بایدم پاسِ ادب کرد از طوالت احتراز		کردمش نذرِ نگاہِ او بصد عجز و نیاز	
۴۳۰	یارِ من بر نقشِ او مژگاں کشاید از کرم جلوۂ نورِ نگاہِ خود نماید از کرم		۲۹
۲۵	**نگاہِ مبارک**		۲۰
بود چشمِ من یکے از حاضرانِ بارگاہ		داشت از بہرِ نگاہِ پاکِ او چشمے براہ	
نیست مشکل از قلم نقشِ فروغِ مہر و ماہ		نیست آساں در سخن آوردنِ نقشِ نگاہ	
۴۳۱	جرأت ایں کارِ دشوارے و لا آساں نبود		۱

۱۴۶

	همتی کردم به تصویری که در امکان نبود	
برِ رخِ بهزاد چشمم تا نظر را گرم کرد		سرد مهرِ بهاش او را غرقِ آبِ شرم کرد
سختی پایم درین ره گردنِ او نرم کرد		لطفِ من شرمنده را آماده آزرم کرد
۴۳۲	او بخدمت بود حاضر من بکارِ خویشتن بادلِ ناخواسته او داد امداد ے بمن	۲
خامه از تارِ نگه کردم به تصویرِ نظر		زآبِ زر بر دیده بستم نقشِ تنویرِ نظر
دیدهٔ تصویر شد روشن بتاثیرِ نظر		در نگاهِ بیهوشِ من جا کرد توقیرِ نظر
۴۳۳	خامه ام غیرِ مجسم را مجسم می کند غیرِ مرئی را نگارِ چشمِ عالم می کند	۳
چشمِ من از چشمِ خوبان شد نظر بندِ نگاه		جادو او در دو دیدن دیدهٔ ام را ستد
تا بچشمِ سرمگینِ یار آوردم پناه		کرد چشمِ او نظر را بر نگاهِ من سیاه
۴۳۴	یک نگاهِ لطف او جادو ز دو اعجاز کرد	۴

نگاه و نظارگ

۴۳۲ نظر گرم کردن (نگاه کردن)

۴۳۳ سرد مهری (بخیلی)

۴۳۴ بخت بد (اتفاق بد)

۴۳۵ سرد مهری (بخیلی)

۴۳۶ نظر گرم کردن (نگاه کردن)

۴۳۷ نظر گرم کردن (نگاه کردن)

۴۳۸ نظر گرم کردن (نگاه کردن)

۴۳۹ نظر گرم کردن (نگاه کردن)

۴۴۰ نظر گرم کردن (نگاه کردن)

۴۴۱ نظر گرم کردن (نگاه کردن)

	از فسوں[۵۱] سازان نجاتم داد و چشمم[۵۲] باز کرد	
برنگاہِ روشنِ او چوں نظر[۵۳] انداختم منکہ چوں آئینہ با خود نگاہے[۵۴] باختم		با نگاہِ او نگاہِ خویش را نشناختم مردمِ[۵۵] خود را بہ تصویرش مصور ساختم
۴۳۵	مردمک چوں می کشد تصویرِ تنویرِ نگاہ از رگِ چشمم شود پروازِ تصویرِ نگاہ	۵
من نظر را آب[۵۶] دادم در تماشای نظر تا نگاہش در نگاہِ دیدہ ام شد جلوہ گر[۵۷]		دیدہ ام دریافت کاین موجیست از آبِ گہر[۵۸] چشمِ شوقم چار چشم[۵۹] است و دو بالا[۶۰] شد بصر
۴۳۶	یک نگاہش را دو چشمِ روشنم امّید وار چشمِ[۶۱] آں دارد کہ با روشن نظر گردد دو چار[۶۲]	۶
تا نظر[۶۳] بر حسنِ آں روشن نگہ پیوستہ ام چوں نگاہِ او کند با چشمِ خود وابستہ ام[۶۴]		دل بصد امّید[۶۵] بر نقشِ نگاہش بستہ ام از نزاکت ہا بلوحِ دیدہ نقشش[۶۶] بستہ ام
۴۳۷	خامۂ من نقشِ او از دیدہ بر قرطاس بست	۷

۵۱ افسوں سازان یعنی جادوگران (آصف اللغات)
۵۲ باز کردن چشم بصیرت پیدا کردن. یعنی کشادن چشم (آصف اللغات)
۵۳ نظر انداختن یعنی نگاہ باختن. یعنی ناظر شدن (بہار عجم)
۵۴ وارفتہ (بہار عجم) یعنی مرمک (غیاث اللغات)
۵۵ نظر تاب دادن یعنی حاصل کردن (بہار عجم)
۵۶ آب گوہر یعنی جلاے گوہر (آصف اللغات)
۵۷ جلوہ گر یعنی جلوہ خیز (بہار عجم)
۵۸ چہار چشم یکی از شوق و منتظر (بہار عجم)
۵۹ دو بالا یعنی مضاعف (بہار عجم)
۶۰ چشم داشتن یعنی توقع
۶۱ دو چار شدن یعنی ملاقات کردن
۶۲ نظر یعنی نگاہ (بہار عجم)
۶۳ وابستہ یعنی دلبستہ
۶۴ نقش بستن یعنی نقش کردن

	زین عمل نقشِ نگاہِ روشنش آمد بدست[۱]		
چشمِ مخمورش مے وحدت چو در پیمانہ ریخت		بر نگاہِ من نگاہِ ساقیم مستانہ ریخت[۲]	
تا ز چشمِ خونِ ناب و از لبم افسانہ ریخت[۳]		دیدۂ او آبروئے ساغر و میخانہ ریخت[۴]	
۴۳۸	چوں علی مستم ولا از آبِ تبیناے نظر[۵]		۸
	از سرورِ او دل از تضمینِ مضموں بے خبر		
کافرانِ کج نظر از یک نگاہش راست باز		مشرکانِ کج بصیرت[۶] را ز چشمش احتراز	
کج کلاہاں[۷] سر نگوں[۸] از ہیبتش با صد نیاز		کج[۹] مزاجاں را کجِ فہمی[۱۰] بود در دل گداز	
۴۳۹	سرورِ ما راست باز و راستی دارد پسند		۹
	راستانِ راست پیماں از نگاہش بہرہ مند		
دائما برقِ نگاہش خرمنِ کفار سوز		برق آہنگانِ[۱۱] مومن را نگاہش دلفروز	
برقِ چشمش در حرارت غیرتِ مہر تموز		برق را از تابِ برقِ اوست در دل تاب و سوز	
۴۴۰	تا نگاہش بر سرِ کفار بارد[۱۲] برقِ خشم		۱۰

(بہارِ عجم) ۵ راست باز: یعنی راست صاحب (صاحبِ مرتبِ عجم)

۶ کج بصیرت: را (ولی کج نظر) (بہارِ عجم)

۷ کج کلاہ: نمودِ دیگر و مجوب (بہارِ عجم)

۸ سر نگوں: شرمندہ و عاجز (صاحبِ مرتبِ عجم)

۹ کج مزاج: یعنی مزاج کج دارد (صاحبِ مرتبِ عجم)

۱۰ کجِ فہمی: او را بسیار (بہارِ عجم)

۱۱ برق آہنگ: تیز چالاک

۱۲ برق بارد: (مصطلحات) برق بارد: یعنی برق افشاند

برق افگند (مصطلحات)

	از ندامت برق اشکِ الم‌ریز زچشم		
۴۴۱	من زمضرابِ نگاهِ پاک گیرم کارها بسته‌ام برسازِ قلبم از رگِ جان تارها	۱۱	
	تا شد از موجِ نگاهش بحرِ رحمت موج‌خیز نیست باکِ کشتیِ ما را بحرِ رستخیز		شرمِ عصیان دیده‌ام را نما یدا شک‌ریز پیشِ کشتیبانِ ما اے محتشم طوفان چه چیز
۴۴۲	موج زن دریاے عصیان ناخدایش حیدر است بادبانِ کشتیِ ما دامنِ پیغمبر است	۱۲	
	تیرِ او تیرِ نگه (چشمِ کمانِ دارش) کمان بگذرد در چشم زو از سینه و دل الاماں		پیشِ چشمِ عاشقاں سہمِ نگاهِ او نہاں بر ہدف ہرگز نہ بینی از خدنگِ او نشاں
۴۴۳	قادرِ انداز ے که چشمِ کافرانِ سہم دار	۱۳	

۱۵۰

۱۵ غلط انداز کسی که تیر او بخطا رود

۱۵ خلاف کند (آصف اللغات)

۱۵ نقشبند مصور (آصف اللغات)

۱۵ بهرام آهن (آصف اللغات)

۱۵ مناسب مضاف الیه شاعر

۱۵ مورخ کشمیر سهو از اوست ۱۲

۱۵ آب زر طلاب حل ۱۲

۱۵ آسمان گیر لقب شاعر (آصف اللغات)

۱۵ فاعل تسلی و مقول جواب بعضی

۱۵ شاید بیاض نیم ۱۲

۱۵ کسوت صفت تیغ است

۱۵ درویشان که از کسب و کار دنیا فارغ اند و آنرا کسب نمی کنند

۱۵ بافنده و آنرا که بافنده نگاه دارد

۱۵ انگشت آن نشیند چون بر دهان نهی

۱۵ زانو در بغل گرفتن (آصف اللغات)

	پیش تیرش از غلط[۱] اندازیِ خود شرمسار	
نقشبند[۲] شش را سر از تیغِ نگاهِ او قلم		نقشِ گلگونش ز خونِ اوست شنجرفین رقم
از سوادِ چشم عکسِ تیغِ او آمد بهم[۳]		خامه صائب[۴] شود در ماتمِ تصویرِ غم
۴۴۴	در شهیدانش اگر تیغِ نگه سر می بُرد	۱۴
	تیغِ او در ماتمِ او زلفِ جوهر می بُرد	
صنعتِ کلکِ نگاهِ اوست تصویرِ نظر		آب شد از خجلتِ رنگش مدادِ آبِ[۵] زر
لوحِ خورشید از شعاعش بر فلک شد جلوه گر		محوِ حیرانیست یارب دیده اهلِ هنر
۴۴۵	تا نظر از خنه دیوار بر رو می کشم	۱۵
	من چو دانش نقشِ نازک را بقا بو می کشم	
یک نگاهش از کمندِ خویش گیرد آسمان		آسمان[۶] گیرش لقب شد در مضافاتِ جهان
چون کمندِ عقل نتواند گرفتن نقشِ آن		همچو صائب ای ولا تشبیه دارم بر زبان
۴۴۶	گر کمندِ[۷] وحدتی در عالمِ ایجاد هست	۱۶

	بہرِ تشبیہش ازیں بہتر نمی آید بدست[۱]		
تا نگاہش را لقب شد در جہاں نازِ نظر		رشتہ در سوزن کند مژگان بانوازِ نظر	
از نگہ گر دور رفتے نخمِ انگازِ نظر		نیست غیر از چشمِ او واقف بہ اسرارِ نظر	
۴۴۷	بر رخِ او تا نظر[۵۱] چشمِ مصوّر دوختہ سوزنِ مژگانِ او او را ادب[۵۲] آموختہ		۱۷
شد ز مہتابِ نظر حسنِ فروغش آشکار		وہ چہ مہتابے کہ تابد در جہاں لیل و نہار	
بر نگاہِ مرحمت تشبیہِ مہتابش نثار		می جہد چوں آفتابے از نگاہِ او شرار	
۴۴۸	شعلہ تشبیہے ست او را خانہ میدانِ حرب حسنِ توجیہے ز خشمِ او نمایدشانِ حرب		۱۸
در بلاغت حسنِ تشبیہِ نگاہِ او گل است		بوالعجب تشبیہِ او رنگینیِ چشمِ بلبل است	
صورتِ تازِ نگہ مرغوبِ لفِ سنبل است		از صفاتِ او (رسا) دلجوئے لفِ و کاکل است	
۴۴۹	چشم چوں بالد[۵۳] نگاہش چوں گلِ بشگفتہ		۱۹

[۱] بہرِ تشبیہش ازیں بہتر نمی آید بدست: برای تشبیه او از این بهتر نمی آید بدست آمد.

[۵۱] نظر: دوختن، نگاه افگندن (آصف اللغات)

[۵۲] ادب آموختن: تعلیم ادب کردن (آصف اللغات)

[۵۳] بالیدن چشم: چشم پر از سرشک و درخشان شدن (آصف اللغات)

	در نگاہِ زلف و کاکل صورتِ آشفتہ		
چشمِ بیمارِ تو از نبضِ نگاہت آشکار تا بدستت آورد نبضش را طبیبِ نابدار		ناتواں چشمِ تو دارد ہمچو بیمارے خمار عاشقِ بیمار شد نادم مسیحائی بکار	
۴۵۰	اعتدالے تا ہویدا شد دریں نبضِ نگاہ نبضِ خورشیدِ فلک قرباں بریں نبضِ نگاہ		۲۰
تا ز تشبیہاتِ موزونم فراغت دست داد گویدش حق بیں و ژرف و دور بیں روشن نژاد		خامہ در وصفِ صفاتِ او زبانِ خود کشاد حیرت افزا و بلند و حسن پرور خوش نہاد	
۴۵۱	پاک و نوشین و منور از براے مومنیں تلخ و تند و گرم و کج بر روے کفارِ لعیں		۲۱
آں نگاہِ نیم مستِ دیدۂ مستِ الست چشمِ مخمورش بچشمم می نماید ہمچو مست		کز خمارِ چشمِ میگوں ساغرے دارد بدست حق پرستے شد بتعریفِ بلاغت مے پرست	
۴۵۲	صابا ثمرگان بچندیں چون نگیرد دشت را		۲۲

۱ نسخہ بہ بست آوردن واقف

۲ از حواشی کلک حضرت

۳ بیکار آمدن کنایہ از ضعف

۴ شدن از آصف اللغات

۵ نسخہ خجستہ سگالہ

۶ از خطوط شاعی و از آصف اللغات

۷ دست دادن بمعنی حاصل

۸ شدن از رحیمی

۹ نیست از صفات نگاہ است (بہار عجم - پرتو نگاہ)

۱۰ صابا صفاہانی شاعر سخنوران کشمیر در اواخر دولت ۱۲

۱۱ با وجود چنیں دہنہا (دبستان عجم)

۱۲ دست گرفتن، مردود دانستن

تا ز افتادن نگہدارد نگاہِ مست را

۴۵۳	از کریم النفسیِ یارم نگاہش شرمگیں شرمِ او شرمندہ سازد دشمنش را انچنیں	دستِ احسانش بلند و تیغ چشمش بر زمیں کز زبانِ او برآید نعرہ صد آفریں
۲۳	شرم از آں رنگیں نگاہش چوں گلابے می چکد الحذر زاں تیغ کز تصویرش آبے می چکد	
	آں نگاہش را بلیغانِ عجم گفتند برق ہمچو برقِ آسماں ہرگز ندارد برق و زرق	ہیچکہ ناید بچشم و می جہد بر اوجِ شرق صائباؔ در ایں و آں ہے ہے نکردی ہیچ فرق
۴۵۴	در سوادِ چشمِ او بنگر نگاہِ گرمِ یار گر ندیدی برق را از ابرِ سیاہِ نوبہار	۲۴
	دیدہ ما بیند از نورِ نگاہش روے ماہ شمعِ محفل را بیفروزد فروغِ ایں نگاہ	آب و تابش آفتابے می نماید در پگاہ خواہد از شوکت ولا بر حسنِ تضمیں واہ واہ
۴۵۵	گر دو او گردد زمینِ نور بے تا بانہ	۲۵

ع کریم النفس کہ بیگانہ باشد و (کریم النفسی نمادش ۱۲)
ع شرمگیں یعنی شرمندہ (دیدار عرض)
ع شرم چکیدن یعنی آب آوردن (ظاہر شدن شرم (پیدا شدن شرم) بمعنی ظاہر شدن آبش (صفت سم) شرم از نگاہ آں گلاب می چکد)
ع چکیدن آب از تیغ و خنجر بمعنی ظاہر شدن آبش (صفت سم)
ع بلیغانِ عجم گفتند برق را (صائب ۱۲)
ع صائب صفاہانی بسیار دارد
ع صائب صفاہانی بسیار دارد
ع شوکت بخارائی بسیار دارد
ع شوکت بخارائی بسیار دارد
ع واہ واہ (واہ واہ بسیار دارد)

آں نگاهِ گرم ہم شمعست و ہم پروانہ

یارِ ما با عاشقانِ خویش غمخواری کند
ہر کہ او را یارِ خود داند با و یاری کند

چشمِ او با چشمِ عاشق نازبرداری کند
دیدہ او جان و مالش را نگہداری کند

۴۵۶ شد نصیرِ[۵۱] نکتہ رس از عشقِ معشوقش خجل
گونگہ در دیدہ بُرد از وے متاعِ جان و دل ۲۶

ما بپروازِ نظر نازک خیالی کردہ ایم
ہمچو شاہینِ نگاہش تیز بالی کردہ ایم

مثلِ طوطی در چمن شیریں مقالی کردہ ایم
قصدِ تضمینِ خوشِ مضمونِ عالی[۵۲] کردہ ایم

۴۵۷ اے بصیدِ مرغِ دل شہباز آں روشن نگاہ
بالِ پروازے بروں آرد ز مژگانِ سیاہ ۲۷

چشمِ مخمورش بتشبیہِ بلاغت بادہ خوار
می ندارد ذوقِ مستی در سرشت این میگسار[۵۳]

از مے وحدت پراست این جامِ چشمِ پرخمار
از سخن لبریز چوں فکرِ اسیرِ[۵۴] نامدار

۴۵۸ ہر نگہ از چشمِ او مستانہ می آید بروں ۲۸

نگاہ مبارک

۱ چشم بد دور: بقول بہار عجم

۲ دعا را سے دفع میں الکمال ۱۲

۳ گرم: چشم بد بمعنی تیز و زود (بہار عجم)

۴ بہار عجم میں اصفات چشم آوردہ ۱۲

۵ نرگس: بمعنی نرگسہ کردن بلا (بہار عجم)

۶ فصل چوں چشم دوختن: شاعر پوشیدہ (بہار عجم)

۷ پسر زاد: احد: شاعر پوشیدہ

۸ دیدہ بجا ہام است و تعین معنوی ۱۲

۹ نگاہ بستن: مراد دوام ۱۲

گریہ ایشہ سوم گزشت ۱۲

۱۰ اسیر: شاعر پوشیدہ

شوہر سوم از دست ۱۲

۱۱ گرم: بمعنی بار یک بین و کنایہ از شاہد (بہار عجم)

۱۲ چشم گرم کردن: ناز کردن (بہار عجم)

۱۵۶

۹ صاحب گلشن راست

چشمانہ نگاہ چشم معشوق شوخ

از نشاہ گلشن اردو کہ صاحب

نیز است گویا تصحیف مضمون شوخ

در بیان مضمون در اشعار سوزنی ۱۲

بنظر آمدہ کہ شاعر پوشیدہ

	ہمچو بدستے کہ از خم خانہ می آید بروں		
چشم بد دور از نگاہ گرم خیر جلوہ گر		بستہ اند آہو نگاہان جہان روے نظر	
در تماشاے غزالاں چشم او وقت سحر		یافت ایں مضمون احد از کلام نامور	
۴۵۹	چوں نگاہ گرم خود بر دامن صحرا بہ بست		۲۹
	مردمک ہمچوں سپند از دیدۂ آہو بجست		
مے پرستی وصف چشم خوبرویان من		حق پرستی از صفات دیدۂ محبوب من	
ایں سبق آموز شوخان از حیاے خویشتن		فرق ہر دو را نمی داند اسیر اندر سخن	
۴۶۰	مے پرستی - زاہدی - شوخی - حیا - بیگانگی		۳۰
	از کجا دارد نگاہش تا کجا بیگانگی		
مردمک باشد ہمانا نکتہ سنج خوش سواد		دارد از اشعار معنے خیز مژگاں طبعزاد	
فکرت من چشم چوں بر خوبی فکرش کشاد		بر محل مضمون استادے مرا آمد بیاد	
۴۶۱	مصرع چشم ترا مضمون دلدوزش نظر		۳۱

سوزنی زید تخلص چشم تیزت را اگر

چشم ہوشم نازنینے جز نگاہ او ندید	غمزہ پرورمہ جبینے جز نگاہ او ندید	
عشوہ گر حسن آفرینے جز نگاہ او ندید	باز اکت دور بینے جز نگاہ او ندید	
۴۶۲	چوں بناز آید ظہیر از چشم او بیروں نگاہ چند جا ناخانہ آئینہ می افتد براہ	۳۲
چوں نگاہ پر خمارے جام از چشمے کشد	دیدۂ عاشق مے گلفام از چشمے کشد	
تار پیچانِ نگاہے دام از چشمے کشد	مردک یک دانہ بادام از چشمے کشد	
۴۶۳	ہمچو صیدے می ندانستم اسیر انجام را می کشیدم از نگہ عطرِ گلِ بادام را	۳۳
می نماید نیزہ ہا در ہر صفِ مژگاں دریغ	نیزہ بردارے بچشمِ ما نمی آید کہ کیست	
بیم وباکِ کافراں از چشمِ او بیوجہ نیست	جز جلالی دیگرے وحشش نمی داند کہ چیست	
۴۶۴	چوں سوارِ یکہ تازے کز سپاہ آید بروں	۳۴

از صفِ مژگانِ خونریزش نگاه آید برون

صد مسیحائی کند از چشمِ خود دلدارِ ما	یک نگاهش در علاجِ دردِ ما غمخوارِ ما	
در تماشا چشمِ بیمارش کند تیمارِ ما	یارِ بهرامِ بخاری برخلافِ یارِ ما	
۴۶۵	سوے او چشمش نظر دزدیده از یاران کند همچو بیمارے که ناپرهیزیِ پنهان کند	۳۵
بے تکلف در سخن باشیم با دلدارِ خویش	از نگاهِ شوق می بینیم روے یارِ خویش	
می نرنجد یارِ ما از تشنه دیدارِ خویش	هاتفی گوید ولا با یارِ ناهنجارِ خویش	
۴۶۶	سویت از بے اختیاری گر نگاهے کرده ایم آنچناں رنجیده گویا گناهے کرده ایم	۳۶
از نگاهِ یار خود باشد دلِ من بیقرار	تابِ حسنِ او ندارد دیدهٔ اُمیدوار	
چشمِ خود را بستهٔ ام از شرمِ حسنِ آن نگار	نقشِ حالِ من کشد کلکِ حزینِ نامدار	
۴۶۷	از حیا پوشیده ام چشم و ز شوقِ روے دوست	۳۷

۱ بهرام بخاری۔ شاعر
مردن کشورم از دوست ۱۲
۲ هاتفی جامی۔ شاعر
مردن کشورم مال است ۱۲
۳ چشم بستن۔ بمعنی حقیقی
بند کردن چشم دبقول بیهار عم
اغماض کردن او اعتنا
نمودن ۱۲

۴ حزیں اصفہانی شاعر
مردن کشورم از دوست ۱۲

می طپد تا رنگ در دیده چون رگ زیر پوست

از مے وحدت نگارم ساغرِ چشمش یکف
بے خبر استاده مدہوشانِ جنسش صف بصف

وز نگاہِ نیم مستش جرعہ بخشد شرف
بُردہ ذوقِ او یکے از نکتہ سنجانِ سلف

۴۶۸

ساقیم امروز رنگِ تازہ در آب ریخت
کز نگہ بیہوش دارد در شرابِ ناب ریخت

۳۸

اے ولا نقشِ نگاہش از کلامم روشن است
نسبتِ چشم و نگاہش صورتِ جان و تن است

نقشِ او آئینہ دانوارِ او عکس افگن است
از بلاغت در سخن بنمودنش کارِ من است

۴۶۹

چون نگاہِ لطف او بر صنعتِ نقشم فتاد
دیدۂ تصویرِ او چشمے بروے من کشاد

۳۹

۲۱ اشکِ مُبارک ۲۶

کردہ ام در نقشِ اشکِ او زمژگاں موقلم
خوش مداوِ روشن از آبِ گہر آمد بہم

یافتم رخسارِ یوسف در خورِ لوحِ رقم
گوے سبقت بردہ ام از نکتہ سنجانِ عجم

اشک بیدار ک

۵۱ اشک حسرت ... اشک گل از حسرت

۵۲ اشک از چشم فرو ریزد (۲ صف الفاظ)

۵۳ نمکی گریستن (۲ صف الفاظ)

۵۴ اشک از رنگ پریدن ... نام معشوق

۵۵ اشک نشاندن گریه کردن (۲ صف الفاظ)

۵۶ اشک بخون نشستن گریستن (۲ بحر مجتث)

۵۷ اشک اختر ... اختر باشد که اشک را باختر تشبیه داده اند و اختر اشک هم آمده ۱۲

۵۸ اشک از دیده جستن بیرون افتادن گریستن (۲ بحر مجتث)

۵۹ اشک ابر قطره باران ... و اشک باریدن گریستن (۲ بحر مجتث)

۴۷۰	اشکِ حسرت می چکد از دیدهٔ ارژنگ چین می کنند اهلِ نظر بر حسنِ نقشم آفرین	۱
	یافت چون دریا ز آبِ قطرهٔ اشکت شرف اشکِ گوهر می فشاند بحر از چشمِ صدف	از کمالِ رنج و حیرت قطره را دارد بکف یک طرف جوشِ تموج جزر و مدّے یک طرف
۴۷۱	لیک نتواند که از خود قطره پیدا کند قطره قطره سیلِ اشکِ چشمِ تو دریا کند	۲
	در غمِ امت چو اشکِ پاک یزدان بر زمین اشکِ غم ابرِ سیه بار و ز چشمِ سرگمین	اشکِ اختر می جهد از دیدهٔ چرخِ بریں آستینش می کشد بر دیده جبریلِ امیں
۴۷۲	تا بجوش آید محیطِ رحمتِ پروردگار کشتیِ امت رساند ناخدا ایم بر کنار	۳
	ابرِ چشمش تا بیارد بر زمیں باران اشک از غمِ امت بہ بحرِ چشمِ او طوفان اشک	جوشِ دریا در صدف از کثرتِ نیسان اشک قاسمِ مشهد فرو دارد ز فکرت خود شان اشک

۴۷۳ بحر را چوں آب چشم او لبالب می کند
موج اشکش بے سخن اظہار مطلب می کند ۴

از غم امت سراپا خاطر او مضمحل
شد غمش وابستۂ دل چوں ضمیر متصل
موج دریا پیش طوفان غمش گردد خجل
چوں صدف دست ظہوری از پے تسکین دل

۴۷۴ آستینے می کشد بر دیدۂ دریاے غم
بر نجوشد تا باشک از سینہ گوہرہاے غم ۵

از غم آں اشک تر چشم گل تر اشکبار
برگل آں اشک گلگوں در چمن بلبل نثار
لالہ را داغے ز اشک لالہ گوں در لالہ زار
رنگ تضمین مفید بلخیم رنگ بہار

۴۷۵ غنچۂ اشکش چو آہنگ گلستاں می کند
گل ز شبنم تکمۂ چاک گریباں می کند ۶

اشک شورش تلخ سازد کام اشک شکریں
می کند اشک غم او اشک شادی را حزیں
اشک لعلی در غم امت چو ریزد بر زمیں
اشک کوہی را کند اشک ندامت بر جبیں

۴۷۳ ۴ بحر را چوں آب چشم او لبالب می کند
موج اشکش بے سخن اظہار مطلب می کند

۴۷۴ ۵ آستینے می کشد بر دیدۂ دریاے غم
بر نجوشد تا باشک از سینہ گوہرہاے غم

۴۷۵ ۶ غنچۂ اشکش چو آہنگ گلستاں می کند
گل ز شبنم تکمۂ چاک گریباں می کند

۴۷۳ ۴ بحر را چوں آب چشم او لبالب می کند
موج اشکش بے سخن اظہار مطلب می کند

۴۷۴ ۵ آستینے می کشد بر دیدۂ دریاے غم
بر نجوشد تا باشک از سینہ گوہرہاے غم

۴۷۵ ۶ غنچۂ اشکش چو آہنگ گلستاں می کند
گل ز شبنم تکمۂ چاک گریباں می کند

۴۷۶	آبِ چشمِ اشکبارش غیرتِ اشکِ سحاب[۱] اشکِ گرمش می‌کند دلداریِ اشکِ کباب[۲]	۷
فکرِ عالی گر صفاتِ آه را انشا کند[۳]	غنچه‌های اشکِ گلگون را ایسیش وا کند	
اشکِ گلگونش چو گلرا در چمن رسوا کند	نالهٔ بلبل بگلشن شورِ غم برپا کند	
۴۷۷	دیده اش اشکے[۴] فشاند گر بگلگشتِ چمن صد گلِ اشک آورد یک تخمِ اشکش از سمن[۵]	۸
شهرهٔ اشکش در اقصاے بلاغت دورو[۶]	کرد مضمونِ ظهوری صورتِ تضمینِ ظهور	
تا چراغِ محفلِ خلدِ بریں شد شمعِ طور	برقِ اشکِ او بسوزد خوابِ را از چشمِ حور	
۴۷۸	صبحِ صادق می‌نماید آفتاب از تابِ اشک شام چون آئینهٔ روشن بود مهتابِ اشک	۹
دانهٔ اشکے برارد از زمیں نخلِ مرام[۷]	خوشهٔ اشکے که دارد خیلِ امت را بکام	
دانهٔ اشک آورد مرغِ اجابت را بدام	فکرِ صائب[۸] از دعاے ماست مقبولِ انام	

۱ اشک سحاب یعنی باران (آصف اللغات)

۲ اشک گرم یعنی اشک غم (آصف اللغات)

۳ اشک کباب رنگ و بو آب گرم کباب می آید (آصف اللغات)

۴ اشک کردن یعنی نوشتن (آصف اللغات)

۵ اشک انار دمان یعنی (رشتن (آصف اللغات) سمن نامے ست سپید رنگ

۶ (فیاض اللغات)

۷ صائب صفا لاے اشک مراد ست

۸ صائب تخلص مے کرد

۴۷۹	شمع روشن شد چو اشک از دیدهٔ بینا فشاند خوشه برداشت امت دانهٔ اینجا فشاند	۱۰
چشم او گهواره و اشک است طفل نازنین طفل اشک او چو از گهواره افتد بر زمین		دایهٔ این شیر خوارے حور فردوس بریں می کشاید دامن آغوش جبریل امیں
۴۸۰	مادر گیتی ببالینش مناغاتے کند کودک ناداں بدست و پا اشاراتے کند	۱۱
چشم بیمارش بود بیمار چشمش را طبیب درد عاشق را علاج اوست در دست رقیب		عاجز از تشخیص عیسے آنه شئی عجیب او نه پرهیز و ز چشم و شاکر حکم نصیب
۴۸۱	شور بائے اشک بهر نرگس بیمار اوست عاشق بیمار او دلدادهٔ تیمار اوست	۱۲
شیشهٔ اشک تو می ریزد مے وحدت بجام خلت این مے نماید حرمت مے را حرام		عاشقت مست الست و از سرورش شاد کام دور جام چشم رهبر دور گردوں را مدام

۱۳

۴۸۲

شیشۂ[۱] ماه است بر هر قطرۂ اشکت فدا
قطرۂ زین شیشۂ اشکت نمی گردد جدا

سبحۂ اشکِ تو دارد از تواتر تارِ اشک
چشمِ ظاهر گرچه بیند جلوۂ انوارِ اشک

دانه های اشکِ تو همچون دُرِ شهوارِ اشک
گوهرِ نایاب می داند مگر اسرارِ اشک

۱۴

۴۸۳

دانه های سبحۂ اشکت نیاید در شمار
از شمارِ او خبر نبود بدست سبحه دار[۱]

نقطۂ اشکِ تو پیدا می کند صد نکته ها
نقطۂ[۲] سودا بدل الفت کند اشکِ ترا

نقطۂ[۳] شک ازهمیں اشکِ تو ننماید مرا
نقطۂ[۴] زرّیں شود بر نقطۂ اشکت فدا

۱۵

۴۸۴

نقطۂ[۱] ورا مقابل کس ندیدم در جهاں
نقطۂ اشکت بود مرکز بدورِ آسماں

بیضۂ اشکِ تو دارد همچو مهرِ آب و تاب
بیضۂ[۲] زر شد ز شرمِ او بمغرب در حجاب

بیضۂ[۳] کافور شد از خجلتِ او آب آب
از ندامت بیضۂ[۴] افلاک استرِ سحاب

۱۶۴

۱ شیشۂ ماه کنایه از آسمان و ذات ماه هم بر سبیل اضافت تشبیهی
۲ سبحه دار کنایه از دعاگو و مطیع
۳ نقطۂ شک باصطلاح موهوم
۴ نقطۂ سودا نقطۂ زنگ
۵ نقطۂ زرّیں کنایه از آفتاب
۶ نقطۂ مقابل کنایه از حریف و همسر
۷ بیضۂ کافور کنایه از نقره (آصف اللغات)
۸ بیضۂ زر کنایه از آفتاب
۹ بیضۂ افلاک استر سحاب (آصف اللغات)

۴۸۵

اشک ایما ئے کند کفارِ بد انجام را
۱۶
کے تواند کس شکستن بیضۂ اسلام را

از حبابِ اشکِ او شرمندہ می گردد حباب
زانکہ این بر سطحِ آب آں در ہوائے بستہ آب

آں پُر است از آب ہمچوں قطرۂ اشکِ سحاب
ویں پُر از محضِ ہوا در لحظہ می گردد خراب

۴۸۶

آں چو صاب پُر کند از آب جوے خویش را
۱۷
ویں زجو خالی بروں آرد سبوے خویش را

قطرۂ اشکش بدامن قطرہ افشاند بسر
پیشِ اشکش قطرۂ زرِ فلک شرمندہ تر

اندک اندک آبِ او خیلے نماید در نظر
قطرہ قطرہ اشکِ او سیلے شود در رہگذر

۴۸۷

قطرہ چوں بگریست کز دریا جدا گشتیم ما
۱۸
خندہ زد دریا بر ویش کے پسر مائیم ما

ابرِ دریا بارِ چشمت آبرو ریزِ سحاب
قطرۂ نیساں شود از قطرۂ اشکِ تو آب

پیشِ اشکت گوہرِ دریا بجلت غرقِ آب
گوہر افشانِ معانی عالیِ عالی جناب

۴۸۸	قطرهٔ اشکِ تو تا از چشمِ تر افتاده است دانهٔ لولوِ صدف را از نظر افتاده است	۱۹
	دلبرم در نقشِ اشکش عکسِ خوبانِ جهان در غمِ عاشق نریزد اشک از چشمِ بتان	این عکسِ صورتے بل سیرتش بر عکسِ شان در غمِ امت زچشمِ دلبرم دریا رواں
۴۸۹	خامه‌ام چوں از مداد سے در غمش پاشیده اشک دستِ آں غمخوارِ امت از رخش برچیده اشک	۲۰
۲۷	**سرمهٔ چشمِ مبارک**	۲۲
	سرمهٔ چشمِ ترا خواہم بہ تصویرے کشید گشتم از نظمِ سخن سنجانِ عالم مستفید	طبعِ روشن را نہ بگذارم کہ گردد ناامید منتخب کردم زصد افکار مضمونِ مفید
۴۹۰	زینتے چشمِ سیاہت داد رنگِ سرمہ را شد زمژگانت عیاں گہاش سنگِ سرمہ را	۱
	خندہ زد آنی کہ نقشِ تو بیابے حاصل است	نقشِ چشمِ سرگیں بالمحاقش کامل است

۱ از نظر افتادن - ذلیل و خوار شدن (بحر عجم)
۲ عکس - یعنی پرتو عکس و عکسی
۳ عکسِ صورت - یعنی تصویر
۴ بر عکس - یعنی برخلاف (آصف اللغات)
۵ مفید - یعنی شاعر
۶ خندہ زدن - کنایہ از ظاہر شدن (بحر عجم)

زانکه در تصویر چشم سرمه سایش داخل است		باز نقشِ سرمه را بستن نه کارِ عاقل است
۴۹۱	(سرمه زا) چشمش نشد منت پذیرِ سرمه داں کثرتِ مژگانِ او را نقشِ روی سرمه داں[۹۱]	۲
گفتم اے مانی نمیدانی که طبعِ موشگاف[۹۲] دقتِ مضمون بحسنِ نظم گیرد انکشاف		در بلاغت می کند پیدا بهر موئے شگاف تا کنند از حسنِ صنعت حرف گیراں اعتراف[۹۳]
۴۹۲	از جوابِ من خجل گشت و بخجلت سرمه[۹۴] خورد حجتِ بارد خلافِ من بکارِ او نخورد[۹۵]	۳
سرگیں چشمِ تو شد تا در نگاهِ او عیاں از ادب استاده میلے درمیانِ او نہاں		میل[۹۶] از حسرت کشد در دیدهٔ خود سرمه داں سرمه دانِ گویا انگشتِ حیرت[۹۷] در دہاں
۴۹۳	میل می گردد فدائے سرگیں مژگانِ تو چشمِ آں دارد که بیند سوے خود میلانِ تو	۴
تا کشید او از تزاکت سرمه دنبالہ[۹۸] دار		ایں عصائے آبنوس آمد مریضے را بکار[۹۹]

۹۱ دواں ۔ اے حاضر از دانستن
۹۲ موشگاف ۔ بمعنی دقیقہ سنج
۹۳ چون بکار معترض میشود
۹۴ سرمہ خوردن بمعنی خجل شدن (از صفت الافات)
۹۵ بکار آمدن بمعنی بکار آمدن
۹۶ میل در دیدہ کشیدن (از صفت افعال)
۹۷ گرد نا بینا کردن (از صفت افعال)
۹۸ انگشت حیرت بدہاں گزیدن (از صفت افعال)
۹۹ سرمہ دنبالہ دار ۔ خط غبار
سرمہ سنا ۔ از صفت افعال
سرمہ دنبالہ دار ۔ خط غبار
سرمہ کشیدن (از صفت افعال)
از چشم بجا نیاز کشیدن (از صفت افعال)
بکار آمدن ۔ مفید تر آمدن
بانتن و بکار خوردن (از صفت افعال)

ناتواں چشمش خموشی می نماید اختیار[1]		حسنِ تو جیبے بہ ایما۔ سرمہ مژگانِ یار	
۴۹۴	سرمہ دانِ او چو بر لب مُہرِ خاموشی[2] زند سرگیں و نبالۂ اولافِ[3] سرگوشی[4] زند		۵
مردمک لیلا و چشمِ نازکِ او محمل است چشمِ او بر آسمان و دل بمجنوں مائل است		دیدہ ام مجنوں نگاہِ من براہِ منزل است وہ چہ تاثیرے[5] کہ میلانش مرا نقشِ دل است	
۴۹۵	می زند پہلو بزلفش سرمہ و نبالہ دار با مہارِ ناقۂ لیلے است مجنوں در قطار		۶
چوں براری میلِ پاکت را ز چشمِ سرمہ سا تہمتِ میل از زبانِ سرمہ داں عینِ خطا		شوید از دل صد غبارِ خاطرش در یک ادا گردِ پاے نیزہ بردار است گوئی در ہوا	
۴۹۶	کے نظر افتد ترا بر خاکِ مشتاقے[6] بدرد سرمہ سات دامانِ مژگاں را ز ند بالا ز گرد		۷
احتیاجِ سرمہ نبود از پے چشمِ حسیں		حیلۂ نبالہ دارِ سرمہ دانِ اوست ایں	

[1] احتیار خودن را بمعنی آزمودن است (در محاورۂ اہل ہند)

[2] مہر بر لب زدن۔ خاموش شدن و خاموش کردن (ع ع)

[3] لاف زدن۔ دعوی باطل

[4] سرگوشی۔ سخن باخفا گفتن

[5] (ع ع)

[6] شتاق۔ شائق۔ صورت دوم (دوست ۱۲) کہ شرسوم (دوست ۱۲) است و ایہام

کثرتِ مژگاں بود تعریف چشمِ سرمگیں		گفت تاثیرم ولا آرے ہمیں است وہمیں	
۴۹۷	حسنِ بالادست تائیدِ خیال تو کند سرمہ در چشمِ سیہ از سایۂ ابرو کند		۸
فکر حاتی شد و ما بر فکرتِ حسرو شمار		فکرِ ما دارد بہ تضمینِ سخن ہا افتخار	
سرمہ داں تا سرمہ حاضر کرد پیشِ چشمِ یار		شد نگاہِ (سرمگیں چشمش) بشبرنگے سوار	
۴۹۸	تا غبارِ بادپایش چشمِ ما را سرمہ داد خاکِ پائے او بچشمِ خسروان منت نہاد		۹
سرمگیں چشمش مگر بر سرمہ دارد برتری		نیست قدرِ صنعتِ ما پیشِ صنعِ داوری	
ہر سفیرے را نباشد رتبۂ پیغمبری		نیست ممکن اے مسیحی با مسیحا ہمسری	
۴۹۹	سرمہ داں را بستے بود بہ آں چشمِ سیاہ زانکہ دارد سرمہ داں با چشمِ او یک میل راہ		۱۰
سرمہ دانِ سرمہ دانِ چشم چوں چشمے کشاد		میلِ مژگاں دید و وصف ہائے او سر بہ باد	

حسرتِ مژگان بانگشتِ ادب آورد یاد		در زمان از میل انگشتے بچشمِ خود نہاد
۵۰۰	گفت پیشِ سرمہ اش نتوان گرفتن آبِ رنگ سرمہ گر پیہم زند از غم سرِ خود را بسنگ	۱۱
تا بچشمم آید نگلگشتِ چمن حسنِ نظر سرمگیں چشمِ سخنگوشش بایمائے اگر		(آنچناں کز خط سوادِ طبع) می تابد بصر می زند چشمے۔ برآید از زباں نظمِ اثر
۵۰۱	نو گلے کز وے بدل باشد الف ہا یادگار نرگسش دارد قلم از سرمہ و نالہ دار	۱۲
گر نمی خواہند آوازے ز دل گردد بلند چوں زبانِ ما نشد از سرمہ چشمِ تو بند		سرمہ چشماں از نگاہِ سرمہ سا مہرے زنند شکریں گفتارِ ما شد بر لبِ شاں زہر خند
۵۰۲	تو تیا (خاموش چشمت) راز باں آور کند طوطیِ چشمت ز مژگانِ تو بال و پر کند	۱۳
دقتِ مضمونِ شعرِ سرمہ ما لا ینحل است		کو نمی دارد نگاہے در خیالش مہمل است

۱۷۰

ساده لوحانِ جہاں گویند محضِ جدول است		می ندانی بر زبانِ میلِ او مستعمل است	
۵۰۳	در بیاضِ حُسنِ چشمت جدولِ او شانِ حُسن می کند مضمونِ او آرایشِ دیوانِ حُسن		۱۴
بر نگاہِ نازکِ دلدارِ من تارے گراں بر دلِ بیمار می باشد شبِ تارے گراں		در نگاہم قدرِ حُسنِ چشمِ او آرے گراں سرمۂ سنگیں بچشمِ نازکش بارے گراں	
۵۰۴	سرمہ را چوں دلبراں در سرمہ دانش ریختند ہفت بار از پردہ ہائے دیدۂ خود بیختند		۱۵
چشم را اہلِ نظر خورشید تاباں گفتہ اند نکتہ سنجانش سخن فہم و سخندانش گفتہ اند		نورِ او را پرتوِ انوارِ یزداں گفتہ اند فکرتش را موشگافِ نظمِ مژگاں گفتہ اند	
۵۰۵	سرمۂ مژگاں سوادش را منوّر می کند قوّتِ ایمائے او را مستحضر می کند		۱۶
در بلاغت چشمِ پُر مژگانست چشمِ سرمگیں		سرمۂ خلقی بحسنِ چشم می باشد ہمیں	

از نگاہ و موے مژگانِ سیاہ اے نازنیں		سرمگیں شد چشمِ من انساں کہ میگوید حزیں	
۵۰۶	گشت روشن چشمِ من چشمِ ترا تا دیدہ ام سرمۂ چشمِ تو باشد توتیاے دیدہ ام		۱۷
خانۂ چشمِ من آباد است از عکسِ نگار سرمگیں چشمِ نگارم حرمت افزاے خمار		مردمک در چشمِ من از قامتِ بالاے یار برنگارت بدرچاچی لعنتِ پروردگار	
۵۰۷	سرمۂ آں نرگسِ میگوں خرابت کردہ است او از ساقی کرامیوں در شرابت کردہ است		۱۸
در صفاتِ سرمۂ او تا زبانم بند شد یارِ من خیلے ز حسنِ مدحتش خرسند شد		شوقِ مدحِ (سرمگیں چشمش) ولا دہ چند شد فکرتِ شوکت بتضمینِ مسدس بند شد	
۵۰۸	یادِ چشمِ سرمہ سائے گوشہ گیرم کردہ است دامِ یک تارِ نگہ گوئی اسیرم کردہ است		۱۹

مانیِ نادان چو نقشِ خامہ بینی کند		طبعِ او بے وجہ و پرداز رنگینی کند	
او باصلاحِ رقم اظہارِ خود بینی کند		ناتواں ہیں در قبولِ رائے من بینی کند	
۵۰۹	من بچشمِ دور بیں برداشتم نقشِ دگر دیدہ باریک بیناں راست مقبولِ نظر		۱
اے ولا انگر چہا باریک بینی کردہ ایم		موے مژگاں را قلم در نقشِ بینی کردہ ایم	
می سزد ما را اگر در نقش بینی کردہ ایم		ما چہ مضمون آفرینی (می نہ بینی) کردہ ایم	
۵۱۰	دستِ ما از خامہ معجز طرازی می کند کز ادب دعوائے اعجازِ مجازی می کند		۲
ہندیاں گویند بیں را ہیں کہ امرِ دیدن است		گفتہ ام حاشا کہ اسمِ مصدر بینیدن است	
ہیں عدیلِ نیش است و یائے نسبت و شن است		اے ولا ایں ماخذِ بینی بہ تحقیقِ من است	
۵۱۱	حسنِ ماخذ در سخن تعریفِ بینی می کند دیدہ ام در نقشِ او باریک بینی می کند		۳

تا بوصفِ حسنِ بینی فکرتِ من شاخ بند[1]		همچو بینی شد زبان از آمدِ مضمونش بند[2]
وز کتب بینی شدم تا از شمائل بهره مند[3]		صورتِ تصویر شد باریک بینی را پسند[4]
۵۱۲	گلرخاں[5] را کاغذِ تصویرِ بینی[6] بند شد از شباکِ او بصیرت دیده را وا چند شد	۴
بینی[7] کوه از عروجِ بینیِ او منفعل	بندِ آبے[8] از کشادِ هر دو نهرش سر بدل	
از نزولِ آبِ[9] بینی لولوِ لالا خجل	وز تنفس‌ها[10] ے او بادِ بهاری[11] مضمحل	
۵۱۳	در بلاغت صاحبِ انفاس می دارد لقب[12] از هوا جویانِ[13] درگاهش خطِ بالاے لب	۵
بینیِ خمدارِ او منقارِ طوطی یافت[14] نام	دارد او زینوجه بر آئینه عارض مقام	
در پسِ آئینه اُستادِ دماغش همکلام	از ستوسر[15] می کند مشقِ سخن آں لاله فام	
۵۱۴	در هوائے سر دمی گردد بگلشن ترزبان[16] کز سخن هایش طراوت می تراود از دهاں	۶

---

۱ تا بوصفِ حسنِ بینی فکرتِ من شاخ بند — همچو بینی شد زبان از آمدِ مضمونش بند

۲ وز کتب بینی شدم تا از شمائل بهره مند — صورتِ تصویر شد باریک بینی را پسند

۳ ۵۱۲ گلرخاں را کاغذِ تصویرِ بینی بند شد — از شباکِ او بصیرت دیده را وا چند شد ۴

۴ بینیِ کوه از عروجِ بینیِ او منفعل — بندِ آبے از کشادِ هر دو نهرش سر بدل

۵ از نزولِ آبِ بینی لولوِ لالا خجل — وز تنفس‌ها ے او بادِ بهاری مضمحل

۶ ۵۱۳ در بلاغت صاحبِ انفاس می دارد لقب — از هوا جویانِ درگاهش خطِ بالاے لب ۵

۷ بینیِ خمدارِ او منقارِ طوطی یافت نام — دارد او زینوجه بر آئینه عارض مقام

۸ در پسِ آئینه اُستادِ دماغش همکلام — از ستوسر می کند مشقِ سخن آں لاله فام

۹ ۵۱۴ در هوائے سر دمی گردد بگلشن ترزبان — کز سخن هایش طراوت می تراود از دهاں ۶

---

۱ تا بوصف حسن بینی فکرت من شاخ بند — تا بتوصیف بینی زیبا فکر من شاخ بند شد

۲ همچو بینی شد زبان از آمد مضمونش بند — همچو بینی شد زبان از آمدن مضمونش بند شد

۳ وز کتب بینی شدم تا از شمائل بهره مند — وز کتاب بینی شدم تا از شمائل بهره مند شد

۴ صورت تصویر شد باریک بینی را پسند — صورت تصویر شد باریک بینی را پسند

۵ ۵۱۲ گلرخاں را کاغذ تصویر بینی بند شد — گلرخاں را کاغذ تصویر بینی بند شد

۶ از شباک او بصیرت دیده را وا چند شد — از شباک او بصیرت دیده را وا چند شد ۴

۷ بینی کوه از عروج بینی او منفعل — بینی کوه از عروج بینی او منفعل

۸ بند آبے از کشاد هر دو نهرش سر بدل — بند آبے از کشاد هر دو نهرش سر بدل

۹ از نزول آب بینی لولو لالا خجل — از نزول آب بینی لولو لالا خجل

۱۰ وز تنفس‌ها ے او باد بهاری مضمحل — وز تنفس‌ها ے او باد بهاری مضمحل

۱۱ ۵۱۳ در بلاغت صاحب انفاس می دارد لقب — در بلاغت صاحب انفاس می دارد لقب ۵

۱۲ از هوا جویان درگاهش خط بالاے لب — از هوا جویان درگاهش خط بالاے لب

۱۳ بینی خمدار او منقار طوطی یافت نام — بینی خمدار او منقار طوطی یافت نام

۱۴ دارد او زینوجه بر آئینه عارض مقام — دارد او زینوجه بر آئینه عارض مقام

۱۵ در پس آئینه اُستاد دماغش همکلام — در پس آئینه اُستاد دماغش همکلام

۱۶ از ستوسر می کند مشق سخن آں لاله فام — از ستوسر می کند مشق سخن آں لاله فام

۱۷ ۵۱۴ در هوائے سر دمی گردد بگلشن ترزبان — در هوائے سر دمی گردد بگلشن ترزبان ۶

۱۸ کز سخن هایش طراوت می تراود از دهاں — کز سخن هایش طراوت می تراود از دهاں

بینیش بنہا و انگشتے[1] بر انگشتِ دراز[2] می نماید ہمچو (انگشتِ[3] تشہد در نماز)		ناخن از بر و لبود تائید تشبیہِ مجاز آسماں ترسد اگر انگشت بردارد نماز
۵۱۵	مثلِ انگشتِ شہادت[4] در سخن اندازِ اوست از مہِ عارض چہ بیں شق القمر[5] اعجازِ اوست	۷
غنچہ بینی[6] چو از بالیدن منحر شگفت خاطرِ گل ہاے گلشن از نسیمِ تر شگفت	از ہواہاے تنفس عارضِ[7] دلبر شگفت در خیابانِ قلندر[8] رایں گلِ[9] دیگر شگفت	
۵۱۶	ہست چوں بینی بگلزارِ بلاغت نو گلے غنچہ نازک بہ بینی خط کشد چوں بلبلے[10]	۸
زیرِ طاقِ ابروِ او بینیش سیمیں ستوں دائما بخشد ہوا زیں رہگذر دل را سکوں	راست ہمچوں نیزہ سوے دماغش رہنموں گہ بیک تحریک آبے از دماغ آرد بروں	
۵۱۷	خارج از تحریکِ منقار ما شود آبِ کثیف وز سکوں[11] پیدا شود در قلب تحریکِ لطیف[12]	۹

۱ بینی بنہا انگشتے
۲ و مقرر فرمودن (از اصف اللغات)
۳ انگشت در نماز بر ہم نہادن
۴ انگشت شہادت
۵ کہ در تشہد بر دارند (از اصف اللغات)
۶ انگشت شہادت
۷ از ارتفاع بر (از اصف اللغات)
۸ انگشت شہادت
۹ ارشاد و انگشت نمودن بچیزے مقرر
۱۰ بینی حقیقی است
۱۱ خلقت عارض بر بینی
۱۲ دوست در ابتدا بینی بر گلشن
۱۳ قلندر شاعر معروف
۱۴ ارشد سیر از دہلی است ۱۲

۱۷۵

۱ این شعر است کہ قاریان بجاے نازک خطاں توقع بر جرس بظہور آید ۱۲
۲ خط بینی کشیدن، اخلد
۳ بر گردن (از بحر جز)
۴ سکوں را از بجا بینی آرد و تکیں قلب است کہ علامت صحت باشد ۱۲
۵ تحریک لطیف، ہماں حرکت نفس اول است ۱۲

آں جبینِ صاف صحنِ مسجدِ اقصائے شام		طاقِ ابرویش رواقِ مسجدِ بیت الحرام	
مردمک پیشِ صفِ مژگانِ او دارد قیام		بینیِ او منبرے خالِ خطیبے را مقام	
۵۱۸	گرچہ باشد منبرِ او نردبانِ عرشِ پاک می گذارد صاحبِ او بینیِ خود را بخاک		۱۰
درّہ بینی بیک دیوارِ او گردد دو نیم		می رود در کوچۂ سر بستہ راہِ مستقیم	
زیں رہِ پاکِ تنفس از مشامِ او شمیم		چوں بروں آید بگلشن می برد او را نسیم	
۵۱۹	انچہ داخل از نفس گردید تائیدِ حیات وانچہ بر می آید از بینی کند تفریحِ ذات		۱۱
کاتبِ قدرت الف را برخ از بینی کشید		گشت ہر وحدت پرست از سرِ وحدت مستفید	
بت پرستاں را نمی بینی بدل خارے خلید		مشرکاں را دیدۂ سالک الف بر سینہ دید	
۵۲۰	زمرۂ وحدت پرستاں ذوقِ حق بینی کشد حلقہ ہا در گوشِ خود زیں حلقہ بینی کشد		۱۲

۱ مسجد اقصیٰ بیت المقدس است
۲ بیت الحرام مکہ است (غیاث اللغات)
۳ صیقلی۔ منجر را گویند (آصف اللغات)
۴ سر بستہ آنچہ متعلق دوشوار باشد (بحر مجیط) و بقول صاحبین

۵ بجز نقطہ ہائے کہ بر حرف ب و ت و ث و ن و ی است
۶ بجز الف کہ بر سینہ کردہ (آصف اللغات)
۷ بجز الف کہ بر گوش کشیدہ (مطلع انوار)
۸ حلقہ بینی کہ بالائے درہ و معنی

دیدہ بائین و ابروے تو راے خامہ ام		خواست بگذشتن ازیں رہ تا سر اوشد قلم	
تا کلک من گرفتہ چوں در نقش بینی تیز دم		یافت نقش بینی خمار ترحسن رقم	
۵۲۱	بینیست چوں جبین خمارے بہ تصویرے گرفت		۱۳
	کاتبی گوید سر آں رہ بشمشیرے گرفت		
نرگس چشمش چو در آئینہ بیند یار من		دارد او از بینش انگشت حیرت در دہن	
دیدہ حیران شد و آئینہ را صحن چمن		منفذ باد صبا در غنچہ از یاسمن	
۵۲۲	بینی او شاخ نرگس می نماید در بہار		۱۴
	بر سر شاخے دو نرگس ہر یکے دنبالہ دار		
خوشنویست آمد قلم آں کاتب تقدیر را		در کتابی چہرہ زابر و جاودہ تحریر را	
از خطا عارض نگارد مصحف و تفسیر را		گردہ بردارد بلوح عارضش تصویر را	
۵۲۳	جبہ آں خامہ بینی کہ ایں تصویر اوست		۱۵
	بر جبیں ہا سر نوشت بخت تا تحریر اوست		

۱ قلم نوشتن بریدہ شدن

۲ (ذوق تحریر)

۳ تیز دم بودن کنایہ از تیز نوشتن

۴ نقاش ارسلان بیگ (ذوق تحریر)

۵ نقاش ارسلان بیگ شاگرد آقا رضا

۶ کاتبی شاگرد مولانا علی (ذوق تحریر)

۱۷۷

۵ گردہ دادن شیر بعنی خاکستر نرم کہ بر آں تصویر (بہار عجم بذیل گردہ)

۶ سر نوشت بمعنی ازل و تقدیر و خط پیشانی (بہار عجم)

بینیِ او شعلۂ از روے آتشبار[1] او		یا بود موجِ بلند از چشمۂ انوار او	
آب[2] و آتش را بہم صلحے دہد رخسار او		ہر یکے را بہرۂ حاصل ز نور و نار او	
۵۲۴	شعلۂ نارش بسوزد خرمنِ کفار را چہرہ از نورش فروزد امتِ دیندار را		۱۶
خامۂ من نقشِ بینی[3] بست خیلے تابناک		خط بہ بینی[4] می کشد مانی بعینِ انہماک	
یارِ من بکشاد بر تمثالِ بینی چشمِ پاک		من بعرضِ شکر افگندم سرِ خود را بخاک	
۵۲۵	گفت خیلے دور بینی[5] را ولا بردی بکار[6] گفتمش کلکم بریں باریک[7] بینی ہا نثار		۱۷

۲۹	عارضِ مبارک	۲۴

نقشِ خارش[8] کشم در اولِ فصلِ بہار		زانکہ یارِ من گل اندام است و گلرو و گلعذار	
رنگِ گلہاے چمن بہرِ مداد آید بکار		از رگِ گل[9] مو قلم سازم بہ نقشِ این نگار	
۵۲۶	کاغذ و اوراقِ گل[10] بایستہ تحریر را دست		۱

---

[1] آتشبار یعنی زرد آتش دار و سرخ

[2] آب و آتش (از صفت الاضداد)

[3] نقش بستن، تصویر کشیدن (از صفت الاضداد) اجتماع اضداد کردن

[4] بینی (بہار عجم)

[5] بینی، بمعنی صاحب بینی، صاحب فراست (صاحب بہار عجم) بر لفظ دوربین تانیث ۱۲

[6] بکار بردن، بعمل آوردن (از بہار عجم)

[7] باریک بینی، با سامان نظر گاشتن (صاحب بہار عجم) ذکر باریک

[8] خط بینی کشیدن، انجلا (بہار عجم) نقش خارش کردن (از بہار عجم)

[9] رگ گل، گلبرگ

[10] اوراق گل، برگ گل

	دیدۂ بلبل ولا آئینۂ تصویر اوست		
دارد او چوں شمعِ بزم افروز تاباں پیکرے		در نگاہِ دوربینِ من درخشاں اخترے	
ہیأت آگاہ بلقب کردند شاہِ[1] خاورے		نورِ رخسارش عرض خورشیدِ عارض جوہرے	
۵۲۷	گردواجرامِ[2] فلک پیدا شود در یک نظر		۲
	بیتواں گفتن ثنا آنِ[3] سعدِ ناہید و قمر		
از خطِ عارض عیاں شد صفوۂ رخسارِ یار		جدولِ مشکیں ہویں باشد باطرافِ غدار	
سورتِ والشمسِ او از نورِ عارض آشکار		فکرتِ من حافظِ ایں مصحفِ پروردگار	
۵۲۸	زانفِ او شانِ[4] نزول و نظمِ من تفسیرِ پاک		۳
	جامعِ قرآن او صورت گرِ تصویرِ پاک		
چوں شود نقشِ نگاہِ گرمِ یارم بے نقاب		از گلِ تصویرِ عارض می چکد پیہم گلاب	
زیں گلابش سر بگرد و آتشِ خشم و عتاب		اے ولا برعکس ایں یارِ جلال[5] از التہاب	
۵۲۹	بیش میسوزد نقابِ او دلِ دیوانہ را		۴

[1] شاہ خاور کنایہ از آفتاب۔

[2] اجرامِ فلک کنایہ از ستارگان۔

[3] آن جمع شدن در ضمائر الغات

[4] شانِ نزول بمعنی آیہ قرآن در وقت اطلاع حضرت بر نزول وی ۱۲

[5] جلال شاعر سے عروف شہر سوم اردو ست ۱۲

(غیاث اللغات)

می زند خانوسس دامن آتشِ پروانه را

چہرۂ او گلشن و عارض گلِ بے خار شد	بلبلِ آمل فدا سے ہایں گلِ رخسار شد	
ہر گلے رنگیں کہ شد از عکسِ ایں گلزار شد	از غوان شد یاسمن شد لالہ شد گلنار شد	
۵۳۰	سعدیا کلکت بمدحِ او گلستانے نوشت گفت مت[۱] مر خدائے را کہ ہستم در بہشت	۵
از نزاکت ہائے تصویرش مپرس از ہایمن	مانیا لطفِ معانی را چہ دانی در سخن	
چشم بر رخسارِ او دیدم عروسانِ[۲] چمن	موشگافی ہائے شوکت[۳] زینتِ تضمینِ من	
۵۳۱	شد رگِ گل جاے موا نیجا بنوکِ خامہ ام مدحتِ رخسارِ گلفام[۴] است زیبِ نامہ ام	۶
یادِ عارض در دل است و در نظر گلزارِ او	چشم دارد بر دو عارض دیدۂ بیمار[۵] او	
قطرہ ہائے اشک ریزد چشمِ دریا بارِ او	بر زبانِ تضمینِ مضمونیست از رخسارِ او	
۵۳۲	چوں لبب آمد بیادِ عارضِ او نالہ ام	۷

۱۸۰

۱ قبل آں لقب طالب علی کہ
کشور دوم از دست ۱۲
۲ گشت مرضات را عزوجل
عبارت آغاز دیباچہ گلستان ۱۲
۳ عروسان باغ گلہا ۱۲ ج
دوعروسان چمن خط ۱۲
۴ موشگافی یعنی باریک بینی
دانائی کار ۱۲ ج ع بنزل موشگافی
۵ خوشہ کہ بخارسی انار میگویند
مورد آں شوخ سرو سہی را نیز
۶ گلفام سرخ و سفید را گویند ۱۲
۷ از بیمار عاشق را دوست ۱۲

	شد گلِ خورشید شوکت غنچۂ تبخالہ ام		
پیشِ عارض گل بخجلت آنچناں می ریزد آب		در چمن جوے گلاب و گل بروے او حباب	
چوں عرق ریزد حزیں رخسارِ گرمش در عتاب		یاسمن گردد گل و از گل برون آید گلاب	
۵۳۳	گلعذارِ ما چو گلگشت چمن آغاز کرد		۸
	رنگ از رخسارِ گل مانند بو پرواز کرد		
محفل از شمعِ همیں رخسارِ رنگیں روشن است		خلوت از رخسارِ او چوں شمعِ بالیں روشن است	
چوں دماغِ من ز انوارِ مضامیں روشن است		اے ولا فکرِ علی از حسنِ تضمیں روشن است	
۵۳۴	تا زد آتش در آب از عکسِ این رخسارہا		۹
	شمع روشن کرد در اندامِ ماہی خارہا		
چوں نسیم از عارضش بوئے بہ گلشن می برد		گل چو شید اے رخِ رنگیں گریباں می درد	
چوں بگلگشتِ چمن گل عارضِ او بنگرد		در تماشا رنگِ او مانندِ بلبل می پرد	
۵۳۵	گل چناں از خجلتِ رخسارِ نازک ریزد آب		۱۰

---

۱ شرکت نجاری شاہ صفی

۲ شوستر مال اوست

۳ حزیں اصفہانی شاعر است

۴ مرون کہ مصنف باہم از اوست

۵ گلگشت مصنف فخری کہ است

۶ بہ ایں رنگ در حاشیہ چہار

۱۸۱

۷ (بخ ہ) و پرواز کردن رنگ گلہا

۸ علی خراسانی شاعر

مردن و موسوم از اوست

۹ آتش در آب زدن کار

ناممکن کردن (مصنف اللغات)

۱۰ بہ ایں رنگ در حاشیہ چہار

عارض مبارک

۵۳۶ می شود در صحنِ گلشن آبیاری از گلاب — ۱۱

رنگ و بوے عارضت در بوستان همچون گل است — موجِ خیزِ گل چمن آراے زلفِ سنبل است
شهرتِ رخسار موجِ نغمهٔ از بلبل است — حسنِ مضمونے ز فکرِ عندلیبِ آمل است

۵۳۶ اوجِ فکرم می کشد تصویرِ رخسارِ ترا — ۱۱
همچو بوے گل مگر موجے است در بحرِ صبا

تا ازان روے عرقناکے نظر دادیم آب — در نگه داریم از فکرِ علی لطفِ نقاب
این لطافت برگِ گل را کے بود در آفتاب — می چکاند گرمیِ خور از گلِ رویش گلاب

۵۳۷ شد نقابِ عارضت وجهِ عرق بر روے تو — ۱۲
ور گلاب افشانیِ خورشید آید بوے تو

در تجلی عارضِ او همچو شمعِ ایمن است — کز تجلاے رخِ او طورِ موسی روشن است
نورِ یزدانی بروے عارضش عکس افگن است — نقشِ نورِ حق کشیدن اے ولا کارِ من است

۵۳۸ جلوه از نقشِ رخِ عارض تجلی می کند — ۱۳

۱۸۲

۵ نظر آب دادن، بمعنی خنک کردن چشم را با تماشا کردن روی و بدن چیز خوب (ج ع)
۵ علی خراسانی، شاعر معروف که تخلص معنوش در شعر دهم و سوم کرده ایم ۱۲
۵ شمع ایمن، نفخ ۵۲ و نفخ ۵۳ اشاره بموسی علیه السلام در وادی ایمن
۵ تا زیاری یعنی آبرسانی نباشد
۵ موج خیز (ج ع) شاید از دریا
۵ زلف سنبل، سنبل باشد (ج ع)
۵ بلبل آمل لقب طالب آملی با اضافت تشبیهی ۱۲
۵ شاعر بسیار معروف در قرن دوم و سوم هجری

	دستِ من از خامۂ قدرت تعلّی می کند	
نیست گلچیں را بگلہاے رخِ او دسترس در مشامِ جاں سد بوے گلش در نفس	دانش را بس بود عکسش اگر باشد ہوس حسابا[1] تضمینِ مضمونت چنیں نمود کس	
۵۳۹	از عرق چوں عارضِ یارم گل افشاں میشود دستِ گلچینش نگارِ خارِ مژگاں میشود	۱۴
گفتہ اند اختر شناسان عارضِ او را قمر مہر وسہ بر مطلعِ رخسار ہا شد جلوہ گر	مہوشاں را جرمِ خورشیدے نماید در نظر[2] انور[3] می گفت ایں شب افروزست و آں روز سحر	
۵۴۰	ماہِ من ہر گہ عرق از روے آتشناک ریخت آبروے چشمۂ خورشید[4] را بر خاک ریخت	۱۵
عارضِ چوں آفتابت گر شود گرمِ عتاب گر بروے روشنت می افگند زلفت نقاب	آتشِ[5] خورشید از شرم وندامت گردد آب[6] بے تامل خلق می گوید کہ بگرفت[7] آفتاب	
۵۴۱	گر رخِ مہرِ فلک محتاجِ رخسارِ تو نیست	۱۶

[1] حسابا (اصف اللغات)
[2] نماید در نظر (اصف اللغات)
[3] انور (اصف اللغات)
[4] خورشید (اصف اللغات)
[5] آتش (اصف اللغات)
[6] آب (اصف اللغات)
[7] بگرفت (اصف اللغات)

	پرسم از خورشید توجیہہ حکایاتش کہ چیست	
عارضت تابان بود پیوستہ دلیل و نہار		دلبرانِ ماہ رو از نورِ عارض شرمسار
گر نگِ رخسارت نباشد ہیچ پایندِ بہار		عندلیبانِ چمن بر عارضِ نگین نثار
۵۴۲	عارضت را ماہ گفتم مہ چنیں روئے نداشت بو کہ گل باشد ولیکن گل چنیں بوئے نداشت	۱۷
یارِ گلرخسارِ ما را در صباحت شہرہ		ایں تنِ دلدارِ ما را در نزاکت شہرہ
(شکریں گفتارِ) ما را در صداقت شہرہ		گفت بیدلؔ یارِ ما را در ملاحت شہرہ
۵۴۳	روئے گندم گوں جوئے نگذاشت از عقل و ہوش از کجا پیدا شد ایں گندم نمائے جو فروش	۱۸
یارِ من بر عارضش ہرگز نمیدارد نقاب		نورِ حسنش خیرہ سازد چشم را چوں آفتاب
شام در سیرِ چمن گشتم بمقصد کامیاب		اشہبِ یارم خرامان بود و دستم بر رکاب
۵۴۴	چوں نگاہِ من بروئے عارضِ یارم فتاد	۱۹

	دیدم آں حسنے کہ کار از دل دل از کارم فتاد		
عارضش چوں مہر تاباں تاب دیدارش مرا		صد فروغ جان و دل از حسن انوارش مرا	
چشم دل روشن کند انوار رخسارش مرا		از رقی روشن خیال و لطف اشعارش مرا	
۵۴۵	گفت یارم (روز ہائے من چہ آوردی بیار)		۲۰
	گفتم اورا (تاب دیدارت) بامید نثار		
عارضت از مہر و مہ فائق بود در آب تاب		لالہ را داغے بدل از عارضت گاہ عتاب	
از خیال عارضت آئینہ حیراں در نقاب		فکر تم معراج فکر جامی غفراں مآب	
۵۴۶	عارض است ایں یا قمر یا لالۂ حمر است ایں		۲۱
	یا شعاع شمس یا آئینۂ دلہا ست ایں		
پیش رخسارش مہ کامل شب چوں ماہ روز		روز از تاب رخش خورشید را در سینہ سوز	
روز و شب از بے نقابی یار من عالم فروز		آسماں قدر فروغش را نمی داند ہنوز	
۵۴۷	بر زند چوں ماہ من از عارض روشن نقاب		۲۲

ملہ انتاروں از پنجہ بر روش دل
ملہ انتاروں از پنجہ بر روش دل
ملہ تاب بمعنی طاقت و توانائی
ملہ زرقی ہروی شاعر
ملہ مولد شاعر سوم مال اوست ۱۲
ملہ لالہ جامی شاعر سوم مولد
اشر سوم مال اوست ۱۲
ملہ او در روز بیضا طلوع نور ۱۲
ملہ بر زدن برقع بر روی نشستن
و در کردن برقع (آصف اللغات)

	بر در و بامش فتد چوں سایہ ہر دم آفتاب		
چوں بگلگشت[1] چمن بشنید آفتاب گلبدن		ہر گلے را چوں گلِ خورشید دیدم در چمن	
گل ز عکسِ عارضِ او می نماید یاسمن		بشگفد چوں گل دلِ شوکت[2] از ین تضمین من	
۵۴۸	در گلستاں چوں کشاید پردہ از رخسارِ خویش می رود در دامنِ گلچیں گل از گلزارِ خویش		۲۳
از غمِ ناکامیِ خود شمعِ خاور شرمسار		شمعِ محفل بر فروغِ عارضش گردد نثار	
جانِ من قربانِ وے و شبنش پروانہ وار		از فروغِ اوست طبعِ روشنم مضمون نگار	
۵۴۹	شمع گر لافے زند با عارضِ جاں پرورش می کشد پروانہ تیغ از بالِ تیزش بر سرش		۲۴
عارضِ او در صفا آئینہ را حیراں کند		خود نما[3] آئینہ خود را بر رخش قرباں کند	
عکسِ او در قالبِ آئینہ نقشِ جاں کند		جوہرِ طبعم جلاے فکرتِ سلماں[4] کند	
۵۵۰	او گر از آئینۂ عارض براندازد نقاب		۲۵

[1] گلگشت بمعنی سیر چمن و بستان
[2] شوکت بخاری شاعر کشمیر سوم از دست ۱۲
[3] خود نما صفت آئینہ باشد (اصف اللغات بذیل آئینہ)
[4] سلماں ساوجی شاعر صورت کشمیر سوم از دست ۱۲

	از تحیر لشپیت بر دیوار ماند آفتاب	
هر دو رخسارِ ترا گوید بلاغت مهر و ماه	دیده ام این هر دو را بر عارضت شام و پگاه	
گرچه این تشبیه روشن چشم را پیشِ نگاه	لیک دیدم فکرِ بینش[1] را بلاغت عذر خواه	
۵۵۱	تابِ عارض در خور و آبِ رخت در ماه نیست زانکه آب و تابِ آنها گاه هست و گاه نیست	۲۶
در چمن روے گلِ خورشید دائم سوے او	عکس گیرد مهر از رخسارهٔ دلجوے او	
از حرارت هیچگه پژمرده نشود روے او	چشمهٔ[2] خور گیرد آب از عارضِ خوشبوے او	
۵۵۲	می چکد هر لحظه از روے عرق تا کش گلاب کس نه بیند اے حزین[3] شبنم چکد از آفتاب	۲۷
صبح در سیرِ چمن دیدم گلِ[4] بے خار را	منفعل می کرد بوے او گل و گلزار را	
آتشے[5] زد سرخیِ عارض رخِ گلنار را	رنگ و بو بخشد هلالی[6] مدحتِ رخسار را	
۵۵۳	این نه شبنم بود ریزان وقتِ صبح از روے گل	۲۸

[1] بینش شاعر صورت
[2] چشمهٔ خور گیرد آب از عارض خوشبوے او
[3] اے حزین شاعر سوم از دست ۱۲
[4] گل بیخار سیکی از اوزان غزل
[5] آتش زدن بر چیزے یا بمعنی سوختن (اصفهان اللغات)
[6] هلالی شاعر سلسوم از دست ۱۲

	قطرہ ہائے انفعال است ایں کہ دارد بوئے گل	
در نزولِ وحی دیدم بر دلش بارے نہاں تا عرق از صفحۂ رخسارِ تاباں شد رواں	تابِ او چوں آفتاب از عارضش مے شد عیاں زیں عمل از خاطرش مے شد سبک بارِ گراں	
۵۵۴	عارضِ او چوں بتابے قطرہ باری می کند آب از سرچشمۂ خورشید جاری می کند	۲۹
یارِ من بر روے پاکِ او نمی دارد نقاب می دہد ہر تشنہ دیدارِ یارم چشمِ آب	پردۂ حسنش نقابِ اوست مثلِ آفتاب صائبؔ از دیدارِ یارش مے تواں سیراب	
۵۵۵	تا ز روے او نقابِ آتشیں برداشت چوں سمندر غوطہ در دریاے آتش خوردہ است	۳۰
ماخذِ رخسارِ مہرویاں رخِ ایں دلبر است خطِّ او مشقی ازیں مصدر بروے او نوشتہ است	از رخِ خورشید ہر چیزِ روشن مصدر است گفت جویا رتبۂ عارض ازیں بالاتر است	
۵۵۶	کردہ ام تحقیق از شمس اللغاتِ روے او	۳۱

۵۵۴ چشمۂ خور، آفتاب (بہ جیم) و چشمۂ خورشید شد ۱۲

۵۵۴ چشم آب دادن، تماشا کردن و دیدن شے (غیاث بہ جیم)

۵۵۴ صائب مضامین شاعر سوختن (شعر سوختن مال اوست ۱۲، از رخش است و استعانش ز زمان)

۵۵۵ نقطۂ اول از خصوصیات شاعر

۵۵۵ جزو شاعر مال اوست ۱۲

	مهر شد مضمونِ لفظِ عارضِ دلجوے او	
حسنِ رخسارِ تو دارد آبِ[۵۱] و آتش را بهم		جامعِ اضداد گویندش بلیغانِ عجم
قطره افشانِ[۵۲] عارضت ریزد گلابے دمبدم		در چمن فکرِ زلالی[۵۳] گویدش ابرِ کرم
۵۵۷	نے گلابست ایں کہ از رخسارِ مہوش می چکد تا نسوزد عالمے۔ آبے[۵۴] بر آتش می چکد	۳۲
شمعِ عارض از فروغش بزم را پر نور کرد		عکسِ او بر اعترافش ماه را مجبور کرد
نورِ رخسارش ولا[۵۵] دعوائے شمعِ طور کرد		انوری[۵۶] را مدحِ نورش در جہاں مشہور کرد
۵۵۸	آفتاب افروزِ من چوں پردہ[۵۷] از رخ بر گرفت مشعلِ خورشید از شمعِ جمالش در[۵۸] گرفت	۳۳
دارد از شق[۵۹] القمر ہر دم دلِ خورشید بیم		داند اعجازِ سخن رخسار را ماہِ دو نیم
نورِ عارض افروغِ طور می گوید کلیم[۶۰]		من بصد دانش سبق بُردم ز مضمونِ سلیم[۶۱]
۵۵۹	شاعراں گفتند عارض را چہاں خورشید و ماه	۳۴

۱۸۹

۵۱ از روئے آتش (۲ بحر ہم) ۱۲ ہمتمال در گرفتن شعل۔ معنی روشن شدن آں از ہمیں شعر انوری ثابت ۱۲

۵۲ شق القمر معجزہ ایست صورت کردن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باشارہ انگشت شہادت ماہ را دو نیم کردن ۱۲

۵۳ از علیم موسیٰ علیہ السلام

۵۴ سلیم شاعر صورت ۱۲

۵۵ ولا دعوائے شمع طور کرد ۱۲

۵۶ انوری شاعر صورت ۱۲

۵۷ برگرفتن پردہ از رخ برداشتن و در کردن نقاب (از صفۃ الصفات)

۵۸ در گرفتن آتش ۲ بحر ہم

۵۹ شق القمر ۱۲

۶۰ از علیم موسیٰ علیہ السلام

۶۱ سلیم شاعر صورت ۱۲

---

۵۱ آب و آتش بقبول آصف اتفاق دارد معنی تحقیق کنایہ

۵۲ قطرہ افشاں ۱۲

۵۳ زلالی شاعر صورت ۱۲

۵۴ آبے بر آتش زدن دروغ و لاف (از صفۃ الصفات)

۵۵ دعوائے شمع طور کرد ۱۲

	مصحفِ رو را غلط خواندن بمذہب شد گناہ		
	دلبرِ من چوں بر اوجِ بام گردد جلوہ گر		عارضش را از نزاکت نیست تابِ یک نظر
	قطرہ ہائے آبِ عارض ریخت چون لولوئے تر		فکرِ تم شد در بلاغت از حقیقت بہرہ ور
۵۶۰	خوے کہ از رخسارِ او ہمچوں نزاکت می چکد آنچناں کز عارضِ فکرم بلاغت می چکد		۳۵
	از چہ نماید ولا رخسارِ او در آئینہ		بل برخسارش نماید ہمچو جوہر آئینہ
	نیست در حسنِ صفا با او برابر آئینہ		نسبتِ تشبیہ می دارد با و ہر آئینہ
۵۶۱	چشم چوں بکشاد بر آئینۂ رخسارِ او پشت بر دیوار ماند آئینہ از دیدارِ او		۳۶
	عارضِ گلرنگِ او چوں از نقاب آید بروں		غنچہ نہ پسند و گلِ خود از حجاب آید بروں
	قطرہ ہائے خوے چو از عارض بتاب آید بروں		از ندامت گل نمی خواہد گلاب آید بروں
۵۶۲	فکرِ رنگیں کرد چوں در حسنِ عارض کار ہا		۳۷

۱۹۰

ف جوہر آئینہ وہ آب کہ در آئینہ قیم ظاہر می شد و زنگ آئینہ را زائل می گردانید ۱۲

ف ہر آئینہ بقول برہان، یعنی لابد و بے شک صاحب غیاث اللغات صراحت کند کہ بفتح اول و سکون دوم و الف ممدودہ صحیح باشد ۱۲

ف پشت بر دیوار ماندن جزو ادا (از صفت الفات)

	آبِ[1] در رنگے در سخن افتاد زیں رخسارہا	
برگرفتن[2] دیدہ زیں رخسارِ نازک شد محال		ہمتِ فکرم جدا کرداست چشم از جمال
گفت بہزادم بنقشِ عارضش کردی کمال		آفریں بر ہمتت اے شاعرِ شیریں مقال
۵۶۳	ہمچو زنبورِ عسل چشمت گلِ عارض مکید نقشِ حسنِ[3] شکری بر لوحِ شانِ خود کشید.	۳۸
نقشِ رخسارش بحمد اللہ کشیدم آنچناں		کز نگاہِ پاک آثارِ مسرت شد عیاں
گفت جبریلِ امیں کاے نقشبندِ نکتہ داں[4]		می نہند ایں نقش را بر چشمِ حورانِ جناں
۵۶۴	دستِ تو بوسم کہ در تصویرِ کارے کردہ نقلِ پاکِ مصحفِ پروردگارے کردہ	۳۹

۳۰ خطِ عارضِ مبارک ۲۵

نقشِ پاکِ خط بلوحِ عارضِ یوسف کشم	زلفِ لیلےٰ را بدست آرم بجاے موقلم
وز سوادِ چشمِ خود مشکیں مداد آرم بہم	تا فتد چشمم بروے حسنِ خط گاہِ رقم

[1] آب ۔ رونق، شان، عزت (آصف اللغات)

[2] برگرفتن ۔ بیرون آمدن، ظاہر شدن (آصف اللغات)

[3] حسن ۔ نیکی، خوبی، عمدگی (آصف اللغات)

[4] نکتہ داں ۔ نکتہ سنج، نکتہ فہم، نکتہ رس (آصف اللغات)

خطا عارض مبارک

۵۶۵ بر خطِ خوباں کشم خط[۵۱] زیں خطِ رخسارِ یار
تا بایں نقشم دہد خط[۵۲] مانیِ صورت[۵۳] نگار ۱

۵۶۶ خامۂ قدرت مصنف ہم مفسر در کتاب
صانع بیچوں مصور ہم معبر بہر خواب ۲

۵۶۷ عارضِ او خط[۵۴] برآورد و ثبوتِ حسن داد
سبزۂ گلشن شہ[۵۵] خوبرخطِ فرماں نہاد ۳

۵۶۵ اے خطت دیباچۂ تحریرِ ریشِ پاکِ تست
مصحفِ رخسار را تفسیرِ ریشِ پاکِ تست
خطِ عارض گردۂ تصویرِ ریشِ پاکِ تست
خوابِ خطِ را منطبق تعبیرِ ریشِ پاکِ تست

۵۶۶ عارضِ گلفامِ یارم حسنِ خطِ عنبریں
می نماید از عقیقِ خود نسبت برنگیں
تا خطِ رخسارِ یارم دید ہر چشمِ حسیں
می کشد از انفعالش خط[۵۶] ز مژگان بر زمیں

۵۶۷ بیعِ آتشبارِ او با سرمگیں دمبالۂ
شعلۂ رخسار در گلشن برنگِ لالۂ
آں خطِ شبرنگ۔ دودِ شعلۂ جوالۂ[۵۷]
بر فلک گر عارضش ماہے خطِ او ہالۂ

۵۱ خطِ رخسار یار کشیدن محو و مرتفع شدن۔
۵۲ (ہجم) آن آن دلفریب پیدا شدن۔
۵۳ خط غلاف چرم داون (ہجم) (ہجم)
۵۴ صورت نگار۔ کنایہ از معشوق
۵۵ (ہجم) خطِ ریش کشیدن۔ نمودار
۵۶ دانه دانه بر آوردن۔ محفوظ شدن
چون سبزه دمیدن آشکار کردن بخت بد
اثبات دعوی (ہجم)
۵۷ ہم۔ خط نهادن اطاعت
کردن (ہجم) (ہجم)
۵۸ تخ آتشبار۔ استعاره
چرم است ۱۲
۵۹ شعله جوالۂ۔ یعنی شعله کرده

بگرد لب سیاه گرد دانه دانه بر خط آن
چنان که گرد سبزه بر دور چمن شکل با
(نسیم الاسلام)

۵۶۸

از خطِ رخسار شد صائبؔ رخش عنبر نقاب
خوبیِ ماهِ فلک از ہالہ شد پا در رکاب ۴

حفظِ مصحف می کند تقویتِ علمِ ادب
یافتم این نکتہ را از نکتہ سنجانِ عرب

حافظِ قرآنِ عارض گشتم از افضالِ رب
دور را واز دورِ خط ہموارہ سازم زیرِ لب

۵۶۹

حرف حرفِ آن خطِ رخسار می دارم بیاد
کردہ ام حاصل بحفظِ مصحفِ رویش سواد ۵

آتشِ بے دودِ عارض دودِ خط پیدا کند
ایں دخاں مانندِ ابرے آب در آتش زند

وز دخانِ سربلندش رنگِ عارض می کند
گرچہ حکمت دودِ خط را از آبِ عارض می کند

۵۷۰

آتشِ عارض نسوزد خطِ ہمچوں عود را
زانکہ بر رخسار خود پیدا کند ایں دود را ۶

از خطِ سبزش بہارِ حسنِ سبزانِ چمن
در قباے سبز باشد طوطیِ رنگیں سخن

سبز پوشانِ فلک را عکسِ خط ملبوسِ تن
(سبزہ نگگلوں) القب زیں وجہ دارد یاسمن

۵۷۱	سبزۂ نورستہ خط بر عذارِ چوں گلے طوطیِ رنگیں سخن در آشیانِ بلبلے	۷
نیست مشکل عشقِ محبوبے کہ باشد پاکباز از حقیقت بے خبر دلدادۂ عشقِ مجاز		ہمچو دلدارم کہ با ناز و ادا دارد نیاز چوں فراہانی شود از یارِ خود مضموں طراز
۵۷۲	نیست آساں عشق با خوبانِ نوخط داشتن تختۂ مشقِ عتاب و ناز می باید شدن	۸
قدرِ خوباں از خطِ عارض دوبالا می شود از خطِ یارم دلِ گم گشتہ پیدا می شود		حرف حرفِ ما و تماشاگاہِ دلہا می شود فکرِ جامیؔ ماخذِ عشقِ زلیخا می شود
۵۷۳	از نزولِ کاروانِ خط بمنزل گاہِ حسن یوسفِ گم گشتہ می آید بروں از چاہِ حسن	۹
خامۂ قدرت بود بر لوحِ عارض خط نگار سادہ لوحاں را چہ باشد قدرِ ایں خطِ غبار		حسنِ مشقِ چاردہ سالست خطش بر عذار قدرِ خطِ عارضش داند علیؔ سبزوار

۱ ابوالحسن فراہانی۔ شاعر معروف کرشمہ سوم از دست ۱۲

۲ ملا جامی۔ شاعر معروف کرشمہ سوم مال از دست ۱۲

۳ سادہ دل (یعنی احمق و نادان) (کرشمہ ۴)

۴ علی سبزواری۔ شاعر معروف کرشمہ سوم از دست ۱۲

۱۹۱۴

۱ خطِ ریحان خام خطِ عارض

۲ در وصفِ خوش نمودنِ خطِ عارض

۳ آمدنِ بیست و چهل شدن

۴ بیست افتادن یعنی

۵ پنهان شدنِ خطِ عارض

۶ ایامِ اصفهان

۷ صائب اصفهانی

۵۷۴

اینکه بر عارض فتادش خطِ ریحان بدست
بهرِ تسخیرِ دو عالم کرده فرمانے بدست

۱۰

۵۷۵

می تراشد خطِ نگارت اے ہلالی هر پگاه
عارضش از جورِ او با یارِ ما جوید پناه

حسن را خواهد بضربِ تیغِ خود دارد نگاه
خانهٔ ظالم باندک فرصتے گردد تباه

۵۷۵

لشکرِ خط را شکستن نیست آسان زینهار
کارِ انسان نیست اصلاحِ خطِ پروردگار

۱۱

۵۷۶

موبمو دلداده خطِ عاشقانِ پاکباز
در عجم برعکسِ این دانند خط را دلگداز

سر بسر در انتظارِ خطِ حسینانِ حجاز
بر خطِ محبوبِ خود دارا بود صد فخر و ناز

۵۷۶

یارت ایما صاحبِ خط از چه میدانی غلط
این سوادِ تو که خطِ یار میخوانی غلط

۱۲

یارِ من اصلاحِ خط هرگز نمیدارد پسند
دلبرِ صائب نمی خواهد خطش گردد بلند

امتِ او شد بحسنِ سنتِ او بهره مند
او دهد هر دم بیارِ سبز خطِ خویش پند

۱۹۵

۵۷۷	خطِ سبز از صفحهٔ عارض ستردن خوب نیست آیهٔ رحمت بآبِ تیغ شستن خوب نیست	۱۳

آن خطِ مشکیں سرِ آئینهٔ رخسارِ یار از خطش چوں جوہر نمایاں گردید مرآتِ عذار	می نماید موبمو بر صفحہ اش خطِ غبار[۱] جوہرِ او می کند آئینہ اش را آبدار

۵۷۸	خط غبارِ عارض و عارض جلاے آئینہ از غبارے می شود دائم صفاے آئینہ	۱۴

آتشیں رخسارِ یارم معبدِ آتش پرست دودِ خطش را بہ مضمونِ بلند ایجاد بست	نکتہ سنجِ فرس وارد عود[۲] سوزے را بدست پستیِ فکرش بتضمینِ[۳] قدِ صائب[۴] شکست

۵۷۹	پاے رفتن نیست دودِ آتشِ رخسار را شد خطِ عنبر فشاں رخسارِ روے یار را	۱۵

عارضِ تو آفتابے در گلستانِ جلوہ گر فکرِ استادیست بالاتر ازیں پیشِ نظر	خطِ مشکیں سنبلِ نورستہ بر رخسارِ تر کردہ ام تضمینِ مضمونِ شفیعاے[۵] اثر

۱ خط غبار: شعر از اضطراب خوش
۲ عود سوز: یعنی خوش خوش
۳ قد شکست: باقی نماند
قد بہار عجم: پنل قد کمان کردہ
۴ صائب: صفاہان عباس
مردف: شعر سوم از دست ۱۲
۵ شفیعا: اثر شفیعا
مردف: شعر سوم از دست ۱۲

۵۸۰	تا دمید آن خط بر خسارِ تو همچون مشکِ ناب شد به برجِ سنبله تحویلِ جرمِ آفتاب	۱۶
گر بلاغت دام می گوید خطِ او را خطاست اعتراضِ ما به تائیدِ شمائل بر ملاست		زانکه از خالِ سیاهش دانهٔ او در خفاست حسنِ مضمونِ غنی از بهرِ دلدارت بجاست
۵۸۱	از خطِ سبزش اسیرِ دامِ رخسارش شدی دام همرنگِ زمین بود و گرفتارش شدی	۱۷
عارضش را روشنانِ چرخ می گویند ماه آن خطِ مشکین بنورش عکسِ اجرامِ سیاه		از فروغش آفتابی می نماید در نگاه میشود داغِ قمر را آدعای ما گواه
۵۸۲	هالهٔ خط تا نزد یک حلقه بر رخسارِ او در نظر ظاهر نشد ماهیتِ انوارِ او	۱۸
زامدِ خط شد نزولِ وحی از ربِّ قدیر عارضت تفسیرِ کشاف است و تفسیرِ کبیر		کاشفِ شانِ نزولش نورِ رخسارِ منیر شد ز تفسیرم دوبالا حسنِ مضمونِ اسیر

۱ غنی شاعر معروف
۲ کشمیری بود از دربار
۳ عارفی شاعر غنی تخلص
۴ تخفیف کرده ایم
۵ روشنان نگار
۶ روشنان زمین و روشنان
۷ چرخ خلد
۸ شان نزول یعنی

وجه نزول آیات قرآنی
۹ تفسیر کشاف، تفسیر
است معروف از کلام الله
۱۰ تفسیر کبیر هم تفسیر
است معروف از برای قرآن پاک
۱۱ اسیر شاعر معروف
کشمیری مال اوست

۵۸۳	خط برخسارت نماید چشم را راہِ صواب در جہاں پیغمبرِ حسن تو شد صاحب کتاب	۱۹
خونے عارض می چکد چوں شبنمے از روئے گل چوں زرِ گل موئے خط نمودار در پہلوئے گل	قطرہ ہائے شبنمی دارد بدامن بہرِ گل موئے نگریں در چمن چوں موئے خط ہر سوئے گل	
۵۸۴	قطرہ ہائے خوں کہ بینی بر خطِ رخسارِ یار غنچہ ہا بر بوتہ ہائے تر نماید در بہار	۲۰
سبزۂ نورستۂ خط اولیں جوشِ بہار مشکبوئے و مشکفام و مشک افشاں مشکبار	عنبریں عنبر فشاں عنبر رقم عنبر نگار بے قلم۔ نازک رقم۔ جوہر نما۔ آئینہ دار	
۵۸۵	دلکش و دلجو۔ دل آرا دلفروز و دلفریب جد ولیں نقش و نگار و تازہ رو۔ آئینہ زیب	۲۱
تا خطش بر دورِ ماہِ عارضِ او ہالہ بست رنگِ روئے آفتابِ چرخ از رویش شکست	ماہِ کامل از غمش در حلقۂ ماتم نشست ہالۂ گردوں بلاگرداں خطِ عارضست	

۱۹۸

۱ موئے زنگی پیچ پیچ است کہ با غنچۂ زنگی از نظر زنگی می برآید و گل بران فا باشد۔ (ع ع)

۲ رنگ شکستن۔ بمعنی رنگ باختن و بیرونق شدن (ع ع)

۳ بلاگردان۔ بمعنی تصدق قربان (آصف اللغات)

۵۸۶ — ۲۲

دورِ دوراں راکند دورِ خطِ عارض خجل
گردشِ گردونِ گرداں ہم بدورش منفعل

۵۸۷ — ۲۳

جز خطِ عارض کہ بر رخسارِ محبوب ہم دمید
مصحف از خطِ مصنف در دو عالم کس ندید

۵۸۸ — ۲۴

چہرہ را چوں خط کشید اطرافِ عارض نیلگوں
حسن نتواند کہ پاے خود نہد از خط بروں

خطِ سبز ترِ سہ نوشت دست زد انیست ایں — بر رخِ گلگوں عدیلِ خطِ پیشانیست ایں
خطِ نسخ و خطِ سہ رو و خطِ ریحانیست ایں — یا خطِ گلزار۔ رسمِ الخطِ فرقانیست ایں

از خطِ رخسار سنت می کشد خطِ حصار — تا نیابد چشمِ بدگاہے بدربارِ تو بار
آیت الکرسی است ایں از مصحفِ پروردگار — دورِ انگشتِ شہادت شد زبینی آشکار

صفحۂ خطِ معما عارضِ گلگونِ او — نیست آساں خواندن و فہمیدنِ مضمونِ او
طبعِ ہر دقت پسندے والہ و مفتونِ او — خامۂ خطاطِ قدرت موجدِ قانونِ او

۵ خطِ ریحان نام خطِ نسخ
۶ خطِ طومار نام خطِ ثلث
۷ خطِ غبار نام خطِ نسخ
۸ رسم الخط طریقۂ نوشتن الفاظ
۹ خط حصار دائرہ و سنگر کہ دشمنان گرد خود یا دیگر کشند
۱۰ بار یافتن باجازت یافتن بحضور امرا و سلاطین
۱۱ دور انگشت شہادت کنایہ از انگشت شہادت کہ وقت حصار بستن
۱۲ خط معما خطا خواندن

۵۸۹	ما خطِ خوانانِ[۵۱] عارض بے تامل خواندہ ایم از مضامینِ دقیقش سخت حیران ماندہ ایم	۲۵
	چشم تا در سیرِ دیوانہاے استادان نماند لطفِ مضمون و تلفظ را چہ داند ذہنِ کند[۵۲]	از خطِ دیوانیِ[۵۳] رخسارِ او حرفے نخواند شعرِ صائب را بہ لیلاے خطش فکرم رساند
۵۹۰	عمرہا مشقِ جنوں ہر کس کہ چوں مجنوں نکرد از خطِ دیوانیِ زنجیر سر بیروں نکرد	۲۶
	از خطِ[۵۴] سبزش خطوطِ جام جم در انفعال خطِ[۵۵] اشکش را بچشم ہر کہ مضمونِ خیال	حلِ مضمونش بنا دانی مہندس را محال سیر ساند عاشقش را تا خطِ[۵۶] جورِ جمال
۵۹۱	از شبِ[۵۷] تاریکِ خط۔ دیدم خطِ شب[۵۸] را ولا زیں خطِ عارض خطوطِ جام افتد بر[۵۹] ملا	۲۷
	مصحفِ ورست خطِ عارضش شیرازہ بند شد خطِ گلزارِ[۶۰] او خطاطِ مصحف را پسند	جبذا تجلیدِ اوراق از خطِ او بہرہ مند کردہ ام تضمینِ انکار بدیع[۶۱] اینجا بہ بند[۶۲]

خطِ عارض یارِ کی ۵۸۹ خطِ خوانا خطِ بے تامل خواندہ

۵۹۰ خطِ دیوانی خطِ شکستہ و

۵۹۱ خطِ سبز خطِ جام جم و انفعال

۵۹۲	خطِ مشکین نیست گردِ عارضِ گلنارِ او ہست رحلِ آنبوسِ مصحفِ رخسارِ او	۲۸
خطِ بروے عارضِ گلرنگ ابرِ رحمت است عارضش از قطرہ ہاے خوے خط در حیرت است	روے خطش از پے میاں غرقِ آبِ خجلت است ہر چہ می بارد ز چشمِ ابرِ اشکِ غیرت است	
۵۹۳	در بلاغت موے خط باشد رگِ ابرِ بہار شد رگِ گل بر سرِ ہر موے خطِ او نثار	۲۹
خطِ عارض می کند با گیسوے او ہمسری[1] تا پریرویانِ عالم گفتہ اند او را پری	در نزاکتہاے خود بر زلف دارد برتری می تماید اصابتِ[2] جادو سخن[3] جادوگری[4]	
۵۹۴	خط بر خسارِ رخِ آں حور باشد آنچناں گوئیا خیلِ پری دارد سلیماں در میاں	۳۰
جوہرش آئینۂ رخسارِ جاناں را گرفت طوطیِ خوش حرف از آئینہ میدان را گرفت	سبزۂ بیگانہ آخر ایں گلستاں را گرفت فکرتِ ما جاے استادِ صفاہاں را گرفت	

[1] ہمسری ۔ برابری ۔ ہمسر ۔ برابر

[2] اصابت ۔ صحت ۔ درستی ۔ صواب

[3] سخن ۔ کلام ۔ حرف ۔ بات

[4] جادوگری ۔ سحر ۔ افسون ۔ منتر ۔ شعبدہ ۔ فریب ۔ مکر ۔ حیلہ

سلامی ۔ پرستاری ۔ کارپرداز ۔ دعوت ۔ زینت کردن ۔ اظہار ۔ عادت ۔ نادیدہ ۔ بیباکی ۔ پیشہ ۔ جادوگر ۔ صید ۔ خرم ۔ آزاد ۔ (۱۵)
وقت ۔ شناکنوں کہ بجادوگری ۔
باز کشائیم ۔ ورد ۔ ادعیہ ۔ ۱۲

۵۹۵	از خطِ عارض گلستانِ مسرت خوانده ایم حیف در تضمین زنامِ شاعرے درماندہ ایم	۳۱
سبزۂ بیگانہ خواند آں خطش را باغباں سبزۂ زنگار نامد طوطیِ شکّر فشاں	سبزۂ نوخیز داند سبزہ زارِ بوستاں سبزۂ خوابیدہ باشد بہترین تشبیہِ آں	
۵۹۶	چوں خطِ سبزے بگلزارِ رخش آمد پدید سبزۂ نورستہ میگویند درگلش دمید	۳۲
از سخن پرسند وصفِ خطتِ آگوشِ من طوطیِ خط پیشِ مرآتِ رخِ او حرف زن	بوالعجب آئینہ رخسارے دارد دہن از پسِ آئینہ گوید صائب شیریں سخن	
۵۹۷	گرچہ طوطی زآئینہ مشقِ سخن پیدا کند طوطیِ رخسارِ او آئینہ را گویا کند	۳۳
سبزۂ خط در جوارِ عارضش ہمسایہ محوِ سرگوشی است دودِ شعلۂ جوالہ	آتشیں رخسارِ او با گوشِ او ہمپایہ بستہ ام تضمینِ صائب را چہ خوش پیرایہ	

۵۹۸	باخطِ سبز ایں قدر ہا میلِ سر[۱] گوشی چرا خانۂ دل سوختی اے شعلہ خس پوشی[۲] چرا	۳۴
دورِ خطِ عارضش رشکِ خطِ پرکار[۳] شد عارضِ گلگونِ او چوں غیرتِ گلنار شد	نقطۂ از نوکِ بینی مرکزِ دوّار شد آں خطِ پرکار بر عارضِ خطِ[۴] گلزار شد	
۵۹۹	پائے او بر جاست سر گردانِ[۵] دورِ عارضے دستِ پرکارے بلا گردانِ[۶] دورِ عارضے	۳۵
منِ نہم[۷] سر بر خطِ تو می کشم خطے[۸] بر جہاں بر دو رخسارِ تو روشن حسنِ خطِّ[۹] تو اماں	ایں خطِ[۱۰] آزادیِ خلق است یا خطِ[۱۱] اماں خواندن و فہمیدنش آساں از ایں خطِ[۱۲] رواں	
۶۰۰	خطِ[۱۳] آتش خواں بروے آتشینت آشکار یا خطِ[۱۴] اجری بجلدوے منِ مدحت نگار۔	۳۶
آں خطِ مشکیں کہ چوں دودے بروے مہوش است در تماشا ایں خطِ رخسار خیلے دلکش است	در بلاغت حسنِ تشبیہش دخانِ آتش است فکرِ[۱۵] سبحانی بہ تضمینِ خطِ[۱۶] سبزش خوش است	

۱ سر گوشی (۲۰۰۶ء)
۲ خس پوشی (۲۰۰۶ء)
۳ خطِ پرکار (۲۰۰۶ء)
۴ خطِ (۲۰۰۶ء)
۵ سر گردانِ (۲۰۰۶ء)
۶ گردانِ (۲۰۰۶ء)
۷ منِ نہم (۲۰۰۶ء)
۸ خطے (۲۰۰۶ء)
۹ خطِّ (۲۰۰۶ء)
۱۰ خطِ (۲۰۰۶ء)
۱۱ خطِّ (۲۰۰۶ء)
۱۲ خطِ (۲۰۰۶ء)
۱۳ خطِ (۲۰۰۶ء)
۱۴ خطِ (۲۰۰۶ء)
۱۵ فکرِ (۲۰۰۶ء)
۱۶ خطِ (۲۰۰۶ء)

۶۰۱	بر عذارِ آتشیں دیدیم خطِ آمشک سود آتشے بنشست و بر رخسارِ او برخاست دود	۳۷
آبِ رو[۵۱] صافیش دارد ز خط اموجِ برآب از سرِ ہر موے او ہر قطرہ بارانِ سحاب	قطرہ ہاے خوے بروے آبِ روے او حباب ابر و قلزم از کمالِ خجلتِ او آب آب عرقناک	
۶۰۲	حلقۂ خط آبِ عارض را دوا[۵۲] گر داب[۵۳] کرد یک خطِ آبِ[۵۴] خطش صد موج را غرقاب[۵۵] کرد	۳۸
عکسِ[۵۶] خط را سایۂ رخسار دانستن گناہ عکسِ[۵۷] مہ بر فرقِ طلعتِ عارض گواہ	زانکہ عارض در فروغِ خویشتن چوں مہر و ماہ بر خش چوں سایۂ افتادہ از خطِ سیاہ	
۶۰۳	عکسِ خط را بارگیاں ظلِ شاہی گفتہ اند دور بینان مظہرِ ظلِ الٰہی گفتہ اند	۳۹
پردہ خط بر تنِ محبوبِ عارض شد لباس یا بود از آیۂ قرآنِ عارض اقتباس	من را پیرایۂ تفسیر آید در قیاس گفتہ[۵۸] اند ہم تو رانی مضمون شناس	

۵۱ آب رو یعنی تری و تازگی (وصف اشخاص)

۵۲ دوا یعنی دور طبی (جہاں گرد)

۵۳ خط داب یعنی کنایہ از صحیح و موزون

۵۴ خط آب یعنی کنایہ از نشانی نا نازکی

۵۵ غرقاب یعنی نہایت غرق

آب و دوا استقبال لفظ غرق و داب یعنی مطلق غرق ۱۲

۵۶ عکس رسایہ از تشبیہات خط

۵۷ خط عکس گیسو است ۱۲

۵۸ ابیات سابق از حضرت ملا علیہ الرحمۃ

بگذار ابیات از وصف الاشراف

خط عارض شاعر صفت حور است

حضرت مولانا روم ۱۲

۶۰۴	مصحفِ رخسارِ او را خط معنّی می کند معنیِ باریک از هر لفظ پیدا می کند	۴۰
در عجم گویند آن شب گونه خط را نیم شب در شبستانِ بلاغت شامِ امّید ش لقب		زانکه نصف اللیل نامندش بلیغانِ عرب لیلة القدر است خط با احترام واجب
۶۰۵	آخرین تشبیهِ او گر دید معراجِ سخن اے ولا شب زنده دارِ خط نشد کس همچو من	۴۱
آسمانِ خط به تشبیهات رشکِ آسمان قطره های خوب بهر سوے خطش چون روشناں		مهر و مه از هر دو رخسار اند روز و شب پیاں دور گردوں شد به شرم دورِ خطِ آنش گماں
۶۰۶	یا فتم این آسمان زیر فلک سوے زمیں بر خطِ مشکیں خطِ او سر نهد چرخِ بریں	۴۲
نقشِ خط چون از قلم خط ریخت بر لوحِ رقم دلبرِ من حسنِ صنعت دید از روے کرم		خامه ام بر صنعتِ آنی کشید اینجا قلم دل شد از حسنِ قبولِ صنعتِ من تازه دم

۲۰۵

لہ شب زنده دار یعنی شب بیدار

لو (بجیم عجمی) روشناں یعنی روشنائی

لز (بجیم عجمی) اصلاح کردن خط از نظر تحقیق

لح خط کشیدن (بجیم عجمی)

لط قلم بر اجزاء کشیدن. قلم کردن آزاد (بجیم عجمی) و تراشیدن (اصح اللغات)

۶۰۷	یافتم بہرِ جاں از دستِ لبِ خطِّ جواں بوسہ در شکرانہ اش دادم ولا بر دستِ ناز	۴۳

۳۱	زُلفِ مُبارک	۲۶
نوبتِ تصویرِ زلف آمد اسیرِ او شدم لحظۂ دیگر بدربارش دبیرِ او شدم		لحظۂ اوّل بہ بندِ دار و گیرِ او شدم مقصدِ خود یافتم منّت پذیرِ او شدم

۶۰۸	سر بسر پیچ و تاب افتاد ایں زنجیرِ زلف خسرو دستِ قضا لرزید در تحریرِ زلف	۱
مانیا تا بے نمیداری کہ زنجیرے کشی زلفِ مشکیں را اگر خواہی کہ تصویرے کشی		ایں بود وجہے کہ ہر دم آہِ شبگیرے کشی لوحِ خود را از شکافِ شانہ تحریرے کشی

۶۰۹	چوں غنی از بہرِ خدمت در سخن آمادہ باش نقشِ خود را چوں قلم بنشاں و خود استادہ باش	۲
دوشِ شمعِ عارضش چوں زلفِ شب را شانہ ساخت نورِ شمعش چشمِ جویائے مرا پروانہ ساخت		

	در حرم لیلای زلفِ او چغالی[1] شانه ساخت		همچو مجنونے دلِ فرزانه را دیوانه ساخت
۶۱۰	وحشتش میخواست دل از اجانبِ صحرا بَرَد شمعِ او لنگر[2] نداشت کین پروانه را از جا بَرَد	۳	
	یار من در نرخِ رعنائی چو زلفِ[3] خود شکست بود از زلفِ عروسم[4] خامهٔ نازک بدست		نازِ او بر عارضِ گلگونِ یارم زلف بست[5] نقشِ زلفِ عنبرین بر مدّعائے دل نشست
۶۱۱	بوسه بر دستم دهد از بیخودی ارژنگ چین بر کمالِ صنعتم بهزاد گوید آفرین	۴	
	دستِ من در نقشِ چوگانش تک و تازے نمود خاطرِ بهزاد در تصویرِ حسنش جمع بود		کز سوارانِ بلاغت گوے سبقت در ربود چون بزلف آمد ز روے او پریشانی نمود
۶۱۲	خاوری[6] چون نقشِ حسنِ عارضِ ما ہے کشید بے گماں بر نوبتِ زلفش زوال آہے کشید	۵	
	ماهِ من از عارضِ تابان چو بردارد نقاب		می درخشد حلقه هائے زلفِ او پیچ و تاب

[1] شانه چغالی کردن = اعوجاج
[2] لنگر انداختن = ثبات و استقامت
[3] زلف = پیچ و خم
[4] عروس = معشوق
[5] زلف بستن = ترتیب دادن
[6] خاوری = غلط است (خاوری = شرقی)

حسنِ آب و تابِ مضموں می زند آتش در آب		مطلعِ فکرِ ظہوری[۵۱] می نماید آفتاب	
۶۱۳	زلفِ عنبر بوے را ہر گہ کہ آں مہ شانہ کرد زیرِ ہر یک حلقۂ او آفتابے خانہ کرد		۶
زلفِ مشکینِ تو شد مشکیں[۵۲] طراز و مشک بیز		مشک آگیں مشک آفشاں مشک پاش و مشک ریز	
مشک بوے و مشک رنگ و مشک فام و مشک خیز		لطفِ مضمونِ علی[۵۳] یغمائے اربابِ تمیز	
۶۱۴	نامہ ام گرد و معنبر تاز وصفِ زلفِ پاک نافہ مرغِ نامہ بر از سایہ می ریزد بخاک		۷
جبّذا یارے کہ میدارد بحسن و جمال		ایں ہمیں محبوب یا محبوبِ رب ذوالجلال	
وصفِ زلفِ عنبر آمیزش جانفزا فرخندہ فال		وائے بر یارے کہ در تعریفِ او گوید کمال[۵۴]	
۶۱۵	تا زا حوالم چہ می پرسی منم چوں زلفِ یار خانہ بر دوش و سیہ بخت و پریشاں روزگار		۸
تارِ زلفِ او دلِ عشاق را دام کمند		از کمند و دامِ او ہمدردیِ ہر دردمند	

۵۱ آتش در آب زدن کار عجیب (غریب) کردن۔ (آصف اللغات)

۵۲ ظہوری۔ شاعرِ معروف کہ شرحِ سوم از وست۔ ۱۲

۵۳ ایں ہمہ از مضامینِ زلف است (بہار عجم۔ ذیل زلف)

۵۴ علی تخلص نام مرحوم شاعرے

۵۵ تحسین کہ شرحِ سوم از وست ۱۲

۵۶ کہ شرحِ سوم از وست ۱۲

ورکمندِ زلف تالیفِ قلوبِ مستمند		مدحتِ ایں دام اشعارِ مسدّس راست بند
۶۱۶	در دلِ ما آرزوے دامِ زلفِ او مدام بر زبانِ ما دعاے دامِ ظلّہٗ مستدام	۹
ماہ رویانِ عجم را ناز بر زلفِ دراز زلفِ یارم می نماید از طوالت احتراز		ایں طوالت کلفت انگیزِ حسینانِ حجاز بہرِ زلفِ یارِ خود تاثیر شد مدحت طراز
۶۱۷	چوں ترقی می کند زلفش پریشانی شود چینِ ابرو چوں سر افتد چینِ پیشانی شود	۱۰
سوزنِ مژگانِ او دوزد دلِ صد چاک را فکرِ ہر یک بخیۂ زخمِ دلِ غمناک را		برکشد تارِ نگاہِ دیدۂ بے باک را مخلصِ کاشی پسند دموے زلفِ پاک را
۶۱۸	وصلِ زلفش کے دلِ صد چاک را رومی دہد شانہ با ایں ربط مومی گیرد و مومی دہد	۱۱
خضر از زلفِ درازش مبتلاے غیرت است		آبِ حیواں پیشِ زلفش غرقِ بحرِ خجلت است

آینہ از نقصِ نقشِ زلف محوِ حیرت است | اے ولا الجمعِ صائب[1] بحرِ فکرت است

۶۱۹ | از پریشانی نیندیشد گدائے زلفِ او | عمرِ جاویدیں بود کمتر بجائے زلفِ او | ۱۲

ابرِ زلف از قطرہ ہائے خوے[2] بباروردِ تمتے | ابرِ باراں از ازیں حسنِ تقاطر غیرتے

تارِ تارِ زلفِ ابا پود نبود نسبتے | صائبِ باریک بیں در فکر ساز دبدعتے[3] | ۱۳

۶۲۰ | پردہ دارِ آبِ حیواں ابرِ گلزارِ بہشت | تار و پودِ پردۂ بیت اللہ و دارِ بہشت

زلفِ شب[4] از زلفِ مشکیں دراز تر بود | داستانِ ایں دراز و شب بود کوتاہ تر

زلفِ پاکت دراز گو تہی بخشِ نظر | قصۂ ما را کند مضمونِ سنجر[5] مختصر

۶۲۱ | پشتِ پائے پاک را بوسد اگر زلفت بناز | پا بلا گردد[6] اگر دعائے بر لبش (عمرت دراز) | ۱۴

زلفِ آں طاؤس[7] فتارِ چمن آرائے من | از صبا طاؤسِ[8] قصاں می نماید در چمن

[1] صائب عمانی، شہرہ معروف کہ شرحِ سوم از وست ۱۲
[2] با ایں لام و ستدی ہر دو آمدہ (کشف اللغات)
[3] بدعت چیں کہ در اندیشۂ زلف او شکست
[4] زلفِ شب، کنایہ از شبِ یلدا (یلدا) ہم
[5] سنجر، نام پادشاہ است معروف کہ قصۂ عشق او در شرحِ سوم کردہ ایم
[6] پا بلا گردد، کنایہ از تضرع و زاری
[7] طاؤس، کنایہ از زلف
[8] طاؤسِ صبا، کنایہ از شعاعِ آفتاب کہ بصورتِ زلف می نماید

شد بلاگردانِ او طاؤسِ عرشِ ذوالمنن		در صفاتش بلبلِ شیراز دیدم نغمه زن	
۶۲۲	زلفِ عنبر فام در گلزارِ فردوسِ عذار همچو طاؤسے است در باغِ نعیمِ کردگار		۱۶
زلفِ او شامِ غریباں عارضش صبحِ وطن		ایں گلستانِ جناں آں سنبلستانِ چمن	
گفت جامی زلفِ مشکیں است یا مشکِ ختن		عنبر سارا ست ایں یا سنبلِ تر یا سمن	
۶۲۳	ایں گلِ مشکیں ولا زلفِ عروسے در بہار زلفِ او حسنِ شبستاں عارضش شمس النہار		۱۷
ظلِ زلفِ او بر فرقِ عالم سائباں		سائباںِ اخضرش نامد حورانِ جناں	
سایہ پروردانِ او راحت کشِ خوابِ گراں		نقشِ حسنِ راحتش فکرِ علی نکتہ داں	
۶۲۴	صبحِ محشر ہم نخواہد دید روے آفتاب ہر کہ زیرِ سایۂ زلفش شبے باشد بخواب		۱۸
سنبلِ زلفت سمن بوے و سمن پوش و سمن		عنبر افشاں عنبر آگیں عنبریں عنبر شکن	

تا نافہ ریزد و نافہ بیزد غیرتِ مشکِ ختن		شد غنی[1] مدحت گرِ زلفت پریشاں در سخن	
۶۲۵	سنبلِ زلفِ ترا تا در گلستاں دیدہ است ہمچو گل از سنبلے خواب پریشاں دیدہ است		۱۸
زلفِ عارض در بلاغت جوہرِ لیل و نہار		ایں بود روشن چو مہرے وآں سنگ نافہ تار	
صبحِ عید و شامِ مصلے چوں عرض شد آشکار		ایں بر آں گردد تصدق وآں بریں گردد نثار	
۶۲۶	گرچہ در ہمسایۂ زلفِ تو ماہِ کامل است در شبِ دیجورِ او نورِ خرد بے حاصل است		۱۹
از غضب بر لشکرِ کفار در پیکار رہا		ایں کمندِ زلفِ تو کردست تا[2] رو مار رہا	
تا بروے آتشیں زلفت کشاید تار رہا		از زبانِ شعلہ جاے دود خیزد مار رہا	
۶۲۷	تا دمے از ہمسری با زلفِ مشکینِ تو زد مار از خجلت زبانِ خویشتن را می گزد		۲۰
زلفِ تو خم گشتہ می گوید بگوشِ تو سخن		از (سیہ کاری پریشاں حالیِ اعمالِ من)	

[1] غنی شعر سادہ می گوید کہ سوم از دست

[2] یعنی کردن (از مضافات)

دیده ام باوصفِ سرگوشی لبت را خنده زن — دل گرفتارِ ولائے تست بارنج ومحن

۶۲۸ — ۲۱

زلف پُرکرداست از حرفِ پریشاں گوشِ تو
چشم می دارد اسیر از زلفِ عصیاں پوشِ تو

از کمیتِ اے ولا دریافتم کیفیتش — وز مہِ عارض بدست آمد مرا ماہیتش

گاہ برہم میشود شیرازۂ جمعیتش — گاہ یکجائی شود مجموعۂ حیثیتش

۶۲۹ — ۲۲

زلفِ پیچانش بہ کوتاہی نمایدسرفراز
گرز ہم بازش کنی یک نسخۂ عمرِ دراز

تارتارِ زلفِ او جمعیتش منفک کند — گاہ یک اصد نماید گاہ صد را یک کند

پیچ وتابِ موے او بسیار را اندک کند — پیچ وخم قدرِ دراز زلفِ او کوچک کند

۶۳۰ — ۲۳

ہر خم وپیچے کہ شد دام از زلفِ یار شد
دام شد زنجیر شد تسبیح شد زنار شد

زلف اگر خواہد بپوشد مہرِ عارض در نقاب — لیک نتواند شبش را صبح کردن آفتاب

چون وجه تیرگی می پرسد از خشم و تاب		از کمال مهر زیر لب دهد زلفش جواب	
۶۳۱	مردمک دارد سواد خویش از نور نگاه هر که با خورشید بنشیند شود رویش سیاه		۲۴
از شب زلفش رود خورشید عارض در خفا		مهر نتواند نهفتن از فروغش زلف را	
زلف ابا شد بر خسارش تفوق بر ملا		می سپندم در سخن مضمون قدسی اورا	
۶۳۲	هر که می دارد سر سودای زلف این جناب پای (جا دارد) که بنهد او بفرق آفتاب		۲۵
زلف او را چون گل خورشید گلشن رنگ و بوست		زانکه مهر عارضش در عاشقی معشوق اوست	
با گل خورشید و تشبیه او گر گفتگوست		پیچ و تاب زلف را بنگر هلالی رو بروست	
۶۳۳	بشکند چون شاخ گلبن می رود گلها بباد زلف او بشکست هر جا یک گل خورشید داد		۲۶
حلقه های زلف تو چون هاله می گردد عیان		دارد از رخسار تو صد ماهتابی در میان	

۱ شرح حال کمال نخجیر ۲
۲ قدری شاهد بودن
کشور ۳ از زورت ۱۲
۳ گل خورشید نام گل
(دو ج)
۴ ۱۰ ۱۲ ۱۲ ۱۲
مردن کشور ۳ بالا رست ۱۲
۵ خیال ۱۲ سر کله بالای گل

۲۱۴

دیده ام در حلقهٔ زین حلقه های او نهان — از فروغ طبع مضمون اسیر خسته جان

۶۳۴ — حلقهٔ زلف تو بر رخسار روشن بے نقاب / عینک چشم است (در چشم) بروے آفتاب — ۲۷

زلف را کافر چرا گفتند کفار لعین — کفر نقل کفر نبود اعتقاد مومنین

دلبران هند و ویش لقب کرده ازین — کو سیه پوش و سیه رنگست و مشکین عنبرین

۶۳۵ — زلف ظالم گر به تشبیه بلاغت کافرست / زلف یارم همچو میزان عادل و منصفت گراست — ۲۸

زلف مشکین در بلاغت موج بحر اسود ست — دائما از پیچ و تابش بحر را جزر و مدیست

حلقه اش گرداب و طوفان بلا را مورد ست — ساحل این بحر رخسار ے به نیل مقصد ست

۶۳۶ — بحر اسود را به پیش زلف او آبے نبود / حلقه در زلفش نبود و خوف گردابے نبود — ۲۹

نقش پاک مصرع زلفش کشد از رنگ چین — مسطر تحریر چین استاده باشد همچنین

۱ نصیر، شاعر معروف کشور سوم از دست ۱۱۰

۲ خوشنویس، بخاری فضل کاملکننده (صاحبین ع) ۳ ۱ امیر، شاعر معروف کشور سوم از دست ۱۱

نکته سنجانِ عجم گویند سطرِ عنبریں		شد نصیر[1] امورا اہلِ سخن از خوشہ[2] چیں	
۶۳۷	مصرعِ پیچیدۂ زلفش دوتا افتادہ است معنیِ پیچیدۂ او پیشِ پا افتادہ است		۳۰
زلفِ خوبانِ عجم دارد اگر دستِ دراز		دلربائی دلبری در دستِ خوبانِ حجاز	
ہم دل آویز و دلآرا دلستاں باشد بناز		زلفِ یارِ ماست سرافگندہ و ہم سرفراز	
۶۳۸	گرچہ زلفِ خوبرویاں را درازی وصفِ اوست زلفِ نازک را بعارض سرفرازی وصفِ اوست		۳۱
زلفِ او در گردنم انداخت طوقے از کرم		قمریم دلدادۂ سروِ روانِ دلبرم	
از رخش حاکم بر و تا سودائے زلفش در سرم		ہمچو نرگس در چمن آشفتہ با چشمِ ترم	
۶۳۹	تا اسیرش[3] شد دلم در زلفِ او کرد است جا می شود دائم پریشاں با پریشاں آشنا		۳۲
زلفِ او از شانہ چوں آشفتگی ہا زنہفت		از عرق صد قطرۂ گوہر بساز خویش گفت	

سنبل از مضمونِ زلفش چوں گلِ نگلیں شگفت		نکتہ سنجے ہمچو مرغِ نغمہ سنجے شعر گفت	
۶۴۰	دستِ حسنش بر رخِ خود زلفِ پیچانے شکست سنبلستانے در آغوشِ گلستانے شکست		۳۳
زلفِ او خوابِ پریشانے کہ در شب دیدہ ام		در فراقش چوں نفیرے تا سحر نالیدہ ام	
ہمچو موے زلفِ او از فکر و غم کاہیدہ ام		نقشِ رویاے نصیرے اینجاست نقشِ دیدہ ام	
۶۴۱	زلفِ مشکینے کہ بر رخسارِ جانانِ من است ہو بہو تعبیرِ آں خوابِ پریشانِ من است		۳۴
نکتہ سنجانِ زلف را تارِ ترازو گفتہ اند		حلقہ اش را پلۂ شاہینِ ابرو گفتہ اند	
برجِ میزاں انگارِ ہیأتِ او گفتہ اند		سنگِ میزاں را عدیلِ خالِ ہندو گفتہ اند	
۶۴۲	گر سخن سنجے ترازو گفت زلفِ یار را چوں ترازو می زند ہو اندکے بسیار را		۳۵
زلفِ معشوق است یارو گوشِ او سوراخِ مار		حلقہ گیرد مارِ او بر مخزنِ سیمیں عذار	

سیرِ او پر پیچ و پیچاپیچ و پیچاں پیچدار
کافرانِ زلفِ او در انتظار

۶۴۳	هر کرا افعی گزد ترسد ز شکلِ ریسماں مبتلائے خوف هر کافر ز زلفش همچناں	۳۶

این طنابِ خیمهٔ حسن است یا حبلُ المتین
رشتهٔ گلدستهٔ یا تارِ تارِ سنبلیں
یا رگِ گلهائے مشکی یا عروقِ یاسمیں
تارِ اسرارِ نفس تارِ نگاهِ ماست این

۶۴۴	جنبذ اتار و عروق و رشته شد تشبیهِ زلف و ز گل و گلدسته و چشم و نفس توجیهِ زلف	۳۷

تارِ هر مویش ولا از رشتهٔ جاں ساختند
زیرِ هر یک تارِ او صد راز پنهاں ساختند
موے تن را دافعِ سوداے انساں ساختند
این بود وجهے که زلفش را پریشاں ساختند

۶۴۵	زلفِ یارم عاشقِ خود را پریشاں می کند در سرم سوداے او حفظِ رگِ جاں می کند	۳۸

سنبلِ زلفِ ترا با سبزهٔ خطِ حسنِ نشر
شهرتِ زلف و خطت را شام و مغرب داده نشر

ایں خط اشعار و آں شیرازهٔ دیوان حشر — لطف دیگر دارد ایں مجموعه من از زلف و نشر

۶۴۶	بر دربانِ باغبانان مدحتِ گلزار اوست بر لبِ مضمون پسندان لذتِ اشعار اوست	۳۹
کوچهٔ زلفش بر دراهِ بگلزارِ بقا سنبلستانِ طریقت را همین زلفِ رسا	نگذرد کس نیز ره پر هیچ جز زلفِ صبا همچو (بوی گل بگلشن) رهبر است و رهنما	
۶۴۷	کس رهِ ظلمات جز خضرِ طریقت طے نه کرد سیرِ زنگستان کسے جز چشمِ فرخ پے نه کرد	۴۰
دو دهٔ زلفِ او بلند از آتشِ رخسارِ اوست سرمه مژگانِ خوبان سرمگیں آثارِ اوست	دو دهٔ چشمِ حسیں از زلفِ عنبر بارِ اوست هم سوادِ چشمِ شان دودے ز زلفِ تارِ اوست	
۶۴۸	دو دهٔ پیچانِ زلفش در نظر دود چراغ می برارد سر کشان او دودِ آه از دودِ داغ	۴۱
گیسوئے مشکیں برنگِ نافهٔ مشکِ تتار	مشک می ریزد بر خسارش زلفِ مشکبار	

می بروز زلفِ صبا بوے ہمیں زلفِ نگار		سنبلِ تر در چمن بربوے زلفِ او نثار	
۶۴۹	زیں سبب گفتند بادِ شرق راز لفِ صبا در بلاغت زلفِ شب از زلفِ او مشکیں قبا		۴۲
زلفِ او برجِ بلند و تارِ مو مشکیں کمند مہر و ماہِ عارضش زینت دہِ چرخِ بلند		زیں دو تشبیہِ بلندش لطفِ مضمون چا چند ہیأتِ محبوبیش ارباب ہیأت اپسند	
۶۵۰	از ہمیں برجِ بلندش پستیِ چرخِ بریں وز ہمیں تارِ کمندش آسمانہا برزمیں		۴۳
زلفِ او شانِ نزولِ مصحفِ خسار اوست در نزولِ وحیِ زلفِ او خطش آثارِ اوست		تا بہ تفسیرِ خطِ او جا بجا اذکارِ اوست روحِ اعظم حاملِ او واقفِ اسرارِ اوست	
۶۵۱	از نزولِ آیتِ زلفِ پریشاں شانِ خط عارضِ خط آفرینش جامعِ قرآنِ خط		۴۴
زلفِ مشکیں را بلا گفتند استادانِ فن		کس بلا گر دانِ زلفِ یار نبود ہیچ من	

سلہ زلفِ صبا صبا باشد (یعنی صبح کی ہوا)
سلہ زلفِ شب یعنی تیرگی شب
سلہ آثار وحی مراد ہے
سلہ روح اعظم سے آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی طرف اشارہ ہے (یعنی قرآن)
سلہ بلا گردان یعنی فدا (آصف اللغات)

چون بلا بسیار را گوید ندارد باب سخن		موے بسیارے بود در جعدِ زلف پرشکن	
۶۵۲	از بلا پیدا شود چون معنیِ امرِ غریب شد مضامینِ عجیب او بلاغت را نصیب		۴۵
غافلان را چابکِ زلفش بہ ہشیاری کشد کافر از یک دورہ اش صد ذلت و خواری کشد		زلفِ محبوبان مکافاتِ سیہ کاری کشد خامہ ام از چابکش تصویرِ بیداری کشد	
۶۵۳	مرد چابک دست در ہر کار گردد کامیاب چابکِ زلفش کند بیدار غافل را ز خواب		۴۶
بگذر د صبح و مسا بر زلفِ مشکینش دلم دلبرِ من بر دارد از من مایۂ امید و بیم		در چمن آرد ز زلفِ عنبرینِ او شمیم در تلاشِ دل وآلا یا کند طبعِ سلیم	
۶۵۴	ہیچ و تابِ زلف داند یا صبا داند کجاست ہر یکے گوید نمیدانم خدا داند کجاست		۴۷
زلفِ او چون بحرِ اسود می نماید جزر و مد	موجِ زلفِ او بجوشِ خویش دارد شد و مد		

پاسے باایں شدّ و مدّ بیروں نمیدارد زصد		حلقہ ہا چوں فلسِ ماہی (دور باد از چشمِ بد)
۶۵۵	سایہ چوں افگند آں زلفِ گرہگیرے برآب موج از شرمش فرو شد ہمچو زنجیرے در آب	۴۸
زلفِ نازکمد ہروانِ عشقِ اورا رہنما		تا بمنزل می رساند یاریِ زلفِ رسا
دستگیرِ اوست زلفش ہر کہ می افتد زپا		زلفِ یارت او مدد می دہد بندِ گیرد وا رپا
۶۵۶	می شود رہزن چو چشمِ یار گردد مستِ خواب شب روِ طرّار از خوفِ عسس در پیچ و تاب	۴۹
عارضت چوں روزِ روشن زلفِ مشکینت چو شام		عکسِ گیرِ عارضت مہرست در عالم مدام
کس نداند روز را از شب اگر نائی بیام		زلفِ شب از عنبرین زلفِ تو می باشد بکام
۶۵۷	زلفِ مشکینِ تو چوں بر عارض اندازد نقاب تیرہ گردد روزِ ما زانساں کہ گیرد آفتاب	۵۰
از شمیمِ زلفِ او زلفِ صبا شد شرمسار		زلفِ سنبل بہ سوادِ سنبلِ زلفش نثار

زلفِ مبارک

۵۴ شدّ و مدّ بقول (برہان) زبان بمعنی شان و شوکت ۱۲

۵۴ دیگر بمعنی خوشہ و عنقود ان

(برہان)

۵۴ از اتان بزرگ بمعنی (منتخب اللغات)

۵۴ دصی بمعنی ہمسایہ شاہد است ۱۲

۵۵ گرد و دار بمعنی خواری و زبونی

(برہان)

۵۶ زلفِ شب بمعنی تاریکی شب (برہان)

۵۷ بگام بمعنی کامیاب بودن (منتخب اللغات)

۵۸ آفتاب بمعنی گشتن (منتخب اللغات)

۵۹ زلفِ صبا بمعنی باد شمال (برہان)

زلفِ لیلےٰ وار دارد لیلاے زلفش اقتشار		همچو مجنوں گفت سودا[1] است عجز دیوانه وار	
۶۵۸	تا کے از سودائے زلفِ یار پاشم در تعب روز سامانِ جنوں خواب پریشانها بشب		۵۱
از تحکم هاے کاکل زلفِ او برهم شود		زانکه در میدانِ عارض قامتِ او خم شود	
سطوتِ او در نگاهِ سربلندان کم شود		شانهٔ او باعثِ ناچاقیِ باهم شود	
۶۵۹	شانهٔ بالانشین[ع] چون کاکل افشانی کند زلفِ نازک زیر دستِ[ع] او پریشانی کند		۵۲
زلف را گویند ارباب خرد شهپر زه بند		زانکه اوراقِ کتابی چهره را دارد به بند	
درچمن زلفِ عروس[ع] از زلفِ یارم بهره مند		فکرِ فردوسی[ع] بود درنگیں کلاماں را پسند	
۶۶۰	زلفِ او بر گردِ عارض رشتهٔ گلدستهٔ کز رخ و لب غنچه و گل را بهم بر بسته		۵۳
زلفِ خوبانِ جهاں با گوش سر گوشی کند		شانه می نالد که او احساں فراموشی کند	

گاہ ہمچوں بے خود اں اظہارِ مدہوشی کند		والہی حفظِ ادب ایمائے خاموشی کند
۶۶۱	زلفِ یارِ من گہے بامن گہے باشانہ ساخت از پریشاں اختلاطی ہا مرادیوانہ ساخت	۵۴
زلفِ نازک را پریشاں می کند زلفِ مسیحا		تا بگلشن می رود بوئے لطیفش در ہوا
چوں پریشاں میشود بویش بگلشن جا بجا		سنبلِ آشفتہ بر بوئے پریشانش فدا
۶۶۲	از پریشانی پریشاں می شود آشفتہ تر وز پریشاں حالی من زلفِ او دارد خبر	۵۵
بر رخِ زلفِ تو اکنوں رعب و تابِ دیگر است		در دلِ (محزوں) شیرش اضطرابِ دیگر است
زلفِ پر پیچ ترا ہر و تابِ دیگر است		در خمِ ہر پیچ و تابے پیچ و تابِ دیگر است
۶۶۳	زلفِ پیچاں تا رتار و تابدار و پیچ پیچ زلفِ سنبل بیش ایں ہر گز نمی دارد پیچ	۵۶
بوئے زلفِ اوست در گلشن کہ گویندش شمیم		از بہارستانِ عارض در چمن آرد نسیم

زلف مبارک

۵۱ والہی فی شانہ سہو از دوست ۱۲

۵۲ زلف صبا صبا شد

۵۳ رعب و داب بزبان

۵۴ صاحبِ دل

۵۵ صاحبِ دل

۵۶ شیرش

دارالخلافہ دہلی

شاہ عالم پادشاہ

صاحبِ ناصری

دارالخلافہ دہلی

۵۱ سہو از دوست ۱۲

سر بسر منت پذیرش سنبلستانِ نعیم		نقشِ مضمون از شمیمِ زلفِ او بندد کلیم	
۶۶۴	یکسر مو وصفِ بوے زلف را سر می کنم نافهٔ گوشِ خلق را از مشکِ اذفر می کنم		۵۷
گرچه می بینم بعالم عاشقانش صد هزار		از هزارانم یکے دلداده آن زلفِ یار	
او پریشانست و عشقِ من بدل دارد قرار		از مآلِ کارِ خود گوید علیِ سبزوار	
۶۶۵	دل بزلفش داده ام حالِ دلِ شیدا مپرس جز پریشانی ندیدم سود ازین سودا مپرس		۵۸
یک قلم نقشِ هزاران موے او بست آنچنان		کز طرازش مو بمو هر موے زلفِ او عیان	
یک زبانم می کند صد وصفِ زلفش نقشِ جان		صد زبان را چون علی حسنِ فکرم یک زبان	
۶۶۶	سر بسر شوریده ام از کثرتِ مضمون بکار همچو زلفِ یار دارم یکسر و سودا هزار		۵۹
موشگافی های فکرم ریخت چون تحریر زلف		مو قلم برداشت بر لوحِ رقم تصویرِ زلف	

دید چون بر صحفِ رخسارِ خود تفسیرِ زلف		شد ولا در دیدهٔ ممدوحِ من توقیرِ زلف
۶۶۶	یارِ من بر صنعتم چون چشمِ نازک باز کرد خامه بر مقتضایِ تصویرِ لفش ناز کرد	۶۰
۳۲	**خالِ مبارک**	۲۷
از سوادِ طبع روشن می کشم تصویرِ خال		بر رخِ دلدار دارم از وجودش احتمال
نکته سنجانِ سخن دانم بتکمیلِ جمال		از بلاغت در سخن کردند ذکرش خالِ خال
۶۶۸	من بخوابِ خویش بر عارض ندیدم خالِ او نقطهٔ شک دانمش بر عارضِ تمثالِ او	۱
خالِ عارض در بلاغت مظهرِ حسنِ نکات		در سخن خالِ سیاهے ماخذِ خطِ احسنِ ذات
خطِ پاکش خط کشید و واو خالش را نجات		دانه در نسبت نهان شد چون درآمد نبات
۶۶۹	تخمِ ریحان را ولا تا از عرق آبے رسید سبزهٔ خطِ خوش از دانهٔ خالش دمید	۲

۲۲۶

۱ از کردن یعنی کشیدن (اصف اللغات)

۲ سوادِ طبع، رکِ سیاہی

۳ نکتہ سنج، باریک بین (ہدایت)

۴ خالِ خال، کریہ مقابل بالا ستیاہ (بحر جم)

۵ نقطۂ شک، نقطۂ ریگ

۶ خط کشیدن (بحر جم)

گو سخن آرائی شاعر نباشد معتبر	نکته سنجاں را روا باشد تصرف ہا مگر		
از شمائل خالِ رخسارش نیامد در نظر	خال دارد چشمِ شوکت[1] وز حقیقت بے خبر		
۶۷۰	خالِ رخسارش سپندِ آتشِ رنگِ گل است	۳	
	چینِ زلفش از نزاکت موجِ بوے سنبل است		
عارضِ او را خطِ او ہالۂ ماہِ منیر	دورِ خط بر گردشِ کارِ دوراں حرز[2] گیر		
مرکزش از نقطۂ خالے نشد منت پذیر	نقطہ اش را خال داند صائبِ[3] روشن ضمیر		
۶۷۱	اختر برجِ سعادت مرکزِ پرکارِ حسن	۴	
	خالِ عارض می فزاید رونقِ رخسارِ حسن		
در شمائل خالِ مشکیں کن بر رخسارش ندید	خط نمید انم چہاں بر عارضِ پاکش دمید		
باغباں گو یید کہ آبے تخمِ ریحاں را رسید	سبزۂ شاداب در گلشن ز تخمش سر کشید[4]		
۶۷۲	از عرق شد دانۂ خالش بروے پاک سبز[5]	۵	
	تخمِ قابل می شود در خطۂ نمناک سبز		

چوں خطِ سبز ترا دیدند محبوباں بباغ
شد خطِ رخسارشاں ہمچوں خطِ پائے کلاغ

طوطیِ خط صحبتِ خالے نخواہد ہمچو زاغ
زیں مقالِ شکّریں اہلِ شمائل باغ باغ

۶۷۳	از سوادِ خال بر آئینہ ات داغے نبود در چمن زارِ رخت با طوطیش زاغے نبود	۶
ذکرِ خالے بر رخِ او زینتِ تمثالِ اوست در خطِ آیاتِ عارض نقطۂ بر دالِ اوست		قطرۂ آبِ رخش از عکسِ زلفش خالِ اوست فکرِ سالک اے ولا گویم کہ حسبِ حالِ اوست
۶۷۴	خال را چوں دید زاہد سبحہ از دستش فتاد از پئے یک دانہ صد دانہ را بر باد داد	۷
دامِ زلف و دانۂ خالے ندارد یارِ ما ہمچو عشقِ تو نبود شیوۂ دلدارِ ما		نیست یارِ ما چو خوباں در پئے آزارِ ما کشتہ را بسمل شمردن نیست آئینِ کارِ ما
۶۷۵	خالِ مشکیں گشتہ آں نرگسِ مستانہ را کس نیندازد بہ پیشِ مرغِ بسمل دانہ را	۸

۱ خطِ سبز کلاغ: خط کہ بر اطراف باشد شکستہ و خوشنما دہد نشاں (۱۲ ج)
۲ باغ باغ: زیبا، شگفتہ و خوش (۱۲ صف اللغات)
۳ سالک: زری، شاعر مردن (۱۲ شور سودا است)
۴ آی: زری، شاعر

سوخت خالش چون سپند از آتشِ رخسارِ یار
خالِ او زیں وجہ بود در شمائل آشکار

سحر را باطل کند ایں خانہ معجز نگار
سحرِ یارِ خود نماید از رقیِ نامدار

۶۷۶
خال را بر رخ مگر کردہ بہ سحر عشوہ بند
ورنہ بر آتش کجا آرام می گیرد سپند
۹

می کشند اہلِ شمائل صورتِ اشکال را
می نمایند از رسائل صحتِ اقوال را

نقطۂ موہومِ او جے فرض کردم خال را
فکرِ فیضی می نماید شرحِ ایں اجمال را

۶۷۷
صورتِ حالِ من و آں خالِ رخسارش یکیست
درمیانِ ہر دو فرقِ نقطۂ او اندکیست
۱۰

خالِ مشکیں نکتۂ حسن است در نقشِ جمال
در وجودِ خالِ او دارد شمائل احتمال

گر قیاس خال گیرد صورتِ فرضِ محال
قولِ فردوسی بود در حسنِ صورت حسبِ حال

۶۷۸
دل پر از سودائے خال و خط بود پیشِ نظر
زانکہ ایں جا در نمی گنجد سرِ موئے دگر
۱۱

چشمِ آہوے نگاہش ہمچو آہو رم کند		ایں رسید نہاے آہو زلف را برہم کند	
زلفِ برہم نقطۂ موہوم را مبہم کند		فکرتِ وحشی خفاے خال را محکم کند	
۶۷۹	خالِ مشکینش کہ زیرِ زلفِ جادو فتاد در بیاباں نافۂ مشکے است کز آہو فتاد		۱۲
خالِ عارض نقطۂ شبگونِ مشک و عنبرے		در بلاغت فتنہ زادو در لبانیک اخترے	
معنیِ خالے جوانمردو نشانِ لشکرے		کفرِ شیراز گوید خالِ ہندو کافرے	
۶۸۰	خال بر رخسارِ جاناں گر نہ باشد گو مباش ہندوئے نزدیکِ قرآں گر نباشد گو مباش		۱۳
نقطۂ مشک را نخواہد مصحفِ رخسارِ یار		زانکہ دارد بر خطِ خطا قدرت اعتبار	
صحتِ قرآں بصادِ چشمِ او شد آشکار		حسنِ استدلالِ دانش دال بر حسنِ عذار	
۶۸۱	صفحۂ رخسارِ او را احتیاجِ خال نیست در خطِ آیاتِ مصحف نقطہ بر دال نیست		۱۴

فکرتم چوں چشم در خوابِ تمنایش کشود
از شمائل منکشف شد خال بر عارض نبود
چوں نقابِ حسنِ یار ما روے ناکامی نمود
بر روانِ اقدسِ جامیؒ فرستادم درود

۶۸۲
اے بگورِ خویش بردی عشقِ خالِ عنبریں
۱۵
دانۂ چوں موریابد می بر و زیرِ زمیں

کس بروے آتشینش دانۂ خالے ندید
هر چه می سوزد مگر آنه چشم گردد ناپدید
چوں سیہ خالے بروے روشنِ خوباں رسید
داستانِ کفر او روشن شد از فکرِ وحیدؒ

۶۸۳
خالِ یارِ خویش را در دل نشستے داده است
۱۶
دل بدستِ هندوِ آتش پرستے داده است

اے ولا تصویرِ خالے را کشیدن کارِ تست
گو بر خسارش نبود زینتِ اشعارِ تست
نقطۂ موہومؒ اینجا نقشِ خالِ یارِ تست
غیر مرئی را نمودن جادوِ افکارِ تست

۶۸۴
نکتہ سنجی ہاے تو بہ چرخ کارے کردہ است
۱۷
نقطۂ زرتیشؒ را خالِ عذارے کردہ است

گوشِ مبارک

۲۸	گوشِ مبارک	۳۳
من بر اقوالِ فضائل برگشادم گوشِ هوش نقشبندانِ شمائل بر حقیقت پرده پوش		خامه ام گردید چوں آمادهٔ تصویرِ گوش راویانِ معتبر را یافتم محضِ خموش
۱	چشمِ دید خواب در تصویرِ او بردم بکار حسنِ گوشِ پاک را در نقش آوردم بکار	۶۸۵
دست صنعِ من سمندِ کلک را جهیز کرد گوشِ او مالیدم و از سرکشی پرهیز کرد		چون بوے گردهٔ ام بهزاد گوشے تیز کرد شوخیِ طبعش ولا هر چند جست و خیز کرد
۲	گوش تا از نکاتِ صنع چوں آگاه شد همچو اسپِ خوش عناں ثابت قدم بر راه شد	۶۸۶
گوشِ گل از مدحتِ او گوش آرائے سخن گل شود سر گوشیِ گل در جوارِ یاسمن		گوش بر آوازِ وصفِ گوشِ گل اندر چمن چوں شود آمادهٔ گلگشتِ گل خارِ من
۳	گوشِ گل ترمی شود از مدحتِ آں لاله فام	۶۸۷

	گوشش[1] می گردد و گل از وصف گلِ گوشش مدام		
گل ز گوشش واز بنا گوشت خجل برگِ گل است		موے گوشت در نگاهِ موشگافاں کاکل است	
موے پیچاں موے[2] بود در دامنِ گل سنبل است		موے[3] قلم در مدحتِ او نغمہ زن چوں بلبل است	
۶۸۸	در گلستاں گوشِ نازک خندہ صبحِ چمن جلوہ حسنِ بنا گوشت بہارِ یاسمن		۴
گوشِ او گل موے و همچوں زر گلش[4] در بہار		می کند بر موے گوشش گل ز خود را شاخسار	
ابرِ موے گوشِ او زاب خویش قطرہ بار		گوشِ او رشکِ صدف زیں دانہ ہاے آبدار	
۶۸۹	گوشِ[5] دریا زیں دُر نایاب شد تشبیہِ گوش جوہرِ[6] دریا بسلکِ موے گوشش خود فروش[7]		۵
فکرِ تم آں گوشِ نازک را گلِ بے خار گفت		با غبانش در چمن رشکِ گل و گلزار گفت	
زرد رو اش را چشمِ من آئینہ انوار گفت		فکرِ جویاے[8] سخن آویزہ اسرار گفت	
۶۹۰	قطرہ آبے کہ از روے بنا گوشش چکید		۶

گوشِ بنا گوش

گوهرِ آویزهٔ گوشست در چشمِ امید

حلقهٔ گوهر چه حاجت حلقهٔ گوشِ ترا	موے گوشت در وضو دارد گهر از قطرہ ہا	
چوں سرِ آں زلفِ شبگونِ تو از بختِ رسا	راست در صبحِ بنا گوشت کند دستِ دعا	
۶۹۱ گوشِ دریا گوشِ دارِ مو بمو احوالِ او بحرِ رحمت ہمچو موج آید باستقبالِ او		۷
گوشِ ہوشِ خود بپا کردیم در فرمانبری گوشِ ما گوشیم ماہر در فنِ صورتگری	بر صدا داریم دائم گوشِ خود در چاکری ہمچو صائب در سخن داریم جانان بنگری	
۶۹۲ گوش بر آوازِ پاکت حلقه در گوشیم ما از سحر خیزانِ آں صبحِ بنا گوشیم ما		۸
حرفِ شیریں شکر بستہ ترا پہناق و خوش مقال قلقلے پیدا شود چوں در سخن ریزد بجام	کرلبِ شکر شکن ریزد بہنگامِ کلام جامِ گوشے بہ ز فکرِ واسطیِ بلگرام	
۶۹۳ گوشِ یارِ من کہ بالائے بلوریں گردن است		۹

۲۳۴

	این بلوریں قیفِ مینائے بلوریں گردن است	
زلف را مضمون طرازانیکہ سنبل گفتہ اند	گوشِ نازک را بتشبیہِ سخن گل گفتہ اند	
موئے گوشِ پاک را ہمرنگِ کاکل گفتہ اند	فکرتِ اعجاز[1] را آہنگِ بلبل گفتہ اند	
۶۹۴	کے دماغت را بگلشن تاب و شورِ بلبل است پردہ ہائے گوشِ تو نازک تر از برگِ گل است	۱۰
زمزمِ گوشِ تو جاناں در نظافت ہمچو شیر	زمیِ او در لطافت آبروریزِ حریر	
من بصد جوئے شیرے ہمچو فرہاد م شہیر[2]	مخلص[3] از توصیفِ شیریں شد[4] بخجلت گوشگیر[5]	
۶۹۵	دید چوں فرہاد جوئے شیر از پائیں گذشت دردش صبح بناگوش از رخِ شیریں گذشت	۱۱
در شبِ زلفِ تو مہتاب بناگوشت عیاں	حلقہ[6] در گوشِ بناگوشِ تو زلفِ مہوشاں[7]	
زلفِ مشکیں ناز بر ہمسایگی دارد ازاں	چشمِ دیدِ دوست در عالم ولائے مدح خواں[8]	
۶۹۶	شامِ وصلِ یار از ہمسایہ گوشت گرفت	۱۲

[1] اعجاز
[2] شہیر
[3] مخلص
[4] شد
[5] گوشگیر
[6] حلقہ
[7] مہوشاں
[8] مدح خواں

	دولتِ[1] بیدار از صبحِ بنا گوشت گرفت	
دلبرم آویزه را زیور نسازد تا بدوش از دُرِ گوشے ندارد حسنِ مصنوعی بگوش		حائلے را عیب داند گوشِ یارِ حق نیوش[2] یارِ صائب[3] ابیں از حلقهٔ زر خود فروش[4]
۶۹۷	تا بفکرِ گوشوارِ آں سیمبر افتادہ است پیچ و تابِ رشتہ در جانِ گہر افتادہ است	۱۳
حلقهٔ گوشِ[5] تو جاناں حلقهٔ[6] در گوشم نمود حلقه اش با حلقهٔ[7] سیمیں بناگوشم نمود		بے سر و پا حلقه سانِ کارِ مرا برہم نمود حلقهٔ[8] فیروزه هم در حلقهٔ ماتم نمود[9]
۹۶۸	تا مرا بر حلقهٔ گوشت نظر افتادہ است حلقهٔ[10] گوشِ حسیناں از نظر افتادہ است[11]	۱۴
دلبرا در بناگوشش ندارد گوہرے از عرض[12] آئینه نگیرد حسنِ ذاتِ جوہرے		حسنِ پاکش از وفا دارد بباطن زیورے یار یاری[13] در عجم[14] بے بہره و بد گوہرے[15]
۶۶۹	گفت ملا اے دُرِ گوشت مرا بیہوش کرد	۱۵

	بیوفا زین گوش[1] بشنید و بدر زنا گوش کرد		
نرمهٔ گوشت بیاض صبح را ساز دخجل		جوهر خورشید از شرم عرض شد منفعل	
از بنا گوش تو مهر چرخ را سوزد بدل		ماه کامل را طبیعت از فروغش مضمحل	
۷۰۰	صبح از حسن بنا گوش تو می گردد سپید		۱۶
	آخر مه شب ز مهتابش نه گردد ناامید		
در وضو آبیکه ریزد از بنا گوش تو یار		گوهر آویزه بنماید بچشم آبدار[2]	
در چمن از برگ گل باشد گلاب قطره بار		دلبر از لعبتی مضمونست صائب[3] شعر ما	
۷۰۱	قطرهٔ آبی که چشمش بر بنا گوش تو دید		۱۰
	گویا از برگ گل یک قطره شبنم چکید		
صبح از گوشش سپید و شام از زلف سیاه		ماهتاب نرمهٔ گوشت ز رخسار چو ماه	
آفتاب از عارض[4] زلفت نیاید در نگاه		عارض تو آفتاب و نرمهٔ گوشت پگاه	
۷۰۲	چشم من صبح بنا گوش تو چون بیند بخواب		۱۸

[1] از اینجا گوش شنیدن مجاز از گوش دادن و بسخن گوش فرا داشتن است و این علامت بهمین معنی در اصطلاح معماگویان مشهور است و بجای اقتضا و ارزنده و زبان دار و امثال آن بکار میرود (از مصطلحات گوهر)

[2] آبدار بمعنی گوهر (از مصطلحات گوهر)

[3] صائب صفاهانی شاعر مورد نکوهش سوم از دوست ۱۲ است (منتخب اللغات)

[4] عارض دیدن بمعنی ایراد است (منتخب اللغات)

	طالعِ بیدار من داند بر آمد آفتاب	
لله الاحسان سحر بردم شبِ لفِ دراز		صبح از بانگِ مؤذن چشمِ من گردید باز
سجده زیرِ طاقِ ابرو ساختم با صد نیاز		زمزمه گوشِ تو باشد اوّلِ وقتِ نماز
۷۰۳	راحتِ خوابِ سحر صبحِ بنا گوشت ربود دل بیاد روی روشن از خدا غافل نبود	۱۹
شب بگلگشتِ چمن رگِ گلِ تر در نظر		یادِ صبحِ زمزمه گوشش بچشمم آورد سحر
چون بحسنِ اتّفاق آن مهرِ من شد جلوه گر		چون گلِ خورشید صائب گشتم از خود بی خبر
۷۰۴	شبنمے چون خرمنِ گل را در آغوش آورد دیده ام تابِ صفاے آن بنا گوش آورد	۲۰
می چکد آبِ لطافت از بنا گوشِ ترے		چون دُرِ آویزهٔ گوشے بدوشِ دلبرے
در بهارستانِ گل راست آبش جوهرے		رنگ و بویش همچو برگِ گلِ لطافت پرورے
۷۰۵	گر به پیرانِ من چو گل چاکے زنم معذور دار	۲۱

ملہ بسر بردن، کنایہ از گذرانیدن و باتمام رسانیدن (از صفا اللغات)

ملہ صائب صفاہانی شاعر معروف کہ در شہر سوم ما است ۱۲

	باغبانِ صبح بنا گوشے است پیدا در بہار		
زمزمہ گوشش[1] چو صبح و عارضِ او آفتاب		شامِ زلفش از بیاضِ صبحِ او در پیچ و تاب	
در حریمش دیدہ ام لیل و نہارش را بجواب		از ریاضی[2] یافتم ماہیتش را در کتاب	
۷۰۶	در جہان صبح بنا گوشِ نگارم ہر سحر می کند با آفتاب از یک گریبان سر بدر		۲۲
سنبلِ زلفش کہ سر[3] گوشی کند با او صریح		موشگافی[4] ہائے او را گوش او داند فصیح	
گوشِ پاکش گوش دارد[5] بر کنایات و مدیح		تازہ مضمونے بگوشم[6] خورد از فکرِ مسیح	
۷۰۷	گرچہ گوشِ گل بشبنم گفت گوہر در چمن او نیارد گفت در تعریفِ او حرفے چو من		۲۳
گل بسمعِ وصفِ گوشش گوشِ خود وا کشادہ[7] است		بر صلائے مدحتِ او گوشِ خود بنہادہ[8] است	
می نشنود گرچہ گوشِ خود[9] بمضمون دادہ است		اے ولا[10] گر بیدِ مسیحم گوشِ گل[11] افتادہ است	
۷۰۸	گل کہ دارد گوشِ سنگیں[12] در چمن ماند خموش		۲۴

[1] زمزمہ گوشش (بہار ۴)
[2] از ریاضی (بہار ۴)
[3] سر گوشی (بہار ۴)
[4] موشگافی (بہار ۴)
[5] گوش دارد (بہار ۴)
[6] بگوشم (بہار ۴)
[7] گوشِ خود وا کشادہ (بہار ۴)
[8] گوشِ خود بنہادہ (بہار ۴)
[9] گوشِ خود (بہار ۴)
[10] ولا (بہار ۴)
[11] گوشِ گل (بہار ۴)
[12] گوشِ سنگیں (بہار ۴)

	زانکه سیما بے ز شبنم آسماں کردش بگوش	
در تکلم او نمیدارد سروکارے بکس	ہیچکه واپس نمی گردد صدائے زیں قفس[1]	
سائلے را از سخن در دل نمی باشد ہوس	از برائے داد خواہاں گوشِ او فریادرس[2]	
۷۰۹	گر نبودے رہ گذر[3] چوں گوش در اعضائے تن تنگ می شد در جہانِ گفتگو رہ بر سخن	۲۵
سرخیِ مو ہوم حسنِ زمزمۂ او در جمال	می نماید در نگاہِ گلرخاں[4] گرد گلال	
بوالعجب رنگِ شفق ہم در جنوب و ہم شمال	فکرِ استادِ خجندی در سخن دارد کمال[5]	
۷۱۰	صبح را در خونِ دل حل کردہ حسنِ گوشِ او تا بنا گوشش چنیں پرورده حسنِ گوشِ او	۲۶
داد گل گوشے[6] بسمعِ داستانِ فکرِ من	نالہ را داند مضافے[7] عندلیبِ نغمہ زن	
از بنا گوشِ تو اے ترکِ سمن بو گلبدن	چاک در پیراہنِ گل خاک در چشمِ چمن	
۷۱۱	گل فدائے زمزمہ گوشست و گوشِ گل[8] گراں	۲۷

[1] قفس: تشبیہ است گوش را (بہار عجم - بزل گوش)
[2] فریادرس: یعنی داد رس (آنندراج)
[3] رہ گذر: یعنی شاہ راہ۔ (برہان عجم)
[4] گلرخاں: محبوبان (بہار عجم)
[5] کمال: کمال خجندی شاعر معروف
[6] گوشے: گوش سر از زیرست ۱۲
[7] مضافے: اضافۂ عندلیب نغمہ زن (بہار عجم) اضافۂ عندلیب نغمہ زن ۱۲
[8] گوشِ گل: گوش گل از گوش بلبل نازک تر است ۱۲

	از مضامینِ گلِ گوشِ تو بلبل نغمه خواں	
گوشِ گل وصفِ گلِ گوشِ ترا ناگوش[۵۱] کرد		اضطرابش بلبلِ پُر نغمه را خاموش کرد
برگ[۵۲] ریزِ گل چو مژگوشش[۵۳] را گلپوش[۵۴] کرد		بلبلِ خاموش را بے برگیش[۵۵] مدہوش کرد
۷۱۲	برگ ریزانِ چمن چوں دید در فصلِ بہار غنچہ لبِ نغمہ زن شد بر گلِ گوشت نثار	۲۸
از بناگوشش خجل شد گوشِ خوبانِ جہاں		می چکد آب از دُرِ آویزۂ گوشِ بتاں
طبعِ من تا شد بوصفِ گوشِ او گوہر فشاں[۵۶]		دادِ فکرم داد گوید اشرفِ[۵۷] ماژندراں
۷۱۳	تا سخن ہایت ولا[۵۸] مشہور بحر و بر شدہ گوشِ[۵۹] دریا آب بر دونامِ او گوہر شدہ	۲۹
شکرِ حق کو بر صفاتِ گوشِ خود گوشے نہاد[۶۰]		گوش بر حرفم[۶۱] کشود و از سخن گردید شاد
از کمالِ شوق بر تصویرِ خود چشمے کشاد[۶۲]		بر زباں شعرِ مغز فطرتِ[۶۳] فرخ نژاد
۷۱۴	از صفاتِ گوش مضمونے فرو نگذاشتی	۳۰

۵۱ گوش گل وصف گل گوش ترا ناگوش کرد (بہار عجم)

۵۲ برگ ریز گل چو مژگوشش را گلپوش کرد (بہار عجم) آویزہ گوش یا گوشوارہ

۵۳ گوش خاموش را بے برگیش مدہوش کرد (بہار عجم)

۵۴ گلپوش گوش پوش

۵۵ بے برگیش گوش بند

۵۶ گوہر فشاں گوہر افشاں

۵۷ اشرف گوش بند

۵۸ ولا مشہور بحر و بر شدہ (آصف اللغات) ولا گوش بند

۵۹ گوش دریا آب بر دونامِ او گوہر شدہ (آصف اللغات) گوش دریا آب گوش بند

۶۰ گوش نہادن متوجہ شدن (بہار عجم)

۶۱ گوش بر حرفم کشود گوش بر حرف کردن متوجہ شدن (بہار عجم)

۶۲ چشمے کشاد چشم باز کردن، ملاحظہ کردن

۶۳ فطرت طبیعت

لب مبارک

گوشِ گردوں کر۔ خبر باشد کہ

در مقام حصول مراد دکامیابی گوید یعنی

آسمان ساعد کامیابی را ای شود گوش زد

گزارندہ نامہ را برام فرستند (اصطلاحات)

گشت دندان۔ بخشم

لب۔ تبسم (اصطلاحات)

لب۔ دندان کشیدن بر

لب۔ بدنداں داشتن قابلیت

دہشتی (ع ع)

سر گرداں۔ بمعنی پریشاں (استدراک)

لب گردان کردن حوض بر کرا

دلبر را زکوثر خوش (ع ع)

سودا یختن۔ بمعنی خیال

دجون (ع ع)

لب۔ دندان داشتن قابلیت

۲۴۲

گوشِ گردوں کر کہ جائے گفتگو نگذاشتی

۲۹	لبِ مبارک	۳۴
لوحِ نقشم چوں لبِ خنداں بتصویرِ لبش		خامہ ام انگشت در دندان بتصویرِ لبش
اے ولا دارم لبِ دندان بتصویرِ لبش		می کشم لب راتہِ دنداں بہ تصویرِ لبش
۱	زلفِ مشکیں خامہ را در نقشِ سر گرداں کند جوشِ شنجرف آمہ را چوں حوضِ لب گرداں کند	۱۵
چوں لبِ دندان ندارد لب بدنداں می گزد		مانی از تصویرِ لبِ سودائے خامے می پزد
اے ولا این کارِ نازک کلکِ ما را می سزد		کسوتِ تصویر در رنگِ مخالف می رزد
۲	می ندانی ہر کسے را بہرِ کارے ساختند میلِ او را از ازل در خاطرش انداختند	۱۶
چشمِ مانی را بحسنِ صنعتِ من باز کرد		گردۂ تصویر را چوں خامہ ام پرداز کرد
تا بہ تصویرِ تکلم دستِ من اعجاز کرد		خندۂ در حسنِ لب بنمود و نقشِ ناز کرد

دہشتی (ع ع)

لب۔ بدنداں (اصطلاحات)

لب۔ بدنداں گزیدن

لب۔ بدنداں (اصطلاحات)

لب۔ بدنداں گزیدن

لب۔ بدنداں (اصطلاحات)

لب۔ بدنداں گزیدن

(اصطلاحات)

۷۱۷	نکته دان بهزاد بر نقشِ لبِ او بوسه داد لب بلب بر آفرینِ حسنِ صنعت لب گشاد	۳
شکرافشانی نماید آن لبِ شکرشکن موقلم در دست مصروفم بکارِ خویشتن	زلفِ دلبویش گیرد راهِ بهرِ شیرینکارِ من تر شود مانی ز فکرِ شرحِ شیرین سخن	
۷۱۸	نقشِ لبِ شکرینش را چنان مانی کند خامه مو در کفِ او چون عکس رانی کند	۴
در شبِ نقشِ لبِ شیرینِ او دیدم بخواب نیشکر را از برای خامه کردم انتخاب	شد دلم (از ندامت چون شکر گردید آب) نقشِ لب را بستم و بیدار گردیدم ز خواب	
۷۱۹	جمله مژگانم به مژگانِ غنی چسپیده بود زانکه چشمم بر لبِ شیرینِ بخوابی دیده بود	۵
این لبِ شیرین لبِ حوضِ لطیفِ کوثر است یا لبِ دریاست یا همچون صدف پر گوهر است	رتبه اش لب تا لبِ از چاهِ ذقن بالاتر است این لبِ شیرین است یا لبهای شیرین پرور است	

۷۲۰	تا دهانش لب[۱] زند نشنود زهم یکدم جدا چون زبانش لب[۲] زند در دم شود از هم جدا	۶
هر لب حرف آفرینش مصدر لطف بیان آن بود ملحق ازین و این بود مشتق ازان		در لبیا و چون ضمیر مستتر[۳] راز دهان آن عیان مانند لفظ و این چو مضمونی نهان
۷۲۱	در میان هر دو لب تکراری بینم مدام زانکه میدارند لب ها در دهان[۴] او کلام[۵]	۷
در گلستان هر دو لب یک غنچهٔ جان پرور ی یا انار ین شربتی یا شهد و قند و شکر ی		هر یکی زان همچو گل با از گلی برگ تر ی یا بو دیا قوت و مرجان یا عقیق و گوهر ی
۷۲۲	از صفاتش نورس و رنگین سخن رنگین بهار شکرین شکر شکن. گوهر نشان و آبدار	۸
قند ریز د یار ما از لعل شکر بار خویش می ندارد جنگ در گوش و لب از اسرار خویش		حرف شیرین را پسند و شرح در گفتار خویش صائب[۶] بی باک می گوید ولا یا یار خویش

[۱] لب زدن یعنی خاموش شدن (ف ۳ ج ۴)

[۲] لب زدن یعنی سخن گفتن (ف ۳ ج ۴)

[۳] ضمیر مستتر ضمیری که در لفظ ظاهر نبود چنانکه هو در فعل هو یعنی آن را

[۴] کلام یعنی گفتگو ست و فارسیان بجای تحت هم استعمال کنند. صاحب

[۵] [illegible]

[۶] [illegible]

۷۲۳	بوسه ریزد جای حرف از لعلِ شکّر بارِ تو جنگ باشد گوش و لب را بر سرِ گفتارِ تو		۹
گفته اند او را لبِ حرف آفرینِ اهلِ زبان هم شکّر بار و شکّر ریز است و هم شکّر فشان		خوش ادا خوش حرف و شیرین لهجه و شیرین بیان پرده آهنگ و خوش آهنگ و رنگین داستان	
۷۲۴	در لطافت عندلیبِ نغمه خوانش گفته اند در فصاحت طوطیِ شیرین زبانش گفته اند		۱۰
از فصیحانِ عرب بعلِ تو شکّر بار نام از عروسانِ[1] چمن شد غنچهٔ گلنار نام		وز بلیغانِ عجم خوش حرف و خوش گفتار نام بلبلِ دستان سرا کردش گلِ گلزار نام	
۷۲۵	غنچه نماید لبِ خاموش در سیرِ چمن بشگفد این غنچهٔ سربسته هنگامِ سخن		۱۱
از لبِ خاموشِ او گوینده را بے دم شدن از سکوتِ او ثبوتِ بیدهانی شد عیان		وز لبِ گویایِ او تردیدِ وصفِ بے زبان وز سخن گردد ولا افشائے آن از نهان	

[1] عروسانِ چمن کنایه از گلها - ۱۲

۱۲	در تلفظ لام لب بند و لب تکرار را در تکلم بای لب پیدا کند آثار را	۷۲۶
	نکته سنجانِ سخنور نکته دانش گفته اند از فروغِ هر سخن روشن بیانش گفته اند	ز آتشین گفتار او آتش فشانش گفته اند در دُرِ دندانِ او گوهر نشانش گفته اند
۱۳	لعلِ لب گوهر فشان گوهر فروش و آبدار گوهرش گوهر فشان روشن گهر گوهر نثار	۷۲۷
	از لبِ او لهجه اش را در تکلم طاقتے بر لبِ دریا ز امواجِ خطِ لب شهرتے	بر لبِ تیغ دو دم از تیغِ لبها مدحتے بر لبِ خضر از عکسِ لب عیان ماهیتے
۱۴	شد لبِ خورشید خورشید لبش بام از ضیاش بر لبِ شمع از دخان آهے ز تابِ لعلهاش	۷۲۸
	شکرین لعلش ز حرفِ شکرین شکر فشان خامه ام در مدحتِ شیرین لبش شیرین زبان	نقشِ لعلِ او شکر ریزست چون شیرین لبان فکرِ من شیرین بوصفِ لب لبم شیرین بیان

لب بوسیدن کردن

۱۱ آتش فشان، صفت لب (بهادر عجم) بیزل لب)

۱۲ گوهر فشان و گوهر افشان (بهادر عجم) بیزل لب)

۱۳ گوهر فشان، روشن گهر و گوهر نثار (بهادر عجم) بیزل لب)

۱۴ لب دریا، مصطلح ۱۲ آسمان (بهادر عجم)

۱۵ لب خورشید، از اضافات شاعرانه است. لب آفتاب که بقول بهادر عجم، شعاع آفتاب است ۱۲

۱۶ آفتاب لب بام، کنایه از زوال عمر و دولت و خورشید لب بام

۲۴۶

۱۷ شکر و مجازاً هر چیز شیرین

۱۸ شکر ریز، کنایه از شیرین لبان

۱۹ شیرین لبان، کنایه از معشوقان (بهادر عجم)

۷۲۹	اے تجلی ذکرِ لب آمد چو در گلزار ہا ریخت ہمچوں خونِ گرم از طوطیاں منقار ہا	۱۵
سرخیِ لعلِ لبِ یارم بہ رنگِ جوہر است لعلِ او مستغنی از تائیدِ رنگِ دیگر است	تا زیاقوتِ بدخشاں آبِ وردش برتر است یارِ شوکت را لبش محتاجِ آبِ احمر است	
۷۳۰	آب و رنگِ لعلِ او را می کند روشن تر اب شعلۂ یاقوت را روغنِ گل جائے آب	۱۶
خشمِ او خواہی اگر بینی ببیں در کارزار لعلِ آتش رنگِ او چوں میشود یاقوت باب	از لبِ آتش فشانش لب بلب ریزد شرار بر زباں آید مرا شعرِ حزیں نامدار	
۷۳۱	از لبِ حرف آفریں چوں میشود گرمِ عتاب آتشِ یاقوت می ریزد شرر در التہاب	۱۷
از رگِ لعل است ایں تیغِ خدا دادِ لبش از خطِ لب جوہرِ شمشیرِ جلادِ لبش	کانِ یاقوتی خجل از کانِ پولادِ لبش والہش را می برد در گور بابادِ لبش	

۱۵ تجلی مشاطہ معروف

۱۶ شوکت بخاری مشاطہ

۱۷ آب احمر (اصفہانی) مشاطہ

۱۸ رگ لعل از تشبیہات تیغ (بہادر) بزل تیغ

۱۹ ضم لام بہ تشدید تیغ

۵۲ واژگونی ۔ شاعر ۔ موت
گردیدن شراب است ۔ ۱۲

۵۳ فطرت ۔ شاعر ۔ موت
گوئی سوم از دوست ۔ ۱۲

۵۴ آتش در آب افتادن
گوئی سوم از دوست ۔ ۱۲

۵۵ آتش در آب افتادن
بعنی کار ناممکن واقع آمدن

۵۶ آتش در آب افتادن
بعنی کار ناممکن کردن

۵۷ واژگونی ۔ شاعر ۔ موت
در اصطلاحات مذکور ۔ ۱۲
گردیدن شراب است ۔ ۱۲

۵۸ چشمهٔ خورشید
آفتاب و چشمهٔ خورشید مشترک ۱۲

۵۹ آب بدل می شود
بعجم است یعنی دل سرد میشود
(در اصطلاحات) و آب شدن بمعنی زوال
گرمی باقی نباشد ۔ ۱۲

۲۴۸

۷۳۲	در خیالِ لعلِ لب بگذشت عمرت والهاً رشتهٔ طولِ امل باشد رگِ یاقوت ها		۱۸
عکسِ لعلِ آتشینِ او چو می افتد در آب یارِ ما دارد بقلزم همچو مهرے آفتاب		می نماید در تہہ آبے برآمد آفتاب یارِ فطرت لعنتے بر او کہ شد نقشِ شراب	
۷۳۳	عکسِ (میگون لعل) او در شراب افتاده است حیرتے دارد کہ چوں آتش در آب افتاده است		۱۹
لعلِ او لعلِ بدخشاں یا عقیقے از یمن جانِ یارم جانِ جان و جسمِ جانانِ جانِ من		در سخن لعلِ لب او جوہرِ کانِ دہن این لبِ لعلش تن است و حرف او جانِ سخن	
۷۳۴	جز بمردن از تنِ والا نگردد جان جدا می شود یارب چساں حرف از لبِ جاناں جدا		۲۰
از همیں لعلِ لبش لعلِ بدخشانی خجل چشمهٔ خورشید را از لعلِ او آبے بدل		وز لبِ گوہر فشاں شد از یسار منفعل اے وحید از برقِ او آتش در آبے مشتعل	

۶۰ وحید قزوینی شاعر
گوئی سوم از دوست ۔ ۱۲

۶۱ آتش در آب افتادن
گوئی سوم از دوست ۔ ۱۲

۷۳۵

لعل ہا را برغلط نامند یاقوتِ خوش آب
ریخت از رنگ لبش اشکِ جگرگوں آفتاب

۱۱

در چمن مرغِ شکر ریزے ندیدم اینچنیں
طوطیِ شکّر شکن محزوں ز لعلِ شکّریں

با شکر گفتارِ خود شیریں سخن حرف آفریں
حزنِ او پیداست در گلشن ز مضمونِ حزیں[۱]

۷۳۶

شکّریں لعلش حزیں گردید چون شیریں بیان
چوں مژہ منقارِ طوطی در چمن شد خون فشان

۱۲

صبح از لعلِ لبش پیداست آثارِ شفق
از کتابی چہرہ لب تا لب چو گرداندم ورق

شب ز یک خمیازہ ز انگشتش اگر گردید شق
صائبؔ[۲] از مضمونِ شیرینیت بدبخت آمد سبق

۷۳۷

بر لبش افتاد چوں چشمے ز اختر صبح را
از خجالت آب شد قندِ مکرر صبح را

۱۳

از ورق گردانیِ لب در کتابِ روے یار
از دو لب گردد دو بالا[۳] قدرِ لعلِ آبدار

دیدہ ام تکرارِ مضمون ہمچو دندانِ بشمار
گفتہ اند او را و او آتش[۴] بشاعرانِ باد خوار

---

[۱] حزیں اصفہانی شاعر است
[۲] صائب کشمیری مسمّی بہ محمد علی متخلص بہ صائب در شعر
[۳] دو بالا یعنی خالص (از برہان)
[۴] آتش یعنی بیقرار و آتشی چقماق (از برہان)

۳۸	دیده تا تکرارِ آن لب های شیرین دیده است معنیِ قندِ مکرر را غنی[۱] فهمیده است	۱۴
	لعلِ یارم باده آشامے است از جامِ الست چشمِ من از شربتِ دیدارِ او گردیده مست	ساغرِ لبریز دارد از دهانِ خود بدست یارِ حافظ[۲] باده خوار است لب او مے پرست
۳۹	باده تلخ از لبِ شیرین لبانِ خوش صفات راست گوید در حلاوت می برد آب[۳] از نبات	۱۵
	موشگافی[۴] های فکرِ شاعرانِ موشگاف[۵] در بلاغت لعلِ او خرمائے تر شفاف و صاف	از شگافِ نورسِ لب می نماید انکشاف دارم از شیرینیِ مضمونِ جامی[۶] اعتراف
۴۰	میوه از جوشِ حلاوت چاک پیدا می کند این لبِ شیرینِ شگافِ پاک پیدا می کند	۱۶
	در نگاهِ خضر لعلِ او به از آبِ حیات قم باذن الله مسیحا راست از اعجازِ ذات	کاب[۷] حیوان جان نمی بخشد گهے بعد از ممات چون غنی[۸] دانم ولا جان بخشی لب از صفات

۲۵۰

[۱] غنی شاعر معروف کہ این شعر
از اوست ۱۲

[۲] حافظ شیراز شاعر معروف
کہ تخلص خود را نیز کرده ایم ۱۲

[۳] آب بروں آید چو شیرہ آبرو
کردن آں را (اصفا اللغات)

[۴] موشگافی بمعنی باریک بینی
(از ہمہ ہنر دل و شگاف)

[۵] موشگاف بفتحین و ہمزہ
در آخر وقیل بسین و ہمزہ بین ۱۲

[۶] جامی شاعر معروف ۱۲

[۷] آب حیوان آبے است کہ
خضر علیہ السلام

[۸] غنی شاعر معروف ۱۲
از اوست

۴۱	آنکه شربت زان لب جان بخش یارم خورده است در نگاهش آب حیوان همچو خون مرده است	۱۷
	بوسهٔ تصویر یارم چون کند جان پروری کی خر عیسی کند با اسپ تازی همسری	تا به لعل جانفزای او چه باشد انوری لطف مضمون[۵] غنی هرگز ندارد دیگری
۴۲	بیش لعل او که هر یک مرده را جان پرور است هر که زا عجاز مسیحا دم زند گوئی خر است	۱۸
	خوش بود تشبیه خاتم از برای لعل لب دستکاران[۵۱] عجم گویند لله العجب[۵۲]	لعل او انگشتر دست بلیغان عرب وه چه مضمون بلیغ شاعر طاهر لقب[۵۳]
۴۳	خاتم لعل لبش را هر که در چشم آورد همچو خاتم از دهن انگشت بیرون نآورد	۱۹
	در بلاغت چون نبات و قند تشبیه لب است ذوق این تشبیه کامل بر زبان لب تا[۵۴] لب است	با دهان رشک گل گلقند گفتن انسب است لطف مضمون گر[۵۵] نمی حسن عرض مطلب است

۵ اشاره بنا ظاهر وحید کرمانی
مرحوم و شرح سوم مالا بدست ۱۲

۵۴ لب بیاض ازین لب تا آن لب دوم
۵۵ گرامی اصفهانی شاعر معاصر
مرحوم کز شرح سوم مالا بدست ۱۲

۴۴ ۷

تا نبات از حنجلت شیریں لبا و آب شد
لعل از لعلِ لبِ او شربتِ عناب شد

۲۰

۴۵ ۷

لعلِ او آتش بیان و نطقِ او آتش فشاں
لعلِ لب برق در گرگ بست و ہم آتش شاں

رنگِ لعلش آتشیں و یارمن آتش زباں
حسنِ تضمینم ز فکرِ شوکتِ آتش بیاں

۴۵ ۷

از لبِ لعلش سخن را آب و رنگِ دلکش است
شعلۂ نطقِ مرا یاقوت سنگِ آتش است

۲۱

۴۶ ۷

گوہرِ شاداب لعلش لعل را گوہر شکن
از عقیقش شہرتِ رنگے در اقصائے یمن

برقِ لب خرمنِ برقِ درخشاں برق زن
لب زمدلا مفیدِ بلغیِ شیریں سخن

۴۶ ۷

لعلِ او ہر گہ لبے از خندہ شیریں می کند
پرتوش در دشمن چراغِ حسنِ پروین می کند

۲۲

آں لبِ گویا بخاموشی است دائم بے سوال
وصفِ لعلِ شکریں ریزش ز فکرے محال

در جوابِ سائلے شکر شکن شیریں مقال
شکریں تمثالِ لب افکرِ دانش حسب حال

۲۵۲

۴۴۷	شکوہ نبود اگر با من دمے گویا نشد آں لبِ شیریں ز شیرینیش از ہم وا نشد	۲۳

تنگِ شکر بار تشبیہے است شیریں و فصیح فکرتِ شاعر کند حسنِ ملیحے را صبیح	قند را کانِ ملاحت نیست تشبیہِ ملیح امتزاجِ آب و آتشِ حسنِ اصف در مدیح

۴۴۸	تا نمک افشاں لبِ او در شکر خائی شود بوالعجب کانِ نمک دکانِ حلوائی شود	۲۴

در تعشق جانستانی نیست کارِ یارِ ما از بلا فکرِ نجاتِ ما کند غمخوارِ ما	ہر کہ می میرد بروجانِ بخشدش دلدارِ ما نیست چون بارِ نجات او در پئے آزارِ ما

۴۴۹	لعلِ جاں بخشش کہ یا دِ آبِ حیواں می دہد زندہ را جاں می ستاند مردہ را جاں می دہد	۲۵

چونکہ ہر دم از لبش یک حرف یا رائے مقال لعلِ او بِ اللبابِ یا چہ حسن و جمال	از سخن بستند لبِ حق گرانِ باکمال آفریں بر شاعرِ رنگیں لبِ نازک خیال

لہ ا بود آتش را امتزاج داد ان
لہ ب تشبیہ را بیع کردن مراد است آب
لہ ج اضافت بیانی است شکر
لہ د اصف نیابی است
لہ ہ مدیح بمعنی مدح است
لہ و ملیح بمعنی نمکین است
لہ ز جانستان (صفت مرکب)
لہ ح بارِ نجات شاعر سہو است بجائے بارِ غم
لہ ط لب بستن از سخن کنایہ از خاموش بودن (بہار عجم)
لہ ی لب الباب یعنی خلاصہ
لہ یا شعر ۱۲ بار در ۵ بیت است و تفنن کردہ ایم و بار رنگ سخن نگاہ داشتہ
فی تایید ہ الفرض ۱۲

۶۵۰	در لب یارم نهان حسنِ جهانے کرده اند گویا در غنچهٔ او بوستانے کرده اند	۲۶
آن لبِ تر شربتِ عناب میدارد بجام تشنه پرورزابِ لعلش آن لبِ یاقوت فام	لبِ[۵۱] بلب سیراب شد زابِ لبش هر تشنه کام صائبِ[۵۲] از مضمونِ سیرابش بناز و در کلام	
۶۵۱	تشنه در گرمابِ صحرائے قیامت زینهار او نه گردد کو بخاطر داشت لعلِ آبدار	۲۷
لعلِ او گلقند یا عناب یا گلبرگِ تر تا بوصفِ لعلِ نوشینش سخن کردیم سر	یا رطب یا انگبین یا قندِ مصری یا شکر کاغذِ ما شد نباتی کلکِ ما چون نیشکر	
۶۵۲	فکرِ جامیؔ اے وَلا با فکرِ مخلص[۵۳] شد قرین از دو لب قندِ مکرر می نماید آن و این	۲۸
لعلِ رنگینت بگشت از رنگِ رنگین خاں[۵۴] گشت مرجان و عقیق از رنگِ لعلِ مدح خواں	لاله و گل هر دو بر رنگینیِ او یک زبان شد حسینِ[۵۵] مشهدی از رنگِ او رنگین بیاں	

۵۱ لب یار (ردیف لب یعنی بیت بالا)
(بهارعجم)
۵۲ تشنه کام یعنی تشنه (بهارعجم)
۵۳ تشنه در وصف لب یار است (بهارعجم - پنج گنج)
۵۴ صائب مضامین شاعران سابق مورد کار خود می سازد مالاست
۵۵ مخلص شاعر معروف کاشی

۵۱ اصل بال است
۵۲ مخلص کاشی شاعر معروف
۵۳ قسم دوم از بیت
۵۴ بدان رنگ یا رنگ او (آصف اللغات)
۵۵ حسین مشهدی (از آصف اللغات)

۵۵۳	بالبست لعلِ بدخشاں دمم زرنگے می زند ایں چہ (خونم بگرفتہ) ہر دم بنگے می زند	۲۹	
از فسونم ہر پرہیزد بکار و بارِ خویش لعلِ او معجز نما در عالمِ گفتارِ خویش		دلبرم لہو و لعب را می نداند کارِ خویش محسنؔ تاثیر گوید در صفاتِ یارِ خویش	
۵۵۴	شوخ چشمِ من چو از مژگاں فسوں سازی کند لب بہ یکدیگر زند خواہد چو گلبازی کند	۳۰	
لعلِ یارم از سنا ہی داشت اُمم عار و ننگ لعلِ یارت باوہ پرور جرعہ نوش و بادہ رنگ		بود ازو برمے پرستاں عرصۂ تقریرِ تنگ مے پرست می چکاں چوں لعلِ خوبانِ نگر	
۵۵۵	از لبِ میگونش صائبؔ کم نمی گردد خمار گردشِ ساغر چہ سرگرمی تر آرد بکار	۳۱	
لعلِ یارم را لبِ میگوں نگویم ہیچ گاہ مے خوش و مے نوش و مصفِ لعلِ او باشد گناہ		در صفاتِ لعل بر حفظِ ادب دارم نگاہ تا ز تشبیہِ لبِ یارت اسیرم عذر خواہ	

۵۵۳ بالبست لعلِ بدخشاں دمم زرنگے می زند
ایں چہ (خونم بگرفتہ) ہر دم بنگے می زند ۲۹

از فسونم ہر پرہیزد بکار و بارِ خویش
لعلِ او معجز نما در عالمِ گفتارِ خویش
دلبرم لہو و لعب را می نداند کارِ خویش
محسنؔ تاثیر گوید در صفاتِ یارِ خویش

۵۵۴ شوخ چشمِ من چو از مژگاں فسوں سازی کند
لب بہ یکدیگر زند خواہد چو گلبازی کند ۳۰

لعلِ یارم از سنا ہی داشت اُمم عار و ننگ
لعلِ یارت باوہ پرور جرعہ نوش و بادہ رنگ
بود ازو برمے پرستاں عرصۂ تقریرِ تنگ
مے پرست می چکاں چوں لعلِ خوبانِ نگر

۵۵۵ از لبِ میگونش صائبؔ کم نمی گردد خمار
گردشِ ساغر چہ سرگرمی تر آرد بکار ۳۱

لعلِ یارم را لبِ میگوں نگویم ہیچ گاہ
مے خوش و مے نوش و مصفِ لعلِ او باشد گناہ
در صفاتِ لعل بر حفظِ ادب دارم نگاہ
تا ز تشبیہِ لبِ یارت اسیرم عذر خواہ

۵۵۳ ۱ دمم: دمِ من ۲ بگرفتہ: بگرفتہ است
۵۵۴ ۱ فسوں: فسونِ ۲ لب بہ یکدیگر زند: لب بہ لب یکدیگر زند
۵۵۵ ۱ لعلِ یارم را لبِ میگوں: لعلِ یارم را لبِ میگوں را ۲ مے خوش و مے نوش: مے خوش و مے نوش را

۷۵۶	گر شراب از یاد لعلش دم زند در ساغرے دُرد احمر خنده بر شبنم زند در ساغرے	۳۲
هر دو لعل یار ما خجلت دهِ شیر و شکر در شکر افشانیش از لعل لب یزدگهر	این نمی گردد جدا آن میشود از یکدگر یار حافظ طفل مکتب جند امضمون تر	
۷۵۷	گرچه در ناز و ادا گردید حسنش پرده سوز از لب شکر فشانش می چکد شیرے ہنوز	۳۳
انگبین لعل شیرین تو بے زنبور خال بر لبت نے زنبور خال او نمی یابد مجال	زلف مشکینت مگس رانے بمضمون خیال گرچه گوید سالک قزوینی شیرین مقال	
۷۵۸	هر کسے خواهد شود با شکریں لب هم نفس میشود هر جا که شیرینی است غوغاے مگس	۳۴
من بعشق زلف پیچان سنبل آشفته ام در صفات جوهر لب گوهر جان سفته ام	در بهار عارض او همچو گل بشگفته ام لعل لب او چون علی قائم بذاتش گفته ام	

۲۵۶

۵۶ ما فاتحه از شاهوس مرحوم
که در شهر سوم تخمیس مضمون است ۱۲
۵۷ سالک قزوینی شاهوس
مرحوم که شهر سوم از دست ۱۲
۵۸ علی قائم بنده ی شاهوس
مرحوم که شهر سوم از دست ۱۲

۷۵۹	هر کجا لعلِ لبِ یارم بگفتار آمده ابرِ نیسان بارِ او گوئی گهر بار آمده	۳۵
گر خاطر نگذرد از غنچهٔ آن لبِ خیال در نظر آن غنچه گل گردد بهنگامِ مقال	بشگفد دل صورتِ گل در گلستانِ جمال نغمه سنجی می کند فکرم چو بلبل در مثال	
۷۶۰	از حدیثِ لعل او چون غنچه گل در دهان شوکتِ مدّاح را [illegible] می بالد ربان	۳۶
در بلاغت لعلِ شیرین راست تشبیه نبات در حلاوت لوزِ عنبر در عفافِ حسنِ ذات	شکّرین گفتار و شکّر بار از حسنِ صفات عاملِ شیرین مقالی لطفِ مضمونِ نجات	
۷۶۱	شاعران گویند چون حبِّ نباتش در سخن آن لبِ شیرین چرا آبی نگردد در دهن	۳۷
آبِ گلگون از لبِ گلگونِ او در رس و بیم نشئهٔ سرشار او زایل شد از خوفِ عظیم	حرمتِ خود در همین داند که در مینا مقیم جوشِ او نبشست طبعِ اوست چون فکرِ سلیم	

۶۶۲	ورزدباش از لعلِ لب گر بگذرد اندیشهٔ بگذرد همچون عرق می از لباسِ شیشه	۳۸
	چشمِ من افتاده چون نقشِ پاکِ دلبرے بوسه دادم بر تصویرِ لبِ پیغمبرے	از لبش آمد به دل یاد و لبِ او را بگوشے بر زبانم بود از فکرِ اثر شعرِ ترے
۶۶۳	چون توان قانع به پیغامِ لبِ دلبر شدن با دهانِ خشک نتوان از لبِ کوثر شدن	۳۹
	این لبِ او راست بر برگِ گلِ تر بوسه شد خجل هر لبِ او صنعتِ اسکندری	پرده چشمِ بتان را آرزوے همسری در صفا آئینه روشن بقولِ انوری
۶۶۴	آن سخن‌ها نے که در زیرِ لبِ خود دارد او میتوان خواند از لبِ خاموشِ او پیش از گفتگو	۴۰
	هر که خواهد بوسه بر لبهاے شکر ریز تست لعلِ او منت پذیرِ مستیِ سرشار تست	می پرستی بوسه بازی شهرِ دلدار تست این نباشد کارِ ما صائب مگر این کار تست

۲۵۸

۶۶۲ لب بارک بعنی لب (نوشتم)
۶۶۳ پیغمبر صفت لب ۱۲
۶۶۴ شیخ از شکر لب ۱۲
کشورم ۱۲ دولت ۱۲
۶۶۵ شکر بقول ۱۲
میل و هم ۱۲
۶۶۶ از ۱۲ ۱۲
۶۶۷ از ۱۲ ۱۲
۶۶۸ ۱۲
۶۶۹ ۱۲
۶۷۰ ۱۲
۶۷۱ ۱۲
۶۷۲ ۱۲
۶۷۳ ۱۲
۶۷۴ ۱۲
۶۷۵ ۱۲
۶۷۶ ۱۲
۶۷۷ ۱۲
۶۷۸ ۱۲
۶۷۹ ۱۲
۶۸۰ ۱۲
۶۸۱ ۱۲
۶۸۲ ۱۲
۶۸۳ ۱۲
۶۸۴ ۱۲
۶۸۵ ۱۲
۶۸۶ ۱۲
۶۸۷ ۱۲
۶۸۸ ۱۲
۶۸۹ ۱۲
۶۹۰ ۱۲
۶۹۱ ۱۲
۶۹۲ ۱۲
۶۹۳ ۱۲
۶۹۴ ۱۲
۶۹۵ ۱۲
۶۹۶ ۱۲
۶۹۷ ۱۲
۶۹۸ ۱۲
۶۹۹ ۱۲
۷۰۰ ۱۲
۷۰۱ ۱۲
۷۰۲ ۱۲
۷۰۳ ۱۲
۷۰۴ ۱۲
۷۰۵ ۱۲
۷۰۶ ۱۲
۷۰۷ ۱۲
۷۰۸ ۱۲
۷۰۹ ۱۲
۷۱۰ ۱۲
۷۱۱ ۱۲
۷۱۲ ۱۲
۷۱۳ ۱۲
۷۱۴ ۱۲
۷۱۵ ۱۲
۷۱۶ ۱۲
۷۱۷ ۱۲
۷۱۸ ۱۲
۷۱۹ ۱۲
۷۲۰ ۱۲
۷۲۱ ۱۲
۷۲۲ ۱۲
۷۲۳ ۱۲
۷۲۴ ۱۲
۷۲۵ ۱۲
۷۲۶ ۱۲
۷۲۷ ۱۲
۷۲۸ ۱۲
۷۲۹ ۱۲
۷۳۰ ۱۲
۷۳۱ ۱۲
۷۳۲ ۱۲
۷۳۳ ۱۲
۷۳۴ ۱۲
۷۳۵ ۱۲
۷۳۶ ۱۲
۷۳۷ ۱۲
۷۳۸ ۱۲
۷۳۹ ۱۲
۷۴۰ ۱۲
۷۴۱ ۱۲
۷۴۲ ۱۲
۷۴۳ ۱۲
۷۴۴ ۱۲
۷۴۵ ۱۲
۷۴۶ ۱۲
۷۴۷ ۱۲
۷۴۸ ۱۲
۷۴۹ ۱۲
۷۵۰ ۱۲
۷۵۱ ۱۲
۷۵۲ ۱۲
۷۵۳ ۱۲
۷۵۴ ۱۲
۷۵۵ ۱۲
۷۵۶ ۱۲
۷۵۷ ۱۲
۷۵۸ ۱۲
۷۵۹ ۱۲
۷۶۰ ۱۲
۷۶۱ ۱۲
۷۶۲ ۱۲
۷۶۳ ۱۲
۷۶۴ ۱۲
۷۶۵ ۱۲
۷۶۶ ۱۲
۷۶۷ ۱۲
۷۶۸ ۱۲
۷۶۹ ۱۲
۷۷۰ ۱۲
۷۷۱ ۱۲
۷۷۲ ۱۲
۷۷۳ ۱۲
۷۷۴ ۱۲
۷۷۵ ۱۲
۷۷۶ ۱۲
۷۷۷ ۱۲
۷۷۸ ۱۲
۷۷۹ ۱۲
۷۸۰ ۱۲
۷۸۱ ۱۲
۷۸۲ ۱۲
۷۸۳ ۱۲
۷۸۴ ۱۲
۷۸۵ ۱۲
۷۸۶ ۱۲
۷۸۷ ۱۲
۷۸۸ ۱۲
۷۸۹ ۱۲
۷۹۰ ۱۲
۷۹۱ ۱۲
۷۹۲ ۱۲
۷۹۳ ۱۲
۷۹۴ ۱۲
۷۹۵ ۱۲
۷۹۶ ۱۲
۷۹۷ ۱۲
۷۹۸ ۱۲
۷۹۹ ۱۲
۸۰۰ ۱۲
۸۰۱ ۱۲
۸۰۲ ۱۲
۸۰۳ ۱۲
۸۰۴ ۱۲
۸۰۵ ۱۲
۸۰۶ ۱۲
۸۰۷ ۱۲
۸۰۸ ۱۲
۸۰۹ ۱۲
۸۱۰ ۱۲
۸۱۱ ۱۲
۸۱۲ ۱۲
۸۱۳ ۱۲
۸۱۴ ۱۲
۸۱۵ ۱۲
۸۱۶ ۱۲
۸۱۷ ۱۲
۸۱۸ ۱۲
۸۱۹ ۱۲
۸۲۰ ۱۲
۸۲۱ ۱۲
۸۲۲ ۱۲
۸۲۳ ۱۲
۸۲۴ ۱۲
۸۲۵ ۱۲
۸۲۶ ۱۲
۸۲۷ ۱۲
۸۲۸ ۱۲
۸۲۹ ۱۲
۸۳۰ ۱۲
۸۳۱ ۱۲
۸۳۲ ۱۲
۸۳۳ ۱۲
۸۳۴ ۱۲
۸۳۵ ۱۲
۸۳۶ ۱۲
۸۳۷ ۱۲
۸۳۸ ۱۲
۸۳۹ ۱۲
۸۴۰ ۱۲
۸۴۱ ۱۲
۸۴۲ ۱۲
۸۴۳ ۱۲
۸۴۴ ۱۲
۸۴۵ ۱۲
۸۴۶ ۱۲
۸۴۷ ۱۲
۸۴۸ ۱۲
۸۴۹ ۱۲
۸۵۰ ۱۲
۸۵۱ ۱۲
۸۵۲ ۱۲
۸۵۳ ۱۲
۸۵۴ ۱۲
۸۵۵ ۱۲
۸۵۶ ۱۲
۸۵۷ ۱۲
۸۵۸ ۱۲
۸۵۹ ۱۲
۸۶۰ ۱۲
۸۶۱ ۱۲
۸۶۲ ۱۲
۸۶۳ ۱۲
۸۶۴ ۱۲
۸۶۵ ۱۲
۸۶۶ ۱۲
۸۶۷ ۱۲
۸۶۸ ۱۲
۸۶۹ ۱۲
۸۷۰ ۱۲
۸۷۱ ۱۲
۸۷۲ ۱۲
۸۷۳ ۱۲
۸۷۴ ۱۲
۸۷۵ ۱۲
۸۷۶ ۱۲
۸۷۷ ۱۲
۸۷۸ ۱۲
۸۷۹ ۱۲
۸۸۰ ۱۲
۸۸۱ ۱۲
۸۸۲ ۱۲
۸۸۳ ۱۲
۸۸۴ ۱۲
۸۸۵ ۱۲
۸۸۶ ۱۲
۸۸۷ ۱۲
۸۸۸ ۱۲
۸۸۹ ۱۲
۸۹۰ ۱۲
۸۹۱ ۱۲
۸۹۲ ۱۲
۸۹۳ ۱۲
۸۹۴ ۱۲
۸۹۵ ۱۲
۸۹۶ ۱۲
۸۹۷ ۱۲
۸۹۸ ۱۲
۸۹۹ ۱۲
۹۰۰ ۱۲
۹۰۱ ۱۲
۹۰۲ ۱۲
۹۰۳ ۱۲
۹۰۴ ۱۲
۹۰۵ ۱۲
۹۰۶ ۱۲
۹۰۷ ۱۲
۹۰۸ ۱۲
۹۰۹ ۱۲
۹۱۰ ۱۲
۹۱۱ ۱۲
۹۱۲ ۱۲
۹۱۳ ۱۲
۹۱۴ ۱۲
۹۱۵ ۱۲
۹۱۶ ۱۲
۹۱۷ ۱۲
۹۱۸ ۱۲
۹۱۹ ۱۲
۹۲۰ ۱۲
۹۲۱ ۱۲
۹۲۲ ۱۲
۹۲۳ ۱۲
۹۲۴ ۱۲
۹۲۵ ۱۲
۹۲۶ ۱۲
۹۲۷ ۱۲
۹۲۸ ۱۲
۹۲۹ ۱۲
۹۳۰ ۱۲
۹۳۱ ۱۲
۹۳۲ ۱۲
۹۳۳ ۱۲
۹۳۴ ۱۲
۹۳۵ ۱۲
۹۳۶ ۱۲
۹۳۷ ۱۲
۹۳۸ ۱۲
۹۳۹ ۱۲
۹۴۰ ۱۲
۹۴۱ ۱۲
۹۴۲ ۱۲
۹۴۳ ۱۲
۹۴۴ ۱۲
۹۴۵ ۱۲
۹۴۶ ۱۲
۹۴۷ ۱۲
۹۴۸ ۱۲
۹۴۹ ۱۲
۹۵۰ ۱۲
۹۵۱ ۱۲
۹۵۲ ۱۲
۹۵۳ ۱۲
۹۵۴ ۱۲
۹۵۵ ۱۲
۹۵۶ ۱۲
۹۵۷ ۱۲
۹۵۸ ۱۲
۹۵۹ ۱۲
۹۶۰ ۱۲
۹۶۱ ۱۲
۹۶۲ ۱۲
۹۶۳ ۱۲
۹۶۴ ۱۲
۹۶۵ ۱۲
۹۶۶ ۱۲
۹۶۷ ۱۲
۹۶۸ ۱۲
۹۶۹ ۱۲
۹۷۰ ۱۲
۹۷۱ ۱۲
۹۷۲ ۱۲
۹۷۳ ۱۲
۹۷۴ ۱۲
۹۷۵ ۱۲
۹۷۶ ۱۲
۹۷۷ ۱۲
۹۷۸ ۱۲
۹۷۹ ۱۲
۹۸۰ ۱۲
۹۸۱ ۱۲
۹۸۲ ۱۲
۹۸۳ ۱۲
۹۸۴ ۱۲
۹۸۵ ۱۲
۹۸۶ ۱۲
۹۸۷ ۱۲
۹۸۸ ۱۲
۹۸۹ ۱۲
۹۹۰ ۱۲
۹۹۱ ۱۲
۹۹۲ ۱۲
۹۹۳ ۱۲
۹۹۴ ۱۲
۹۹۵ ۱۲
۹۹۶ ۱۲
۹۹۷ ۱۲
۹۹۸ ۱۲
۹۹۹ ۱۲
۱۰۰۰ ۱۲

۶۶۵	بادہ بے لعلِ لبِ دلبر نمی خواہی زدن غوطہ در دریا بے گوہر نمی خواہی زدن	۴۱	
	لعلش ار بوسہ بما نگبین سخن بہ گلگوں وحشیے رود چوں در چمن		چوں عقیقے کاب در رنگے یافت زاں لب در یمن غنچہ را گردد ز شبنم آب حسرت در دہن
۶۶۶	از دہانِ تنگ گل بیروں نیاید در بہا چوں عقیقِ شرمگیں در معدنِ خود شرمسار	۴۲	
	بر تو لعلش جوہر معدن می کند یک نگاہِ لطف صد دیدہ روشن می کند		عکسِ لعلش دشت را ہم رنگِ گلشن می کند بوسۂ تصویرِ لب جاں بخشِ من می کند
۶۶۷	بے لبِ لعلش غنی چوں زندہ نبود قالبم یا لبِ شیرینِ او یا جانِ شیرین برلبم	۴۳	
	بادہ می آرد بنظارہ پیشِ لعلت انفعال آتشے دارد بدل ہم در طبیعت اشتعال		در دلش زیں لب بحکمِ حرمتِ صد سال حسنِ تضمین است فکرِ حافظِ نازک خیال

۵۲ حرف بیچ نقطہ
۵۳ آب حسرت معنی از زود
۵۴ آب حسرت بقبل آنف
۵۵ آب حسرت بقبل آنف
(آنف الاشارت)

۵۲ غنی شاعر ہما سرود
آخر ہم از دست ۱۲
۵۳ حافظ شیراز شاعر ہما
سرود آخر ہم از دست ۱۲

۶۶۸	زهر خندے جام را زیر لب آتش بدل زانکه گردد از لب لعلت شرابش منفعل	۴۴
وصف لعلش بر لب شمع منور روشن است گفت بلبل شهر لعلش چون گل در گلشن است	لب لعلش هلال آسا چه آسیب ترش است گلشنی دید که صیت لعل او در معدن است	
۶۶۹	از ندامت شد عقیق الماس در گوه یمن تا برآمد لعل او رنگین تر از کان سخن	۴۵
من بگردان همچو تمر طوطی لب دارم ولا همچو طوطی در صفات لب شکر بارم ولا	بلبل آسا عاشق آن گل بگفتارم ولا چون حزین مداح لب در فکر اشعارم ولا	
۶۷۰	تنگ بر طوطی چو مغز پسته دارد قفس زانکه در شوق لب شیرین ندارد دسترس	۴۶
اے خوشا طالع که چشم یار بر کارم فتاد حلقه لعلش قبول چشم دلدارم فتاد	نقش لعل او بسیط خاطر یارم فتاد تا بطبع نازک او حسن اشعارم فتاد	

۷۷۱	کز مقالِ شکّرینم او لبش شیرین کند وز تبسّم لب بلب بر کارِ من تحسین کند	۴۷

۳۵	تبسّم و خندهٔ مبارک	۳۰

لب چو شیرین کرد بر تصویرِ لب دلدارِ ما	شد عیان نقشِ تبسّم بر مرادِ کارِ ما
از شکّرخندے چو شیرین گشت لعلِ یارِ ما	نقشِ صورت بست نوکِ کلکِ شکّربارِ ما

۷۷۲	از لبِ تصویر اینک می تراود خندهٔ خندهٔ تصویر بر لعلِ بتاں زد خندهٔ	۱

از تبسّم می کشد دلدارِ من تصویرِ ناز	وز تبسّم می طراز دیارِ من نقشِ نیاز
خندهٔ او در نیاز و ناز دارد امتیاز	می کشد نقشِ تبسّم وصفِ مدحت طراز

۷۷۳	نازِ یارم تکیه بر دوشِ تبسّم کرده است خنده اش گل در گریبانِ تکلّم کرده است	۲

خندهٔ صبح است از صبحِ لبِ یارم خجل	آفتاب از آتشش از هر خندے مشتعل

خندهٔ شام[1] از شب حسنِ خطِ لبِ منفعل		خندهٔ شمع[2] از فروغِ لعلِ او آتش بدل[3]
،، ۴	لعلِ لب از خجلتِ مهرِ فروزان خنده[4] ریز برقِ لب از دولتِ شمعِ شبستان خنده[5] خیز	۳
خندهٔ[6] برق از ندامت گشته پنهان سحاب		خندهٔ شمشیر[7] از آتشش بخجلت غرقِ آب
خندهٔ[8] زخم از لعابِ لعلِ خندان کامیاب		خندهٔ میناخجل[9] از خندهٔ لعلِ[10] خوشاب
،، ۵	خندهٔ[11] مے خنده[12] زن بر خندهٔ میناے خود خندهٔ[13] مینا خجل از خندهٔ[14] صهباے خود	۴
خندهٔ[15] گل بر جمالِ خندهٔ لعلش فدا		لب بخندید اں چو برگِ گل نشد از هم جدا
خندهٔ[16] تر در لبش تصویرِ صد ناز و ادا		از لبِ تصویر لب آید بگو شم ایں ندا
،، ۶	بر لبِ[17] خورشید لبو خندهٔ روشن چناں خنده[18] زد دریاز موجِ[19] خود بریشِ[20] آسماں	۵
از شکر خوابم عیاں شد خوابِ خوشِ وقتِ سحر[21]		وز شکر خندِ[22] تو پیدا لبِ لبت تنگِ شکر

[1] خندهٔ شام ... فروزان شمع (۲ ج ع)
[2] خندهٔ شمع ... فروغ شمع (۲ ج ع)
[3] آتش بدل ... آتش دل (۲ ج ع)
[4] خنده ... خندان (۲ ج ع)
[5] خنده خیز ... خنده ریز (۲ ج ع)
[6] خندهٔ ... خنده (۲ ج ع)
[7] خندهٔ شمشیر ... خنده شمشیر (۲ ج ع)
[8] خندهٔ ... خنده (۲ ج ع)
[9] خندهٔ میناخجل ... خنده میناخجل (۲ ج ع)
[10] خندهٔ لعلِ ... خنده لعل (۲ ج ع)
[11] خندهٔ ... خنده (۲ ج ع)
[12] خنده ... خندان (۲ ج ع)
[13] خندهٔ ... خنده (۲ ج ع)
[14] خندهٔ ... خنده (۲ ج ع)
[15] خندهٔ ... خنده (۲ ج ع)
[16] خندهٔ ... خنده (۲ ج ع)
[17] بر لبِ ... بر لب (۲ ج ع)
[18] خنده ... خندهٔ (۲ ج ع)
[19] موجِ ... موج (۲ ج ع)
[20] بریشِ ... بریش (۲ ج ع)
[21] سحر ... سحر (۲ ج ع)
[22] خندِ ... خنده (۲ ج ع)

از (شکرخندِ لبت درخواب) بودم بیخبر		کز لبِ رکنا[۱] بگوشم خورد این مضمونِ تر	
،،،	دوش چون خندید بر روی تو لعلِ لب بخواب		۶
	یافت چشمم معنیِ لفظِ (شکرخواب) از کتاب		
تا شکرخندش بگلگشت[۲] چمن گلریز شد		غنچه نشگفته از لعلش تبسم خیز شد	
از تبسم تا لبِ لعلش شکرآمیز شد		از حلاوت ساغرِ گل در چمن لبریز[۳] شد	
،،،	تا تبسم بالبِ لعلش (هلالی[۴]) آشناست		۷
	از خجالت غنچه را پیراهنِ هستی قباست چاک		
اے خوشا تیغے که لعلِ زخم را خنداں نکرد		کشت عاشق را مگر خونریزیِ انساں نکرد	
قدر ایں تیغِ لبش کس جز سخندانان نکرد		جز ادا اخلاصِ مدّاحے که خوفِ جان نکرد	
،،،	تیغِ لعلش از تبسم قتلِ مردم می کند		۸
	گفتمش مخلص[۵] مرا هم کش تبسم می کند		
کس نه آوازے زحسنِ خندهٔ یارم شنید		از شکرخندش[۶] مگر آوازه در گوشم رسید	

۱ شکرخند (۲) گلگشت: سیر و تفرج (۳) لبریز: مملو، پر (۴) هلالی استرابادی شاعر معروف (۵) مخلص: شاعر معروف (۶) شکرخند: تبسم (از لب و دهن)

دیدهٔ من گوشِ گل را گوش برآواز دید		گلشنی در سیرِ گلشن یافت گل را نا امید	
۶۸۰	از لبِ دندان نما چون یارِ من خندان شود شبنمِ گل بلبلان را بر جگر دندان شود		۹
نجلت از قندِ لبِ تو چون شکر را آب کرد		آبِ شیرین پستهٔ لعلِ ترا سیراب کرد	
در سخن شیرینیِ لب پسته را عناب کرد		فکرِ حافظ نخلِ مضمونِ مرا شاداب کرد	
۶۸۱	خندهٔ زد پستهٔ شیرین بروے صافِ قند یک شکر بهرِ خدا بر روے مشتاقم بخند		۱۰
آن خطِ لب همچو شام و لب چو صبحِ آخرین		ماه و مهرِ عارضت تابان برویت بر جبین	
هر سحر از خندهٔ لب هات اے یارِ حسین		می شود صبحِ چمن پیدا ز مضمونِ حزین	
۶۸۲	در تماشا رنگ از رخسارهٔ خوبان شود بشگفد گل با همیں صبحے کہ لب خندان شود		۱۱
آن لبت آتش فشان و خندهٔ لعلِ تو تر		امتزاجِ آب و آتش حیرت افروزِ نظر	

ع آب کردن خجل کردن۔

ع گلشنی گلخنی شبنم نوروز (نوروز)

ع دندان را بجگر دوختن کنایہ از صبر کردن و تحمل کردن۔

ع آب شیرین پستهٔ لعل ترا سیراب کرد (آصف اللغات)

ع سیراب یعنی کہ کرد از آب سیراب شد (غیاث اللغات)

ع حافظ شیراز شاعر سوم قرن دہم ہجری کہ در شعر سوم تضمین مضمون او است۔ شاہ رفیع الدین محدث دہلوی گفتہ (غیاث اللغات)

ع خندهٔ زد پستهٔ شیرین بروے صافِ قند (لطیفہ زدن بخندیدن)

ع یک شکر بهرِ خدا بر روے مشتاقم بخند (لطیفہ زدن بخندیدن)

ع آن خطِ لب همچو شام و لب چو صبحِ آخرین (لطیفہ زدن بخندیدن)

ع می شود صبحِ چمن پیدا ز مضمونِ حزین (لطیفہ زدن بخندیدن)

ع امتزاجِ آب و آتش حیرت افروزِ نظر (لطیفہ زدن بخندیدن)

در دلِ گل سوزِ عشقِ لعلِ تو دارد اثر		گفت شوکت (از رموزِ عشقبازی بیخبر)	
۳۸۳	خنده چون کردی چرا آتش بجانِ گل فتاد شیشه چون غنچه از طاقِ دلِ بلبل فتاد		۱۲
گرچه خندد بر فلک همواره چشمِ کوکبی		از برای خنده خوش صبح هم دارد لبی	
غنچه گل در چمن خندد به آغازِ شبی		صائب رنگین سخن گل کرده رنگین مطلبی	
۳۸۴	دیده بسیاره لعلِ غنچه وصبح بهار خنده را داند مخصوص لبِ آن گلعذار		۱۳
گرچه او در عشقِ شیرین کوه کن دارد لقب		صنعتِ فرهاد پاسنگی است پیشِ لعلِ لب	
او بجوی پای خود برداشت صد رنج و تعب		این دلِ ما را کلیم از خنده می بخشد طرب	
۳۸۵	کوهِ غم برداشت از دل یک شکر خندش مگر کارِ شیرین لعلش از فرهاد باشد سخت تر		۱۴
چون تبسم از لبِ گلگونِ تو شد آشکار		از شکرخندِ تو ذوقِ قند می گیرد بهار	

خنده دندان نما شد همچو گوهر آبدار | گوهر مضمون بفکر نازکِ بیدل نثار

۷۸۶ | چون تبسم ریخت صد رنگ سخن زان لعل تر
ریخت زاغوشِ رگِ گل شوخیِ موجِ گهر | ۲۵

شکرین لعل از شکر خندت شود شکر شکن | خنده بر طوطی زند هر سبزه کو شد در چمن
پسته‌اش شد نهان در چشم من زد از چشم من | یافتم رازش ز فکرِ صائب شیرین سخن

۷۸۷ | خنده سرشار چون لعلِ ترا شد پرده در
شد نهان مانند مغز پسته طوطی در شکر | ۲۶

تیغ لعلش صبح خند و پاک گوهر آبدار | خشک لب یاقوت رنگ الماس فعل الماس بار
از خطِ لب جوهرِ بالای تیغش آشکار | حسنِ مضمون معنیِ بر لبِ تیغش نثار

۷۸۸ | خنده لعلِ لبِ او تیغ را عریان کند
چون بخندد تیغِ او کفار را گریان کند | ۲۷

واشود لعلِ لبِ او با شکر خندے اگر | آبِ حسرت در دهن دارد صدف زان گوهر

از سیر این گوهر مضمون است در بحر دگر		آب لولو پرکند چشم صدف از اشک تر	
۷۸۹	موج دریا تا ز موج خندهٔ او آب شد بحر در آب گهر از خجلتش غرقاب شد		۲۸
خندهٔ دندان نما چون وا کند قفل دهن		عاشقان حسن را پیدا شود راه سخن	
تا شکر خند لبِ او خندهٔ زد در چمن		غنچه بی باد صبا بشگفت و بلبل نغمه زن	
۷۹۰	چون تبسم از لبِ او شد کلید قفل دل از گشادِ غنچه ها بادِ صبا گردد خجل		۲۹
یار ما در خنده دارد اعتدالے را بهست		هیچکه در خندهٔ او بے خودی صورت نبست	
آنکه دارد خندهٔ مستانه و سر شار و مست		وانکه بے خود میشود دیا معز فطرت است	
۷۹۱	می کند چندان تبسم گل ز لعلِ یار دو فام رشتهٔ گلدسته گردد در کفِ او خطِ جام		۳۰
خندهٔ آن غنچه لب هر غنچه را گل می کند		در تقابل گل اگر خیزد تجاهل می کند	

بر رخِ گل چون لبش عرضِ تجمل می کند		گل (اسیرِ الفتا) کاریل می کند
۷۹۱	لب بروے گل اگر خندیده باشد در چمن	۳۱
	گل بنخود صد پیرهن بالیده باشد در چمن	
خنده‌ات حسنِ ملیح و لب نمکزارِ جمال		لعلِ نگینت شکرخند است و هم شیرین مقال
امتزاجِ شور و شیرینی در صفاتِ او کمال		گفت بکر جان بوصفش شاعرِ نازک خیال
۷۹۲	تا نمک پرورد گانِ لعلِ خندانِ تو ایم	۳۲
	حلقه در گوشِ در شهوارِ دندانِ تو ایم	
غنچه لب در تبسم تا بگلشن گل شود		تا لبِ گلشن قرا آشفته از سنبل شود
چون لبِ خندانِ او شگفته همچون گل شود		گلشنی گوید که عشقش از دلِ بلبل شود
۷۹۳	در گلستانِ از لبِ خندانِ او کردم سخن	۳۳
	شد فضاے خنده گل تنگ روے چمن	
هر که با لعلِ شکر خندِ تو محوِ گفتگو است		در بیاغت (جانِ شیرین) از صفاتِ جان بود

۷۹۱ اسیر شاعر سه مرتبه در شعر سوم مال است ۱۲

۷۹۲ تخلص شاعر معلوم نشد و بعید نیست که شاعر تخلص داشته در بعض نسخ نقل این بنام شاعر دیده شده ۱۲

۷۹۳ گل خندان: یعنی ظاهر شده (ع ع) و در بیاغت یعنی شگفتن

لوزِ شیریں نقشِ لعلِ شکّرینت ہو بہو ست		درثبوتِ دعویم مضمون صائبؔ و بروست
۷۹۵	چون بخندد در تکلّم لعلِ شکربارِ تو مغزِ من در استخواں شیریں کند گفتارِ تو	۳۴
خندۂ تنگِ لبِ او در حلاوت شکّرے	بو العجبؔ در کانِ لعلِ اوست سلکِ گوہرے	
تابشِ دندانِ او در خندہ ہمچوں اخترے	مطلعِ صائبؔ فروغِ انجمش را مظہرے	
۷۹۶	خندۂ دنداں نما از لعلِ یارِ ما ببیں گر ندیدستی بروز اختر بیا اینجا ببیں	۳۵
خندۂ او بر لبش حسنِ لبِ شکّر شکن	دیدمش در لطف و خشم و مسکن و شیریں سخن	
از شکر خندش بَرَد معتوبِ او ذوقِ لبن	حبّذا شیریں مقالِ فوقیِ شیریں سخن	
۷۹۷	آں تبسّم دفعِ زہرِ چشمِ خشم آلودہ کرد تلخیِ بادام را آبِ شکر پالودہ کرد	۳۶
جاں فدائے جلوۂ شیریں تبسّم ہائے یار	بر شکر خندش روانِ عاشقِ لعلش نثار	

دشمنِ مغلوب را عفوش نماید شرمسار		بر لبِ خندانِ او میرد اسیرِ دلفگار	
۷۹۸	از تبسم جاں بلب باشد عدوے زہر خند[۵۱]		۳۷
	حاجتِ زہرش چہ باشد ہر کرا می میرد تند		
یارِ ما بر عاشقِ نالاں ترحم می کنی		با لبِ خندانِ خود با او تکلم می کنی	
لعلِ خود را ناز بر دارِ تبسم می کنی		طبعِ سر خوش[۵۲] را ہوا جوئے تلازم می کنی	
۷۹۹	چشم را آئینہ بر دارِ تبسم کردہ		۳۸
	وز تبسم حسنِ ایماے تکلم کردہ		
ہر کجا از لب شکر خندے کشاید در چمن		میشود ہر برگِ سبزے طوطیِ شیریں سخن	
خندہ چوں ریزد بمجلس از لبِ شکر شکن		نقلِ مے ریزد فراشکِ شمع در دامانِ من	
۸۰۰	ناصرِ[۵۳] رنگیں بیاں چوں بلبلے بر گل نثار		۳۹
	فکرِ صائبِ[۵۴] بر لبِ روشن فدا پروانہ وار		
خندۂ زیرِ لبے با خندۂ پنہانِ یار		بر لبش لطفِ تبسم را نماید آشکار	

نقلِ خندہ مبارکی

صفحہ ۵۱ میر ہمدم شہرستانی شاعر سرودہ
گوشہ سوم از دوست ۱۲

صفحہ ۵۲ زہر خندہ خندہ دار غضب
بود (ع ع ع)

صفحہ ۵۳ سر خوش شاعر سرودہ
گوشہ سوم سال ۱۰ دوست ۱۲

صفحہ ۵۴ ہوا جوئے تلازم می کنی (ع ع ع)
صفحہ ۵۵ ناصر مغلوب سرودہ گوشہ

ادرکی ہاں ۱۲ دوست

صفحہ ۵۶ صائب صفہانی شاعر
سرودہ گوشہ سوم ۱۲ دوست

برگِ لبہاے او چوں گل شد آثارِ بہار		صائبؒ شیریں سخن گوید چو طوطی در نہار	
۸۰۱	خندہ زاں غنچہ مستور اگر آید بروں از دلِ مورے مگر صبحِ شکر آید بروں		۴۰
خال چوں زنبور نبود بر لبِ خندانِ او		یا قلم شہد از شکر خندِ لبش در شانِ او	
شکریں تشبیہِ لعل و خندہ اش شایانِ او		شاعرِ شیریں سخن لبؒ می زند در شانِ او	
۸۰۲	شہرتِ (شیریں تبسم بر لبِ آں نازنیں) مہر زد از موم خالص بر دہانِ انگبیں		۴۱
لعلِ لب را در سخن تشبیہ یاقوتِ خوش آب		خندہ صبحِ مشرقِ لبِ عارضِ او آفتاب	
گریہ او در نمِ تست چو بارانِ سحاب		خندہ دندانِ نما در چشمِ صائبؒ قی قاب	
۸۰۳	گریہ ہا در پردہ بہرِ عیش ساماں آوردہ خندہ بے اختیارِ برق و باراں آوردہ		۴۲
خانہ من از لبِ یارم چو نقشِ خندہ بست		لوحِ نقشِ نازکش از رادِ ادم بدست	

تالبِ شیرین او در صنعتم شکّر شکست		صورتِ کارم بعالم بر مرادِ من نشست	
۸۰۴	خندهٔ زیرِ لبِ یارم مرا دلشاد کرد چشمِ خندانش بحسنِ صنعتِ من صاد کرد		۴۳
۳۶	**خطاب یعنی بروتِ مبارک**		۳۱
من به تصویرِ خطِ لیهات می مالم بروت		خامه‌ام در دست و چشمِ موشگافم بر بروت	
چشمِ خود وا کردن و استادنِ من بر بروت		نیک میدانی نگارم نیست اشکالے در بروت	
۸۰۵	ریختم اینجا بروتِ مانی و بهزاد را مایهٔ فخر است رنگِ صنعتم استاد را		۱
من بصنعت بر طریقِ نقشبندانِ عجم		کردم از زلفِ پریرویانِ عالم موظلم	
از سوادِ چشمِ سامانِ مدد آمد بهم		یافت تصویر بروتِ پاکِ او زیبا رقم	
۸۰۶	تا بروتش از رگِ چین بر تافت از امادِ من یک بروتش را قوا بر کند استعدادِ من		۲

۲۷۲

کاتبِ قدرت بروے ساده در عهدِ شباب		می طراز دایں خطِ نازک چو سطرے در کتاب	
در کتابی چهره ایں بیت الغزل از انتخاب		حسنِ مضموں از مضامینِ لبش لب اللباب	
۸۰۷	مطلعِ ابروزِ دیوانِ سخن بروے اوست ایں خطِ لب هاش حسنِ مطلعِ ابروے اوست	۳	
حسنِ مکتوبِ خفی در سالها گردد جلی		لوحِ او باشد به تحریرِ منبت منجلی	
از لبِ او حسنِ مضمونِ بلند و معتلی		می نماید از فروغِ فکرتِ ناصر علی	
۸۰۸	تا خطِ آں لب زلعلِ آتشیں پیدا شود ایں خطِ یاقوت بالائے نگیں پیدا شود	۴	
آں خطِ سبز لب لعلِ گهربارِ نگار		می کند از کانِ یاقوتی زمرد آشکار	
کس نه بیند اے ولا در کانِ لعلیں سبزه زار		شانِ تکلو لب پیدا کند رنگِ بهار	
۸۰۹	تا لبش خطِ زمرد رنگ بر بیجاده بست سبزه ها از لاله زارِ گلشنِ لب سر زدست	۵	

تشنهٔ دیدار یارم را خطِ لب رهبرے	برکنارِ حوضِ لب خطِ همچو ریحانِ ترے	
اے ولا لب تشنه را ریحانِ خوش منظرے	یارِ نجیو[1] را چه غم از احتیاجِ دیگرے	
۸۱۰	برلبش لب تشنگاں را خطِ آور رهبر نبود خضر را بر آبِ حیواں یادِ سکندر نبود	۶
از خطِ سبزش خجل شد طوطیِ شکّر شکن	از صفاتِ لعلِ لب بنگارِ خوش حرف زن	
مستِ رنگِ سبزه اش طاؤسِ قصدِ چمن	وه چه خوش گوید بوصفش وصفِ[2] شیرینِ سخن	
۸۱۱	رنگِ خطِ سبز چوں بر لعلِ جاناں ریختند آبروے طوطیاں در شکّرستاں ریختند	۷
برنمک زارِ لبِ او از خطِ لب سبزه زار	دائما دارد بهر یک موسم این فصلِ بهار	
در زمینِ شور ریحانے نروید زینهار	این چه اسرار است می پرسد علی[3] سبزه را	
۸۱۲	گر زمینِ شور سنبل بر نیارد سعدیا سبز خطے بر نمک زارِ لبش روید چرا	۸

[1] نجیو: ترکی، شاہ سے مروت کی کثیر سوواں سال درست ہے
[2] وصف: صفحہ فارسی کہ شاہ سے مروت کی شعر سوم از دست ہے
[3] علی: یا حیرتی، شاہ سے مروت کی شعر سوم سال درست ہے

سبزهٔ خط بر لبِ او حسنِ یارم را فزود
سبزهٔ فرمان‌کش بر حکمِ حسنش رو نمود

هر که بیند حسنِ روی پاک می‌خواند درود
سبزهٔ یارم چو یارِ مجد نافرمان نبود

۸۱۳

زانکه حسنِ بیوفا گر دید از فرماں بروں
بر لبش آمد بجای سبزهٔ نافرماں بروں

۹

بادوابرو کردیارم چار چشمی را پسند
هر که با او شد دوچار از حسنِ او شد بهره‌مند

چار ابروئی نماید حسنِ او را چار چند
با نگارِ خویش می‌گوید سخندانِ فخجند

۸۱۴

خط دمید ای شرمگیں بر روی مابر دار چشم
میتواں اکنوں چو چار ابرو شدی شد چار چشم

۱۰

حرف حرفِ خط دهد از رازِ پنهانی خبر
در سخن جاشاکه مضمونے ازیں باریک تر

موشگافی می‌کند در وصفِ او کلکِ اثر
موشگافی می‌کند در وصفِ او کلکِ اثر

۸۱۵

گر ندیدی ترجمانِ از غیب اینجا ببیں
آں خطِ نازک رقم بر گردِ ایں لبہا ببیں

۱۱

۲۷۵

۸۱۶	خطِ پشتِ لب بچشمِ ما زابرو خوشتر است بیتِ آخر در رباعی اے سخنگو خوشتر است	۱۲	
	وصفِ خطِ لب رقم کردم من از خطِ غبار[۵۴] شد خطِ یاقوت[۵۵] از خطِ غبارم شرمسار		تا خطِ سبز تو از تحریرِ من شد آشکار گوہرِ مضمونِ خسرو[۵۶] شد ز تضمین آبدار
۸۱۷	تا غبارِ خطِ لب لعلِ ترا در بر کشد گوہرِ از گردِ یتیمی خاکِ ابر سر کشید	۱۳	
	سبزۂ نورستہ دیدم بر لبِ جوے فرات آں لبِ جاں بخش را داند مسیحا حسنِ ذات		منبعِ حوضِ دہانش چشمۂ آبِ حیات صائب[۵۸] از طبعِ رواں خضرِ طریقت در صفات
۸۱۸	این خطِ سبز است بر پشتِ لبِ جاناں بلند یا رگِ[۵۹] ابرے کہ شد از چشمۂ حیواں بلند	۱۴	

[۵۴] خطِ غبار: نام قسمِ از خط
[۵۵] یاقوت: نام خوشنویسِ معروف
[۵۶] خسرو: شاعرِ معروف
[۵۸] صائب: شاعرِ معروف
[۵۹] رگ: بقول بعضے خطِ کہ از زیرِ نباتاں شود پیدا و بعضے گویند کہ پارہ ابرِ سیاہ و بعضے گویند کہ بصورتِ رگِ بیاشد و مراد ازین رگ ابرِ رگ گویند کہ بصورتِ رگ بیاشد و بعضے گویند کہ بصورتِ رگ بیاشد و مراد ازین رگ ابرِ رگ گویند کہ بصورتِ رگ بیاشد

از لعاب نحل آن لعل لبش جوئے دہاں		جوئے آب جوہرش گفتہ اند اہل زباں	
سیل مضمون را بقلزم بُرد چوں طبع رواں		عنبر خط یافتم در بحر شعرائے نکتہ داں	
۸۱۹	رشتۂ حرفے بہ لعل اورگ یاقوت تر شد خط لب عنبرے از قازم آب گہر		۱۵
خط سبزش سبزۂ نارستہ را آثار اوست		در خط گلزار این دیباچۂ رخسار اوست	
آن خط نورستہ گوئی سبزۂ بیدار اوست		گوہر مضمون صائب جوہر اشعار اوست	
۸۲۰	شد خط نارستہ از لعل دلبر آشکار رشتۂ سبز از صفاے سلک گوہر آشکار		۱۶
این خط لب نیست بل نقشے ز حرف زیر لب		وین خط العلش خط یاقوت می دارد لقب	
حق تشبیہش مقال نکتہ سنجان عرب		در صفا لعل بدخشان غیرت صنعا طلب	
۸۲۱	از خط لب ہاے او ہر حرف زیر لب بہ بیں ہر کسے خواند ز لعلش چوں خط زیر نگیں		۱۷

گر زمینِ شور سنبل بر نیارد در جہاں		سبزہ روید در نمک ارِ لبِ لعلش چساں	
سبزہ لبش نمک ارست و حسنِ بتاں		قاسمؔ شہد نمک پروردہ اش گوید چناں	
۸۲۲	در ملاحت ہائے خط و خالِ آں لب نیست شک ہر چہ در کانِ نمک افتد شود آخر نمک		۱۸
نچہ بر لوحِ لبش در وصفِ مثالش نوشت ہر چہ در خطِ خفی بر خیِ احوالش نوشت		کاتبِ قدرت بمشقِ چاردہ سالش نوشت خامۂ فکرم ولا تفصیلِ اجمالش نوشت	
۸۲۳	حلیۂ لب گشت از خطِ لبِ او آشکار چوں بروت آفتاب چرخ در نصف النہار		۱۹
دید چوں مجنوں خطِ سبز لبِ لیلائے خود یکسر موجنبشے پیدا نہ کرد از جائے خود		سبزۂ پوشانِ چمن را یافت در صحرائے خود در کمالِ بے خودی نہاد سر بپائے خود	
۸۲۴	آں خطِ مشکینِ یارم بر لبش لیلائے من عاشقِ مجنوں منم دشتِ جنوں صحرائے من		۲۰

زیرِ خطش بر خاتمِ لعلش نگینِ اخضرے		آبِ تابِ آبدارش جوہرش را مظہرے	
آن لبِ او در بلاغت تیغِ آتش پیکرے		این خطِ لب بر لبِ تیغِ لبِ او جعفرے	
۸۲۵	واں لبِ تیغِ لبِ لعلش بود الماس بار زیرِ خطِ تیغِ لبِ او سینۂ دشمن فگار		۲۱
زنگِ بوے خطِ آمشکیں شکِ مشک و عنبر است		موشگافی ہاے من مقبولِ طبعِ دلبر است	
این خطِ سبزش کہ بر لعلِ لبِ پیغمبر است		در گلستانِ خوشش ہر رنگ ریحانِ تر است	
۸۲۶	نقشِ خوانم چوں پسندِ خاطرِ دلدار شد از تبسم سبزۂ خوابیدہ اش بیدار شد		۲۲
۳۷	**دہانِ مبارک**		۳۲
کردم از موے میانِ نازکِ او موقلم		ساختم نقشِ دہانش بر لبِ شیریں رقم	
خامۂ من در وجود آورد تصویرِ عدم		ذٰلک التمثالُ محمودٌ من اللہ الکرم	
۸۲۷	من بتصویرِ دہانِ او دہن دارم ولے		۱

کس نمی دارد مذاقِ او که من دارم ولا

این دهانش را دهانِ تیغ اگر گویم بجاست	لبِ تیغ دولب هایش دهانش بر ملاست	
یا نیامِ تیغ از تیغِ زبان گفتن رواست	در بلاغت این دو تشبیهات نو ایجاد ماست	
۸۲۸	ساخت نقاشِ ازل تمثالِ لب را همچو تیغ خونِ انصاف است این کو در دهن دارد دریغ	۲
دُرجِ لولو گفته اند او را بلیغانِ عرب	زانکه سلکِ گوهرِ دندانست بر اعدادِ لب	
بر لبِ دریا دهانِ او صدف دارد لقب	کانِ یاقوت و کزو الماس خیزد منتخب	
۸۲۹	بالبِ لعلش دهانِ او چو خندان میشود معدنِ یاقوت هم الماس دندان میشود	۳
تا دهانش دید در گلزار خندان غنچه را	از تبسم کرد ثابت غنچه گردان غنچه را	
تا تماشای دهانش کرد حیران غنچه را	شاخِ گل دستی است در زیرِ زنخدان غنچه را	
۸۳۰	غنچه زد لافِ لطافت با دهانِ تنگِ دوست	۴

۲۸۰

دهان مبارک

۱ دهان تیغ کنایه از تیزی تیغ

۲ لب تیغ کنایه از تیزی تیغ

۳ دهان تیغ (آصف اللغات)

۴ بر طایعی یعنی شکار و نظام

۵ اعداد لب بقاعده کل می آرد دو می باشد ۱۲

۶ دندان هم می دو دو می باشد ۱۲

۷ الماس دندان شیرین عجیب (آصف اللغات)

۸ ثابت تخلص شاعر عجمی که شرح حالش مذکور است ۱۲

۹ غنچه گردان یعنی تامل کردن (آصف اللغات) یعنی تامل و تردد کردن غنچه گردان بقول فرنگ یعنی فراهم آوردن تامل بودن است ۱۲

۱۰ این شعر لطافت او نایدگان محمود فرنگستان حسرت برین شعر

	زاں صبا تنگ آمد و آورد بیرونش ز پوست		
این بود سربستہ راز آں دہانِ تنگ یار		از دو لعلِ او دہانست و دہانش لعل دار	
گر دہانِ اوست دریائے لبش باشد کنار		ور لبِ پاکش لبِ جوئے دہانش چشمہ سار	
۸۳۱	کس چناں بیند دہن را از لبِ پاکش جدا		۵
	ہیچ حرف و صوت نشود ایں و آں از ہم جدا		
غنچہ چوں خنداں شود پیشِ دہانِ دلربا		می کند خجلت دہانش سیلیِ باد صبا	
از زبانِ غنچہ گو بشنیدۂ نازک صدا		دیدہ آیا گہے بیند دہانِ غنچہ را	
۸۳۲	زاں دہانِ بے نشاں بوئے سراغے بردہ ایم		۶
	غنچہ دیدیم و نقشِ گل بچشم آوردہ ایم		
آں لبِ نازک غلافِ تنگ و جوفِ او دہن		تنگ آنبود دہانے نے برافتد شکن	
از مسرت چوں شود لعلِ لبِ او خندہ زن		لب بلب گردد لبِ شیریں او شکّر شکن	
۸۳۳	از دہانِ لب سخن ریزد چو قند از لعلِ لب		۷

	زین دهانِ تنگ را تنگِ شکر زید لقب		
	در بلاغت حسنِ تشبیه دهانش (هست و نیست)		شد وجود او برابر با عدم هر دو یکی است
	نسبتِ نازک دهانے با لبش دانی رچیست		چون قوافی تنگیِ مضمون بوجهِ نازکی است
۸۳۴	سفته ام در نقشِ نازک جوهرِ ناسفته را گفته ام گویا حدیثِ آن لبِ ناگفته را		۸
	بر دهانِ اوست از اوراقِ لبهایش کتاب		آن خطِ سبزش ز مضمونِ دهن لب اللباب
	مستتر نوشِ دهن در شانِ لبهایش چو شهد ناب		آن دهانِ شکرینش چون شکر گم شد در آب
۸۳۵	از حلاوت وصفِ شیرینیش زبانم را ببست هیچکس چون من دهانش را بدین خوبی نبست		۹
	گر وجودِ خالِ لب را نکته سنجانِ سخن		چون مگس دانند بر تنگِ لبِ شکر شکن
	از نزاکت کار نگرفتند هرگز همچو من		از شمائل نیست ثابت خال در گنجِ دهن
۸۳۶	خال در گنجِ دهانِ او اگر افتاده است		۱۰

۱ زبان بستن، خاموش کردن و خشمان (۵. ۶. ۶)

۲ بستن، یعنی آموختن و موزون کردن (اضافت اللغات)

۳ یعنی نیز دم و بست دوم (بستن) که شرم و مال است ۱۲

۴ ثابت شاید، موجود

گویا مورییست در تنگِ شکر افتاده است

آن دهن را هیچ گفتن در سخن وصفِ دهانست		بادهانِ تنگ وصفِ (بید) من احسن بیان است	
من نمی دانم چرا معشوقِ او نامهربانست		از لسانی مطلع بر جسته او را بر زبان است	
۸۳۷	گر دهن را هیچ گفتم این قدر بر من مپیچ از غضب گفتی (چه گفتی) باز می گویم که هیچ		۱۱
گفت جامی لب بدندان بوسے گلے اندر گلاب		انوری گوید نهان در آب جرم آفتاب	
گفت حافظ غرق شد نگو در لعلِ ناب		دانش ترک ادب گویم ترا یاقوت آب	
۸۳۸	زیر لب با منبعِ حوضِ دهانش آبدار چشمهٔ لبریز پنهان می شود در آبشار		۱۲
گرچه بر قفلِ دهانِ یار کردم مست دل بود		از تعمق عقدهٔ لاینحلش بر من گشود	
یک سخن شکلِ دهانِ بیدهانِ من نمود		در خموشی اے ولا دیدم دهانِ او نبود	
۸۳۹	بارها گردِ دهانِ تنگِ او گردیده ام		۱۳

۲۸۳

	در سخن ہائے لبش راز دہن را دیدہ ام	
بر دہانش ہر لبِ او چوں ہلالے در نظر ماہ را کامل کند خمیازۂ آں سیمبر		در میانش از قمر میم دہانش جلوہ گر حسنِ انگشتِ شہادت مظہرِ شق القمر
۸۴۰	فکرتِ من اے ولا معجز نما شد در سخن ایں بود اعجازِ یارم یا بود اعجازِ من	۱۴
نیست ہرگز در دہانِ تنگِ او کس را سخن گر سخن دارد سخنور در وجودِ آں چو من		حرف نتواں زد اگر حرفے بر آید از دہن خامشی او لے بود چوں نیست جائے دم زدن
۸۴۱	بر زبانِ خلق افواہے است میداری دہاں ایں سخن اصلے ندارد تا نیاری بر زباں	۱۵
دائما دارد گلش در گلشنِ عارض مقام ایں دہانِ تنگِ او را در خموشی غنچہ نام		گل بگلشن داغ بر دل از عذارِ لالہ فام بلبلاں خوانند گل چوں نشگفد گاہِ کلام
۸۴۲	غنچہ و گل گرچہ دارد ہر یکے بوئے دہن	۱۶

۱۵ بود داشتن بمعنی نگاہ داشتن چنانکہ در محاورات (آصف اللغات)

۲۰۴

	لیک با او همسری آسان نباشد در سخن	
در سخن آمد شش خمیازهٔ او در نظر خواست گیرد در دهن انگشتِ حیرت سر بسر	همچو خاتم یافت از دورِ دهانِ خوبتر تنگ تر از حلقهٔ انگشتری دیدش مگر	
۸۴۳	خاتمِ انگشتِ خوبان بانگینِ آبدار خانه بر دوش است از رشکِ دهانِ تنگِ یار	۱۷
از دهانِ تنگِ او بیرون نمی آید سخن محض حرف است این که می دارد دهانے یارِ من	بر لبِ لعلش بیا تا تبسم حرف زن این سخن سازیست کو دارد سخن با در دهن	
۸۴۴	یک سرِ مو هم سخن[عله] نبود دران موے میان یک سرِ مو[عله] نیست و باشد صد سخن دراین دهان	۱۸
آنکه لب بگشاد در وصفِ دهانِ تنگِ یار شد صدائے غیب تعبیرِ حدیثِ آن نگار	از درے کز غیب وا شد یافت مضمون بشمار همچو الهامے که ایمائیست از پروردگار	
۸۴۵	وه چه تشبیه دهانِ اوست لعلِ سفته	۱۹

	هر حدیثِ او سمت وجهے از زبان ناگفتہ	
۸۴۵	آں دهانِ تنگ او گفتار را می پسندد گرچہ لبہاے دہن تکرار را	گویا جاے سخن نبود دهانِ یار را در دهانش جانمی باشد لبِ اظہار را
۸۴۶	چوں دهانِ تنگ غنچہ بیزبانی می کند بر لبِ لعلش تبسم ترجمانی می کند	۲۰
۸۴۷	آں خطِ سبز لبش گوئی کہ طوطی در چمن نونِ تنویں است ایں میمِ دهانش در سخن	می شود لعلِ لبِ از منقارِ گل شکر شکن در حدیث آید ولے از غنچہ نکشاید دہن
۸۴۷	تا نیاید بر زباں گویم چہاں حرف است ایں زانکہ از لب باشگافِ کلکِ شنجرف است ایں	۲۱
۸۴۸	آں دهانِ تنگ را از بیزبانے گفتہ اند وز خموشی در طلاقت بیدہانے گفتہ اند	از حدیثِ آں دہن اہلِ زبانے گفتہ اند در سخن اہلِ بلاغت نکتہ دانے گفتہ اند
۸۴۸	از دهانِ نازکِ او می چکد لطفِ سخن	۲۲

	در نہ مفہوم دہانِ تنگ او دے بید ہن		
این دہانش ہست پُر از آبِ زندگانی ہمچو خضر	سیم مدغم نونِ تنوین یا معمّائے زباں		
عالمے غیب است یا ملکِ عدم تشبیہ آں	بندِ ما مضمونِ فکرِ بامیِ شیریں بیاں		
۸۴۹	حقّہ الوبست یا سرِ چشمۂ آبِ حیات غنچۂ لعل است یا طوطی است یا تنگِ نبات	۲۳	
پیشۂ ہر چند می دارد نمک با خویشتن	بادہانت نیست آساں از ملاحت دم زدن		
تا فرو رفتم بخود دارے یار در فکرِ دہن	در گریباں ہمچو مغزِ پستہ پنہاں قرِ من		
۸۵۰	این نمکدانے بہ تنگی چوں دلِ تنگے زمور از ملاحت ہر طرف در عالمے افتادہ شور	۲۴	
نقطۂ پرکار دارد دہانش در لب	(نقطۂ روشن تر پرکار) یارم را لقب		
این دہانش نقطۂ مشک از بلیغانِ عرب	بر زباں اہلِ نظر دارند للہ العجب		
۸۵۱	نقطۂ موہوم ناید از تعمّق در نظر	۲۵	

۲۸۶

	در تبسم میشود از دهن پوشیده تر		
شد دهانِ تنگِ او یاقوت[1] را شق القلم		آن خطِ مشکین بر اوراقِ بشر حسن رقم	
از سکوتِ لب شگافِ خامه می آید بهم[2]		در وجودِ آن لب گویا شِ مضمونِ عدم	
۸۵۲	سطرِ یاقوتی رقم آن جدولِ لعلِ نگار حسنِ مضمونِ رقم شد از تبسم آشکار		۲۶
آن دهانِ نازکش لعلِ لبش را اختر نے		در میانِ لعل می بینیم نازک روزنے	
تیزیِ نوکِ زبانِ تار نفس را سوزنے		ریزهٔ الماس[3] در لعلِ لبش روزنے	
۸۵۳	در تکلم گر سرِ موئے دهانش وا شود چشمِ سوزن بر دهانِ تنگِ او شیدا شود		۲۷
بے زبانی[4] گم ندا و را از دهانِ تنگِ او		صد سخن پیدا شود از خود بهر آهنگِ او	
در سخن فرمانروائی می کند فرهنگِ او		بر زبانِ جوهرِ شمشیر لبا و زنگِ او	
۸۵۴	عقل حیران است در کارِ دهانِ تنگِ یار		۲۸

[1] یاقوت نام کلیتے سرون (دانشمند)

[2] بهم آمدن. وزام آمدن (اصوات اللغات)

[3] ریزهٔ الماس استعارہ از دندان یار کہ گاہ تکلم ظاہر میشود ۱۲

[4] بے زبانی بمعنی گنگی

(اصوات اللغات)

کشورِ دل را بہ تیغِ لب کند در اقتدار

می نیاید ہیچگہ موے میان در چشمِ من		موبچشمے چوں در افتد کے تواں نگریستن
نسبتے دارد میانش با دہانِ بیدہن		کز وجودِ ایں و آں دارند شک اہلِ سخن
۸۵۵	از فمِ تنگش قوافی تنگ بر اہلِ زباں با دہانش نیست تشبیہے مناسب جز میاں	۲۹
ما بسلکِ نظمِ خود ناسفتہ گوہر کردہ ایم		گوئیا با بیزبانی ہا سخن سر کردہ ایم
بے دہانی را دہانِ تنگ باور کردہ ایم		در سخن تضمینِ مضمونِ سخنور کردہ ایم
۸۵۶	آں دہانِ تنگ و صائب مگر پنہاں نماند گرچہ بے اصل است لیکن ایں خبر پنہاں نماند	۳۰
اے ولا نقشِ دہانِ نازکش بستم چنیں		گر زبانِ ہر کسے خیزد صداے آفریں
چوں لبِ او بستہ گردد بیدہانی را ببیں		ور لبِ او باز شد بنگر دہانِ نازنیں
۸۵۷	گرچہ ہیچ است آں دہانِ تنگ یارِ بیدہاں	۳۱

دندانِ مبارک

۵ دل دادن - اعتماد کردن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دم بر آوردن - نفس زدن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دهن بر آوردن - دهن باز کردن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ نمایش دادن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دندان بر جگر نهادن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دندان پیسه کردن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دندان تیز کردن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دندان تیز کردن بر چیزی (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دزدیدن دل و دین (ج ۲ ص ۶۳)

۵ شیرینی نمودن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ چابک رکاب بودن (ج ۲ ص ۶۳)

مجلس سوار اسپ شده و بیرونی سرود (ج ۲ ص ۶۳) ذکر آن کرده است

		کو ندید او را ندید او هیچ از لطف نه یاں	
هر که دید این نقش را کرد آفرین بر کار من		از دهانِ تنگ او شد شهره افکار من	
با دهانِ تنگ و تنگی ندارد یار من		وسعت اخلاق بین دل می دهد دلدار من	
۱۵۸	چون به تصویر دهانش خامه ام پرداز کرد		۳۲
	با دعای خیر میچید هم دهانش باز کرد		
۳۸	دندانِ مبارک		۳۳
نقشِ دندان اول آرام لب دندان نگر		در دهانِ چون صدف پنهانست آن سلکِ گهر	
در کشادِ کار چشم بر لبش دارد نظر		همتم در بی خودی بنهاد دندان بر جگر	
۱۵۹	گر لبِ سرخِ نگارِ من کند دندان سپید		۱
	میتوان آب گهر تصویرِ دندانش کشید		
طبعِ من در نقشِ دندانِ تو دندان تیز کرد		فکرتم در وصفِ دندان خامه را شبدیز کرد	
دستِ من چابک رکاب افتاد و همه خیز کرد		اسپِ دندان گیرِ من بے راه جست و خیز کرد	

۵ دندان بر جگر نهادن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دندان پیسه کردن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دندان تیز کردن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دزدیدن دل و دین (ج ۲ ص ۶۳)

۵ شیرینی نمودن (ج ۲ ص ۶۳)

۵ چابک رکاب بودن (ج ۲ ص ۶۳)

مجلس سوار اسپ شده و بیرونی سرود (ج ۲ ص ۶۳) ذکر آن کرده است

۵ دندان گیر اسپ (ج ۲ ص ۶۳)

۵ دندان گیر اسپ (ج ۲ ص ۶۳)

۵ راه جست و خیز (ج ۲ ص ۶۳)

۹۶۰	تا عنانِ او بدست آوردم او شد خوش لگام[۱] من بکارِ خود فرو بردم **ولا** دندانِ بکام[۲]	۲
	دید چشمم تا گلبانِ دلدارِ من دندان نمود[۳] صنعتم را دید چون از رنگِ چین دندان نمود[۴]	خامه بر لوحِ صدف نقشِ دُرِ دندان نمود نقشِ من بهزاد را انگشت در دندان نمود[۵]
۹۶۱	دستِ من بوسید و دندانش بر سرِ دندان نهاد با دلِ ناخواسته بر کارِ من دندان نهاد[۶]	۳
	دید چون تصویرِ دندانش بلوحِ از رنگِ چین[۷] زانکه دندانِ[۸] درازش را فگندم بر زمین	بر جگر دندانِ[۹] خود افشرد با قلبِ حزین اے **ولا** دندانش[۱۰] بکامِ خود فرو بردم ازیں
۹۶۲	خامهٔ من گردهٔ تصویر را پرداز کرد هوشِ از رنگ از سرش چون طائرے پرواز کرد	۴
	آنکه دارد شهرهٔ کافی بصنّاعانِ دهر[۱۱] گفتمش بهزاد داری در فنِ تصویر بهر	دیدش دندانِ[۱۲] خود از رشک می خاید بزهر می زنی دندان بدندان[۱۳] چرا از جوشِ قهر

[۱] ع ۹ خوش لگام (۱۲ صفحات)
[۲] ع ۹ دندان بکام فرو بردن (۱۲ صفحات)
[۳] ع ۹ دندان نمودن (۱۲ صفحات)
[۴] ع ۹ دندان نمودن (۱۲ صفحات)
[۵] ع ۹ دندان نمودن (۱۲ صفحات)
[۶] ع ۹ دندان بر سر دندان نهادن (۱۲ صفحات)
[۷] ع ۹ دندان نمودن (۱۲ صفحات)
[۸] ع ۹ دندانِ درازش را فگندم بر زمین (۱۲ صفحات)
[۹] ع ۹ دندان بر جگر افشردن (۱۲ صفحات)
[۱۰] ع ۹ دندان بکام فرو بردن (۱۲ صفحات)
[۱۱] ع ۹ دندان نمودن (۱۲ صفحات)
[۱۲] ع ۹ دندان بر سر دندان نهادن (۱۲ صفحات)
[۱۳] ع ۹ دندان بدندان زدن (۱۲ صفحات)

۸۶۳	گفت دندانم بدندان شد کلید از انفعال صنعتِ دندان بحکامِ من شکستا اے باکمال	۵
	در دهن مجموعهٔ دندانست بر اعدا و لب چار دندانِ باحیات اورا در عقب	زیر و بالا چار دندان پیش می دارد لقب در پسش دندانِ نیش اینباب مانندش عرب
۸۶۴	شانزده دندان پسِ اینباب نامش آسیا آخر او چار دندانِ خرد در انتها	۶
	دائما طبعِ صدف از جوهرش زیر و زبر قطره هائے شبنم از دندانِ او شرمنده تر	گوهرش سلکے ندارد چوں دهن زیر و زبر کاب دندان همچو گوهر آب او چوں اشکِ تر
۸۶۵	می نماید شبنمے در غنچهٔ خندانِ او زینتِ درجِ دهانش گوهرِ دندانِ او	۷
	تا بسفتم در سخن از گوهرِ دندانش دمے انجم از دندان مخجل کز عارضِ پر نور خور	شد مضافاتِ دهن از گوهر یکدانه پر راست گویم گرچه میدانم ولا الحق مر

۸۶۶	از شکر خندے چو صبحے در فضا پیدا شود نجم دنداں تا بدو سیارہ ناپیدا شود	۸
خندہ اش چوں افگند عکسِ دُرِ دنداں در آب ہمچو (فانوسے بروئے شمع) می تابد حباب	قطرہ ہاے آب بیساں ریزد از چشمِ سحاب فلسِ ماہی می شود تاباں چو جرمِ آفتاب	
۸۶۷	از فروغِ آں دُرِ دنداں صدف سیماب[۱] شد وز ندامت گوہرش چوں اشکِ شبنم آب شد	۹
گوہرِ دنداں و را جانِ گوہر[۲] گفتہ اند آبِ دنداں را اصیلِ آبِ گوہر[۳] گفتہ اند	دانۂ دُر را عرض زیں ذاتِ جوہر گفتہ اند لعلِ لب را معدنِ یاقوتِ احمر گفتہ اند	
۸۶۸	سلکِ دنداں زیرِ لعلِ لب نماید در نظر صد عجب کز معدنِ یاقوت می خیزد گہر	۱۰
گوہر از دندانت چوں آئینہ حیرانی کند صائب[۴] از لطفِ زباں فخرِ سخندانی کند	ناز بر لعلِ لبت لعلِ بدخشانی کند صبح را شرمِ شکرخندِ تو دندانی[۵] کند	

۸۶۹ هر که همچون من لب و دندان ندارد در سخن / در سخنگوئی چه بندد نقشِ دندان و دهن ۱۱

دورِ لب انگشتر و دندانِ او نقشِ نگین / شد ز دندانش عیان دندانه‌های حرفِ سین
می مکد دندانِ او پیهم لبِ پُر انگبین / فکرتِ من کرد بر فکرِ لسانی آفرین

۸۷۰ نقشِ دندان خوبتر کرد آن لبِ پُر خنده را / قیمت آرے بیشتر باشد عقیقِ کنده را ۱۲

شکّرین تشبیهِ دندان و لبش شیر و شکر / قطرهٔ شیر است دندان انگبینے لعلِ تر
گرچه این شیر و شکر مخلوط بنماید مگر / در مذاقِ حسن دارد هر یکے ذوقِ دگر

۸۷۱ از لعابِ آن دهن چاهِ زنخدان آبگیر / و ز لبِ شیرینِ او فرها دمیند جوے شیر ۱۳

تا لبِ شیرینِ دندانِ تو شد شیرین صفات / مصریاں گفتند دندانِ ترا حبِّ نبات
در سخن جان بخشیِ لب نیست هرگز وصفِ ذات / قطرهٔ دندان لبابِ چشمهٔ آبِ حیات

۸۷۲	چشمهٔ حیوان بوصفِ قطرهٔ چون لب کشاد خضر بر فوقیتِ دندانِ تو دندان نهاد	۱۴

گوهرِ دندانِ او در جائے دندان جوهرے
بازرِ سرخِ بیج دندان مرصع زیورے

یا بود در معدنِ لعلِ لبِ او گوهرے
پارهٔ الماس در تشبیهِ او فائق ترے

۸۷۳	ایں مرصع زیورِ الماس در درجِ دهن می نماید آب و تابِ خویش در عرضِ سخن	۱۵

گرچه تشدید است در الفاظِ تازی بیشتر
در عجم دارد زبان تخفیفِ آں را معتبر

در دهن دندانهٔ تشدیدِ دندان را نگر
می نماید در دو سطر گوهریں زیر و زبر

۸۷۴	کاتبِ قدرت چو سنّت را به تشدیدے نگاشت چشمِ خود را در کتابت برهمیں تشدید داشت	۱۶

خیمهٔ سقفِ دهن دارد ز دندانش قیام
هر هِن دندانِ او را در سخن مسمار نام

پرده هائے لب بود دیوارِ گرد پاسِ خیام
با نوشیریں زبانش در خیمه اش دارد مقام

دندانِ مبارک

۸۷۵ مفتاح و مفتح ۱۲ دو بیتی کلید.

(انشراح)

۸۷۵ مورث برخاستن صاحب باشد

(۲۰ ج ع)

۸۷۵ دندان صبح کنایه از پیری

(۲۰ ج ع)

۸۷۵ دندان شب کنایه از ستاره

(۲۰ ج ع)

۸۷۵ دندان کیشان برآوردن

دندان از دهن (بهار عجم)

۸۷۵ دندان کوه کنایه از لعل

(بهار عجم)

۸۷۵ دندان حوت کنایه باشد

۸۷۵	تا رگهای دهن خرگاهِ عالی را طناب خیمهٔ ابرِ سیه از مخملش گردیده آب	۱۷
در خموشی قفلِ دندانش چو می بندد دهن کس نبست اندر سخن مضمونِ دندان همچو من	مفتاحِ نوکِ بان بکشاید او را در سخن کس نه افشاکرد رازش این چنین در انجمن	
۸۷۶	پرده آن قفلِ دندانش لبِ خاموشِ یار این کلیدِ قفل از دندانِ او دندانه دار	۱۸
گوهر از تشبیهِ دندانِ تو می دارد شرف پیشِ دندان دهانت صد صدف مثلِ خزف	موتبن برخاست او را دید چون در نجف اشکِ گوهر می چکد در رنج از چشمِ صدف	
۸۷۷	می کند کامِ صدف چون با دهانت همسری آسمان دندان کشد در کیفرِ بد گوهری	۱۹
در سخن دندانِ صبح از عکسِ او صبحِ طرب از دهانِ او کشد دندانِ کوه آن لعلِ لب	پیشِ دندانش عیان صد حجلت از دندانِ شب گرید از دندانِ حوتش ابر در بحرِ عرب	

۲۹۶

۸۷۸	کُند شد دندانِ رمح از تیزیِ دندانِ یار ریخت دنداں از دہانش تیغ شد دندانہ دار	۲۰
بستہ دندانِ پاکش بستہ از تارِ نفس جز زبانِ سبحہ گرداں کس ندارد دسترس	دانہ ہائے گوہرینش سفتۂ ہر سنگدل خامہ را در وصفِ دنداں میزنی بیہودہ ہیں	
۸۷۹	روز و شب لعلِ لبِ او ورد ہن تسبیح خواں دارد از آیات سبحان الذی را بر زباں	۲۱
نقشِ دنداں دید چوں خامم بلوحِ لعلِ لب در حضورش سر نگوں بودم بآئینِ ادب	خندۂ دنداں نما بنمود آثارِ طرب ہیأتِ خاموشیم سر تا پا حسنِ طلب	
۸۸۰	یارِ من بر آفرینِ صنعتِ من لب کشاد مانیِ ناشاد دنداں بر سرِ دنداں نہاد	۲۲

کشتیِ مضمونِ دل را چون سحاب بے درہوا	می برد فکرِ بلندم ہمچو آبے در ہوا	

زبان مبارک

۱ زبان آوردن کنایه از شاعری (دهار ۶)

۲ زبان کشادن = آغاز سخن (دهار ۶)

۳ قلمزدن = شاعری کردن (دهار ۶)

۴ تر زبان = آنکه زبان آوری دارد (دهار ۶)

۵ تجلی = شاعری

گر کند پیدا خیالم انقلابے در هوا	گنبد گردون پر و شکل حبابے در هوا		
۸۸۱	چون زپر و بین گند پرواز شکر نم مرغ سخن ناز بحر شعر را موزون است براوج سخن	۱	
من بتعریف زبانت شستم از کوثر زبان در صفات او کشاید هر زبان آور زبان	تا مقالے از زبان پاک دارم بر زبان خضر درشان زبانت چون قلمزد تر زبان		
۸۸۲	در تکلم با تو از شهد لبت جان می چکد آب حسرت از دهان آب حیوان می چکد	۲	
از ازل طبع روانم خوگر سیر چمن در سر و رحسن تصویر زبان یارمن	ذکر تم رنگینی مضمون پسند و در سخن بلبل فکرم بتضمین تجلی نغمه زن		
۸۸۳	نو گلے کو در تکلم مست و مدهوشم کند مے زمینا ے زبان در ساغر گوشم کند	۳	
نقش گل گر گرزبان بستم بلوح لب چنان	گر گل سرخ دهانش برگ گل گردم عیان		

با گلِ نگین نمودم صورتِ خارِ زبان		تا خلد کفّار را در دل چو گلشن پاخزان	
۸۸۴	مدحتِ گلبرگِ رنگینش ولا گل می کند نغمه در وصفِ زبان منقارِ بلبل می کند		۴
نقشِ مفتاحِ زبان چون بر لبش بستم ولا		از درِ لعلِ لبش قفلِ دهن گردید وا	
پرده های لب بود قفلِ دهن آرا نما		بر کلیدِ آن زبان دندانِ او دندانه ها	
۸۸۵	این دهانِ پاک هم قفلے است نازک هم کلید چشمِ دیدِ من سکوتش حرفِ او گوشم شنید		۵
حسنِ گلبرگِ زبانش در نگاهِ هوشیار		یک ورق از دفترِ کیفیت پرورد گار	
از زبانِ لاله رنگش داغ بر دل لاله زار		برگِ سوسن تر زبان در مدحتش لیل و نهار	
۸۸۶	در بلاغت گرچه خار تیز تشبیهِ زبانست لیک این برگِ گلِ بے خار یارم غیرِ آنست		۶
آئینه حرفش زبانست و زبان ظرفِ سخن		حسنِ تخنیقِ زبانش ماخذِ حرفِ سخن	

عالمِ نحوِ کلام و واقفِ صرفِ سخن | | از زبانش گوش بسوادِ دو اطرافِ سخن

۸۸۷ | من زبانش دیده ام بشنیده ام قالِ زبان / فاعلِ حسنِ بیان مفعولِ افعالِ زبان | ۷

از دهانِ تنگِ خود چون بیدهن گویا شود / وز زبانِ بند چون از دهن افشا شود | از زبانِ او در هن مثلِ زبان پیدا شود / واقفِ اسرارِ لطفِ سخن شیدا شود

۸۸۸ | از نزاکت می شود حرفش لب کم آشنا / دل نمی خواهد که گردد یک سخن از لب جدا | ۸

بگرد جان اسفته ام در مدحتِ گفتارِ یار / از زبانِ او شود حسنِ زبانش آشکار | هر سخن را گفته ام مصداقِ در آبدار / صائبا تضمینِ من بر حسنِ گفتارش نثار

۸۸۹ | تا بر آمد حرف از لعلِ گهربارش برون / آبِ گوهر تلخ در کامِ صدف شد بحر گون | ۹

سبز گویشانِ چمن شیدای گلبرگِ زبان | طوطیِ شکر شکن دلدادهٔ لطفِ بیان

عندلیبِ نغمه‌زن در مدحتِ او نغمه‌خوان		حرمتِ او در سخن از فکرِ ها شد عیان	
۸۹۰	باغبان دانسته می‌برد زبانِ تاک را بر زبان آرد اگر نامِ لسانِ پاک را		۱۰
چون لبِ شیرین بهم چسپد نمی‌گردد جدا		در سخن گفتن بمشکل گوش می‌گیرد ندا	
در شگفتن می‌نماید غنچه‌اش نازک صدا		حسنِ آیاتش کند مضمونِ حرفش را ادا	
۸۹۱	گلعذارِ کم سخن چون برگِ گل دارد زبان یکجهتی از غنچه پیدا می‌شود گاه بیان		۱۱
چون حدیثی در چمن از نطقِ یار من گذشت		از زبانِ او نمی‌دانی چه بر سوسن گذشت	
مطلبی از شرمِ زبانِ یار از گفتن گذشت		تا زآبِ انفعال آب از سرِ گلشن گذشت	
۸۹۲	گفت سعدی گر چمن گوید ز خود با برِ دگر من زبانِ سوسنش را از قفا سازم بدر		۱۲
از زبانِ یار ما نتوان شنیدن حرفِ او		در دهانِ او بود اهلِ زبان را گفتگو	

۱ خ ظهیر ایرانی شاه موصوف
۲ خ شرح صوری الادب ۱۲
۳ خ گشتن بقول ۱۲
۴ خ پیشوا زنان دوستان ۱۲
۵ خ گشتن بقول ۱۲
۶ خ گشتن بقول ۱۲

۱ خ قرشی بقول ۱۲
۲ خ گشتن بقول ۱۲ بمعنی ترک کردن
۳ خ آب از گرگشتن بقول ۱۲ (اصل لغات) غرق شدن
۴ خ سعدی شیرازی شاعر مشهور مولد و مدفن او شیراز (تلخیص مفصل) ۱۲ سنه

از زبانِ او زبان خیزد چو بوسے ناز بو		شد صدائے (غنچۂ لب) در پردہ ہائے غنچہ بو	
۸۹۳	در دہانِ او زباں از غنچہ بر گِ گلے در تکلم لطفِ او ہمچوں نوائے بلبلے		۱۳
دلپذیر است آنچناں این پستہ شکر شکن		پیشتر از گوش می آید بدلہا ہر سخن	
گفت صائب حرفِ شیریں چون بر آید ز ین دہن		نقلِ او گردد بذوقِ خویش نقلِ انجمن	
۸۹۴	نقل نتواں کرد گفتارِ شکر بارش ولا لب ز شیرینی بہم چسپد نمی گردد جدا		۱۴
چون نماید در سخن لعلِ لبِ او آب و تاب		دُر زبے مغزی فتد بر آبِ دریا چون حباب	
آب و رنگِ گفتگوئے آں لبِ لعلِ خوشاب		کرد معدن آگریباں چاک مانندِ گلاب	
۸۹۵	از گہر افشانی لعلش صدف را انفعال غرقِ آبِ گوہر است از خجلت و شرم و ملال		۱۵
چون شہیدِ لعلِ یارت گشت صائب بر کپان		شد بر نگِ سبز نخلِ بستاں سرخ در اندر دہاں	

۱ ذ زبان ہم بر فروغ ہست از بوسہ (بوسۂ لعل)

۲ ع ۲ نقل ۔ بر ذی گفتہ جوہر

۳ ع صائب معانی ۔ شاعر مرد ن ۱۰۷۶ (اگست ۱۶۶۵)

۴ ع آنچنانیا بہ بہتی رونق وصفا (وصفا للذات)

۵ ع گہر افشاں ۔ معمول بہا ہم بینی

یار ما هرگز نیارد نام او هم بر زبان		بر طریق جان سپاری چون بسپاریم جان	
۸۹۶	خونِ برگ پان لبِ یار ترا رنگین کند ناز بر جان بخشیِ لعلے زبانِ این کند		۱۶
در بلاغت چشمۂ خورشید نامِ این دہن		بے صدائے از لبِ پر نورِ می تابد سخن	
بشنود عیسیٰ اگر حرفے ز لعلِ یار من		او ندارد در مسیحائی مجالِ دم زدن	
۸۹۷	در دہانش ہائے از چشمۂ خضر شد زبان از لطافت حرفِ او آبِ بقا را دادہ جان		۱۷
کس ز ارشادِ عتابِ او نمی گیرد شرر		کس نمی سوزد بعالم از اثرِ یاقوتِ تر	
مہر را نطقش نمک افشاند بر داغِ جگر		ور تبسم لب بشیرِ صبح می ریزد شکر	
۸۹۸	تنگِ شکر را نہ تنہا آب گرداند چو برف می کند قندِ مکرر را خجل تکرارِ حرف		۱۸
بیدہاں گفتند او را در سخن اہلِ زباں		از کمالِ نامور رازِ دہانش شد عیاں	

همچو برگ گل که زیر هر غنچه می باشد نهان		در دهان اوست از گلبرگ تر نازک زبان	
۸۹۹	ایں دهانِ تنگ با حرف آفرینی همدم صد سخن را در وجود آرد ز کتمانِ عدم		۱۹
بزمی گیرد سخن مُهرِ خموشی از دهن		آن دهانِ تنگ او گل می نماید در چمن	
غنچه لب از دهانِ تنگ پنهان در سخن		فکرتِ شوکت دلا مانندِ بلبل نغمه زن	
۹۰۰	تا قماشِ حرفِ او از خنده گل بافتند پرده گوشِ من از مژگانِ بلبل بافتند		۲۰
از لبش در هر سخن آئینه گردد آب و تاب		هر لبش را می نماید تاب لعلِ خوش آب	
تندرے از دور می آید بگوشم در سحاب		از فروغِ طبعِ رنگین شد سخنجل بے نقاب	
۹۰۱	از زبانش هر سخن آئینه را زنهار لمعهٔ حسنِ بیانش پرتوِ برقِ زبان		۲۱
چرب و نرمی ها که خوبان با زبانش یافتند		پخته مغزِ پسته را در دهانش یافتند	

۳۰۴

طوطیِ شکّرشکن را مدح خوانش یافتند		از وحید[۵۱] نکته رس لطفِ زبانش یافتند	
۹۰۲	یک زبانستند[۵۲] دستانان بذوقِ حرفِ نغز یک زبانش در دهانِ اوست بادامِ دو مغز		۲۲
از لبِ شکّرشکن[۵۳] دیدم دهانت شکّریں		وز دهانِ شکّریں نور لسانت شکّریں	
از لسانِ شکّریں حرفِ زبانت شکّریں		وز زبانِ شکّریں ذوقِ بیانت شکّریں	
۹۰۳	لطفِ مضمون میوهٔ از نخلِ بستانِ سخن یا شکر[۵۴] برگِ حلاوت زینتِ خوانِ سخن		۲۳
هر حدیثِ پاکِ دلبر هادیِ نظم و نسق		در سخن لوحِ زبانش کاشفِ اسرارِ حق	
از کلامش در عمل بردیم از ادیان سبق		دانشِ[۵۵] استادِ پیش آئینه آموزد سبق	
۹۰۴	ما گرفتارانِ الفت بهره اندوختیم صورتِ طوطی بانداز در قفس آموختیم		۲۴
می شود درشته بمضمونِ او گوهر سخن		در لطافت از گلِ شاداب نازکتر سخن	

۵۱ وحید قزوینی شاعر معاصر صائب

۵۲ یک زبان ... بیت مشترک الفاظ

۵۳ شکّرشکن (در نسخهٔ ج) ... بیت شکّرشکن

۵۴ شکر ... بیت شکّرشکن ... شکر

۵۵ دانش (در نسخهٔ ج) ... بیت دانش

زبان مبارک

از تفحص کار می گیرد زبانش در سخن | وز پسِ فکر و تامّل می برآید هر سخن

۹۰۵ | بسکه دارد دولبِ ما صد نزاکت در کلام
از زبان تالب کند هر حرفِ او صد جا مقام | ۲۵

آتش[۵۱] یاقوت پیشِ لعلِ لبهاش سرسار | بر زبانِ او فدا گردید لعلِ آبدار
شبچراغے[۵۲] باچراغِ شب[۵۳] بانوازش نثار | شد زبانِ شمع شیدا بر زبانِ پروانه وار

۹۰۶ | از زبانِ چرب و گرمش منفعل گردید شمع
در کلامِ سخت و نرمش آتش[۵۴] و آبست جمع | ۲۶

در روایاتِ مبین ذکرِ احادیثِ کرام | از ثقاتِ راویانش هر یکے را احترام
در مکاتیبِ شمائل یافت حسنِ اختتام | نیست ما را در وثوق و اعتبارِ او کلام

۹۰۷ | پیش یک حرفِ تو حرفے عیسیِ مریم نزد
بر حدیثِ پاک سر بر خط[۵۵] نهاد و دم[۵۶] نزد | ۲۷

در سخن تیغِ زبانش رانیامے از دهاں | در بلاغت از زبانِ تیغ آبِ او عیاں

۵۱ آتش یاقوت پیشِ لعلِ لبهاش سرسار
تا بیاقوت (آصف اللغات)
۵۲ شبچراغے باچراغِ شب بمعنی چراغ افروزند
کز شب ما متجرع افروزند ۱۲
۵۳ چراغ شب بمعنی حقیقی ۱۲۰
۵۴ آتش و آب بمعنی عالم و غضب
(آصف اللغات)
۵۵ سر بر خط نهادن، اطاعت
۳۰۶
۵۶ دم بمعنی سخن

تیغِ او یا قوتِ بردآبدار و جانستاں		بند نتواند کند مرہم لبِ زخمِ زباں	
۹۰۸	تیزیِ تیغش دلِ کفار را سازد فگار از زبانِ تیغِ او تیغِ دودم[1] و ندانند[2] دار		۲۸
خوش زبانی ہائے او معروف در گفتارِ خویش		در محبت ہر کسے پندارد ش از دلدارِ خویش	
می کند سیراب از لعلِ گوہر بارِ خویش		گفت ملا ذہنیِ[3] ایران بحقِ یارِ خویش	
۹۰۹	می دہد دشنام و دودش از شکر شیریں تر است آبِ تلخم تشنہ را از آبِ گہر شیریں تر است		۲۹
ہر چہ گوید یارِ ما حسن و وفا در کارِ او		قولِ او با فعلِ او گفتار با کردارِ او	
روے انکارے نہ بیند ہیچگہ اقرارِ او		فکرِ سلمان[4] نقشبندِ نقضِ عہدِ یارِ او	
۹۱۰	گر نمی بخشد لبش کامے ز بانے[5] می دہد وعدۂ آں بے وفا گوئی کہ جانے می دہد		۳۰
در دہن باشد زبان و در لبش باشد دہن		از دہن خیزد زبان و از زبان خیزد سخن	

ورز زبان و لب شود آں سیدہا[۱] نم حرف زن		کس نہ کرد ایں گونہ تفتیشِ زبانش ہمچو من	
۹۱۱	چوں زبان گیرے[۲] سراغِ آں دہاں آوردہ ام تا حدیثے از زبانش بر زباں آوردہ ام		۳۱
بلبل از گلبرگِ یارم نغمہ[۳] در منقار شد		طوطی از شیریں بیانی ہاش شکّر بار شد	
در سخن رنگیں بیانش شہرہ گلزار شد		حسنِ تعریفِ زبان رنگینیِ گفتار شد	
۹۱۲	تا بتعریفِ بیانِ اوست صائب[۴] تر زبان[۵] طوطیاں بر خاک[۶] می مالند از شکّر زباں		۳۲
می شود گرمِ سخن چوں از زبانِ آتشیں		آتشیں گفتار تا بد از لبِ برق آفریں	
برق بر برقِ زبانش می نماید فرق ہیں		صائبِ آتش سخن[۷] در مدحتش گوید چنیں	
۹۱۳	در کشاکش از زبانِ آتشیں بودم چو شمع تا نہ پیوستم بخاموشی نیاسودم چو شمع		۳۳
یارِ ما بسیار داند لاف گوید مگر		تا نمی پرسند از و لب بستہ دارد بہتر	

۱ سید ہا نم حرف زن: کنایہ از زیادہ تر صحبت نکردن (امثال)

۲ زبان گیر: کنایہ از جاسوس (برہان قاطع)

۳ نغمہ در منقار: مجازی بمعنی خوشحال و شادکامی (برہان قاطع)

۴ صائب اصفہانی شاعر مورد تذکر شہر سوم مال وفات ۱۰۸۸

۵ تر زبان: بمعنی خوش زبان (برہان قاطع)

۶ طوطیاں بر خاک می مالند از شکّر زبان: کنایہ از زبان شیرین و خوش گفتار (امثال)

۷ آتش سخن: کنایہ از سخن مؤثر (امثال)

از زبانِ کس نمی گیرد سخن آں بہرہ ور		بل سخن رامی تراشد از سخن باصد ہنر	
۹۱۴	از بلاغت کارگیرد در کنایاتِ سخن حسنِ ایمائے نماید در اشاراتِ سخن		۳۴
کس نمی دارد بہ تکریم کلامِ او کلام در زبانِ پاک جبریل امیں آرد پیام		بر زبانہاے جہاں دارد زبانش احترام در زبانش می کند خلاقِ ما با او کلام	
۹۱۵	از کلام اللہ احکامِ خدا دریافتیم وز حدیثِ پاک ارشادِ پیمبر یافتیم		۳۵
آں دہانِ تنگِ تو مانندِ قفلِ بستہ در در خیالِ ہوشمندِ نکتہ سنج بہرہ در		پردۂ لب بر دہانِ قفلِ او ستر نظر شد زبانِ تو کلیدے از درِ گنجِ ہنر	
۹۱۶	از زبانِ تست در عالم کشادِ کارِ او بندوبستِ عالمے وابستہ گفتارِ تو		۳۶
کس بہ تعریفِ زبانش نیست ناطق ہمچو من		اے خوشا طالع کہ یارم می کند قدرِ سخن	

[1] سخن را سخن آراستن سخن پیرایہ

دلبرِ من قدردانِ ماهرانِ علم و فن		وای بر دانش که می نالد ز یارانِ وطن	
۹۱۷	در دِ بی قدری ز دل ذوقِ هنر بیرون نکرد آب یاقوتِ سخن سوز از جگر بیرون نکرد		۳۷
گر ندیده این چنین حرف آفرین جز این زباں		آنکه می دارد بهر یک لفظ صد معنی نهاں	
به کز وصفِ زبانش در کشم اینجا زبان		حاجتِ گفتن ندارد وای این داستاں	
۹۱۸	از دهانش در سخن گفتن نمی خیزد صدا چون عقیق از لعلِ لب حرفے نمی گردد جدا		۳۸
چون زبان اخامه در نقشِ زبانِ او نهاد		نقشِ گلگونِ زبان بر نقشِ بیان خشت بر خشتِ مراد	
یادِ من نقشِ زبان دید و زبانِ خود کشاد		با جزاک الله دعا کرد و بدل گردید شاد	
۹۱۹	از لبِ تصویر پیدا شد چو آثارِ مقال یک زبان اهلِ هنر کردند تعریفِ کمال		۳۹
۴۰	آوازِ مبارک		۳۵

۵۱ دانش شهیدی، شاعر معاصر کرمانی، سوم سال دوست ۱۲

۵۲ زبان درکشیدن، کنایه از ساکت شدن (۰ ج ۴ ع)

۵۳ زبان خامه، کنایه از نوک قلم (۰ ج ۴ ع)

۵۴ زبان نهادن، دست بر چیزی نهادن، کنایه از توقف (۰ ج ۴ ع)

۳۱۰

۵۵ نقش نشستن، بمعنی نقش بستن

۵۶ نقش بستن، کنایه از تحیر و تعجب

حلیهٔ آواز را تحریر خیلی مشکل است		هم در آوازِ کسے تقریر خیلی مشکل است	
آیتِ آواز را تفسیر خیلی مشکل است		صورتِ آواز را تصویر خیلی مشکل است	
۹۲۰	می کشم نقشے بلوحِ پردهٔ گوش از صدا می نمایم از بلاغت مطلبِ خود را ادا		۱
از نزاکت حسنِ صوتش را بہ تحریر آورم		از کرامت غیرِ مرئی را بہ تصویر آورم	
سرگذشتِ عالمِ رویا بہ تعبیر آورم		از سخن آہنگِ تحقیرِ مزامیر آورم	
۹۲۱	نظمِ من آں آلهٔ صنعت کہ آواز را می برارد از سخن شرمندہ سازد ساز را		۲
گوشِ من آواز بودم از پےِ نقشِ صدا		تا بہ بندم در گرامافونِ دل نقشِ ندا	
دیدمش برخاست از بالیں بصد ناز و ادا		چوں زباں بخشاد گردیدم بر الحانش فدا	
۹۲۲	جذبِ اصوتے کہ از یارم بگوشِ من رسید خوشتر آں گوشے کہ حرفے از زبانِ او شنید		۳

کردم از تارِ نفس پروازِ این تصویرِ پاک		گشت صنّاعِ ازل دمسازِ این تصویرِ پاک
خامه شد معجز نما از اعجازِ این تصویرِ پاک		من بلند آوازه ام زا آوازِ این تصویرِ پاک

۹۲۳	نقشِ صوتش می نماید در سخن اعجازِ او می برآید اے ولا از نظمِ من آوازِ او	۴

گفته اند اہلِ فصیحانِ عجم مخلوقِ لب		در بلاغت (صوتِ دلکش) یافت آوازِ دلفریب
تا بلند آواز گفتندش بلیغانِ عرب		در گلو بنشست آوازِ فغانی از ادب

۹۲۴	می رسد در گوشت آوازے ندانی از کجاست اے فغانی این صدائے بے دہانِ یارِ ماست	۵

نیک می داند دلم رازِ دہاں اے بیدہن		بیدہاں در پردۂ لبہائے خود گوید سخن
برنمی خیزد صدائے از لبت در انجمن		بہرہ اندوزِ سخن ہائے تو صائب ہمچو من

۹۲۵	اے ترا در سینۂ ہر ذرّہ پنہاں رازہا در میانِ مُہرِ خاموشی ترا آوازہا	۶

گوشِ من مانندِ مجنون عاشقِ جانبازِ او
لحنِ او مانندِ لیلےٰ دلبرِ طنّازِ او

محملِ لیہائے نازک در سخن دمسازِ او
میرود چوں کارواں فرسنگہا آوازِ او

۹۲۶
یک طرف بانگِ حُدی یک جانب آوازِ درائے
جاماسیا گوئی دلِ مجنوں چساں ماند بجائے ۷

از لبش دریافتم رازِ دہانِ پاک را
از دہانش یافتم نقشِ زبانِ پاک را

از زبانِ پاک و لطفِ بیانِ پاک را
از طلاقت حسنِ آوازِ لسانِ پاک را

۹۲۷
لحنِ داؤدیست پیشِ لحنِ پاکِ او خجل
بلبلِ دستاں سرا زاہنگِ رنگین منفعل ۸

یافت جبریلِ امیں آوازہ اش را بر فلک
گنبدِ گردوں ندارد در علوّش ہیچ شک

گوشِ بر آوازِ یارم در جناں حور و ملک
در جہاں آوازہ آوازش ازمہ تا سمک

۹۲۸
ہاتفِ غیبی صدائش را ندائے غیب گفت
از سرِ الہامِ جبریلِ امیں لاریب گفت ۹

غنچهٔ لعلِ لب از منقارِ بلبل نازکست
و ربشش آوازِ او چون خندهٔ گل نازکست

حسنِ آهنگِ سخن از آوازِ قلقل نازکست
لطفِ مضمونِ غنی در تخیل نازکست

۹۲۹

بلبلاں را در گلستاں ہا گرفت آوازہا
بے صدا گردید زیں آوازہ تارِ سازہا

۱۰

زیں صدا آوازہ ہائے لحن او در شکست
صورتِ تارِ نفس آوازِ بروشے مہ بست

لحنِ ناکس چوں لبِ خاست آوازش شکست
مخلصِ کاشی چہ خوش مضمونِ آوازت بہ بست

۹۳۰

ہر سخنور پیشِ آوازِ تو از گفتار ماند
در گلو آواز بنشست و زباں از کار ماند

۱۱

ہم ز آوازِ بلندش نالہ دارد در بدل
پردہ ہائے ساز از آہنگِ لبِ لعلش خجل

زیر از نازک صدائے او سراپا متفعل
فکرِ بیدل بر ہمیں حیرانیِ شاں مشتمل

۹۳۱

شب کہ در بزمِ ادب قانونِ حیرت ساز بود
اضطرابِ رنگ بر ہم گشتنِ آواز بود

۱۲

گوشِ گردوں کر کہ لحنِ نازکِ یارم اگر
می رود در گوشِ سامع نشنود گوشِ دگر

جنبشِ لبہاے او را چشمِ بد دور از نظر
فکرِ صائبؒ از سخن پیدا کند در دل اثر

۹۳۲ چون سپند آنکس کہ کرد آواز در محفل بلند
مہر بر لب بستہ تا می ناید ناپسند ۱۳

می رود آوازِ آوازت رسا ہی تا سماہ
صورتِ تارِ نفس تارش نیاید در نگاہ

ہر خوش الحاں بہرِ آوازِ خوشت گوشے بر آ
ہر بلند آواز را ہنگِ بلندت عذر خواہ

۹۳۳ تا ز آہنگِ تو چوں خطِ شعاعِ نورِ مہر
از بلندی پست آوازِ تو در طاقِ سپہر ۱۴

چوں بگلبانگت چمن شد از لب آہنگے بلند
در گلستاں گل شود گل از دہانِ غنچہ خند

در نوا نیچی ز آہنگِ تو بلبل بہرہ مند
ہر صلابت دلپذیر و ہر نوایت دلپسند

۹۳۴ طوطیِ شیریں تکلم گوشِ بر آوازِ تست
قمریِ حق گو باسرارِ نوا ومسازِ تست ۱۵

یارما در عرصهٔ رزمے چو آوازے زند
رنگِ وے ہیبت کفارِ مشرک بشکند

در صفِ لشکر چو آوازے برآوازِ فگند
نالہ و فریادِ اعدایش ہزار از لب برزند

۹۳۵

کافراں را از صدائے او کند آوازِ گوش
۱۶
مشرکاں را می پرد از بیشیش در تاجِ ہوش

بر درش مشتاقِ آوازش زند حرفِ ندا
رونقِ باب کریماں است آوازِ گدا

ہر سوالے را جوابے می کند لعلش ادا
از سرِ کیدست ہر گز برنمی خیزد صدا

۹۳۶

زیں سبب در عالمے آوازہ آوازِ اوست
۱۷
ہر کہ آہنگے زند سازِ لبش دمسازِ اوست

گوشِ آوازِ ادبند و زو تعویذِ جاں
تا نہ گردد عالمے آہنگِ او در گوشِ جاں

در سخن ضبطِ صدائے مشکل از اہلِ زباں
شانی تکلو سخن سنجد بآئینِ فغاں

۹۳۷

صبر تا کے نالہ را آوازے باید کشید
۱۸
پردۂ شرم از رخِ ایں سازے باید کشید

آوازِ مبارک

۱ آواز دادن بسمی رسانیدن

۲ آواز (اصفہانیات) بانگ کشیدن بمانی نامہ

۳ آواز برآوردن (اصفہانیات) بانگ زدن

۴ بلند آواز کردن (اصفہانیات) شدن نادر ادب

۵ آواز کردن گوش سروتی

۶ گوش بآواز کردن (اصفہانیات) ایستادہ گوش شدن

۷ گوش بر آواز کردن (اصفہانیات) گوش بر آواز نگہ داشتن

۸ گوش بر آواز نہادن (اصفہانیات) گوش بر آواز داشتن

۹ شانی تکلو شاعر صوفی

۳۱۶

می رسد آوازِ او در گوشِ ما پیش از نظر
پردهٔ گوشے نباشد اے ولا گوشے بدر

حرفِ او را بشنود از دور هر اهلِ هنر
در سخن هر لفظِ او لبریز از مضمونِ تر

۹۳۸

از لبِ نازک چو آوازش ترقّی می کند
جنبشے تارِ نفس چون تارِ برقی می کند

19

۹۳۹

در خموشی بر صدف لعلِ لبِ او خنده زن
نغمهٔ گفتارِ او همرنگِ بلبل در چمن

در طلاقت از لبش بارد گهر در انجمن
جنبشِ تارِ نفس مانندِ ساز در سخن

۹۳۹

بر زبانها لحنِ داؤدی نوائے دلکش است
همچو آوازِ دلِ کز دور آهنگِ خوش است

20

۹۴۰

عندلیبِ بازبان را چون بگلشن باز کرد
چون زبانِ پاک آهنگِ تکلم ساز کرد

بلبلِ گلزارِ گوشش نغمه پرواز آواز کرد
نغمه پردازِ چمن از شاخِ گل پرواز کرد

۹۴۰

طوطیِ شکر شکن ذوقِ کلامِ او چشید
قمریِ حق گو بگلشن نالهٔ او بر کشید

21

۵۱ آواز بلند است یعنی بلند

۵۲ بخنده آواز ۱۲

۵۳ آواز پیچیدن در حرم

۵۴ آوازه بلند شدن (اصطلاحات) آوازه بلند شدن (اصطلاحات)

۵۵ آواز زیر و بم (اصطلاحات)

۵۶ آواز فرود آمدن (اصطلاحات)

۳۱۸

همچو از غن از دهان پاک برخیز و صدا		قاسپ لب دارد بزیر سلک دندان پرده ها	
زیر و بم پیدا شود ز آهنگ نازک در ندا		در تکلم نغمه ها سر می زند صل علی	
۹۴۱	صنعت قدرت بآئین ادب دمساز او ارغن صنعت فدای جنبش آواز او		۲۲
جند ابالیده[۵۱] آوازی به آهنگ آن داں		خوشتر آں سنجیده[۵۲] آوازی بمیزان زباں	
اے خوشا پیچیده[۵۳] آوازی بطاق آسماں		اے بدل دزدیده[۵۴] آوازی کز ضبط افغاں	
۹۴۲	در غم واندوه آهنگی نه شد از لب جدا در دعاے او بطاق آسماں پیچید ندا		۲۳
از صفات حسن آوازش خبر داریم ما		در سخن حد ادب پیش نظر داریم ما	
از صداے نازکش در دل اثر داریم ما		در بلند آوازی او آواز[۵۵] بر داریم ما	
۹۴۳	تا بلند آهنگی آواز[۵۶] را فرسوده است اے ولا آواز ما در زیر لب آسوده است		۲۴

دلبرم تصویر آوازش چو بر قرطاس دید		وز لب تصویر چون آواز پاکش را شنید	
از لب جان بخش آواز مسرت بر کشید		حسن ارشاد جزاک اللہ در گوشم رسید	
۹۴۴	گوش من تا از زبان آواز او را دیده است		۲۵
	از مسرت اے ولا آواز من بالیده است		
۴۱	زنخدان مبارک		۳۶
زیر ریش نازکش دیدم زنخدان در خفا		داشتم زین وجد از تصویر او بیم و رجا	
خواستم یارم زنخدانش نماید بر ملا		شانه شد از موشگافی بر مراد من رہنما	
۹۴۵	بستم از تار نفس با موے مژگاں مو قلم		۱
	یافت تصویرش بلوح غبغبش زیب رقم		
من زنخداں را بجیب خود فرو بردم سحر		یافتم تصویر خواب شب سراپا معتبر	
دیدم آں سیمیں ذقن را ہمچو ماہے جلوہ گر		ریش پاکش تیرہ ابرے حائل پیش نظر	
۹۴۶	قطرہ ہاے خوے چو باراں از تہ غبغب چکاں		۲

	از شگافِ موے ریشش لمعهٔ برقے عیاں	
ماهِ کنعاں از فروغِ مهرِ رویت عکس گیر	چاهِ کنعاں از زنخدانِ تو شد شهرت پذیر	
ماهِ نخشب از زمیں چاهِ ذقن گردد منیر	این بود توجیهِ فکرِ حافظِ روشن ضمیر	
۹۴۷	اے فروغِ ماهِ حسن از روے رخشانِ شما آبروے خوبی از چاهِ زنخدانِ شما	۳
گر بوسیبِ بخور از سیبِ سکانی خوشست	سیبِ آزایش بذوق از سیبِ ایرانی خوشست	
سیبِ دست افشار از سیبِ صفاهانی خوشست	گفت صائب نیمه سیبِ زنخدانی خوشست	
۹۴۸	این لطافت نیست هرگز میوهٔ فردوس را میتوان چیدن بلب سیبِ زنخدانِ ترا	۴
بوے جان آید ازین سیبِ زنخدانِ چنین	قدر این سیبِ بخورش کس نداند هیچو من	
گرچه از تابِ عذارش حدّتے دارد ذقن	لیک سیبِ آفتابی نیست این سیبِ ذقن	
۹۴۹	صائبا تابِ نگاهِ گرم نبود سیب را	۵

	از زنخدان دو رد دارد چشم من آسیب را		
سیب سیمین دان ازین سیب زنخدان را کمال		سیب شیرین خ اندش فردوسی شیرین مقال	
سیب شامی می نگارد جامی فرخنده فال		میوه به می شمارد طوسی نازک خیال	
۹۵۰	این قدر دانم که تشبیهی است نازک دلفریب به ز من دانی زنخدان تو به باشد که سیب		۶
در تهِ چاهِ زنخدانِ تو دیدن مشکل است		نالهٔ غرقاب از بالا شنیدن مشکل است	
ریسمانِ زلف را تا او رسیدن مشکل است		در جهت افتاده را بیرون کشیدن مشکل است	
۹۵۱	این دلِ سالک مگر چون عکسِ ماه افتاده دلو او در ساعتِ سنگین بچاه افتاده		۷
غبغبت موجی بود پائینِ گردابِ ذقن		این چه گردابی که بر موجیت پائینِ دهن	
در بلاغت (روحِ ثانی) فائق از اعضای تن		همچو مضمونِ غزالی شد معلق در سخن	
۹۵۲	قطرهٔ آبِ معلق یا بود چاهِ پر آب		۸

۱ سیب سیمین دان ازین سیب زنخدان را کمال
۲ (بیاض جهانگیر) کمال اصفهانی شاعر بود در دورهٔ ۱۰۰۰
۳ سیب شامی قسم سیب
۴ (بیاض جهانگیر) سالک یزدی شاعر خوب است ۱۲ آورده که صحیح شش سال است
۵ روح ثانی یعنی حقیقی و فایض از زنخدان را روح ثانی انسان نام کرده (بیاض جهانگیر) نخواه زنخدان. سندلی فقل کرده ۱۲
۶ غزالی شاعر مشهور دکنی حضرت او در خرم کرده ایم ۱۲

	یا معلق چشمهٔ خورشید را از تیرِ حباب		
سر بسبزه داری فضیلت بر سینان در جمال		از مهر مندان مرجح بوده در هر کمال	
گوی سبقت می‌بائی از کریمان در نوال		بُرد جانبازت سبق بر نکته سنجان در خیال	
۹۵۳	یک زنخدان زیر آن زلف دوتا افتاده است در دو چوگان تو گوئے گویا افتاده است		۹
چشمهٔ حیوانست در ظلمات آن مهِ سیاه		در تلاش آورد آبِ اسکندر را بچاه	
زیر ریشِ پاک آن سیبِ ذقن دور از نگاه		آنچه شیرین تر شود دور از نمکدان و نگاه	
۹۵۴	این بود سیبِ صفاهان یا بود انبِ دکن آبیارش چشمهٔ حیوان بگلزارِ سخن		۱۰
سبزه را یارم ازین چاهِ ذقن سیراب کرد		باغِ عارض را همین چاهِ ذقن شاداب کرد	
تشنه را لبریزیش مستغنی از دولاب کرد		شکوهٔ تاثیرِ مل را غرقِ استعجاب کرد	
۹۵۵	مزرعِ امیدِ ما از گلرخان سیراب نیست		۱۱

۵۱ زنخدان مبارک

۵۲ چشمهٔ خورشید شود ۱۲

۵۳ گوی سبقت بودن (ع ع ع)

۵۴ جانبازی شدن (ع ع ع)

۵۵ سبق بردن بمعنی سبقت جستن و فائق شدن (ع ع ع)

۵۶ بچاه آوردن ـ ذلیل کردن (از صفات)

۵۷ از اصفهانی شاعر معروف ـ یکی سوم از دوست ۱۲

زانکه در چاهِ زنخدانِ حسیناں آب نیست

(چشمِ نرگس دور) زیں تشبیهِ نازک در چمن — گفته ام سیبِ زنخداں اگلِ سیبِ فرقِ من
همچو گل گر روزِ زنخداں یابد او خنده زن — فکرِ صائب می شود رنگیں بزنگِ فکرِ زن

۹۵۶ — من نمی گویم زگلزارت کسے گل چیده است — رنگِ آں سیبِ زنخداں اند کے گردیده است — ۱۲

در کهِ سالی همیں سیبِ زنخدانِ من دیدم بخواب — شد مشامِ وچشمِ من از رنگ و بویش کامیاب
بوسه دادم بآئینِ ادب در اضطراب — چوں حزیں باخود نبودم حسرتِ عهدِ شباب

۹۵۷ — وقتِ پیری آمد آں سیبِ زنخدانم بدست — میوه داد آسماں روزے که دندانم بدست — ۱۳

خنده اسیبے که دارد رنگِ سبز و سرخ و زرد — همیاتش مانند یاقوتے که دارد بوے و رد
بوے او دل را مقوی در طبیعت گرم و سرد — بهتر از جویا کسے ماهیتش پیدا نکرد

۹۵۸ — در تلاشِ رنگِ لعل و بوے گل پرداختند — ۱۴

۵۸ اشرف نسخه دارد شعر ثانی را شاعر
مردن کار خوب سوم مال اوست ۱۲
۵۹ جانبازی نوعی از بحر تجنیس تجنیس و تجنیس
کنایه از شیخ و برهمن است ۱۲

	گرد آوردند و آن سیب زنخدان ساختند	
چون ز تابستان شود آثار حدت آشکار	از نمازت گرم می گردد عرق بر بدن یار	
وز حرارت آتشین عارض چو گردد قطره بار	ترسم از سیب زنخدانش کز نشود داغدار	
۹۵۹	گر لعابی از لب لعل بدخشانی چکد شربت عناب از سیب صفاهانی چکد	۱۵
تشنگان را سیراب از چاه ذقن	گلشن امید ما شاداب از چاه ذقن	
اے دل لعل لبش خوش آب از چاه ذقن	اشرف[۵۸] تشنه دان بیتاب از چاه ذقن	
۹۶۰	از زنخدان نگارش آه آهے می کشد جاے آب زندگی آتش ز چاهے می کشد	۱۶
اشهب فکرم کند جولان بمیدان سخن	تا بجانبازی[۵۹] نماید جدت فکر کهن	
درمیان آن دو چوگان گوے یکتاے ذقن	کس نمی داند بجز زلف دوتاے یار من	
۹۶۱	بود تا زلف و زنخدان هر دو در میدان چشم	۱۷

۹۶۲ گویا گوے سعادت بود در چوگانِ چشم

۹۶۲ آبِ چاہِ دلو در چاہِ زنخداں آبِ اوست — چرخِ دولابی خجل از حلقۂ دولابِ اوست
گردشِ گردونِ گرداں گردشِ گردابِ اوست — قعرِ چاہش ما برابر ہمزنِ سیلابِ اوست

۹۶۲ قطرۂ آبے کہ قطراں میبند از چاہِ ذقن — ۱۸
بر رخِ او می نماید چوں سہیلے در یمن

۹۶۳ گفتہ اند ایں را سخن سنجاں ترنج بے شجر — بارِ بے شاخ است ایں عکسِ شاخِ بے ثمر
چوں ترنج زر نماید سرخیِ او در نظر — می کند بوے ترنج پختہ اش بر دل اثر

۹۶۳ تا بلاغت گفت آں سیبِ زنخداں را ترنج — ۱۹
شد ترنجِ مہرگاں از شرمِ رنگِ او بہ رنج

۹۶۴ شاعراں تشبیہِ سیبے بر زنخداں می دہند — تا تواں را شربتِ سیبے پزشکاں می دہند
عاشقاں تعلیمِ حکمت ہم بہ لقماں می دہند — نوبتِ شربت کجا بر بوے او جاں می دہند

۹۶۴ از زنخدانِ لطیفش ازرقی بر ہر کہ خورد — ۲۰

ذوقِ او بُرد انچناں کز لذّتِ او جاں نبرد

ریشِ پاکش کہ[۵۱] شاں روئے زنخدانِ چوماہ		غرق شد افتادہ در چاہِ زنخدانش نگاہ
ایں سزاے کو زشوخی می نہ پرہیزد براہ		ہر کہ بر خسپوش جولانی کند افتد بچاہ
۹۶۵	اں زنخداں چاہِ پر آبست و گرداب درو در سخن از آبروے مہوشاں آبے درو	۲۱
بر ذقن چشمم تلاشِ خالِ مشکیں می کند		در سخن طبعم تمنّاے مضامیں می کند
ابنِ اسمٰعیل ترکِ حلیۂ ایں می کند صاحب شمائل		ہر چہ خالص[۵۲] گفت مدّاحِ تو تضمیں می کند
۹۶۶	بر زنخدانِ تو خال اے گلشنِ اقبال نیست تخمِ ایں سیب از لطافت می نماید خال نیست	۲۲
از زنخدانِ نگونت میشود غبغب نہاں		وز زنخدانِ بلندت پیکرِ غبغب عیاں
باز نخداں غبغبِ خود رشید و مہ گیرد قراں		زیں قرانِ سعدی[۵۳] گوید وحیدِ نکتہ داں
۹۶۷	شد زنخدانِ تو از غبغب چہ برانگیختہ	۲۳

۳۲۶

۵۱ کہکشاں، بافتح چیدہ و باشد طولانی از شب ہا شاید راہ در آسمان باشد (غیاث اللغات)

۵۲ خالص اصفہانی، شاعرے مورد ذکر شعر سوم حال است ۱۲

۵۳ وحید قزوینی، شاعرے مورد ذکر شعر سوم حال است ۱۲

بر فلک گوئی بخورشید ے ہلال آویختہ

صنعتم چون دید یارم گفت للہ العجب		دست در زیر زنخ کرد و تبسم زیر لب
من فرو بردم زنخداں را بجیبِ از ادب		دلبرم بگشاد لب در پاسخ حسنِ طلب
۹۶۸	شد قبولِ ما سخنور کردۂ نطقے چناں کز نکاتِ اوزنخ ہم بر خود زنند اہلِ زباں	۲۱۴

۳۲	ریشِ مبارک	۳۷

مانیا از نقشِ ریشِ پاکِ نمودی ابا		ریشِ خود دادی بدستِ دیگرے کردی خطا
کردۂ ریشِ سیہ آیا سپید از آسیا		پیشِ ما ریشے ندارے اے حریفِ ناسزا
۹۶۹	ریشِ پر باد سزاے ریشخندا اے نامراد صنعتِ خود را چرا کلکت بدستِ غیر داد	۱
نقشبندِ ریشور چون در اوریشِ خود بباد		پیشِ ما ریشے ندارد صنعتِ آں بد نہاد
کثرتِ مے خوار یش بر خامیِ او مستراد		نقشِ موئے ہم زبستِ خامہ از دستش فتاد

۹۷۰	کرد ریشِ خود سپید از ژنگ سیِ دائی بدوغ صنعتِ این روسیه هرگز نمی دارد فروغ	۲
	پیشِ ما ریشے برادر واست بہزادِ کمیں آنکہ از شاخِ کمالے بود دائم خوشہ چیں	ریشِ گاو است ایں صنعت خواستار آفریں ہمچو تلمیذے بآئینِ ادب سر بر زمیں
۹۷۱	او کنوں از صنعتِ خود ریش پرّ دازی کند بے ادب بار ریشِ بابا در ہنر بازی کند	۳
	ریشِ خود کندن بصنعت اعتبارِ کارِ ما مانی و بہزاد دائم در پیِ آزارِ ما	ریشِ خار شیدن بغفلت شیوہ اغیارِ ما حسنِ کارِ ما پسندِ خاطرِ دلدارِ ما
۹۷۲	سادہ لوحاں ہیچ نشناسند قدرِ کار را ریش بفروشد متاعِ مردمِ مکار را	۴
	تلک مِن دارد بنقشِ ریشِ پاکت انہماک موبموبستم بلوحِ مہر نقشِ ریشِ پاک	شانہ را از موشگافی ہائے او دل چاک چاک کردہ ام کارے کہ ناید از کسے روحی فداک

۹۷۳	تا رہِ موے سپیدش بر بنج تا بد چناں کز فروغش خندہ زد صبحے بر ریشِ آسماں	۵
عارضت را صفحۂ آیاتِ فرقاں گفتہ اند زلف را شیرازۂ حجمِ پریشاں گفتہ اند	برخت واللیلِ خط را سورتِ آں گفتہ اند ریشِ پاکت را ملائک رحلِ قرآں گفتہ اند	
۹۷۴	جامعِ خط حافظِ آیاتِ قرآں ریشِ تست چوں غلافش سا تر روے زنخداں ریشِ تست	۶
مطلعِ ابروے تو بیت الغزل از فکرِ من ایں دو بیتش را رباعی گفتہ اند اہلِ سخن	حسنِ حسن مطلعِ او از خطِ لب بر دہن جدتِ مضمونِ نو صد غیرتِ فکرِ کہن	
۹۷۵	ریشِ را گر مصرعے دانی مخمس می شود ور دو لب را شعرِ می خوانی مسدس می شود	۷
از کتابی چہرہ اش دیباچہ خط آشکار کاتبِ آں کلکِ تقدیر در خطِ غبار	خاکہ تصویرِ موے ریشِ او خطِ عذار می کند پرداز ایں از موقلم صورت نگار	

۹۷۶	بر همیں ریشِ مبارک میشود ختمِ کتاب گر دہ تصویر را پردازد از رنگِ خضاب[۹۷]	۸
نورِ آں ریشِ مبارک پرتوِ حسن و جمال در وضو چوں نچکہ اش از آب می سازد خلال[۹۸]	عکسِ مہرِ عارضش از ریش بنماید ہلال آب گردد شانۂ خوباں بوجہِ انفعال[۹۹]	
۹۷۷	قطرہ ہائے آب از ہر تارِ ریشش مو بہ مو می چکد چوں گوہرِ ناسفتہ بر دامانِ او	۹
یافت حسنِ ریش چوں نازک خطِ او در شباب برزنخداں و غبب آویخت حسنِ او نقاب	شانہ شد از خدمتِ ریشِ مبارک فیضیاب راویاں گویند نامد نوبتِ رنگِ خضاب	
۹۷۸	صائبا رنگِ رخِ آں ماہ سیما نازک است[۱۰۰] میتواں صد رنگِ گل را در نگاہے ہمسر بست	۱۰
مہرِ غبب در پسِ ابرِ محاسن جلوہ گر کز خطوطِ او ست ریشِ[۱۰۱] آسماں شیرازہ بند	از شگافِ موشعاعِ نورِ او پیشِ نظر در شبِ تاریک می بینیم آثارِ سحر	

۹۷ پرداز رنگ آمیزی تصویر (اصف اللغات)

۹۸ (انبض روایات بیان کردہ صاحب خلال السبل صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲ خضاب ریش مبارک ثابت ۱۲

۹۹ خلال ریش وضو (از خلال تر در ریش خلل نکند ۱۲

۱۰۰ رنگ گردیدن بمعنی عرق ناک

۳۳۰

۱۰۱ شیرازہ بند جز ریش ذوالمنن کردہ

۹۷۹	یارب این ابر سیاهے یا شبِ یلداست این یا بروتِ مہر یا تارِ نگاہِ ماست این	۱۱
بست گرداگردِ رخسارش حصارے ریشِ پاک رہگذر بہرِ ہوا دارد ز مویش صد شباک		چشمِ مارا نیست از چاہِ زنخداں ہیچ باک شانہ می دارد بجسنِ موشگافی انہماک
۹۸۰	موئے نازک مرہمِ ریشِ دلِ صد چاکِ اوست صورتِ ہر موئے تسکینِ دلِ غمناکِ اوست	۱۲
ریشِ دلبر قاصرِ حسن است در عشقِ مجاز کس نشد از ریش داراں ریش را مدحت طراز		در تعشقِ ریش دارد از حقیقت امتیاز ہر یکے سازد ز وصفِ ریشِ دلبر احتراز
۹۸۱	گفت فوقی گر بروپیدا شود آثارِ ریش عاشقش دارد ریش گردد از عذارِ یارِ خویش	۱۳
غیرِ فوقی کس نگفت از نکتہ سنجانِ سلف از خطِ رخسارِ مہرویاں فضولی بر طرف		یارِ ما ہنجارِ من دارد کنوں ریشے بکف من بوصفِ ریشِ پاکِ یارِ خود دارم شرف

۹۸۲	برخش (ریشِ خارنگش) برنگِ لالہ از عذارش داغ بر دلِ ماہِ مشکیں ہالہ	۱۴
حافظِ صد راستاں پشمینۂ تارِ نفس از رہِ حکمت مواخواہِ دہن یارِ نفس		در تنفس از ہوائے بد نگہدارِ نفس ہر شگافِ موے نازک نا زبردارِ نفس
۹۸۳	ہر ہوائے کز میانِ ریشِ نازک بگذرد در تنفس موجباتِ زندگی با خود برد	۱۵
آں خطِ نمناکِ او ریحانِ نوخیزِ چمن حلقۂ مشکینِ پیشش دودِ گلزارِ سخن		موے ریشِ پاکِ او ہر دم ہوا بیزِ دہن لحیہ اش بر ہولِ دورِ چاہِ لبریزِ ذقن
۹۸۴	گفتہ ام حسنِ محاسن را ز بسیار اندکے کردہ ام مذرِ سخن داناں ولا از صد یکے	۱۶
۴۳	غبغبِ مبارک	۳۸
چوں میاں رستم برائے نقشِ غبغب پیشِ او خاطرِ من شد مشوش از نقابِ ریشِ او		

۱ طرز بقول بحر عجم بہار عجم کنایہ از آتشبازی کہ از ان گلہائے آتش بر آرند ۱۲

۲ بروں یا نیع حصار و خط خارست (آصف اللغات)

بود از ناکامیِ موضوعِ خود تشویشِ او | گفت با من شانۂ یارِ عقیدت کیشِ او

۹۸۵ | چون بریشِ آسمان اجرامِ کوکب شد نہاں
درشبِ ریشش ولا خورشیدِ غبغب شد نہاں | ۱

گفتمش اے شانۂ باریک بینِ موشگاف | خلق را از موشگافی ہائے طبعت اعتراف
گر بخدمت برکشی آئینہ بیروں از غلاف | مو بمو یابد رموزِ غبغبِ او انکشاف

۹۸۶ | او بصدقِ دل قبولِ عرضِ من کرد از کرم
شکرِ نیزداں پردہ برخاست از چشمِ ترم | ۲

یافتم اہلِ شمائل را سکوتے بر زباں | زانکہ میدانند غبغب را ز اعضائے نہاں
داشت او بالیدگی در آخرِ عمرِ رواں | بود از آویزشے حسنِ زنخدانش عیاں

۹۸۷ | آنکہ از تشریحِ اعضائے بدن آگاہ نیست
ہیچ در ماہیتِ غبغب دلش را رانمیت | ۳

در بلاغت شد حجابِ منعکس اورا لقب | گفتہ اند آبِ معلق نکتہ سنجانِ عرب

در عجم آبِ گره بستست تشبیهِ غبب		آبروی موجِ دریا ساحلش دارد بلب	
۹۸۸	غبغبش سرچشمهٔ پنهانِ آبِ زندگی خضر می گوید اثر لب اللبابِ زندگی		۴
حسنِ غبغب در جمالِ نازنینان شامل است		زانکه در حسنِ نخدان شهرتِ آن داخل است	
غبغبش را نسبتِ دریا ز عمان حاصل است		قلزمش را در سخن نقشِ نخدان ساحل است	
۹۸۹	عاشقان چاهِ ذقن راه چاهِ غبغب گفته اند شاعران این چشمه را زابش لبالب گفته اند		۵
شد ز تشبیهاتِ او توقیرِ غبغب آشکار		از خمِ نازک شکن شمشیرِ غبغب آشکار	
گردو از خورشیدِ او تنویرِ غبغب آشکار		از کلامِ انوری تصویرِ غبغب آشکار	
۹۹۰	از هلالِ غبغبش شرمنده می گردد هلال وز فروغِ غبغبش خورشید دارد انفعال		۶
از مضافاتِ دهانش غبغبش پیوسته		با نخدانِ بلورین غبغبش وابسته	

ف ۵۱ آبگره بستست تشبیه غبغب (صاحب)
غبغب)
ف ۵۲ بلب داشتن، یعنی در داشتن
بزابل (صاحب)
ف ۵۳ اثر خیر از ذقن، شاهد صورت
کدام شوخلال او دست ۱۲
ف ۵۴ از ذقن، شاهد صورت
شرسم از دوست ۱۲

بوالعجب عضوے کہ با وابستگی وارستہ
بوتۂ رنگیں بآغازِ خزاں نورستہ

۹۹۱
بر زبانِ شاعراں آبِ معلّق نامِ اوست
حسنِ دور پیچہ را آویزشش انجامِ اوست ۷

عاشقاں را سیبِ غبغب گر بدست افتد زیاں
رنگ و بویش در سخن بہتر بود از صد اناں

چشم پوشیدن محال از سیبِ سیمیں در بہار
حسنِ تضمینِ تو صائبؔ بر درختِ میوہ بار

۹۹۲
زرد روئی می کشد مہر از ترنجِ غبغبش
ہمچو لیمو سے سہیل از فکر و رنجِ غبغبش ۸

گاہ گلگوں می نماید غبغبش از جوشِ خوں
گاہ بینی غبغبش را در صباحت آبگوں

حسنِ او از لطفِ رنگ آمیزیش گردد فزوں
شاعرِ رنگیں سخن از رنگِ او گوید کہ چوں

۹۹۳
شربتِ عناب از لعلِ لبش چوں می چکد
ساغرِ غبغب پر از چشمِ مے خوں می چکد ۹

آں لبِ جاں بخشِ او سرچشمۂ آبِ حیات
غبغبِ یارم بآبِ خویش دارد حسنِ ذات

غبغب مبارک

۵۲ صاحب صفاہانی شاعر ہے

۵۳ چاہ غبغب یعنی چاہ زنخدان

۵۴ آب زندگی یعنی آب حیات

۵۵ بخشندگی کردن یعنی سخاوت کردن

۵۶ راہ رو یعنی بقول بعضے راہ نما و دلیل

۵۷ ولی محمد نام شاعر سبزواری تخلص دارد و شوہر سوم مال اوست

۵۸ آب دادن یعنی سرخ و روشن دادن (از صفات الغات)

۵۹ آذر شیرازی شاعر ہے کہ شوہر سوم دوست

۳۳۶

گرچہ غبغب از لبِ او نیست محتاجِ صفات		لیک گیرد صاحب آبے بحرِ عمان از فرات	
۹۹۴	گشت چاہِ غبغبش لبریز از آبِ زندگی دائما ہمسایۂ منعم کند بخشندگی		۱۰
کشتیِ دلہاے ما از موجِ غبغب بے خطر		زانکہ یارِ ما بدریا رہنما و راہبر	
ناخداے کشتیِ ما دلبرِ ما در سفر		ہمچو یارِ بوالحسن نبود ز طوفاں بے خبر	
۹۹۵	ہر کسے دل را ز بحرِ غبغبش آبے دہد کشتیِ خود را فراہانی بگرداہے دہد		۱۱
نے برویش ریش بود و نے غبب پیش از شباب		گل نمی دارد گزندے از فروغِ آفتاب	
خیر مگذشت ایں کہ آویزد کنوں ریشش نقاب		چشمِ بد ہرگز نہ گردد روئے غبغب یار یاب	
۹۹۶	چشم پوشیدن ز سیبِ غبغبش آساں نبود میوۂ نورس اثر از چشمِ من پنہاں نبود		۱۲
نکتہ سنجاں غبغبِ دلدار را گویند طوق		عاشقاں گردانِ خود می نہندش اورا بشوق	

فکرت دارد ولی ابر فکرتِ اسلاف فوق — می تراود همچو سیبے از مضامینِ نوِ فوق

۹۹۷

طوقِ[۱۱] طاعت در گلو دارد بچشمم مردمک — در تماشا چشم حیرانم تر[۱۲] دوسوے پلک — ۱۳

گرچه شد آبِ معلق حسنِ تشبیهِ غبب — هم برنگیں روغنش کردند استادان لقب

نیک دانم هر یکے در رنگ و بویش منتخب — لیک اے استادِ قزوین گویمت با صد ادب

۹۹۸

همچگه زابِ معلق - روغنِ غنغب مسنج — روغنش چربد[۱۳] بآبش اے وحیدِ نکته سنج — ۱۴

بوسه ها گیریم ما از پشتِ دستِ یارِ ما — رنگ[۱۴] بر رو می کشد از لذتِ کردارِ ما

جلوه بے پرده دارد از پسِ دیدارِ ما — یارِ صائب[۱۵] در عجم می رنجد از اشعارِ ما

۹۹۹

رنگ[۱۶] می بازد ز نامِ بوسه یاقوتِ لبش — از اشارت آب[۱۷] می گردد هلالِ غبغبش — ۱۵

گر به بیند بر زمین مارا مهِ نو در نظر — در به بیند بر فلک خورشید روشن جلوه گر

غبغبش در حسرت اندازد مهندس را اگر		حاصلِ مضمونِ صائب می کند در دل اثر
۱۰۰۰	از نورِ غبغبش بنگر جمالش در کمال در بلاغت ماه در آغوش می دارد هلال	۱۶
خواستم شب گفت یارم طرهٔ من هم بچوش	خواستم چون روز گفتا غرهٔ من از غبب	
حسنِ تشبیهِ شبش را از لفِ شب داد سبب	ور شکن های هلالی سر زند صبحِ طرب	
۱۰۰۱	بالهٔ غبغب که پهلو می زند با ماهِ عید صائبا از غبغبِ او روزه داران ناامید	۱۰
اے ولا زیبش نبود خامه ایا رانقش	نقشِ ریشش شد نقابِ مویگانی ها نقش	
هر کرا نقشِ غبغبش را دید شد شیدائے نقش	چشمِ محجوبم بامعانِ نظر بالائے نقش	
۱۰۰۲	یافت چون خورشید تابان در پسِ ابرِ سیاه از کرم با برقِ خندان کرد او بر من نگاه	۱۸
۴۴	گردن و گلوی مبارک	۳۹

۳۳۸

چون نقشِ گردنِ پاکش شکستم آستین[1]
از غضب چون شمع گردن[2] بر کشید از رنگ چین

دید چون آغازِ کارِ کلکِ صنعت آفرین
گردنش[3] خم کرد و گفت اے صانعِ باریک بین

۱۰۰۳	نقشِ گردن بر گلو حسنِ تنِ تصویر اوست وہ چہ تصویرِ گلو در گردنِ تصویر اوست	۱

گفت مانی نقشِ گردن با گلو آساں نبود
در فنِ صورت[4] گری ایں کار در امکاں نبود

نقشِ خارج را کشیدن مشکلے چنداں نبود
لیک نقشِ داخلی در قدرتِ انساں نبود

۱۰۰۴	اے ولا[5] ایں صنعتِ معجز نما اعجاز تست نیک میدانم کہ نقاشِ ازل[6] ممتاز تست	۲

گردن[7] افرازاں چو سر را بارِ گردن گفتہ اند
تازہ شاخِ گلبنے اورا بگلشن گفتہ اند

در سخن روشن خیالاں صبحِ روشن گفتہ اند
شمعِ کافوری بجلوت[8] خانۂ تن گفتہ اند

۱۰۰۵	اے خوشا شمعے کہ باشد محفل افروزش تنش از رخِ تاباں شود روشن بروے گردنش	۳

گفت صائبؔ چوں گلوے شیشہ یک قطرہ آب		میتواں دید از بلوریں گردنِ او بے حجاب
وز لطافت اے ولا ہر قطرہ چوں در خوشاب		می نماید در گلو از گردنش ہا آب و تاب
۱۰۰۶	شد صفاے گردنش تارِ نفس را مظہرے می نماید ہمچو تارِ پرنیاں از گوہرے	۴
گردنِ او با حجاب زلف گردد آشکار		پردۂ شب را فروغِ صبح سازد تار و مار
تا بیاضِ گردنِ سیمینِ او شد نور بار		چوں چراغِ صبحدم خورشید لرزد بار با
۱۰۰۷	ہر دو شعرت صائبا تصویرِ گردن برکشید گردنش صبحے است روشن کز گریباں سر کشید	۵
بر بیاضِ گردنِ او شوخ چشماں بے حجاب		می کنند از مردمک قائم مقاطِ انتخاب
گر بیاضِ گردنش بارے بدست آید بخواب		صد مضامینِ گلوسوزش نویسم در کتاب
۱۰۰۸	از شمائل صائبا چوں گردنش را خال نیست ایں نشانِ انتخابِ دیدۂ گستاخ کیست	۶

گردن و گلوی مینا رنگ

۱۰۰۸ گرچہ بیں از بیتِ ابرو گردنِ دعوے کشید — از بیاضِ گردنِ سیمیں مگر حرفے ندید
حاصلِ صد شعرِ تر کز خامۂ قدرت چکید — بر مضامینِ بلندش گردن انداز دو حید

۱۰۰۹ صبح شد و یاچۂ خورشش بر بیاضِ گردنش — ۷
کاتبِ قدرت نوشت آنرا بطبعِ روشنش

دستۂ (آئینہ سیمائے روشن) از بلور — یا بود فوارۂ از چشمۂ لبریز نور
زیں منارِ گردنش کاں در نظر آید ز دور — بر بجورِ شعر دارد فکرتِ عالی عبور

۱۰۱۰ طبعِ موزوں گردنِ دعوے فراز و در سخن — ۸
کس ز رکنِ گردنش وزنے نیاز و در سخن

کاتبِ قدرت کہ شد خطاطِ ایں اشعارِ یار — گفت صائب بر دو شتش بیاضِ او زکار
دست را ساز و کمالِ خوش خطی بے اختیار — لطفِ دیگر می نماید شوکتِ مدحت نگار

۱۰۱۱ از بیاضِ گردنش تا مصرعے کردم رقم — ۹
کرد پیدا صفحہ اش صبحِ قیامت از قلم

۳۴۱

(دست (۱۰۱۰) رفیق) گردن (۱۰۱۰)
شل شدن است ۱۲
شوکت بخاری شاعر
مردن (۱۰۱۱) سوم سال دست ۱۲

شاخِ نوباشمعِ کافوریست یا مینا ست ایں یا لوائے نصرتے یا عالمِ بالا ست ایں		گردنست ایں یا منارِ مسجدِ اقصیٰ ست ایں فکرتِ عالی ست ایں یا مقصدِ اعلیٰ است ایں	
۱۰۱۲	برفروزد شعلۂ طور آں عذارِ روشنش آب گردد شمعِ کافور از بیاضِ گردنش		۱۰
	سر نمی پیچد از احکامِ اوجن و پری روشنائش ثابت و سیار در فرمانبری	گردنِ باریک دارد رشتہ پیشِ جوہری فکرتِ پاکِ الٰہی بہ ز فکرِ انوری	
۱۰۱۳	صبحِ عالم تاب کز نورش جہانے روشن است از ہمیں مہتاب یک فرد بیاضِ گردن است		۱۱
	گر گلوبندے نگارم حلقہ گردن کند شکوہ یارش بگردن با تنش دامن کند	از نزاکت جسمِ او تقصیرِ پیراہن کند فکرتِ شوکت ولا تائیدِ فکرِ من کند	
۱۰۱۴	گر کنند از رشتہ جانہا زہِ پیراہنش از لطافت رنگ گرداند بیاضِ گردنش		۱۲

۳۴۲

دستِ اِ تا گردنی زد گردنِ گردن کشاں		نرم شد و زد دستِ پاکش ماند بر گردن نشاں	
گردن اندازند بر احکامِ دنیش سر خوشاں		پیشِ حسنِ یار خم کردند گردن مهوشاں	
گردن افرازاں بهم کردند گردن چرب و نرم سر نبردارند همچو شمع پیشِ او از شرم	۱۰۱۵		۱۳
از بیاضِ گردنِ او نظم و نثر آشکار گیسوِ سر همچو جلد اطرافِ گردن در قطار		از خطِ گردن عیاں مکتوبِ مشکیں مشیار رونقِ تضمینِ ما فکرِ علی سبزوار	
بسکه صاف و خوشخط افتاده است خطِ گردنش هر که خواهد میتوان خواند از بیاضِ گردنش	۱۰۱۶		۱۴
نورِ گردن از لطافت جلوه افروزِ جمال برق راحسنِ گلوسوزِ تو وجهِ اشتعال		لطفِ دیگر می نماید در سخن حسنِ مقال حبّذا مضمونِ طاواتی روشن خیال	
آں بیاضِ گردنِ تو شعله آوازرا از لطافت شمع در فانوس بنماید مرا	۱۰۱۷		۱۵

از فروغِ شمعِ گردنِ عارضش همچون زبان[۱]		وز زبانِ شمعِ عارض عارضش گوهر فشان[۲]	
قطره هاے آبِ عارض را سرشکِ شمع داں		صیتِ طبعِ روشنِ ملّا اسدؔ بر آسماں[۳]	
۱۰۱۸	اختراں را قرصِ خورشید است روے روشنش	روشناں را شمعِ کافوریست شمعِ گردنش[۴]	۱۶
پیشِ او خارد بناخن گردنِ خود شیرِ نر[۵]		دائما بر حکمِ او گردنکشاں افگندہ سر[۶]	
صائبؔ[۷] از تعریفِ گردن شد بگیتی نامور		گردنے[۸] دارد کہ از موے میاں باریکتر	
۱۰۱۹	غنچہ می[۹] سازند گردن گلرخاں در چاکری	سرفرازاں[۱۰] گردن[۱۱] اندازند در فرمانبری	۱۷
گردنِ او گلبنِ نازک بگلِ عارض برو		چوں خیابانِ چمن ہا سبزۂ خط ہم درو	
ہمچو گل رنگیں بود دائم گلوے لالہ رو		صائبا شو تر ترت باغِ سخن را آبرو	
۱۰۲۰	عاشقاں را در تماشاے گل و فصلِ بہار	کرد مستغنی بہارِ گردنِ آں گلعذار	۱۸

۱ زبان در اینجا بمعنی زبان

۲ زبان شمع بمعنی شعله

۳ صیت (مصادر ص ۳۲۳) شاعر

۴ روشناں بمعنی شاعران

۵ گردن بناخن خاریدن کنایه از تحیر و تفکر و بیتابی جوی (ذیل مصادر ص ۳۲۳)

۶ گردنکش بمعنی متکبر (ذیل مصادر ص ۳۲۳)

۷ صائب از گفتگو بمعنی شاعر

۸ گردنے دارد کہ از موے میاں باریکتر

۹ غنچہ می سازند گردن (ذیل مصادر ص ۳۲۳)

۱۰ سرفرازاں گردن اندازند در فرمانبری

۱۱ گردن انداختن بمعنی تسلیم شدن (ذیل مصادر ص ۳۲۳)

رونقِ سیمینِ تنان از عکسِ رخسارِ سیمین تن است		آبروی روشنان از آبروی روشن است	
نورِ بزمِ اوج و رویانِ زمین بیاضِ گردن است		گردنش (گوید تجلّی) نقشِ شمعِ ایمن است	
۱۰۲۱	شمعِ کافوری بیاضِ گردنش افروخته جلوهٔ خورشید رویِ روشنش افروخته		۱۹
از بیاضِ گردنِ او منفعل ماهِ منیر		وز فروغش تیرِ اعظم بود دست پذیر	
اوجِ گردون برخمِ گردونِ گردان حرف گیر		شد فروغِ طبعِ او روشن ز مضمونِ اسیر	
۱۰۲۲	از بیاضِ صبحِ گردن شامِ گیسو نقشِ آب کس بشب جز من ندید این گونه روشن آفتاب		۲۰
چشمِ دیدارِ است نورِ گردنِ دلدارِ ما		عکسِ نورِ اوست در چشمِ خمارِ افکارِ ما	
طبعِ روشن خاصه مدحت طرازِ یارِ ما		حسنِ مضمونِ اسیر آئینهٔ افکارِ ما	
۱۰۲۳	تا سوادِ دیده روشن از بیاضِ گردن است عکسِ رویِ دیدهٔ ما نورِ چشمِ روشن است		۲۱

از فروغِ شمعِ گردون لیلِ گیسویش نهار		ایں عجب شمعے کہ خورشید از فروغش شرمسار
شمعِ خاور باچراغِ آسماں بروے نثار		وصفِ نورِ او ز مضمونِ نظامی آشکار
۱۰۲۴	حائلِ گیسو بنورِ گردنش زائل شود شمع را کے پردۂ فانوسِ او حائل شود	۲۲
از بیاضِ گردنش خوش مصرعے آمد بدست		ہمتِ اوجی ز مضمونِ بلندِ اوست پست
حسنِ رنگینِ معانی رنگِ خاقانی شکست		جزیۂ نعمت خانِ عالی کس چنیں مضمون بست
۱۰۲۵	صبح کاوراقِ کتابِ وزرا دیباچہ ایست بر بیاضِ گردنش از کلکِ با دیباچہ ایست	۲۳
حبذا شمعے کہ بالائے زباں دارد گلے		شمع گردن عارض و روشن زباں گل کلے
عاشقِ ایں شمع شد پروانہ ہمچوں بلبلے		نغمہ سنجِ او ولا چوں عندلیب آمدے
۱۰۲۶	حسنِ شمعِ گردنِ یارم دل افروز ہمہ از گلوے او صدائے او گلو سوز ہمہ	۲۴

شمعِ گردون را اولا شمعِ فلک گفتن بجاست		شمعِ عالمتاب یا شمعِ سحر خواندن رواست	
یا بود شمعِ الٰہی یا چراغِ رہنماست		گفت جامی این فروغِ دلفروزِ طبعِ ماست	
۱۰۲۷	گشت روشن دیدهٔ عالم ز روی روشنش		۲۵
	این چراغِ روز باشد یا بیاضِ گردنش		
من ز مکتوباتِ اشعارِ تو می دارم خبر		خوانده ام جانا مکاتیبِ بیاضت بیشتر	
خاطرِ من از مضامینِ لطیفش بهره ور		دارم از فکرِ جمالِ اشهری در دل اثر	
۱۰۲۸	این بیاضِ گردنِ عالی ورا مصحف است		۲۶
	سادهٔ لوحانِ محبت را بجای مصحف است		
دید چون بر اوجِ بامش روی روشن آفتاب		عارضش را یافت چون بالا ز خود در آب تاب	
سر بمغرب برد (خورشید لب بام) از حجاب		شب سراج الدین اجی دیدیارم را بخواب	
۱۰۲۹	صبح خورشیدِ قیامت از بیاضِ گردنش		۲۷
	در گریبانِ حیا بنهفت روی روشنش		

زینِ بیاضِ گردنت از صبح خیزانیم ما		نورِ رخسارِ ترا در دیده بنشانیم ما	
گردنت را مطلعِ خورشید میدانیم ما		در حضورت طبعزادِ والهی خوانیم ما	
۱۰۳۰	اے فروغِ جسم و جاں از روے ما گردن متاب		۲۸
	در دلِ تاریکِ ما چوں تیرِ اعظم یتاب		
چوں رگِ گردن قوی سازند کفارِ لعیں		می زند گردن خشان را قهرمانش بر زمیں	
تا شود سر ہا جدا از گردنِ اعدائے دیں		حزنِ دشمن بر اکشد تصویرِ مضمونِ حزیں	
۱۰۳۱	آتشِ قہرش چو طبعِ نازکش را گرم کرد		۲۹
	آں گروہِ سخت جاں گہاے گردن نرم کرد		
گردنش فوارہ بر صدرِ حوضِ کوثرے		بر لبِ فوارہ گردن بود گوے سرے	
در نظر اطرافِ او آئینہ پر جوہرے		چشم از ہر سو کہ می بیند نماید پیکرے	
۱۰۳۲	چشمۂ آئینہ را فوارہ عکسِ گردن است		۳۰
	در صفاے آں سراپا عکسِ تصویرِ من است		

گردنش همچوں صراحی تشنه را سیراب کرد		یا لبِ دلبر که باغِ حسن را شاداب کرد	
آبِ او چاهِ ذقن را حلقهٔ گرداب کرد		فکرِ ما فکرِ صنوبر را بجلست آب کرد	
۱۰۳۳	از گلو و گردنش دارد صراحی انفعال زانکه این قلقل کند واں ماخذِ هر قیل و قال		۳۱
لله الحمد اے ولا تعریفِ گردن شد تمام		صنعتِ تصویرِ پاکش تا فتح حسرا را تمام	
از نگاهِ یارِ من بنشست کارِ من بکام		فکرِ تم شد در سخن مشغولِ ارباب کلام	
۱۰۳۴	خامه بر لوحِ سخن تصویرِ گردن تا کشید در نگارستانِ عالم گردنِ دعوی کشید		۳۲

۴۵ دوشِ مبارک ۴۰

حبذا دوشے که دیدم دوشِ پاکش را بخواب		بود همچوں آفتابے پیشِ چشمم بے نقاب	
نقشِ پاکش را کشیدم در کمالِ اضطراب		بر زدم دوشِ از مسرت در مقاصد کامیاب	
۱۰۳۵	چشم چوں بر صنعتِ نقاشِ ما آنی کشاد		۱

	دست بر دوشم زد و در حسنِ صنعت دوش داد	
داشت دلدارم ولا بر دوشِ نازک چادرے		یافتم زیرِ رداچوں مہرِ تاباں پیکرے
در حسینانِ جہاں او را نباشد ہمسرے		دل ستاں۔ دلدار۔ دلکش دلربا و دلبرے
۱۰۳۶	مہر را تنہفت از عالم ردائے نیلگوں راست می گویند حسن از پردہ می افتد بروں	۲
از صفاتِ شانہ شانِ کبریائی آشکار		بر علوِ رفعتِ او عرش و کرسی شد نثار
شانہ را بر ساعد و بازو سراپا اختیار		دارد او تحریکِ دستِ پاک او را اقتدار
۱۰۳۷	حسنِ صنعِ صانعِ قدرت تعالیٰ شانہ شانہ را شانیست در رفعت تعالیٰ شانہ	۳
در علوِ مرتبت دوشِ تو از گردن بلند		پایۂ ایں ہر دو دوش از عرش و کرسی چند چند
از ہمیں مفصل رود بر چرخِ مینائی کمند		شد کرامًا کاتبیں را قصرِ عالی دلپسند
۱۰۳۸	حسنِ اعمالِ ترا بر بامِ دوشت دفترے	۴

	کاتبانِ او در اقدامِ تو همچوں چاکرے	
یارِ من بے دست و پایاں اوّلا[۱] دوشے دہد	بے نوایاں را بہر دو دست آغوشے دہد	
او بفریاد و فغانِ ہر کسے گوشے دہد[۲]	از لبِ جاں پرورِ خود مُردہ را ہوشے دہد[۳]	
۱۰۳۹	دوشِ بگذشتہ او ازیں رہ بے خود از ہوشش گذشت تو چہ می دانی چہا از دوشِ او دوشش گذشت	۵
حسنِ شاداب تو دوشے[۴] دوشا دوش دارد برتری	گلبناں جویندہ یاراں (دوشِ[۵] پرِ ازگل) ہمسری	
بامِ حسن است ایں بالایش نگاہِ چوں پری	می کند بنشستہ ہر دم سیرِ باغِ دلبری	
۱۰۴۰	غاشیہ بر دوشش دائم عاشقِ فرماں برت می کشد آبے[۶] بدوش از چاہِ غبغب چاکرت	۶
دوشِ مرقد بندِ دست از ہم نمی گردد جدا	خدمتِ خود می کند ہر یک بخاموشی ادا	
از لبِ (خاموش[۷] کاراں) برنمی خیزد[۸] صدا	دوشِ پاکِ اوست در ترکیبِ تہمش مبتدا	
۱۰۴۱	خامہ ام در نقشِ پاکش از حقیقت باخبر	۷

---

۱ دوش دادن: مدد کردن (رجوع عجم)

۲ دوش آغوش دادن: بغل امداد کردن (آصف اللغات)

۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ (رجوع عجم)

۴ دوش بر دوش مقابلہ: بمعنی روبرو

۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۲۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۳۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۴۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۵۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۶۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۷۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۸۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۱ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۲ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۳ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۴ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۵ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۶ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۷ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۸ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۹۹ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

۱۰۰ دوش بر دوش: شانہ بشانہ

دوشِ مبارک

دوش کوه و... الاصل است مورد ۱۲

گمان تر... عالم اسم الشال است ۱۲

دوش چشم آهن... بزرگ کردن و...

دوش خانه (صف الغات)

دوش شانه... دوش... بط فانان

دوش آهن... (۱۰ بیت)

دوش... (۱۰ بیت)

دوش... (۱۰ بیت)

دوش

از جمالِ او پرازدوشِ پری پرواز کرد

از مضامینِ سخن طبعم ولا سامان نداشت گرچه طبعم از مضامینِ سخن حرمان نداشت		در عجم کس از صفاتِ دوش و ذوقِ آن نداشت لیک مدحش بیش ازین در حیطهٔ امکان نداشت
۱۰۴۵	من بنقشش شاهدِ مقصد در آغوشم ولا از گران بارِ گناهِ خود سبکدوشم ولا	۴۳
۴۶	مُهرِ نبوّت مُبارک	۴۱
خامهٔ من نقشِ صنعِ دستِ قدرت می کشد در بلاغت صورتِ مُهرِ نبوّت می کشد		روحِ صنعت راز دستِ اهلِ صنعت می کشد نذرِ خود در درگهِ مُهرِ شریعت می کشد
۱۰۴۶	خامهٔ ارژنگ چین در آستینِ او نهان مانی و بهزاد را مُهرِ خموشی بر دهان	۱
گفتم اے مانی چه میگوئی بگفت این کار نیست مرکزِ دورش ولا در حیطهٔ پرکار نیست		گفتمش دانی چسان گویند که طالع یار نیست حلقهٔ مُهرِ نبوّت خاتمِ دلدار نیست

۱ سبکدوش شدن از دعوتِ شعر

۲ نقش کشیدن بمضمونِ شعر

۳ رنگ کشیدن (معاصرین بیجل)

۴ عکس کشیدن بمضمونِ شعر

۵ تصویر کشیدن (معاصرین بیجل)

صورت

۳۵۳

۵ مُهرِ شریعت کنایه از کرد و عالم صلی اللہ علیہ وسلم (معاصرین بیجل)

۶ مُهرِ خموشی بر دهان (معاصرین بیجل)

۱۰۴۷	چشمِ ما را تا بمُهرِ او رسیدن مشکلے ہیأتِ نادیدہ را نقشے کشیدن مشکلے	۲
چوں شرف اندوزِ شد سلماں بمُہرِ آں نگار تا ردا بر دوش شد مُہرِ نبوت آشکار	بود چشمِ ما سے و لا در گوشۂ امید وار کردم از تارِ نظر بر لوحِ چشمم آغازِ کار	
۱۰۴۸	بیضۂ مانندے میانِ شانہ ہا گلگوں عدد در کمالِ مرتبت چوں دیدمش خواندم درود	۳
ہیأتِ مُہرِ نبوت را بچشمِ ما ببیں شد مخاطب یارِ ما الحق بختمِ المرسلیں	آں تمغائے سلاطینِ سلف گویا ست ایں خاتمِ عنوانِ فرمانِ خطاب آوہمیں	
۱۰۴۹	شاعرانِ ہند مُہرِ بادشاہی گفتہ اند پادشاہانِ عجم مُہرِ الٰہی گفتہ اند	۴
آں تمغا مہرِ لاکِ سرخ بر فرمانِ شاہ ہالۂ زرینِ اطرافش بیفروزد نگاہ	حسنِ تحریرش منبّت دورِ او مانندِ ماہ ایں ہمایوں یادگارِ مُہرِ شاہِ دیں پناہ	

۱۰۵۰	خسروانِ موجدش دانند کیں توجیہہ ما باحقیقت نسبتے دارد کہ با تشبیہِ ما	۵
	مُہرہ[۵۱] خاکست در عالم نثارِ مُہرِ او مُہرہ[۵۲] سیمِ فلک یک مُہرِ دارِ مُہرِ او مُہرہ[۵۳] زر بر سما صورت[۵۴] نگارِ مُہرِ او مُہرِ[۵۵] جم۔ مُہرِ سلیمان[۵۶] نگارِ مُہرِ او	
۱۰۵۱	عکسِ مُہرش لاجوردی مُہرہ چرخِ بریں مُہرِ او را مُہرہ ہا[۵۷] بے آسمان[۵۸] پرگیں	۶
	حلیۂ مُہرِ نبوت بر مراد من نشست نقشِ او از چہرہ[۵۹] پردازانِ عالم کس نبست باکمالِ دلپسندی یار من دارد بدست آب[۶۰] و رنگِ نقشِ من از رنگِ خانی[۶۱] شکست	
۱۰۵۲	پردہ چشمِ ولا[۶۲] پروانۂ خلد بریں است زینتِ عنوانِ فرماں آلِ تمغائے ہمیں است	۷
۴۷	آغوشِ مبارک	۴۲
	تا بہ تصویرِ بغل در خوابِ خوش رستم[۶۳] میاں بر تنش دیدم بغلتا قیست از بر دیماں[۶۴]	

آغوش بیدار

۵۱ دست دادن یعنی وصال شدن

۵۲ دست در بغل بودن (ع ج ج) بوسه

۵۳ در آغوش شدن ۱۲ بودن و وصال بودن (ع ج ج) کنار

۵۴ گوش برآواز بودن یعنی گوش برآواز بودن

۵۵ منتظر (ع ج ج)

۵۶ آغوش باز کردن - برآوردن کنایه از مساعدت

۵۷ آغوش پیش باز کردن کنایه از مساعدت

۵۸ برروی کار آوردن - ظاهر کردن - وصل آوردن (آصف اللغات)

۵۹ آغوش دادن - بر در کردن (آصف اللغات)

۶۰ آغوش در آغوش یعنی مساعدت (آصف اللغات)

نخطه انگذشت کو برخاست بانگ اذان		غسل کرد و چادرے بر دوش حائل دمیان	
۱۰۵۳	عاشقِ مشتاق را چوں دست آغوشش نداد دست در آغوش پیشِ دلبرِ خود ایستاد		۱
چشمِ من بر دوشِ پاکش چشمِ او بر روے من		ہمچو چشمِ بلبلے بر عارضِ گل در چمن	
گوش بر آوازِ او در انتظارِ یک سخن		گفت یارم روے جا اہلاً وسہلاً خندہ زن	
۱۰۵۴	دستِ او بوسیدم آغوشِ محبت باز کرد چشم در آغوشِ پاکش کارِ خود آغاز کرد		۲
تا نگہ آغوش پیدا کرد گشتم بیقرار		گردہ تصویر آوردم ولا بر روے کار	
یارِ من آغوش داد و جانِ من بروے نثار		بود آغوشے در آغوش و نگہ صورت نگار	
۱۰۵۵	جندار روزے کہ باہم دست بر دوشے رسید سینہ ام بر سینہ آغوشم بہ آغوشے رسید		۳
چشم از خواجے شے چوں دیدۂ خود باز کرد		مردمک با نوکِ مژگاں گردہ را پرواز کرد	

۶۱ صورت نگار یعنی صورت

۶۲ بر دوش صورت (ع ج ج) بغل

۶۳ باز کردن چشم کنایہ از بیدار شدن

۶۴ چشم و صورت پیدا آخر جزو کردن (آصف اللغات) در آغوش کشیدن دیدہ

۶۵ فرو نشستن ۱۲

۱ آغوش کردن بمعنی کامیابی

۲ غریب کردن (اسامی عجم ۲۰۰)

۳ صادق شیرازی شاعر معروف که قصیدهٔ مفتوحهٔ در نعت سرور کرده (آصف اللغات)

۴ آغوش کشودن (آصف اللغات)

۵ آغوش وا شدن (آصف اللغات)

۶ آغوش دادن (آصف اللغات)

۷ معانق بودن (آصف اللغات)

۸ آغوش وا کردن (آصف اللغات)

۹ آغوش (بمعنی کنار) (آصف اللغات)

۱۰ خواب مخمل (بمعنی لحاف) (آصف اللغات)

خامهٔ مژگان بتصویرِ بغل اعجاز[۱] کرد		عاشقش وردِ کلامِ صادقِ[۲] شیراز کرد	
۱۰۵۶	اے چو مژگانم کشود آغوش[۳] در آغوشِ[۴] صبح دیده بر دِ آفتابی چشمِ من بر دوشِ صبح		۴
دوش با من یارِ من آغوش[۵] در آغوش بود طالعم بیدار بود و مغزِ من بیہوش بود		بوسه دادم بر دوش او و بالبِ خاموش بود عیشِ[۶] بی دستِ من دلدار دوشادوش[۷] بود	
۱۰۵۷	یادِ آغوشِ[۸] آنچنان می دارد م در اضطراب دمبدم برخیزد از بیتابیم مخمل[۹] ز خواب[۱۰]		۵
بوے خوش مانندِ عطرِ عنبر بن خیزد ازاں در بغل ہاے تو می بینم بہارِ بیخزاں		میتوانم گفت صندوقِ بغل اعطر داں می شود گل غنچه و در غنچه می گردد نہاں	
۱۰۵۸	در بہارستانِ آغوش این گل[۱۱] دیگر شگفت بے نسیم این غنچه آغوشِ تو در بر شگفت		۶
در بغل دارد نگارِ دلربا آئینه[۱۲]		سینهٔ نورانیِ او در صفا آئینه[۱۳]	

۱ عجز حسن شیرین کہ قالین و مخمل را باشد ۱۲

۲ این گل دیگر شگفت، شگفت یعنی بر خلاف توقع حادث شد (آصف اللغات)

۳ آئینه در بغل داشتن، کنایه از صفات دل بودن۔ (آصف اللغات)

۴ آئینه بمعنی حقیقی یعنی مخمل (آصف اللغات)

مهرِ عالمتاب پیشِ مه لقا آئینه[۵۱]		میشود مضمونِ فیضی پیشِ ما آئینه[۵۲]
۱۰۵۹	حبذا نورِ برودوشِ تجلی خیزِ یار شد بحیرت گاهِ آئینه جلایش آشکار	۰
شمعِ آغوشِ تو آغوشِ وداعے باز کرد[۵۳]		امتحانِ الفتِ پروانه جاں باز کرد[۵۴]
در سخن بر نقشِ آغوشِ تو بیدل[۵۵] ناز کرد		طبعم[۵۶] از تضمینِ مضمون گرده را پرداز کرد
۱۰۶۰	چشم وا کردن کفیلِ فرصتِ نظاره نیست ایں دلِ پروانه را جز سوزِ عشقت چاره نیست	۸
خانهٔ[۵۷] آغوش دارد از دلِ او دلبرے		گلشنِ[۵۸] آغوش را از موے ریحاں تر ے
سافرِ[۵۹] آغوش دارد از عرق آبِ زرے[۶۰]		ہالهٔ[۶۱] آغوش او را در بغل مہ پیکرے
۱۰۶۱	در بلاغت گفته اند آغوشِ پاکش را صدف گوہرِ شہوار را از قطرهٔ آبش شرف	۹
بود آغوشے در آغوشم برنگِ جسم و جاں		در بغل گیریِ[۶۲] دلم واقف شد از حسنِ نہاں

۵۱ آئینه شدن - بمعنی حیران و
۵۲ خوشدن (آصف اللغات)
۵۳ فیضی اکبرآبادی - شاعر
۵۴ عود کردن در شعر سوم تضمین مضمون
۵۵ اوست - ۱۲
۵۶ آئینه شدن - کاشف
۵۷ حال شدن (آصف اللغات)
۵۸ آغوش وداع معانقه
۵۹ وردی (آصف اللغات)
۶۰ دست کشادن از محبت (آصف اللغات)
۶۱ بال باز کردن - پرواز
۶۲ بال گشودن - ۱۲
۶۳ بیدل - شاعر - عود
۶۴ تضمین مضمون او در شعر سوم کرده
۶۵ مقصود این است که
۶۶ چه فکر کرد بصورت گرده تصور
۶۷ (آصف اللغات)
۶۸ (آصف اللغات)
۶۹ (آصف اللغات)
۷۰ (آصف اللغات)
۷۱ (آصف اللغات)
۷۲ (آصف اللغات)
۷۳ (آصف اللغات)

بامعانق گرم۱ جوشی‌ہائے دل دیدم عیاں		وہ چہ خوش گفت است ملا جامی۲ آنشر باں
۱۰۶۲	ایں بر سمین است یا یک بوتۂ از سیم خام می گداز د گرمیِ پنہاں دلِ عاشق مدام	۱۰
از بغل گیریت۳ جاناں طبعِ من دارد سرور		جسمِ من با دلفگاری ہا نشد زآغوش دور
حسنِ آغوشِ تو دارد در برش تصویرِ حور		دارم از فکرِ ظہوری۴ در بغل تصویرِ نور
۱۰۶۳	جنبشِ مژگان دلم را گرچہ در نشتر گرفت زخمِ آغوشے کشاد و سینہ را در بر گرفت	۱۱
با تو گردیدم معانق اے قمر طلعت بجو		داشتم آغوش۵ در آغوشِ جرمِ آفتاب
نقشِ آغوشت بلوحِ سینہ بستم بے حجاب		فکر تم گردید از مضمونِ صائب۶ بہرہ یاب
۱۰۶۴	ہر معانق را بآغوشت ماہے جلوہ گر ہالۂ آغوشِ گردوں۷ ہمتاں دارد قمر	۱۲
غنچۂ آغوشِ پاکش می کند گل را خجل۸		موئے مشکینِ بغل ہر نوک سنبل را خجل

عاشق از فریادِ خود آهنگِ بلبل را خجل — فکرِ جامی عندلیبِ باغِ آمل را خجل

۱۰۶۵

ایں بر و دوشش بگلشن طعنۂ زد بر سمن
زانفعالِ او گل اندر جیب سازد پیرہن

۱۳

از محبت برنخیزد تا نشود آغوشے مژہ — مردمک مانندِ بیدل چشمِ خود دارد دریں
تا بآغوشِ تو پیدا کرد آغوشے نگہ — جاے تو خالی است در چشم بیا اے رشکِ من

۱۰۶۶

در طلسمِ بستنِ مژگاں نگہ شبرنگ شد
تا نگہ آغوش پیدا کرد عالم تنگ شد

۱۴

اے معانق من بآغوشِ تو خود را باختم — باصفاے قلبِ خود آئینہ را پرداختم
در جہاں جز وحدتِ حق غیر را نشناختم — در سخن تسکینِ دل از فکرِ بیدل ساختم

۱۰۶۷

محو بودم ہر چہ دیدم دوش۔ دانستم توئی
گر ہمہ مژگاں کشود آغوش دانستم توئی

۱۵

دید چوں شمعِ رخِ روشن دلم پرواز شد — یارم آغوشے کشود و وا کشش دیوانہ شد

۱ آغوش (آصف اللغات) بمعنی سینه و بغل

۲ جوش (منتخب اللغات) بمعنی هیجان

۳ دوش (برہان قاطع) بمعنی شانه

۴ قلاب (آصف اللغات) کردن بمعنی تعریف و توصیف مورد است

۵ آب خضر (آصف اللغات) آبی که خضر علیہ السلام از ظلمات پیدا کرد

۶ آتش موسیٰ (آصف اللغات) طور (آصف اللغات)

۷ چشمۂ ظلمات (آصف اللغات) چشمۂ حیوان ۱۲

۸ بغل (آصف اللغات) بغل امراف بغل آصف اللغات ۱۲

عاشقش آغوش در آغوش بیتابانه شد		گردنِ نازک مچلِ شمعِ وحدت خانه شد	
۱۰۶۸	(چوں بغانوسے) درآمد شمع در آغوشِ من بود همدوشِ شبِ قدرِ معانق دوشِ من		۱۶
هر معانق را بروے او درِ جنت کشود		هر که می گیرد هواے سرد می خواند درود	
لے ولا می آید از آغوشِ گرمش بوے عود		فکرِ جامی آبِ خضر و آتشِ موسے نمود	
۱۰۶۹	چشمۂ ظلمات یا آغوشِ او یا چشمِ حور بقعۂ نور است این یا بغلۂ از کوہِ طور		۱۷
موے پاکِ او خطِ لیلے نماید در بغل		همچو مجنوں عاشقش شیدا نماید در بغل	
وہ چه اعجازِ ید بیضا نماید در بغل		صد تجلی چشمِ موسیٰ را نماید در بغل	
۱۰۷۰	هر کرا آغوشِ پاکِ یار در آغوش شد لن ترانی یاد کرد و از نظر بیهوش شد		۱۸
دلبرم چوں با حریف آغوشِ صلحے باز کرد		طائرِ رنجِ دلِ او از قفس پرواز کرد	

۹ ید بیضا معجزۂ موسیٰ علیہ السلام (۱۲ ع)

۱۰ آغوش در آغوش، معانقہ (آصف اللغات)

۱۱ آغوش صلح باز کردن آشتی شدن، راضی شدن (آصف اللغات)

دشمنِ او را مدارا تشِ ولا دمساز کرد | او زبختِ یاورِ خود در حریفاں ناز کرد

۱۰۷۱

چوں بصلحِ دشمنے بکشود آغوشِ جلال
بود دشمن در بغل غرقِ عرق از انفعال

۱۹

مرغِ بے ہنگام زد بانگے چو در آغازِ شب | شد مؤذن بر منار و از اذاں بکشاد لب
از تحیر ہر یکے می گفت للہ العجب | من ز مضمونِ غنیمت یافتم ایں اسبب

۱۰۷۲

چوں برش انوارِ خود را بر جہانے کرد عرض
ناگہاں در اوّلِ شب شد نمازِ صبح فرض

۲۰

اعتبارِ وقد حسنِ نورِ آغوشِ نگار | میتواں اندازہ کرد از تہ بلبوسِ یار
از قباخیاطی ترسد ولا ہنگامِ کار | کز بغل پایش شود صبحِ قیامت آشکار

۱۰۷۳

چوں بغلتاقش بود صبحِ قیامت در بغل
آفتابِ حشر دارد حسنِ قامت در بغل

۲۱

شوقِ صنعت در دل از روزِ ازل دارم ولا | حسنِ صنعت نیز در طرزِ عمل دارم ولا

۱ دساز عجب و موافق
۲ (بقیہ) کلاست کہ
۳ فرخت
۴ بفتاد قصے (بقیہ)

از بلاغت در سخن لطف مثل دارم ولا — گویا تصویر جاناں در بغل دارم ولا

۱۰۷۴	مانی بے خود بہ محفل دست برد شنم فگند از کمال صنع آغوشش با غوشم فگند	۲۲
	چون ز ترکیب سخن آغوش پاک او چکید چشم او چون نقش آغوشے بلوح سینہ دید	با کمال لطف یارم وصف آغوش شنید از مسرت در بغل صورت گرا و را کشید
۱۰۷۵	آرزوئے من چو جامے از لب خاموش خورد شربت وصلش دلم از ساغر آغوش خورد	۲۳

۴۸	دست مبارک	۴۳

۱۰۷۶	دست از تصویر دست ناز کش مانی کشد دست من این نقش نازک را بہ آسانی کشد	دست خود در آستین ناداں بنادانی کشد خامہ عکس فکر استاد صفا ہانی کشد
	کلک من چون کرد وصف دست پاکش را رقم یک قلم بر چوب بستم دست ارباب قلم	۱

کارِ مانی چون دستش رفت خجلت دست داد		نقشِ دستِ پاکِ او مانا بسمت دست داد
چون بدستِ ما مصافح از کراست دست داد		شکرِ حق کاین طالبِ صاحب دق بیعت دست داد
۱۰۷۷	منع ما را کے تواں از دست بوس امروز کرد بوسهٔ ما را نمی بایست دست آموز کرد	۲
شد بدن دست و بغل از رنگِ چین یا صد امید		دست و پا هر چند زد اما ترا نقشے ندید
موقلم از کار رفت و دست از صنعت کشید		دستِ خود را بر دهانِ رود بد نداز گزید
۱۰۷۸	گفت از دستم نمی آید ولا این کار تست نقشِ دست او بدست آور که طالع یار تست	۳
در سخن خواهم که سازم حلیهٔ دستش رقم		نقشِ دستِ پاک سایح کف دستے کشم
پنجه در دست و بدستِ پنجه دارم موقلم		مانی و بهزاد هر دو پیشدستِ من بهم
۱۰۷۹	من شدم با او مصافح دستِ دلدارم بدست تا ز پنج انگشتِ دستش خامه ها دارم بدست	۴

۱ بوسه چیدن - بوسیدن

۲ پرداختن لب حضرت علیه السلام

۳ مساعیه مصافحه - دست بدست

۴ مرور دهور شرح سوم از دوصد ۱۲

۵ دست بدل دادن - بخشیدن

(بجای ج - بنیل خاص خاص بنیل)

۶ دست بدل دادن (بجای ج)

۷ دست بدل دادن (بجای ج)

۸ دست بدل دادن (بجای ج)

۹ دست بدل دادن (بجای ج)

۱۰ دست بدل دادن (بجای ج)

۱۱ دست بدل دادن (بجای ج)

می کشم تصویر نازک جسم دست یار را		بوسه[1] می چیند ید الله این ید دلدار را	
دست او روشن کند شمشیر جوهردار را		فکرت صائب[2] نماید دست گوهربار را	
۱۰۸۰	خامه دستم چو دست از آستینم برکند	صفحه را جیب و بغل گنجینه گوهر کند	۵
در همین دست است دوش و بازوی سیمین یار		در همین بازو است آنچ مبارک قرار	
در همین دست است ساعد بند دست آن نگار		در همین ساعد کف و انگشت و ناخن در شمار	
۱۰۸۱	بند بند انگشت او از دست پاک او عیان	می دهم در ملحقات دست هر یک را نشان[3]	۶
دست[4] بر دل از ندبر دوش دستی یار ما		دست[5] بر سر را کشد دستی[6] بسر دلدار ما	
دست[7] بر دل می گذارد مونس غمخوار ما		از مسیح[8] نامور شد رونق اشعار ما	
۱۰۸۲	وصف دست پاک او صد بار شد در یک نفس	دستگیر[9] ما شود روز جزا از دسترس[10]	۷

۱ دست بدل دادن (بجای ج)

۲ دست بدل دادن (بجای ج)

۳ دست بدل دادن (بجای ج)

۴ دست بدل دادن (بجای ج)

۵ دست بدل دادن (بجای ج)

۶ دست بدل دادن (بجای ج)

۷ دست بدل دادن (بجای ج)

۸ دست بدل دادن (بجای ج)

۹ دست بدل دادن (بجای ج)

۱۰ دست بدل دادن (بجای ج)

شهسواران حامیِ پیکار او راگفته اند		دستگیرِ لشکرِ جرّار او راگفته اند	
آلهٔ سرکوبیِ اشرار او راگفته اند		حاملِ شمشیرِ جوهردار او راگفته اند	
۱۰۸۳	لشکرِ کفّار دست[ک] از جان شست از دستِ او لشکرِ دیندار دست[ک] آورز دستش بر عدو		۸
من ز دستِ مهوشان[ک] یارِ خود جویم[ک] پناه دست[ک] بر سر می کشد دلدار با این دستگاه[ک]		وز جفای دلبران از دلبرِ خود داد خواه گوید آه[ک] از جفای دلبرِ خود بر لب آه	
۱۰۸۴	چون سرِ راه تو گیرم داد خواه از دستِ تو گر بپرسی گویمت دلدار آه از دستِ تو		۹
من لبِ وصفِ دستِ پاکش شویم از کوثر زبان بی طهارت نامِ دستِ پاکنارم بر زبان		از کلامِ شسته[ک] من تا شود همسر زبان[ک] چون صبوحی[ک] در صفاتِ دست باشم ترزبان[ک]	
۱۰۸۵	من بنظمِ وصفِ دستش دست شستم از گلاب تا چکد مضمونِ تر از خامه چون از دست آب		۱۰

دست مبارک

[ک] دست بشستن از چیزی کنایه از ترک کردن آن و ناامید شدن

[ک] دست آوردن بمعنی بدست آوردن

[ک] پناه جستن بمعنی پناه آوردن

[ک] دست بر گشتن و دست بر گشتن (اصطلاحات)

[ک] آهی از تر شدن کنایه از سوختن

[ک] کلام شسته کلام پاکیزه و

[ک] مصرع ثانی

[ک] دست بر سر می کشد

[ک] دست بر سر می کشد

[ک] دست بر سر می کشد

[ک] دست بر سر می کشد

دست از اعجاز انگشتِ تو باشد نامور
شد ز انگشتِ هر یک دستِ تو شق القمر

هر نفس اندیشهٔ آئینه را پیشِ نظر
زانکه از مضمونِ صائب[1] دارد او در دل اثر

۱۰۸۶ — ۱۱

چون برارد شوکتِ حسنِ تو دست از آستین
در سنجل شق فتد چون در مهِ چرخِ برین

دست[2] بر مالد بمیدانِ شفاعت یارِ ما
دست[3] بر دل می نهد ما را بعفوِ هر خطا

دست[4] بردارد بحقِّ عاصیان بهرِ دعا
دست[5] بر سر می کشد سلمان[6] ز پا افتاده را

۱۰۸۷ — ۱۲

روزِ محشر در جوابِ پرسشِ پروردگار
هیچ دستاویز ما را نیست جز این دستِ یار

دائما دست[7] و دلِ عالم بدستِ قدرتش
او دلِ عالم بدست و دستها در خدمتش

همتِ همت بلندان زیرِ دستِ[8] همتش
دست[9] بر هم سائیدنِ دستان[10] ز دستِ طاقتش

۱۰۸۸ — ۱۳

در فنِ کشتی یدِ طولا[11] ئے او دست[12] آزمائے
گر شود دست[13] و گریبانِ پائے او مانند جائے

---

[1] صائب شاعر مضامین بلند
[2] دست بر مالیدن = آماده
[3] دست بر دل نهادن = تسلی
[4] دست بر داشتن = بلند کردن
[5] دست بر سر کشیدن = نوازش
[6] سلمان = شاعر معروف
[7] دست و دل = همیشه
[8] دست بر هم سائیدن = تاسف
[9] دست بر هم سائیدن = تاسف
[10] دستان = نام
[11] ید طولا = مهارت کامل
[12] دست آزمائے = امتحان کشتی
[13] دست و گریبان = کشتی

در قبایت آستین ملبوسِ دستت اے نگار ز آستینت پنجہ بیروں صورتِ دستِ چنار		دستِ پیراہن بحقِ دستِ پاکت دستیار فکرِ محسن دستبندِ بندِ آیین مدحت نگار
۱۰۸۹	جامۂ ہستی بہ تن بہرِ قیامت کردہ دست بیروں زیں لباسِ حور قامت کردہ	۱۴
فارغ از تصویر دارم دستِ خود در آستیں دید چوں تصویرِ دستش گفت جبریلِ امیں		بوسہ زد بر دستِ من ہنگامِ دادِ زرِ نگیں آفریں صد آفریں بر دستِ صنعت آفریں
۱۰۹۰	صنعتِ دستت آور در برِ اہلِ صنعت اے ولا دستکارانِ ہنر ورزیر دستت اے ولا	۱۵
۴۹	بازوئے مبارک	۴۴
مانیِ نادان بہ نقشِ دستِ پاکِ ماہ وش بہرِ تصویرے کشیدن ایں چہ رنگ و نقش و کش		چوں بیازو می رسد بیہودہ گردد نقش و کش مشکل است ایں کارِ نازک اے ولا ازیں یاد کش
۱۰۹۱	می زند با زوئے بازو ندا در در کمال	۱

۱ بازو مبارک
۲ دست پیراہن بحق دست پاکت دستیار
۳ (ترجمہ)
۴ دست آوردی فکر باشد (ترجمہ)
۵ دست پیراہن بحق دست پاکت دستیار
۶ محسن تاثیر ثنا و صاحب اوست
۷ (ترجمہ)
۸ مضمون شوخی در شرح سوم تحسین
۹ گردہ ایم ۱۲
۱۰ سلکہ دادیدہ کہ دست بند (ترجمہ)
۱۱ بند بمعنی مفصل و پیچ کہ
شود مجموعہ بیت بر ردیف و قافیہ
دیگر آرند (صفا للات)
۱۲ دست (ترجمہ) استعمال
فارغ بودن از کار (ترجمہ)
۱۳ دست آوردہ پیچ نسد
غالب دو تا بودن ایں را (ترجمہ)

۱۴ دستکار ہنر ورزیر دست بمعنی خوبی
۱۵ (ترجمہ)
۱۶ دستکش بازو بند مجازی
۱۷ دستکش (ترجمہ)
مضمون تکیہ ایں ابیات
۱۸ دست کشیدن از چیزے
۱۹ کشش محبت و جذبہ
۲۰ (ترجمہ)
۲۱ باز و فروماندن پہلوانان (ترجمہ)
۲۲ باز و مجازی و بخشش (ترجمہ)
استعداد آن در بخشن (ترجمہ)

۱ بازو دادن - مدد کردن

۲ (بخشیدن) پہلوانان کنارہ کشی

۳ شدن و دور گردانیدن (بخشیدن)

۴ طاق دادن - شکست کردن

۵ (بخشیدن) رو دادن - معنی ظاہر شدن

۶ (بخشیدن) دستگاہ - استادہ بودن

۷ (بخشیدن) بازو (صفت الفاظ)

۸ (بخشیدن) بازو (صفت الفاظ)

۹ (بخشیدن) بازو (صفت الفاظ)

	ہمچو کارِ ناز کے زیں بے ہنر امرِ محال	
دستِ من بہزاد را ہر چند بازو می دہد	بے ہنر زیں صنعتِ باریک پہلو می تہد	
ہر چہ می گویم باو طرحِ ستم خو می دہد	ناگوار یہاے او از روے او رو می دہد	
۱۰۹۲	صنعِ من چوں دستگارِ نقش را بازو شکست	۲
	خامۂ من نقشِ بازو را بلوحِ فکر بست	
کس نمی دارد زخوباں حسنِ بازو ایں چنیں	ہر چہ می خواہم زخوبی دارد او در آستیں	
نورِ ہر بازو ست از عکسِ عذارِ مہ جبیں	دستم از بختِ مساعدی کشد تصویر ایں	
۱۰۹۳	داد بازو دلبرم زانساں کہ بازو باز کرد	۳
	خامۂ من از تزاکت نقش را پرواز کرد	
سینۂ ماہی است ایں یا ماہیِ نہرِ جمال	یا بود نہرے کہ نہر از وے در آب افعال	
ہیأتِ نہرِ رواں در نقش آوردن مجال	صورتِ طبعِ رواں آمیست در جوے خیال	
۱۰۹۴	بازوے سیمیں زچینِ آستینش آشکار	۴

(صفت الفاظ)

نظم - پرواز کردن - رنگ کردن - درست کردن - کلمات در تصویر

(صفت الفاظ)

	می نماید سینهٔ ماہی ز معرجِ حسنِ یار	
بازوِ دستت زچینِ آستیں دارد نقاب یا بلوریں بازوت روشن زعکسِ آفتاب		حسنِ سیمیں ساعدِ تو سینهٔ ماہی در آب یا نماید در نظر مہرِ فلک زیرِ سحاب
۱۰۹۵	گرمیِ نظّارہ سوزد آستیں را چینِ او وز لطافت آب گردد ماہیِ سیمینِ تو	۵
قوّتِ بازوے یارم زورِ بازوے علی است ہر بازویش زدستِ یارِ من خطِ جلی است		از صفاتِ بازویش وصفِ اعانت مستعلی است قوّتِ بازوے من تضمینِ مضمونِ علی است
۱۰۹۶	زورِ بازویم کند زورِ قلم را آشکار در سخن زورِ قلم بر زورِ طبعِ من نثار	۶
ہر چہ از دستش کشد عاشق بود حسبِ مراد دارم از احوالِ موسےٰ ربِّ ارنی یاد باد		دید چوں بازوے روشن دل زدستت خویش داد کردم از فکرِ کلیمِ نکتہ پرور استناد
۱۰۹۷	ساعدِ پر نورِ او در بزمِ موسےٰ شمعِ نور	۷

	بازوِ او در تجلی گاه ـ شاخِ نخلِ طور[1]	
تیغ از بازوے او دانم بنجلت در نیام قبضهٔ شمشیر را از پنجهٔ او احترام		گر کشد دستش برون در قبضه اش گیرد قیام او میدانِ عمل محتاجِ بازویش مدام
۱۰۹۸	ساعدِ سیمیں بلوریں در نظر شفاف و صاف هر دو بازویش درخشاں همچو تیغِ بے غلاف	۸
نقشِ بازو دید و با بازو[2] بازو باز کرد او از کرم از کمالِ الفتے دستے کشید او بر سرم		شد معانق تنگ از الفت گرفت او در برم اے ولا[3] در همسرانِ خویش گشتم محترم
۱۰۹۹	جذبا خوابے که بختِ خفته ام بیدار شد فکرتِ طبعم قبولِ بارگاهِ یار شد	۹
۵۰	آرنج مبارک	۳۵
بندگاهِ ساعد و بازوے یارم نازک است حسنِ نقشِ خامهٔ صورت نگارم نازک است		صنعتِ تصویرِ آرنج نگارم نازک است از نزاکت کار نی گیرم که کارم نازک است

[1] طور بفتح طا و سکون واو و راء مهمله نام کوهیست که حضرت موسی علیه السلام در وادی ایمن بر آن مکالمه و مناجات با حق تعالی نموده و آن در شام است و بعضی گویند در مصر است و بعضی گویند در حجاز است و بعضی گویند در یمن است و بعضی گویند در عراق است و بعضی گویند در ارض مقدس است و بعضی گویند در ارض اردن است و بعضی گویند در ارض فلسطین است و بعضی گویند در ارض سینا است و بعضی گویند در ارض تیه است و بعضی گویند در ارض مدین است و بعضی گویند در ارض عریش است و بعضی گویند در ارض رفیدیم است و بعضی گویند در ارض رفیدیم است و بعضی گویند در ارض رفیدیم

۱۱۰۰	تکیہ آرنج زد دستم بہ تختِ یارِ خویش تا نباشد بے خبر از موجباتِ کارِ خویش	۱
منیر ندیہزاد آرنجے خبر داریم ما از حریفاں بے اثر مشغول در کاریم ما		از چنیں بیہودگی رنجے نبرد داریم ما بر مآلِ کارِ خود دائم نظر داریم ما
۱۱۰۱	خوشتر آرنجے کہ دستِ ما میاں رنشستہ است از صدا از ترنگِ چیں را رنگ رویش شکستہ است	۲
آستیں چیدم بکارِ خویش بودم روبرو آستیں بر کردچوں دلدارم از بالائے او		زد نگاہِ مرحمت بر روے من آں ماہ رو دیدم آرنجِ ہمایوں را بہ ہنگامِ وضو
۱۱۰۲	آرنش در چشم بود و چشمِ من بر آرنش خامہ بر لوحِ جبیں برداشت نقشِ رُوئنش	۳
در بلاغت نیست از حسنِ صفاتِ اونشاں وائے بر اہلِ سخن حیف از بلیغانِ جہاں		نے ز تشبیہاتِ آرنج است حرفے بر زباں از سخن سنجانِ نازک فہم گیرم امتحاں

۱۱۰۳	از همیں گوے و همیں میداں کشم لطف مثل خوشتر ایں گوئیست با چوگانِ باز و برمحل		۴
	مرفقِ یارم حمایت می کند شمشیر را گر تو می خواہی بہ بینی حلقۂ زنجیر را		در کماں از زورِ بازو می نشاند تیر را از نگارم کن تماشا مرفقِ تصویر را
۱۱۰۴	از فنِ تشریحِ حکمت گر خبر داری ہمیں استخواں در استخواں آرنجِ دستِ نازنیں		۵
	در فراقِ ساعد و بازو نہاں چوں نا امید جز بہ تقریبِ وضو بے پردہ او را کس ندید		در قرانِ ایں و آں چوں کوکبے آید پدید پہلوِ ہم پہلوش در پردہ گردد مستفید
۱۱۰۵	حکمرانی می کند آرنجِ او بر آستیں گرچہ دستِ دلربایم دارد و آستیں		۶
	عرشِ نازاں کیطرف کرسی ثناخواں کیطرف فرقِ عرشِ پاک از پاے تو می یابد شرف		آں زپایت بوسہ ایں از دست بردارد طرف دستِ کرسی ہیں کہ آرنجِ تو می دارد بکف

۱۱۰۶	دست و فرقِ ہر دو را نازے بدست و پائے تست اے نگارِ مہ جبیں بر عرش و کرسی جائے تست	۷
مفصلِ آنچ پاکش آلہ بست و کشاد مرفقش رفق و مدارائے کہ دارد در نہاد	درکشادِ کارہا را رساند بر مراد از ہمیں رفقش بود در ساعدینش اتحاد	
۱۱۰۷	ساعدِ او را مساعد مرفقِ او یکطرف در رفاقت بازوش را زور بازو یکطرف	۸
مرفقِ او دست را در راستی محکم کند پنجہ را با دوش گاہے آشنا باہم کند	ساعدش بر حکمِ مرفق گردنِ خود خم کند گاہ بندِ دست را با بازوش ہمدم کند	
۱۱۰۸	صدمہا بردارد و ظاہر نسازد رنج را قوتے در ملحقاتِ دستِ او آرنج را	۹
شد بقسمت مرفقے چوں آلۂ پرکار را خامہ کو مرفق ندارد چوں کند این کار را	او کشد تصویرِ دورِ چرخہ دوّار را مرکزِ پرکار داند مرفقِ دلدار را	

۱۱۰۹	گر بہ بندد ساعد و بازو شود (پر کار بند) ور کشاید سیر نصف دور باشد دلپسند	۱۰
	نقش مرفق را بدستم دید چون دلدار من شد باندازِ محبت از مسرت خندہ زن گفت جبریل امین اے نکتہ دانِ علم و فن کاہ را کوہے کند فکرِ بلندت در سخن	
۱۱۱۰	صورتِ آرنگ[۱] را بستی برنگے در کلام فکرتِ رنگینِ تو در نکتہ سنجاں کرد نام[۲]	۱۱

۵۱ ساعد مبارک ۴۶

	نقشِ ساعد خامہ دستِ ساعدی کشد زآبِ[۳] رنگِ تصویر بر لوحِ زبر جد[۴] می کشد ساعدش بر قامتِ بالاے او قد[۵] می کشد کاتبِ قدرت بعنوانم ولا[۶] مد می کشد	
۱۱۱۱	ایں مدِ عنواں نشانِ پایۂ تصویر اوست عرضِ مدحت در رقم پیرایۂ توقیر اوست	۱
	ساعدِ یار است ایں یا ساعدِ حور است ایں ساعدِ شادہ[۷] یا شمعِ کافور است ایں	

ساعد سیمین

بر تنش گوئی ولا نور علی نور است این		گفت صائب تازه شاخ شجرهٔ طوبیٰ است این	
۱۱۱۲	تا کلیم آن ساعد بیضا ضیا را دیده است باید بیضا کف افسوس خود مالیده است		۲
شد دل آئینه از عکس خط ساعد دو نیم		از کف دستش بخجل دست کلیم	
از ضیای ساعدش باشد تجلی دست کلیم		فکرت طبع کلیم است این که مضمون سلیم	
۱۱۱۳	حسن تن از ساعد سیمین قوی بازو شود یک ید بیضا متاع روشنی دستی شود		۳
چشمه سیماب باشد آن کف بیضای او		منبع این چشمه نور است در سیمای او	
نهر ساعد می رساند نور در اعضای او		انوری گوید بوصف ساعد زیبای او	
۱۱۱۴	از فروغ ساعد او کس نمیدارد خبر شد ید بیضا متاع روی دستی در نظر		۴
آستین بر ساعدش از بر تنک بر آفتاب		نور ساعد آستین ریز و برنگ ماهتاب	

شمعِ ساعد در تہِ دستِ قبایش بزم تاب | دوش دیدم مدبرِ چاچی راشناخوانش بخواب

۱۱۱۵

ساعدش با آستینے در شبستانِ سرور
شمعِ کافوریست یا بر آسمانے شمعِ نور

۵

شمعِ عالم تاب شد بر ساعدِ روشن نثار | پیشِ شمعِ ساعدش شمعِ فلک شد شرمسار
ساعدِ او نور بیز و نور خیز و نور بار | حسنِ ساعد شد ز مضمونِ کلامی آشکار

۱۱۱۶

کس ز مہرویاں ندارد ساعدِ نازک چنیں
ہر چہ می خواہم ز خوبی دارد او در آستیں

۶

ساعدش نہرے کہ چشمِ ماہیے در وے ندید | سینۂ ماہی ز چاکِ آستیں گردد پدید
طبعِ من از بہرِ مضموں آستیں ہرگز نچید | آب جوے من از تضمینِ مضمونِ مفید

۱۱۱۷

حسنِ ساعد چوں ز چاکِ آستینش سر کند
آتشِ رشکش ز خارِ ماہیاں سر بر کند

۷

نہرِ ساعد ہا ز بندِ دستِ او سر بستہ | ساعدِ سیمینِ او با بازوش وابستہ

شاخِ سروِ راست ایں بالائے قدش نورستہ		یا بود با پنجۂ او از چمن گلدستہ	
۱۱۱۸	گلرخاں بر پشتِ دست و ساعدِ او بوسہ کنند پہلوانان چشم بر پیشِ ساعد و باز کنند		۰
دستِ غیر و ساعدِ او چشمِ ما را ناگوار		دل نمی خواہد بدستِ دیگرافتد دستِ یار	
محل بدستِ نازکش خاطر باخار خار		راست گوید از محبت نکتہ سنجِ نامدار	
۱۱۱۹	می فتد ما را اثر صد چینِ غیرت بر جبیں گر فتد آں ساعدِ رنگیں بدستِ آستیں		۹
از فروغِ ساعدش در شب فروغِ انجمن		روز در چشمِ غریباں جلوۂ صبح وطن	
کس بہ صفِ ساعدش بازو ندارد ہیچ من		از فروغِ طبعِ جامی زینتِ بزمِ سخن	
۱۱۲۰	ساعدِ او شمعِ کافوریست یا شاخِ بلور یا شعاعِ مہرِ انور یا فروغِ شمعِ طور		۱۰
اے خوشا آنے کہ بیروں تخت خورد از نقاب		می نماید در نظر آسماں ہا آفتاب	

ساعد مبارک

(۰ ج ج)

(۰ ج ج)

(۰ ج ج)

(۰ ج ج)

(۰ ج ج)

روزِ روشن می نگردد شام از سترِ سحاب		لطفِ مضمون ز بانہا فکرِ شوکت[1] در کتاب	
۱۱۲۱	حسنِ ساعد می فتد از پردہ بیروں اے حسیں کز فروغِ ساعدت سیمیں نماید آستیں		۱۱
مہ ز نورِ شمعِ ساعد ہمچو شمعے در سحر		چوں فروغِ شمع کز مہتاب باشد بے اثر	
از ضیاے مہر نورانی شود جرمِ قمر		ہیچ می دانم ولا فکرِ حزیں[2] نامور	
۱۱۲۲	شد مجفل تا صفاے ساعدش پرتو فگن چوں سر انگشتِ حنائی شمع شد در انجمن		۱۲
ساعدش نورِ مجسم نقشِ او تصویرِ نور		ز آبِ[3] زر اطرافِ نقش از ساعدش تحریرِ نور	
ساعدِ نورِ[4] مبیں روشن کند توقیرِ نور		حاصلِ مضمونِ یکتا[5] می کند تفسیرِ نور	
۱۱۲۳	نورِ خود دارد بحدے ساعدِ آں مہ جبیں ہمچو موجِ خندۂ صبح است چینِ آستیں		۱۳
آں بلوریں ساعدش با آستیں پیشِ نظر		شمعِ کافوریست در فانوسِ روشن جلوہ گر	

[1] لطف مضمون ز بانہا فکرِ شوکت در کتاب (۱۱۲۱)

[2] ہیچ می دانم ولا فکرِ حزیں نامور (۱۱۲۲)

[3] ز آبِ زر اطرافِ نقش از ساعدش تحریرِ نور (۱۱۲۳)

[4] ساعدِ نورِ مبیں روشن کند توقیرِ نور (۱۱۲۴)

[5] حاصلِ مضمونِ یکتا می کند تفسیرِ نور (۱۱۲۵)

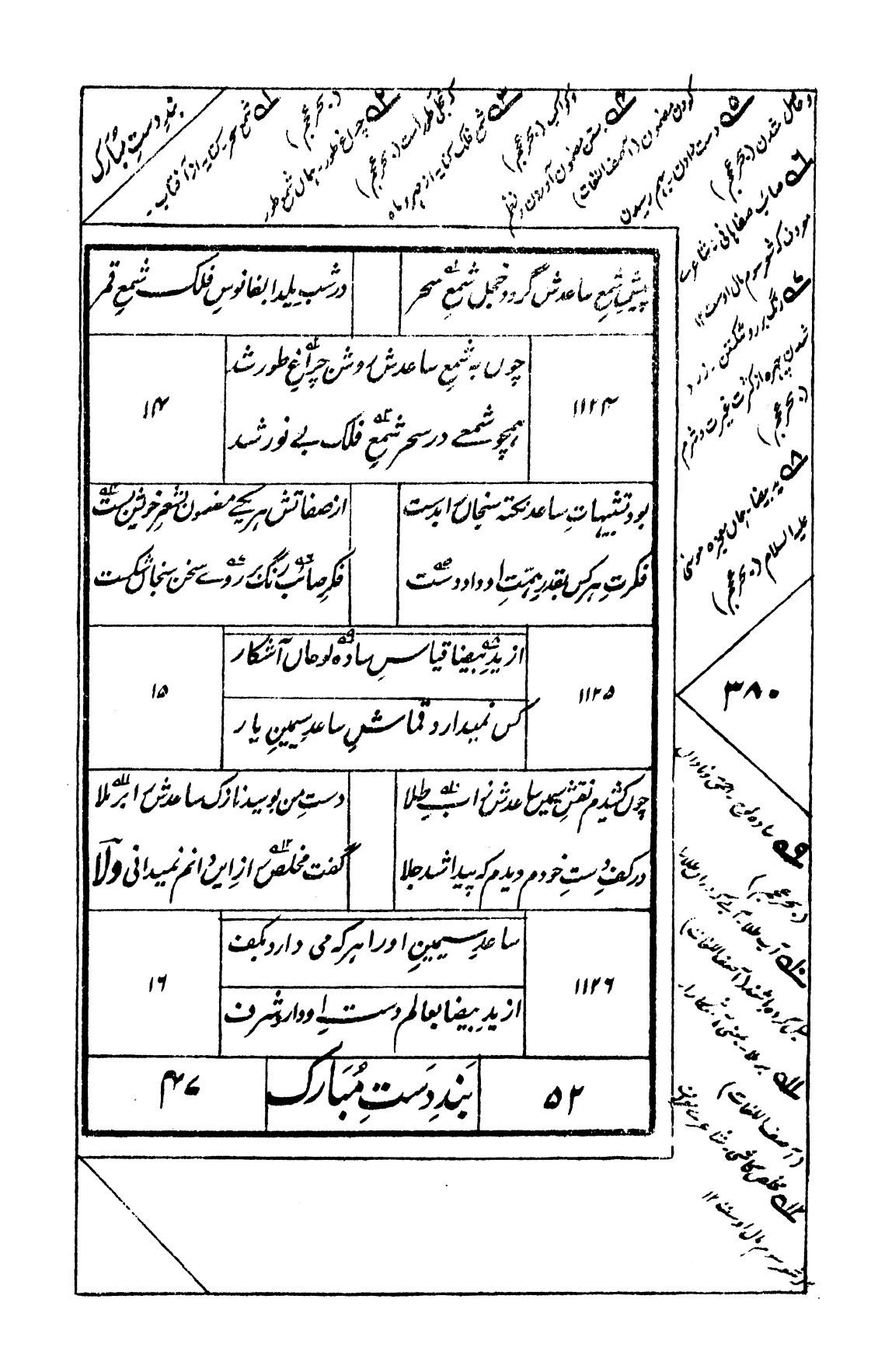

نقشِ بندِ ساعدِ نازک کشیدن کارِ راست از رہِ حکمت بکنہ او رسیدن کارِ راست		نقشِ[1] مفصل را بدست آوردہ دیدن کارِ راست بندِ پنہاں را بنقشے آوریدن کارِ راست
۱۱۲۷	دلبرا داریم از تشریحِ جسمانی خبر چوں مسیحا دارد از اعجازِ ما آنی خبر	۱
پنجۂ نازک بود فرمانروائے بندِ دست پنجہ باشد از ہمیں بندِ نہاں در بندِ دست		با ہمیں مفصل شود نازک کفش پیوندِ دست بندِ ساعد را تواں گفت خویشاوندِ[2] دست
۱۱۲۸	بندِ دوش از بندہائے دست۔ بندِ اول بندِ مرفق درمیاں و بندِ ساعد اسفلیں	۲
پیشِ حسنِ بندِ ساعد بندِ[3] نے دائم خجل غنچہ را بر اقتدارِ او نگہ رشکے بدل		بندِ نہر آہنیں[4] بے اختیار و پا بگل[5] بندِ پرکار است ہر سے او سراپا منفعل
۱۱۲۹	چند ابندے کہ پابندِ[6] تولائے خود است پنجہ را یاری دہد پیوستہ بر جائے خود است	۳

[1] نقش مفصل را بدست آوردہ دیدن کار راست

[2] واقف شدن بحقیقت آں از وجوہ

[3] خوبی او مبتلا است

[4] قرار او آہنیں ۱۲

[5] بند نہر گرفتہ نہ شدہ آب ۱۲

[6] بند نہر آہنیں۔ بند پرکار

دیوان دوم کہ مشتمل بر اسامی ۱۲

بند دوم کہ مشتمل بر ۱۲

[5] پا در گل۔ بیقید و گرفتار

[6] پا بند بند گرفتار در محاورہ

فصل اعضای قالب بند دست و بند پاست
بند آب و بند آهن بند جان بند قباست

هم قدح بند پاکش در بلاغت بند پاست
بند تیغ و بند پیمان بند بر و بر بلاست

۱۱۳۰

همچو بند ماست یک بند سخن ترجیع بند
نسبتے دارد مجازی با حقیقی بند بند

۴

بند ساعد پنجه را جنبش دهد در چار جو
بست و بند ساعد دلدار را یارے بدو

کارهاے پنجه را بست و کشاد از بند او
حسن بند شکر تشبیه بندش هو بهو

۱۱۳۱

دائما از بند ساعد دور باشد آستین
دست بر قطع دراز ی تا نه پیچد پا زنین

۵

نیست یارائے مرا زین بیش در تعریف بند
داد تعویذے مرا فرمود بر بندت به بند

شد لب یارم نقش بند دستش غنچه خند
تا بود دستت ز چشم زخم محفوظ از گزند

۱۱۳۲

بستمش بر بند ساعد با کمال افتخار
وز تشکر بوسه ها دادم به بند دست یار

۶

نایکاریچه نتوانی چراکردی پسند		تاچه افتادست که اکنون می نمائی متمند
چون به نقش پنجه دستت پنجهٔ خود را فگند		از چه بر خود می نمائی پنجهٔ ما را بلند
۱۱۳۳	دست کش برخیز ناداں این چنین کار دست تست پنجه ات اے بے خبر صورت نگار دست تست	۱
پنجه ای تیز کرد و همسرش از رنگ چیں	پنجه را در پنجه ام آورد و بهزادش ببیں	
پنجه شاں بند کردم تا فگندم بر زمیں	گفت بهزاد اسد والله که شیر آنم نه میں	
۱۱۳۴	هر چه خواهی کن که مارا با تو روے جنگ نیست پنجه با زور آوراں انداختن فرهنگ نیست	۲
دست من بوسیدنی همسرش پنجه داد	بے حیا از رنگ ناداں چشم بر رویم کشاد	
با کمال ناتوانی دست خود بر بر نهاد	گفت آرے راست گوید سعدیِ فرخ نهاد	
۱۱۳۵	اے بصنعت هر که با فولاد بازو پنجه کرد	۳

۳۸۳

نله بمعنی تبدیل (ف ع)
۱۱۱ پنجه دادن. پیکار کردن. (آصف اللغات)
۱۱۲ چشم چرخانیدن. نظر کردن. (بهار عجم)
۱۱۳ راست بر بر نهادن. بهم کردن (ف ع) بهم آوردن. (آصف اللغات)
۱۱۴ سعدی شیرازی. شاعر

	بیگمان او ساعدِ سیمینِ خود را رنجه کرد	
در سخن از پنجهٔ خورشید کردم موقلم یافت نقشِ پنجه بر لوحِ یدِ موسے رقم	تا مدادِ او ز آبِ گوهر آوردم بهم پنجهٔ صائب شکستم همچو مردانِ عجم	
۱۱۳۶	نقشِ زور پنجهٔ دلبر کشیدن مشکل است آب را از پنجهٔ گوهر کشیدن مشکل است	۴
پنجهٔ دلدارِ من انگشت ها دارد بکف مشتِ تیغ از پنجهٔ دلدارِ من دارد شرف	نیزه برداران میدانِ کفِ او بسته صف مشتِ خاک از مشتِ پاکِ پارسا گیرد طرف	
۱۱۳۷	از کفِ آبش می نمایم جامِ جم در دستِ او وز خطوطِ هندسی حسن برقم در دستِ او	۵
پنجهٔ لاله ز رنگِ پنجهٔ اش داغے بدل پنجهٔ نسرین دروے پنجهٔ یارم خجل	پنجهٔ گل پیشِ آبِ او شد منفعل پنجهٔ سرو چمن از پنجهٔ او مضمحل	
۱۱۳۸	پنجهٔ گلگونِ گلرویاں فداے رنگِ اوست	۶

(۱) صائب صفاهانی شاعر سورت کوچ شش سال او سیع پنجم صائب تبریزی شکر ده ایم چین او ج) هر کرد قیمت خوش آرای گه گذیه مانده ۱۲

(۲) پنجهٔ دست مبارک

(۳) پنجه خورشید، خط شعاعی

(۴) موقلم، غازه مصور (صفت الفات)

(۵) آب گوهر، جلا گوهر (صفت الفات)

(۶) پنجه شکستن، غالب آمدن (صفت الفات)

(۷) پنجه گلگون، گلرویان

(۸) پنجه لاله، رنگ پنجه اش داغے بدل

(۹) پنجه نسرین، پنجه یارم خجل

(۱۰) پنجه گل، پیش آب او رنگ او شد منفعل

(۱۱) پنجه سرو چمن از پنجه او مضمحل

(۱۲) پنجه شمشاد، پنجه یارم خجل

(۱۳) پنجه نرگس، پنجه یارم خجل

(۱۴) پنجه بید، پنجه یارم خجل

(۱۵) پنجه سرو، پنجه یارم خجل

(۱۶) پنجه شمشاد، پنجه یارم خجل

(۱۷) پنجه سرو چمن از پنجه او مضمحل

(۱۸) پنجه گلگون، پنجه گلرویان

(۱۹) پنجه گل، پیش آب او رنگ او شد منفعل

پنجہ درست مبارک

۱ پنجہ چوگان مژگان محبوباں نگار چنگ اوست

۲ پنجہ او پنجہ الماس را پیچد بزور
پنجہ مرجان نگار پنجہ آں رشک حور

۳ پنجہ گوہر پیش پنجہ اش ہمچوں بلور
پنجہ مہر از فروغ پنجہ او عکس نور

۴ پنجہ فولاد چوں موم بچنگ پنجہ اش
گوہر و مرجاں فدائے آب و رنگ پنجہ اش

۵ پنجہ مریم شود بر پنجہ یارم نثار
می کند قربان دستش پنجہ بغور را چہار

۶ پنجہ عنبر بروے پنجہ او شہ مرار
پنجہ باد صبا دارد بہ تشبیہ افتخار

۷ پنجہ تاک از سلاح پنجہ او خوفناک
پنجہ خس پیش پائے پنجہ دارش سرنگاک

۸ یافتم در پنجہ اش میزان اشعار لطیف
چوں قوافی ناخنش شایان اشعار لطیف

۹ اے ز پنج انگشت او حسن مجسم آشکار

(۱ صفت الفات)
(۲ صفت الفات)
(۳ صفت الفات)
(۴ صفت الفات)
(۵ صفت الفات)
(۶ صفت الفات)
(۷ صفت الفات)
(۸ صفت الفات)
(۹ صفت الفات)

۳۱۵

۱۰ پنجہ نخل سرو رنگ
(۱۰ صفت الفات)

۱۱ پنجہ چنار سرو گچدار (صفت الفات)

۱۲ پنجہ صبا صبا باشد
(۱۲ صفت الفات)

۱۳ پنجہ تاک سرو گ (صفت الفات)

۱۴ پنجہ خس حب یار یک
(۱۴ صفت الفات)

	تا بهر یک مصرعِ او صد مسدّس شد نثار	
پنجهٔ دلدار را نقشے است برایں لوحِ دست صنعتِ دستِ کمالم پنجهٔ مانی شکست	نقشِ پاکِ اوّلا چوں من بعالم کس نیافت نقشِ کلکم در دو عالم بر مرادِ من نشست	
۱۱۴۲	دلبرِ نازک خیالِ من چو نقشِ پنجه دید از پیِ عفوِ گناهم پنجهٔ خود بر کشید	۱۰
۵۴	**کفِ دست و پشتِ دستِ مبارک**	۴۹
کلکِ من نقشِ کفِ یار از کفِ بیضا کشید دستِ قدرت در کفش نقشِ تجلّی را کشید	گویا تصویر بر لوحِ کفِ موسے کشید دستِ یارم نور را از دستِ قدرت وا کشید	
۱۱۴۳	من کفِ دلدار را گویم تجلّی گاهِ نور پشتِ دستش در نگاهم می نماید کوهِ طور	۱۱
از کفِ گلگونِ او خجلت بدل صحنِ چمن گاه مشتِ غنچهٔ گل گردد بگلزارِ سخن	پنجهٔ گل می نماید پنجهٔ آں گلبدن گاه گردد غنچه کف چوں غنچهٔ نازک دهن	

۵۱ نقش بمعنی تصویر کشیدن.

۵۲ پنجه شکستن بمعنی مغلوب شدن (صفات الغات)

۵۳ نقش نشستن بمعنی پیدا شدن (صفات الغات)

۵۴ کردن (ع ج ع)

۵۵ برابر بمعنی حسبما مقصود (صفات الغات)

۵۶ پنجه برکشیدن بمعنی دست دراز کردن (صفات الغات)

۵۷ کف بینا بمعنی دست بینا (ع ج ع)

۵۸ برکشیدن بمعنی زور آزمائی کردن (ع ج ع)

۵۹ پنجهٔ گل گل باشد (ع ج ع)

۶۰ گلبدن یا رو مشوق (ع ج ع)

۶۱ کف بمعنی پنجه کردن بمعنی بیضا کردن

۶۲ کف بمعنی پنجه و کف بمعنی پنجه کردن

۶۳ کف بمعنی پنجه و پنجه بمعنی کف دست (صفات الغات)

۶۴ کف بمعنی پنجه و پنجه بمعنی کف دست (صفات الغات)

۶۵ کف بمعنی پنجه و پنجه بمعنی کف دست (صفات الغات)

۶۶ کف بمعنی پنجه و پنجه بمعنی کف دست (صفات الغات)

۱۱۴۴	هر بن انگشتِ نازک غنچهٔ سربسته دست چون بیرون شود از آستین گل دسته	۲
	از کفِ آبت شود سیرابیِ لب تشنگان ۵ وز کفِ خاکِ تو مشتِ خاک می گردد نهان ۵ از کفِ بازتِ کرم را شکرِ نعمت بر زبان ۵ وز کفِ بندِ تو می ترسد اسیرِ رشته جان ۵	
۱۱۴۵	رفته ایم از خود بیا دستِ گلی ای هوشمند ۵ دوستان مشتِ گلابی بر جبینِ ما زنند ۵	۳
	یارِ ما برداشت چون پیش از سحر دستِ دعا حائلِ مهرِ رخش پیشِ نظر دستِ دعا روشنان اشک و شبِ بود بر دستِ دعا ۵ گفت صائب نیست این جز مگر دستِ دعا ۵	
۱۱۴۶	آسمان انصاف این نیکوست یا آن در نظر پشتِ دستِ یارِ ما یا روی خورشیدِ سحر	۴
	از فروغِ آن کفِ نازک چه می پرسی کمال ۵ ایں ید بیضاست یا آئینهٔ حسن و جمال حلیهٔ او بیش ازیں در نظم آوردن محال بندهٔ مضمونِ فکرِ صائبِ روشن خیال ۵	

۱۱۴۷	از کفش بر پشتِ دستِ او خطے چوں ماہِ عید در چمن ہمچوں رگِ گل[۱] بیتواں یکدست[۲] دید	۵
اقتدارش می نماید دستِ قدرت در کفش نقشِ قوت بر کفش وصفِ شجاعت در کفش	خامۂ قدرت بدستش نقشِ[۳] قدرت در کفش مایۂ ہمت بدستش زور و طاقت در کفش	
۱۱۴۸	دستِ او را قبضۂ شمشیر پر جوہر بکف ہمت و جانبازیِ او دارد او را سر بکف[۴]	۶
از کفِ دستِ نگارم بشکفد[۵] رنگِ حنا وز کفِ احسانِ او ارباب ہمت آشنا	سرخیِ دستش نسازد بر تصنع اعتنا[۶] دستِ گوہر بار یارم جوہرِ وصفِ غنا	
۱۱۴۹	گر کفِ آبے بریزد در ہوا آں ماہ رو می شود ابرِ گہر بار و گہر بارد ازو	۷
ایں کفِ دست است میدانِ قیامت فی المثل وسعتِ کف می نماید صورتِ حسنِ عمل	حسنِ تشبیہِ کفت را حسنِ جنت بر محل[۷] از کفت دارم جانان زبانِ لطف مثل	

[۱] گل ۔ گل باشد ۱۲

[۲] یکدست ۔ یکساں و برابر ۔ (درج ۲)

[۳] نقش ۔ قدرت یعنی تصویر قدرت ۔ ۱۲

[۴] سر بکف ۔ سرکش و گردن فراز ۔ ۱۲

[۵] بشکفد ۔ شگفتہ شود ۔ ۱۲

[۶] اعتنا ۔ صاحب غیاث اللغات نوشتہ ۔ ۱۲

[۷] محل ۔ بجا و مناسب ۔ ۱۲

۳۸۸

۱۱۵۰	از کفِ دستِ تو مشتِ بسته[۱] قفلِ جنت است همچنین بگشاده انگشتت[۲] کلیدِ رحمت است		۸
از کفِ رنگینِ او برگِ حنا شد دلفگار حسنِ مصنوعی نمی دارد ولا[۳] دستِ نگار		زانکه دستِ نازک از برگِ حنا گردد فگار می کشد نقشِ حقیقت صاحب[۴] مدحت نگار	
۱۱۵۱	خوبیِ ذاتی ز حسنِ عاریت دارد غنا همچو برگِ گل کفِ او نیست محتاجِ حنا		۹
نغمه سنجِ روی دستش عندلیبانِ چمن هر یکی در فکرِ مضمون محوِ حیرت همچو من		در صفاتِ پشتِ دستش طوطیانِ شکر شکن[۵] سر زند رنگینیِ مضمون از تشبیهِ سیمین سخن	
۱۱۵۲	روی دستش از گلست و پشتِ دستش از بلور در کفِ او باغِ جنت بر کفِ او چشمِ حور		۱۰
نقشِ رخ گاهِ دعا از پشتِ دستش آشکار لطفِ دیگر کرد سیابِ دلِ این بیقرار		همچو تصویرِ پسِ آئینه روی نگار حسنِ تضمین از سرِ آئینه بردارد عبار	

(بحر)

۵ شعر موم بقول بعض مال شوکت بخاری است و بعض این را مال آگاه گویند و بعضے (لالا آوری) نوشته اند ۱۲

۱ مشت بسته قفل بهشت است

۲ انگشت گشاده کلید رحمت

۳ ولا دست نگار

۴ صاحب مدحت نگار

۵ شکر شکن

۱۱۵۳ در تجلّی جلوهٔ آن نور بخشِ سینه ها / اے تجلّی آب ازین در چشمهٔ آئینه ها — ۱۱

دست یوسف یافت و لذارم حیاتِ جاوداں / خضر شد پابستِ عمرِ او نشد پابندِ آں

دائما سیرے کند روحش بگلگشتِ جناں / فکرتِ خسرو زمیں فکرِ بلندم آسماں

۱۱۵۴ از کفِ دستِ تو پیدا چشمهٔ آبِ حیات / پشتِ دستت چوں کفے بر آبِ او از حسنِ ذات — ۱۲

ایں چه اعجاز است در نورِ کفِ بیضائے نقش / ہر کہ بیند نقشِ کف از حسنِ او شیدائے نقش

دستِ من دارد یدِ بیضا بعکسِ پائے نقش / فکرِ مخلص پارهٔ نور از تجلّی ہائے نقش

۱۱۵۵ دستِ موسے از کفِ بیضا کند اعجاز نور / پائے یارم جلوه افروزِ تجلّی گاهِ طور — ۱۳

حبّذا دست و کفِ دستِ نگارِ نازنیں / می کشد نقش مخمّوارِ او بر دلِ ما آستیں

ایں کفِ دستش دلاسائے دلِ اندوہگیں / حسنِ تضمیں صورتِ مضمونِ جامی دلنشیں

۳۹۰

۱۱۵۶	می دہد راحت بہر یک محنت اندیشے کفش می نہد مرہم بزخمِ ہر دلِ ریشے کفش		۱۴
نقشِ کف چوں یافت از حسنِ نگاہِ او شرف نقش بر دارِ کفش کف بر کف خود یک طرف		یارِ ما بر لب تبسم داشت تسبیحے بکف بر زباں فکرِ یکے از نکتہ سنجانِ سلف	
۱۱۵۷	یک کفِ آب از مجیدِ عفوی خواہیم و بس تا بروں آید جبینِ ما ز گردِ صد عرق		۱۵
۵۵	**انگشتانِ دستِ مبارک**		۵۰
نقشِ انگشتانِ یارِ خود کشم بر لوحِ کف پنجۂ من یک طرف کلکِ دبیرم یک طرف		خامۂ انگشتِ من تا از رقم گیرد شرف از پئے نقشِ رزیں ہر یک دو دارد شغف	
۱۱۵۸	آستیں پیچیدہ دستم موقلم در دستِ من مانی و بہزاد را انگشت حیرت در دہن		۱
مانیِ ناداں لوائے صنعتِ خود بر فراشت		بہرِ نقشِ خضرِ او ہمتِ خود بر گماشت	

۱ یک کف یک کف بخاطر آورده مضامین آب

۲ است بیتاب دست بر دست یعنی آب

۳ فراموش می‌کنند (یعنی) یک کف

۴ سلاطین بزرگان پیشین یک کف

۵ شرح سر یعنی بقول بعض

۶ بعض الاوقات نشاید (یعنی)

۱ یک کف یک آب با صاف یعنی آب

۲ بعد یک کف در تجرید کتاب دارد

۳ چشم است (فضائل الکمالات)

۴ آستین پیچیدن (فضائل الکمالات)

۵ موقلم مضامین کہ بواسطہ

تصویر و نقش و نگار سازند

(بہار عجم)

لیک در تصویر یک انگشت هم دستے نداشت			چون خجل گردید انگشتے به تعلیمم گذاشت
۱۱۵۹	از رهِ تنبیه چون افشردم انگشتش ولا می نهد بر چشمِ خود انگشت نادان مر ملا		۲
خامهٔ من از نزِ انگشتش نمود آغازِ کار از پسِ شستابه انگشتِ مهینِ آن نگار		یافت انگشتِ اشارت بعدِ بهامش قرار بنصر و خنصر به انگشتِ درازش در قطار	
۱۱۶۰	دستِ صنعم چو طرحِ نقشِ انگشتان نهاد شد به پنج انگشتِ دستم خامهٔ انگشتِ زیاد		۳
شمع می گویند هر انگشت را اهلِ سخن شمعِ محفل پیشِ آن شمع انگاهی در لگن		از فروغِ شمع های او فروغِ انجمن فکرِ خالص در سخن روشن کند تضمینِ من	
۱۱۶۱	شب که در بزمِ سخن سامانِ وصفش بود جمع پیشِ انگشتِ شهادت از همه برداشت شمع		۴
در اشارت از همین ستابه گیرد کارها		در شهادت از همین انگشت اوگفتارها	

از همیں انگشتِ او لطفے کشیدم بارہا | بیند از یارش غنی[۱] انکار در اقرارہا

۱۱۶۲ | ۵
می کند چوں التماسِ یک نظر از نازنیں
می نہد بر دیدہ انگشت[۲] التفاتش را ببیں

پنج انگشتانِ پاکش پنجتن[۳] را یادگار | در کفش این پنج آیت[۴] از کلامِ کردگار
حاملِ قصرِ شریعت پنج ارکان[۵] کبار | از همیں انگشت ہا عقدِ انامل[۶] آشکار

۱۱۶۳ | ۶
گرچہ در قامت برابر نیست پنج انگشتِ او[۷]
رازِ وحدت می نماید در نظر یک مشتِ او

یارِ ما انگشت[۸] می گیرد بدندانِ عجب | گاہ انگشت[۹] افشرد ما را بہ تعلیمِ ادب
گاہ انگشتش[۱۰] بچشم و گاہ انگشتش[۱۱] بلب | وقتِ بیماریدہ ایم انگشت پیچش[۱۲] در عرب

۱۱۶۴ | ۷
می نہد انگشتِ[۱۳] خود را بر جبیں بہرِ سلام
تا زیک انگشت با ما می نماید صد کلام

یارِ ما در دست و پا سامانِ آرائش نداشت | فطرتش پروائے تزئینِ سراپائش نداشت

---

۱ غنی کشمیری۔ شاعرِ موصوف کہ در ہمایوں نگر بود و ہم در آنجا در گذشت ۱۲

۲ انگشت بر دیدہ نہادن علامتِ قبول کردن است (آصف اللغات)

۳ پنجتن۔ مراد از پنجتن حضرات پنج نفر اند کہ آنحضرت صلعم ایشان را در مباہلہ ہمراہ خود برد۔ (آصف اللغات)

۴ پنج آیت۔ مراد از پنج آیت یعنی پنج حقیقت است کہ در قرآن مجید مذکور است و آن ہا عبارت اند از توحید و رسالت و معاد و نبوت و امامت۔ ۱۲

۵ پنج ارکان۔ عبارت از ارکانِ اسلام است کہ در حدیث مذکور است و آن ہا عبارت اند از شہادتین و نماز و روزہ و زکوٰۃ و حج (آصف اللغات)

۶ عقدِ انامل۔ بستنِ انگشتان است بر طریقِ مخصوص کہ آن را بہ زبانِ ہندی گنتی گویند و بہ زبانِ عربی حساب خوانند

۷ گرچہ در قامت برابر نیست پنج انگشتِ او۔ ۱۲

۸ یار ما انگشت می گیرد۔ یعنی ما را بہ تعلیمِ ادب افشرد

۹ گاہ انگشت افشرد۔ یعنی ما را بہ تعلیمِ ادب افشرد (آصف اللغات)

۱۰ گاہ انگشتش بچشم۔ یعنی بہ چشم نہادن۔ (آصف اللغات)

۱۱ گاہ انگشتش بلب۔ یعنی بہ دندان گزیدن (آصف اللغات)

۱۲ پیچ انگشت را بر یکدیگر زدن۔ پیچ انگشت در عرب آگاہ ایشان (آصف اللغات)

۱۳ انگشتِ خود را بر جبیں نہادن۔ علامتِ قبول کردن (آصف اللغات)

زیورے جز کوکبِ طالع بسیمایش نداشت		حسنِ ذاتِ او بچشمِ پاکِ او جایش نداشت
۱۱۶۵	تا بانگشتِ همایوں کس ندید انگشتری بندها در بندِ نصرش می تافت همچوں مشتری	۸
لاله را داغے ز انگشتانِ گلگونِ نگار		شد ز پنج انگشتِ او انگشتِ خورشید آشکار
از کهیں انگشت انگشتِ عروسانِ شهر سا		نیشکر انگشتِ خود را بر جهیں سازد نثار
۱۱۶۶	مهر می سازد ز انگشتِ اشارت الحذر در دلِ خود یاد دارد قصهٔ شق القمر	۹
می کند بر پنج شاخِ دست پنج انگشت نماز		پنج گنجِ جسم را با پنجهٔ پاکش نیاز
پنج روزِ زندگی با پنجهٔ او چاره ساز		یادگارِ پنجهٔ او پنج گاهے در نماز
۱۱۶۷	پنج نوبت در ظفر صیتِ حسامِ پنجه اش پنجگوهِ شکرِ شاهاں بنامِ پنجه اش	۱۰
یا رامی را سر و کار از کتاب و نامه نیست		جز بانگشتِ جهیں در پنجهٔ او خامه نیست

انگشتان دست مبارک

۵ انگشت آنتاب خطوط شعاعی۔ (آصف اللغات) و انگشت عورت پنج۔

۵ انگشت کهین۔ خنصر۔ (آصف اللغات)

۵ انگشت عروسان۔ قسم از انگشت (آصف اللغات)

۵ انگشت بیشکر۔ بیشکر باشد۔ (آصف اللغات)

۵ انگشت مهین۔ وسطیٰ۔ (آصف اللغات)

۵ انگشت شهادت۔ سبابہ۔ (آصف اللغات)

۵ پنج شاخ دست۔ یعنی پنج انگشت دست۔ (آصف اللغات)

۵ پنج انگشت۔ نام نباتے کہ شبیہ پنجهٔ انسان باشد و دو قسم است (آصف اللغات)

۵ پنج نگاه۔ کنایه از انواع خمسه (آصف اللغات)

۵ پنج روز۔ کنایه از مدت عمر (آصف اللغات)

۵ پنج گاه۔ اوقات خمسهٔ نماز (آصف اللغات)

۵ پنج نوبت۔ نوبت خانه بر دروازهٔ سلاطین (آصف اللغات)

۵ پنجگوهه۔ پنج چیز مرکب (آصف اللغات)

۵ پنجه۔ دست و پنجه و ساعد را گویند (آصف اللغات)

۵ پنج۔ بمعنی خمسه و مستعمل است (آصف اللغات)

۵ پنجه۔ بمعنی دست و پنجه و ساعد و بازو و ساعد و بازو و ساعد و بازو

خامه‌اش را هیچ پروای مدد و آمنه نیست		دلبر ما نیست عالم یار ما علامه نیست	
۱۱۶۸	گر سر دستش بدست آرد ز انگشتش قلم ریزد از آب طلا سے مهر بر دلها رقم		۱۱
آستینش نهر و ساعد ماهی نهر فرات		سر بلند انگشت او فوارهٔ از حسن ذات	
حوض کف را خضر گوید چشمهٔ آب حیات		جمله امضمون شوکت جامع حسن صفات	
۱۱۶۹	دست بیرون کرد چون از آستین گلبند پوش زد ز لال گوهر از فوارهٔ یاقوت جوش		۱۲
کلک انگشتت بدستش من کشم تصویر کلک		در کفش زرین قلم در دست من تحریر کلک	
می فزاید خامهٔ زرین او توقیر کلک		جدول آب طلا عکسے است از تنویر کلک	
۱۱۷۰	عکس پاک کلک زرین مسطر تحریر شد جدول انگشت سیمین جدول تصویر شد		۱۳
دست پاک او ز موج آستین تا بحر نور		از فروغ جزر و مد چین تلاطم در بحور	

۱۱۶۸ سے مهر بر دلها رقم — ۱۱۶۹ سے گلبند پوش — ۱۱۷۰ سے جدول آب طلا

دستِ او بر پشتِ دست او دست‌ها از بلور		وز دو سو زانبهامِ پاکش بالِ ماهی را ظهور
۱۱۷۱	چون بانگشتِ بلوریں یار من زلفش کشود کاشفی در بحرِ اسود ماهیِ سیمیں نمود	۱۴
نقشِ انگشتانِ پاکش دید چون دلدار من		از طرب برداشت انگشتِ اشارت یار من
این اشارت حسنِ تحسینے بحرِ کار من		خواب من نیمود روے طالعِ بیدار من
۱۱۷۲	از رهِ لطف و کرم انگشتِ پاکش بر کشید عاشقِ او همچو انگشتِ عسل او را مکید	۱۵
۵۶	**ناخنِ دستِ مبارک**	۵۱
نقشِ ناخن می نماید گرچه آسان در نظر		از نقوشِ پنجه و ساعد بود دشوار تر
هر یکے در فکرِ نقشِ آستیں پیچد مگر		ناخنک دیده پیدا می کند نقصِ هنر
۱۱۷۳	گرچه مانی ناخنِ خود را بآسانی گرفت در عمل ز ناخن بدنداں از پریشانی گرفت	۱۶

۵۱ بهام بهمان ز انگشت بزرگ
۵۲ قلم دست پشت دست مهندا بهام
۵۳ وزد و سوز دوات آن شاخ بال ماهی است ۱۲
۵۴ کاشفی مخفوش نوشتہ (شوخ) کردہ ۱۲
۵۵ انگشت بر کشیدن - غالب ۱۲ (اصفح اللغات)
۵۶ نهاد و در دو چیز کردن عمل - بحکم کردن عمل باشد بمقدار قلیل (از صفح اللغات)
۵۷ تیز پر بحیل - آماده شدن (از صفح اللغات)
۵۸ ناخک دریده - نرفی است (۱۲ بحر ج)
۵۹ ناخن گرفتن - یعنی تراشیدن ناخن (۱۲ بحر ج)
۶۰ ناخن خونداں بحیرت زده و متفکر (۱۲ بحر ج)
۶۱ پریشانی ناخن بدنداں از پریشانی کردن (از صفح اللغات)

در نر انگشت[۱] و مهینم[۲] دید چون ناخن دراز		خندهٔ[۳] زد بر روے من مانی کرا ے صورت طراز[۴]
بهر نازک صنعتے باید ز ناخن احتراز		با چنین غفلت کنی بر صنعتِ تصویر ناز
۱۱۷۴	ناخنم[۵] کلکت ز آهن جامه ناخن[۶] تیز کرد من نمی دانم چرا از مو قلم[۷] پرهیز کرد	۲
گفتم اے مانی همیں دست و همیں موے سرم		نقشِ ناخن را اگر خواهی کشش از مو قلم
از غضب برخاست همچون نقشبندانِ عجم[۸]		هفته بگذشت از آغازِ کارش بیش و کم
۱۱۷۵	یک سرِ مو قلم از جاے خود جنبش نکرد ناخنش[۹] آمد بسنگ و بر زبانش آه سرد	۳
گفت مانی حاصلِ این کار دستاد[۱۰] نیست		نیست کلکے در کفم لوحے مرا یکدست[۱۱] نیست
بے سر و برگم[۱۲] که غیر از ناخنے در دست نیست		گفتش پاشو که دستت را بصنعت دست[۱۳] نیست
۱۱۷۶	نقشِ ناخن در خطِ ناخن[۱۴] توان مانا خنے اے بنقشِ ناخنش کافی است یکجا ناخنے	۴

---

۱ (آصف اللغات)

۲ (آصف اللغات)

۳ (آصف اللغات)

۴ (آصف اللغات)

۵ (آصف اللغات)

۶ (آصف اللغات)

۷ (آصف اللغات)

۸ (آصف اللغات)

۹ (آصف اللغات)

۱۰ دستاد دست یعنی سوزن (آصف اللغات)

۱۱ یکدست از قبیل یکدرہ و یکزر و یکفلس و یکدانگ و یکدرم و یکدینار و یکدام و یکجو و یکتن و یکمن و یکخروار و یکبار و یکشتر و یکاسپ و یکگاو و یکگوسپند و یکجامہ و یکتاقچہ و یکخانہ و یکدیہ و یکشہر و یکولایت و یکملک و یکسلطنت و یکجہان و یکعالم و یکدنیا و یکآسمان و یکزمین و یکدریا و یکصحرا و یککوہ و یکدشت و یکباغ و یکراغ و یکچمن و یکگلزار و یکگلستان و یکبوستان و یکگلشن و یکگلدستہ و یکگلدان و یکگلاب و یکعرق و یکشربت و یکشیرینی و یکشکر و یکنبات و یکقند و یکعسل و یکشہد و یکشیر و یکدوغ و یکماست و یکپنیر و یکروغن و یکشمع و یکچراغ و یکفانوس و یکشمعدان و یکآئینہ و یکشانہ و یکقلم و یکدوات و یککاغذ و یکدفتر و یکجزو و یکورق و یکسطر و یکحرف و یکنقطہ و یکشوشہ و یکمہر و یکنگین و یکانگشتری و یکبازو بند و یکدست بند و یکگلوبند و یکگوشوارہ و یکزنجیر و یکزلف و یکتار و یکپود و یکگز و یکتھ و یکسر و یکدست و یکپا و یکانگشت و یکناخن و یکمو و یکتن و یکجان و یکدل و یکجا و یکجائی و یکجہتی و یکرنگی و یکدلی و یکزبانی و یکسانی و یکتائی و یکتاپرستی و یکخدائی و یکخدا پرستی و یکخدا ترسی و یکخدا شناسی و یکخدا دوستی و یکخدا جوئی و یکخدا بینی و یکخدا یابی و یکخدا رسی و یکخدا نمائی و یکخدا گوئی و یکخدا دانی و یکخدا فہمی و یکخدا شناخت

خامۂ مانی چو دست از گردہ ناخن کشید	دستِ من نقشے بلوحِ کاغذ از ناخن کشید	
بے ہنر آسے ز تصویرِ خطِ ناخن کشید	خارِ رشکش از دلِ مانی ہمیں ناخن کشید	
۱۱۷۷	آنکہ صناعی نداند نقش بردارد چساں ہر کہ ناخن می ندارد پشتِ خود خارد چساں	۵
خامۂ من دارد از موئے قلم صنعت بدست	نقشِ ناخن را بلوحِ ہر بنِ انگشت بست	
صنعتم بہزادِ ناداں ابدل ناخن شکست	بے ہنر گذاشت ناخن ہمتش گردیدہ پست	
۱۱۷۸	نقشِ من تا اہل را چوں ناخنے دردیدہ ریخت (ناخنک دردیدہ) دل از صنعتِ نازک گسیخت	۶
دستِ من در حلیۂ ناخن ندارد ہیچ پاک	طبعِ من دارد بوصفِ ناخنِ او ہمسہاک	
ناخنِ کلکم بود زور آزما در نقشِ پاک	گفت مانی ہمچو روبا ہے کہ باشد ہمیناک	
۱۱۷۹	دریبا بانے کہ ناخن می گذارد شیر ہم من کیم صائب کہ دست از آستیں بیروں کنم	۷

تا بنقشِ ناخنِ او خویشتن را باختیم
ناخنِ مضراب بر تارِ رباب انداختیم

ظہوری[ل] راز بونصرِ عجم[ل] نشناختیم
ذرّہ و خورشید را در رقص شیدا یافتیم

۱۱۸۰

تا ز رگہای جاں گستیم بر قانونِ دو رو
نی زند خوش ناخنے در سینۂ ماہِ سرد

۸

ناخنش ناخن زنِ[ل] دلہای حورانِ جناں
ناخنِ[ل] چشمِ شبِ یلدا بچشمِ آسماں

ناخنِ[ل] وزہ است ناخن چینِ[ل] یارِ مہرباں
ناخنک[ل] (از ناتواں مبنی بروے جانِ جاں)

۱۱۸۱

دوش چوں یارم بناخن عقدۂ دلہا کشود
دید چشمِ من ہلال و بدر در یک برج بود

۹

ناخنِ گل[ل] در چمن بر غنچہ[ل] ناخن نثار
ناخنِ[ل] خورشید بوسد ناخنش را بار بار

ناخنِ[ل] خوش در محیط از ناخنِ او شرمسار
ناخنِ[ل] وز از ہلالِ ناخنِ او آشکار

۱۱۸۲

گشتہ ابروے[ل] فلک از ناخنِ او عکس گیر
وز کشادِ عقدہ ہاے روشناں منّت پذیر

۱۰

ل۱ ظہوری راز بونصر عجم نشناختیم
(ز ج ع)

ل۲ ناخن زن دلہاے حوران جناں
(ز ج ع)

ل۳ ناخن چین یار مہربان
(ز ج ع)

ل۴ ناخنک از ناتواں مبنی بروے جانِ جاں
(ز ج ع)

ل۵ ناخن گل در چمن بر غنچہ
(ز ج ع)

ل۶ ناخن خورشید بوسد ناخنش را بار بار
(ز ج ع)

ل۷ ناخن خوش در محیط از ناخنِ او شرمسار
(ز ج ع)

ل۸ ناخن وز از ہلالِ ناخنِ او آشکار
(ز ج ع)

ل۹ ابروے فلک ۔ ہلال
(ز ج ع)

ل۱۰ ناخن بیدل
(ز ج ع)

ل۱۱ ناخن خوش در محیط از ناخنِ او شرمسار
(ز ج ع)

ل۱۲ ناخن خورشید بوسد ناخنش را بار بار
(ز ج ع)

ل۱۳ ابروے فلک ۔ ہلال
(ز ج ع)

ناخن دست مبارک

ناخن گل پیرهن گل (بحر هج)

ناخن آدمی، شاعر، سوزن

در تضمین معشوق در شعر سوم کردهاند

بیان دوگی و دقیقت در رواج کردن

ناخن (بحر هج)

ناخن، ناخن با شکر

اردو، در تشبیهات ناخن راست (بهار عجم)

بغل ناخن)

ناخن، اردو، اردو یا شکر

ناخن در تشبیهات اردو راست (بهار عجم)

بغل اردو)

ناخن چیں، آنکه بود

کدیوان ناخن چیند (بحر هج)

ناخن گیر، سوزن ناخن چیں

(بحر هج)

دید در سیر چمن چون ناخنِ گلروے من		از کفِ گل ناخنِ او رخت در رنج و محن	
بلبلان ناخنِ گلگونِ یارم نغمه زن		همچو طوطی گفت ملا وحشیِ شیرین سخن	
۱۱۸۳	گل زند ناخن بهم از جنبشِ باد صبا		۱۱
	تا میانِ قمری و بلبل شود شورے بپا		
یک گره در خشمِ او بر ابرو نا خن نبود		ناخنِ او صد گره از ناخنِ بر وکشود	
ناخنش مشکل کشا دلداده حلِ عقود		ناخنم بر ناخنِ ممدوح می خواند درود	
۱۱۸۴	سلّموا صلّوا علی البدر الّذی اظفارُهٗ		۱۲
	تتجلّی فوق الاصابع حبّذا انوارُهٗ		
عزتِ تشبیه حاصل گشت چون شمشیر را		آرزو در دل چرا نبود کمانِ تیر را	
گر زناخن چینِ او زیبد هم تصویر را		ماهِ نو موزون بود تشبیه ناخن گیر را	
۱۱۸۵	آں هلالی آله نازک بناخن چیں علم		۱۳
	هو بهو همچوں کمانِ تیر می باشد بخم		

۴۰۰

بر قمر دارد شرف این ناخنِ فرخنده فال در تمامِ ماه دارد این مهِ ناخن کمال		زانکه رویش پُرکلف رخسارهٔ این پُرجمال جُستن ابدرے که در هر هفته می ریزد هلال
۱۱۸۶	اے بہر آدینہ چوں یارم نہد ناخن در آب می نماید اقترانِ دہ قمر با آفتاب	۱۳
	تا بہ بست از ناخن انگشتِ پاکش نقشِ نور باغ را پُر تبسم دید چوں آں رشکِ حور	کرد ناخن بند صورت بندِ ناخن در حضور بر جبینش صبحِ جنت بود آثارِ سرور
۱۱۸۷	چشمِ پاکِ یار بر نقشِ هلالِ ماہ عید ناخنِ مانی بدندانش ز تابِ چشم دید	۱۴
۵۷	**پشتِ مُبارک**	۵۲
	پشتِ خود بر کوہ دارم من بنقشِ پشتِ یار پشتیِ کس می نخواہم دستِ خود دارم بکار	پشت بر دیوار ماندن نیست کارم زینہار پشت مانی بر زمیں آرم بعونِ کردگار
۱۱۸۸	من بکارِ خویشتن بر کار دارم اتکا	۱

پشت مبارک

۵۱ ناخن تراشیدن و شستن علامہ معاصیہ

۵۲ عجب است اگر وقت اصلاح ناخن گیرد یا سلامتی کند ۱۲

۵۳ حسن ناخن بند بکردن علاقہ

۵۴ پیرایہ نشستن و جا بخش ناخن تراشیدن

۵۵ صورت بند بقول بعضے نقاش

۵۶ نقاش و مصور باید کہ ناخن بند ہم باشد

۵۷ ناخن بند مبتدی مشق نقاش

۵۸ جشن دہم روز ولادت

۵۹ جشن دہم روز ولادت شاہزادہ سکندر

۶۰ پشت دست نگاہ داشتن جشن است

۶۱ جشن روز ولادت شاہزادہ سکندر

۶۲ پشت دست نگاہ داشتن جشن است

۶۳ جشن روز ولادت شاہزادہ سکندر

۶۴ پشت دست نگاہ داشتن جشن است

۶۵ جشن روز ولادت شاہزادہ سکندر

۶۶ پشت دست نگاہ داشتن جشن است

۶۷ جشن روز ولادت شاہزادہ سکندر

۶۸ پشت دست نگاہ داشتن جشن است

۶۹ پشتی بمعنی مردود (اضافت موصوف الی الصفت)

۷۰ پشتہ بر زمین آوردن بمعنی کردن (اضافت الصفت الی الموصوف)

پشت بنا کرد

پشت را فقره باشد لیکن فقره را پشت نباشد

پشت بمعنی فقر و کاری کند فقرا

پشتیبان بمعنی مددگار (از صفت الغات)

پشت گرم بودن بمعنی دلگرم بودن (از صفت الغات)

پشت بر کسی و چیزی زدن (از صفت الغات)

پشت بر کسی و چیزی زدن (از صفت الغات)

پشت بچیزی محکم و دلگرم داشتن (از صفت الغات)

پشت بچیزی زدن (از صفت الغات)

پشت گرم (بودن) دلگرم (بودن)

پشت و رو (ناخوش) (بمعنی)

پشت اسپ گرم کردن (بمعنی)

۴۰۲

	فقره پشتے بناش فقره باشد پشت را	
نقشِ پشت هر که می بندیم پشتیبانِ ماست		پشتِ ما چوں گرم باشد کار در امکانِ ماست
پشتِ ما بر آسمانِ زنیم این دشمنِ پنهانِ ماست		کافرِ نعمت بخدمت پشتِ ما بر احسانِ ماست
۱۱۸۹	صنعتِ ما پشتِ مانی را بانجملت نرم کرد سر در و بگر بخت پشتِ اسپِ خود را گرم کرد	۲
راست شد از خرمی پشتِ دو تای آسمان		مادرِ ایام را چوں زاد فرزندے چناں
حکمتِ محض است این لطفِ خدائے مهرباں		خاص سازد بندہ را بہر مقصدِ عامِ جہاں
۱۱۹۰	سعدیا تضمینِ مضمونت بود شایانِ من بندہ خاصے بہ نقشِ پشت پشتیبانِ من	۳
پشتِ پاکش صفحہ منظومِ احکامِ خدا		مصرع هائے او رسلکِ فقره ها از هم جدا
موے نازک در خطِ کوفی کند مضمون ادا		مهرِ عنواں می نماید از کتابت ابتدا
۱۱۹۱	دستِ قدرت بر سندِ مهرِ نبوت کرده است	۴

شدن بر (از صفت الغات)

فقره ها سلک

مصرع ها سلک

مهرِ نبوت بر کسی زدن

مهرِ نبوت بر کسی زدن

مهرِ نبوت بر کسی زدن

	حسنِ مضمونِ رقم ختمِ نبوت کرده است		
ذوالفقارِ حیدری از چهره های او عیان		فقره های پشتِ این در ذوالفقارِ او نهان	
دانه های سلکِ گوهر منتشر از سلکِ آن		فکر تم در مدحتِ هر فقره تا بد داستان	
۱۱۹۲	از مسرت استخوانِ من نمی گنجد بپوست فقره های نثرِ مدحت یادگارِ پشت اوست		۵
حیرتِ آئینه بر پشتِ تو دارد حجتے		کو ندارد مهره ها چون پشتِ تو نے طاقتے	
پشتِ تو محتاجِ بالش نیست او را احتیاجتے		این بود در پرده از صنّاعِ قدرت حکمتے	
۱۱۹۳	سینه ات آئینه و پشتت چو پشتِ آئینه پشت بر دیوار از پشتِ تو پشتِ آئینه		۶
استخوانِ درمیانِ پشتِ پاکش مهره دار		در شمارم دانه های گوهرش بست و چار	
خوشهٔ انگور بر هر دانه او شد نثار		از بهارش در چمن گوید علی سبزه زار	
۱۱۹۴	پشتِ او را تا در آغوشِ محبت دیده ام		۷

	همچو برگ کیله لبریز لطافت دیده ام	
فرق کردن درمیان صدر و پشت و گزاف یابد از چشم بصیرت حسن مضمون انکشاف	زانکه می یابیم پشت و روی عینک هر وصاف کاشفی هر وی کند مضمون ما را اعتراف	
۱۱۹۵	پشت و روی سینه اش کیسان است الحق در نگاه بیگمان پشتی ندارد نور مطلق در نگاه	۸
در عروج مهر نور اوست عکس صدر پاک سنجر از روزی که خورشید فلک شد تابناک	در زوالش نور پشت پاک دارد اشتراک می گذارد پشت دست خود بر دیش روی خاک	
۱۱۹۶	در شبستان نور پشت او فروغ روی ماه حسن پشت ماه رویم حسن را پشت و پناه	۹
در صعوبت های عالم پشت یار م پشتوان پشت من می نسازد پشت دار مهربان	پشتبانی هاش پشتی بان هر پیر و جوان گوید از اخلاق یار خود مسیح نکته دان	
۱۱۹۷	در گلستان گرد از روزی که بر من یار پشت	۱۰

کرده‌ام زانروز من هم بر رخِ گلزار پشت[۱]

پیشِ یک پشتِ تو پشتِ گردونها دوتا[۲]		زانفعالِ پشتِ تو پشتِ زمین تحت الثری[۳]	
پشتِ تو دارد برآبِ پشتِ ماهی را بجا[۴]		در مصیبت‌ها ز پشتِ تست عالم را پناه[۵]	
۱۱۹۸	پشتِ پاکت را که پشتیبانِ عالم گفته اند پهلوانانِ جهان پشتِ مجسّم گفته اند[۶]		۱۱
چشم چون بر نقشِ پشتِ خویش دلدارم کشاد[۷]		کرد پشتِ خود دوتا و دست بر پشتم نهاد[۸]	
چشم بر صدرش لبم بر پشتِ دستش بوسه داد		لله الحمد از پسندش صنعتم شد بر مراد[۹]	
۱۱۹۹	راست کردم پشت و در چشمم تلاشِ سینه اش یافتم تصویرِ شوقِ نقش در آئینه اش[۱۰]		۱۲

سینهٔ مبارک

۵۸		۵۳
سینه می‌پیچد ز نقشِ سینه اش از رنگِ چین[۱۱]		سینه می‌باید بفکرِ نقش مانی بر زمین[۱۲]
سینه کش در نقشِ او بهزاد صنعت آفرین		هر یکی مردِ دگر رابود در صنعت معین

[۱] پشت کردن به کسی: اعراض کردن (آصف اللغات)
[۲] پشت پشت بستن: پشت خم شدن (آصف اللغات)
[۳] پشت زمین کسی بودن: پشت و پناه او بودن (آصف اللغات)
[۴] پشت ماهی: کنایه از راه دریا است و در بیت کنایه از آب است (آصف اللغات)
[۵] پشت و پناه: کنایه از ملجأ و ماوی (آصف اللغات)
[۶] پشت مجسم: کنایه از پشت قوی (آصف اللغات)
[۷] پشت خم کردن: کنایه از شرمندگی (آصف اللغات)
[۸] دست بر پشت نهادن: کنایه از شرمندگی (آصف اللغات)
[۹] بر مراد: معنی حسب مراد
[۱۰] پشت راست کردن: کنایه از آسودن (آصف اللغات)
[۱۱] سینه پیچیدن: کنایه از ناراحت شدن
[۱۲] سینه کش: کنایه از ماهر

۱۲۰۰	یک نقشِ سینہ پاکش ز کلکِ شانِ دست[1] اے ولا فکرِ بلندِ ہر یکے گردیدہ پست	۱
من شدیم سینہ بر مضمونِ حسنِ سینہ اش[2] از طفیلِ سینہ کاوی یافتم گنجینہ اش	تا کشادم سینہ آوردم بدست آئینہ اش[3] شد دل و جانم فدائے سینہ بے کینہ اش	
۱۲۰۱	سینہ اش آئینہ حسنِ صفائے باطن است[4] قلب او گنجینہ مہر و وفائے باطن است	۲
سینۂ او صورتِ آئینۂ شفاف و صاف عنبریں تحریرِ موازِ سینۂ او تا بناف	برخِ آئینہ اش دمیدم ز پیراہن غلاف نقشِ موئے آئینہ عکسِ نگاہِ موشگاف	
۱۲۰۲	یارِ من دارد تعالی اللہ چہ صافی سینہ موشگافانِ سخن را در بغل آئینہ	۳
مسکنِ دلدار دل باشد دریں قصرِ بلند راہِ ایں قصرِ معلی می نماید گرچہ بند	استخوانش زینۂ قصرِ حریمِ دلپسند او مگر دارد نگاہے بر دلِ ہر دردمند	

[1] نقش بستن = تصویر درست شدن و تصویر کشیدن (بیدل)
[2] سینہ بر مضمون شدن = مضمون را در سینہ جا دادن و حفظ کردن (بہار عجم)
[3] سینہ کشادن = آچار شدن، یعنی گشودہ و قوت گرفتن (بہار عجم)
[4] سینہ کشادن = خوشوقت شدن

۱۲۰۳	اے بہ بسطِ سینہ حسنِ قدرتِ صانع ببیں استخواں بندی بحسنِ معنیِ ساطع ببیں		۴
	روشن و صاف و لطیف و صیقل پرور از صفات صفحہ و لوح و بلور و چشمۂ آبِ حیات		وز ہمیں اوصافِ او در فطرتش وصف ثبات فکرتِ ملا رضا صورتگرِ تخلیقِ ذات
۱۲۰۴	چوں ملائک صافِ مرآوردِ دمہ را یختند طرحِ لوحِ سینۂ او را بقالب ریختند		۵
	چوں فروغِ سینہ اش بیروں فتد از پیرہن تابِ چاکِ سینہ اش بر برقِ تاباں خندہ زن		می نماید پیرہن فانوسِ شمعِ انجمن نورِ حسنِ صدرِ او وجہِ فروغِ طبعِ من
۱۲۰۵	در قبایش سینۂ روشن فروغِ شمعِ دل مہرِ تاباں در نقابِ ابر از نورش خجل		۶
	سینہ باز آمد بہ گلشن چوں خراماں بگذرد دامنِ گلچیں بحیرت از گریباں بگذرد		گل ز شرمِ رنگ و بویش از گلستاں بگذرد باعثِ رسوائیِ گل بلبل از جاں بگذرد

سینهٔ چاک

۱۲۰۶

در بهارستان نم چاکِ سینه چون گل چرسبا
صد نزاکت ریزد از وا کردنِ بندِ قبا

۷

کوفجانِ سینه را هر استخوانش همچو تار
صدرِ پاکش کرد سیمابی قفس را شهرسار

در قفس مرغِ چکاوک نغمه‌ها سنجد هزار
چون تضمینِ ولا فکرِ علی سبزوار

۱۲۰۷

استخوانِ سینه دارد عندلیبے در قفس
دل چو بلبل پردهٔ جلدش غلافے بر قفس

۸

نقشِ دل را می نماید سینه‌ات چون آینه
عکسِ تصویرِ دلت افگند بیرون آینه

می شود از عکسِ اگر خسار گلگون آینه
فکرتِ توفیق از تضمینِ مضمون آینه

۱۲۰۸

آمد و رفتِ نفس از سینه صافت عیان
همچو تارِ ریگِ او از شیشهٔ ساعت عیان

۹

چون ولا در عالمِ تن با دلِ بے کینه باش
در صفاے دل بزنگِ جوہرِ گنجینه باش

گر خدا ناخواسته آهن شوی آینه باش
هر چه باشی باش صائب با صفاے سینه باش

۴۰۸

۱۲۰۶ در بهارستان نم چاکِ سینه چون گل چرسبا / صد نزاکت ریزد از وا کردنِ بندِ قبا ۷
کوفجانِ سینه را هر استخوانش همچو تار / صدرِ پاکش کرد سیمابی قفس را شهرسار
در قفس مرغِ چکاوک نغمه‌ها سنجد هزار / چون تضمینِ ولا فکرِ علی سبزوار

۱۲۰۷ استخوانِ سینه دارد عندلیبے در قفس / دل چو بلبل پردهٔ جلدش غلافے بر قفس ۸
نقشِ دل را می نماید سینه‌ات چون آینه / عکسِ تصویرِ دلت افگند بیرون آینه
می شود از عکسِ اگر خسار گلگون آینه / فکرتِ توفیق از تضمینِ مضمون آینه

۱۲۰۸ آمد و رفتِ نفس از سینه صافت عیان / همچو تارِ ریگِ او از شیشهٔ ساعت عیان ۹
چون ولا در عالمِ تن با دلِ بے کینه باش / در صفاے دل بزنگِ جوہرِ گنجینه باش
گر خدا ناخواسته آهن شوی آینه باش / هر چه باشی باش صائب با صفاے سینه باش

۱۲۰۹	دیدم از چاکِ گریبانِ نگارم سینهٔ من گمان بردم که دارد در بغل آئینهٔ		۱۰
	از فروغِ سینه‌اش چشمِ تماشا خیره‌تر می نگردد سینهٔ او در تجلی جلوه‌گر		همچو خورشیدے نیاید سینهٔ او در نظر جلوهٔ آئینه در آئینه باشد بے اثر
۱۲۱۰	در تماشاے دو عالم می نتابد سینه‌اش زانکه از عکسِ نظر گردیست بر آئینه‌اش		۱۱
	سینه‌اش محفوظ دارد الفتِ دیرینه را چون مقابل می‌شود ببر و کشد آئینه را		سینه‌اش را ہے نمی بخشد نفاق و کینه را چون معانق می‌شود بر سینهٔ امد سینه را
۱۲۱۱	می دہد در بزم یارم سینهٔ پاکش بہر می کند در رزم یارم سینهٔ خود را سپر		۱۲
	چون بلوحِ سینه نقشِ سینه بست از سینه چاک داشت چون در صنعتِ من چشمِ یارم انہماک		از کرم بر سینه‌ام نہاد یارم دستِ پاک بود از بیم و رجایش در دلِ زارم تپاک

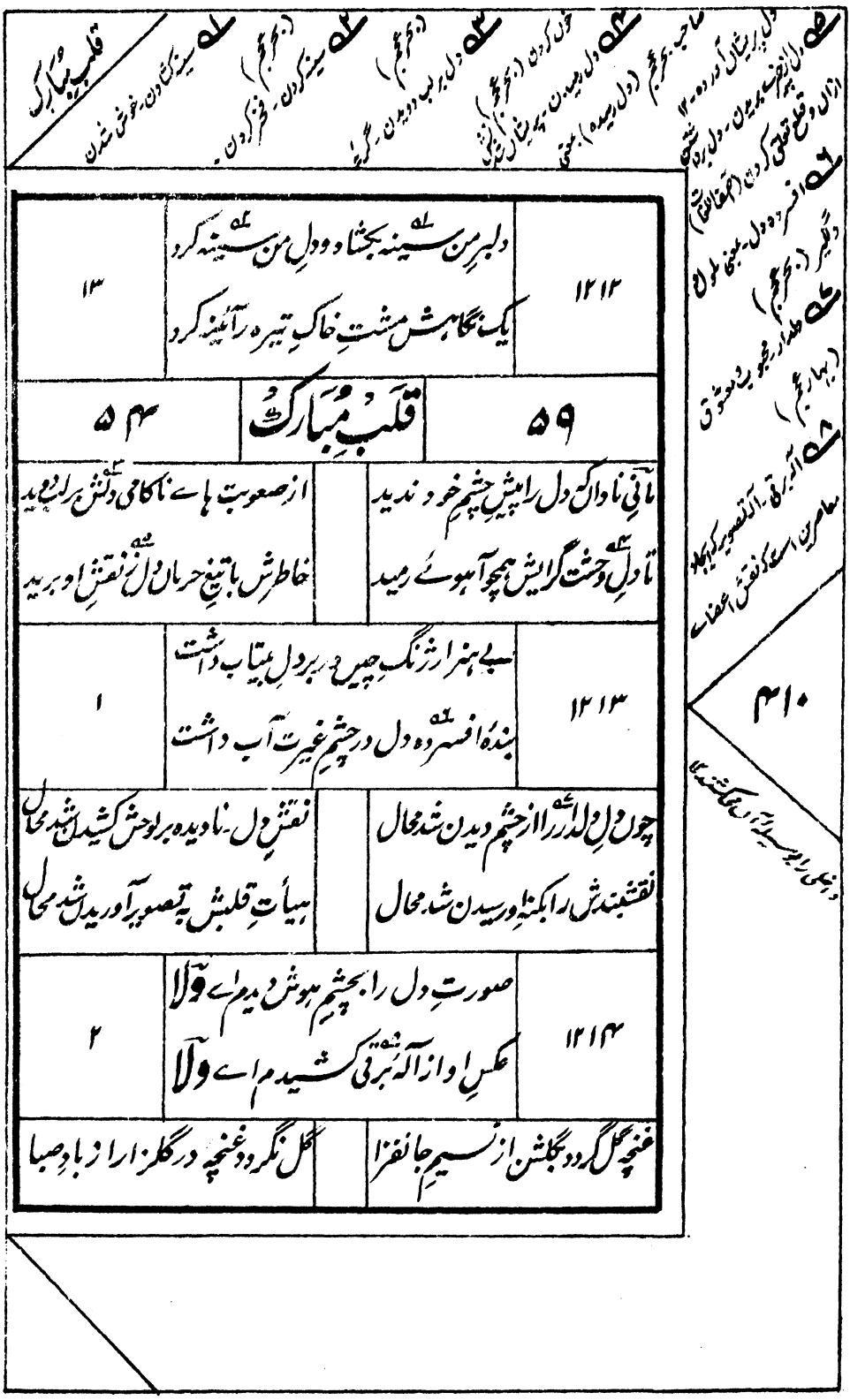

قلب مبارک

۵۵ سینہ کشادن، خوش شدن

۵۵ سینہ کردن (ہجو) سینہ کشادن، فخر کردن۔

۵۵ دل ریش کردن (ہجو) دل ریش شدن، گریہ۔

۵۵ دل ریش کردن (ہجو) دل ریش شدن، پریشان خاطر شدن

۵۵ صاحب دل (ہجو) دل ریش (دل ریشہ) یعنی

۵۵ دل از دست دادن، دل بردہ شدن از دل وقع تحقق کردن (اتفاق)

۵۵ افسردہ دل یعنی ملول دلگیر (ہجو)

۵۵ طلسم زلف یعنی پریشانی معشوق (بہار ہجو)

۵۵ آئینہ کہ آنکہ تصویر کہ بچہ ماہ رخان است کہ نقش عذار

۴۱۰

دنبالی را بہ سینہ آویزان کردن

۱۲۱۲	دلبرِ من سینہ بخشاد و دلِ من سینہ کرد یک نگاہش مشتِ خاکِ تیرہ را آئینہ کرد	۱۳

۵۹	قلبِ مبارک	۵۴

تا نیِ ناداں دل را پیشِ چشمِ خود ندید تا دلِ وحشت گرایش ہمچو آہوئے رمید		از صعوبت ہائے ناکامی دلش برلب رسید خاطرش با تیغِ حرماں دل نقشِ او برید
۱۲۱۳	بے ہنر از ترنگِ چیں در بردلِ بیتاب داشت بندۂ افسردہ دل در چشمِ غیرت آب داشت	۱
چوں دلِ دلدار را از چشم دیدن شد محال نقشبندش را بکنہ او رسیدن شد محال		نقشِ دل ناویدہ بر لوحش کشیدن شد محال ہیاتِ قلبش بہ تصویر آوریدن شد محال
۱۲۱۴	صورتِ دل را بچشمِ ہوش دیدم اے ولا عکسِ او از آلۂ بربتی کشیدم اے ولا	۲
غنچہ گل گردد بگلشن از نسیمِ جانفزا		گل نگردد غنچہ در گلزار از بادِ صبا

غنچۂ دل گل شود چوں از نفس گیرد ہوا			بازگردد غنچہ در یک لحظہ ہر دم بارہا
۱۲۱۵	غنچۂ گلشن فدائے غنچۂ آغوشِ یار بر گلِ دل شد بگلگشتِ نگارم گل نثار	۳	
از مے وحدت دلِ او شیشہ و پیمانۂ			ذاتِ او ہستِ الست و خاطرش مستانۂ
جذبۂ الفت نماید رنگِ مجذوبانۂ			دانش و فرہنگِ او گوید بشیں فرزانۂ
۱۲۱۶	ایں دلش بیدار و ہشیار است و ہم شب زندہ دار در غمِ آنست حزیں و اشکبار و بیقرار	۴	
دلربا دوستانِ من دے داری ببر			از دلِ دلدار خود دلدادہ میدارد خبر
دلبرا دل ابدا اہمیت ناید در نظر			غیرِ عارف کس ندارد معرفت زیں بگذر
۱۲۱۷	دربرت (آہن بانگے است) یا جذبِ دل است خاطرِ سنگیں دلاں دائم بسویت مائل است	۵	
گر صدف گوئی دلش را کس نمی سازد یتیم			زانچہ تشبیہے نباشد در بلاغت اینچنیں

۱۲۱۵ ۔ دلدار معشوق (ابداعی)

۱۲۱۶ ۔ دلبر معشوق (ابداعی)

۱۲۱۷ ۔ دلربا معشوق (ابداعی)

۱۲۱۵ ۔ دلدار معشوق (ابداعی)

۱۲۱۶ ۔ دلبر معشوق (ابداعی)

۱۲۱۷ ۔ دلربا معشوق (ابداعی)

۱۲۱۷ ۔ آہن بانگ نام سنگ است
(آہن را گاہ گاہ سنگ گفتہ اند (آصف اللغات)

جرسِ دل را اگر فریادِ گفتن ها بلند شد		آبِ دل از چشم ریزد قطره های گوهرین
۱۲۱۸	اشرف از قلزم نیابی گوهرِ مطلب برآب تا نیندازی دریرا دل بدریا چون حباب	۶
در بهارستانِ عالم این دلِ اوغنچه ئیست		در نگاهِ نازکِ آهوچشمگانش نافه ئیست
نقطهٔ پرکار را قلبِ مبارک نقطه ئیست		در بلاغت صفحه یا کوزه یا خوشه ئیست
۱۲۱۹	خوشهٔ چرخِ بریں بر خوشهٔ پروین نثار صفحهٔ شمسی ست پیشِ صفحهٔ دل شرمسار	۷
چند اسمای روشن کاشفِ اسرارِ دل		میشود روشن ز مرآتِ جبین انوارِ دل
صفحهٔ پیشانیِ او می نماید بارِ دل		همچو اشعارِ اسیر آئینهٔ افکارِ دل
۱۲۲۰	آنچه دارد یارِ ما در دل نمایان میشود تا بِ گوهر در لبورین حقه پنهان میشود	۸
ولبرم دل می دهد دلدار و گانِ خویش را		می کند دلدار ئے هر مردِ خیر اندیش را

قلمِ مبارک

۵ نقش، رقم، خط و نقطه

۵ آبِ دل (بهار عجم)

۵ (منتخب اللغات)

۵ عنوانِ کشور سوم از دوست ۱۲

۵ غنچه، پیشانی دل است

۵ (بهار عجم) سویدای دل

۵ (منتخب اللغات)

۵ ناف، نقطهٔ میانی دل (بهار عجم)

۵ نقطه، پیشانی دل (بهار عجم)

۵ صفحه، کوزه و خوشه از پروین

۵ نقطه، پرکار، دل (بهار عجم)

۵ صفحه، پیشانی دل (بهار عجم)

۵ خوشه، پروین

۵ صفحه، شمسی

۵ (منتخب اللغات)

۵ بیان شمس الدین شاعر

۵ اسیر از شهرستان دشت میشود

۵ دلبر، معشوق (بهار عجم)

۵ دلبر، معشوق، دلدار، دلستان

۵ دلدار، معشوق

دل نماید از محبت هر محبت کیش را		مرهمے بر دل نهد هر عاشقِ دلریش را
۱۲۲۱	دلربایم دل به بندد بر (دل از کفت دادگان) دل به پیوندد نگارم در (فراق افتادگان)	۹
گرم دل بهزاد چون از صنعتم دل سرد شد نقشِ دل دید و دلِ او مبتلاے درد شد	از رنگِ وے او شکست و چهرهٔ او زرد شد شد دلم با او دلا ساخاطرم همدرد شد	
۱۲۲۲	داشت او دل بر زبان و دل تهی کرد از ملال گفت الحق همچو نقش از دیگرے امر محال	۱۰
خوبیِ این نقشِ دل بهزاد را شد نقشِ دل از تماشایش دلِ آنی سراپا منصل	دل باستدلال بست و در دلِ خود شد خجل کرد حسنِ صنعتم از رنگِ چیں را منفعل	
۱۲۲۳	دلربا در صنعت من دل نمود و دل نهاد دلبرم دل کرد و از نقشِ دلش دل آب داد	۱۱
۶۰	بطنِ مبارک	۵۵

چوں شکم در خویش دزدد مانیِ صنع آفریں می نہد بہزاد چوں گاوے شکم را بر زمیں		بر سبیلِ حیلہ می خارد شکم از رنگِ چیں فکرِ تصویرِ شکم دارد دلِ او را حزیں
۱۲۲۴	ہر یکے زینہا شکم چسپیدہ بر پشت از ملال زانکہ نقشِ پاک را کلکش نمیدارد مجال	۱
از شکم پرور نیاید ہیچ کارے اے ولا می کند مانی شکم را باز پیشم بر ملا		کز شکم خواری شود انساں گرفتارِ بلا کو شکم دارد سزائے جوع البقر ہم مبتلا
۱۲۲۵	نیست تصویرِ سواء البطن آساں از کسے کو زند چنگالِ خود بر تکہ ہمچوں کرگسے	۲
نقشِ بطنِ یار را بر لوحِ صندل میکشم می کند تحریر موے سینہ کارِ مو قلم		در بلاغت نامِ ایں لوحش بود لوحِ شکم در شکم دارد مدادے خامہ ام بہر رقم
۱۲۲۶	آں سواء البطن چوں بالینِ مخمل نرم و صاف جدولے دارد ز مو بر سینۂ خود تا بناف	۳

۱۲۲۴ شکم پرور نیاید ہیچ کارے اے ولا
می کند مانی شکم را باز پیشم بر ملا
کز شکم خواری شود انساں گرفتارِ بلا
کو شکم دارد سزائے جوع البقر ہم مبتلا

۴۱۴

در بلاغت زاتشِ جوعست تشبیهش تنور		گر پیش تحلیل میازد غذا همچوں بخور	
در صفا آئینہ نور است یا ظرفِ بلور		حافظِ امعاے نور انیست این صندوقِ نور	
۱۲۲۷	شرح نتواں کرد اسرارِ نہانِ این شکم		۴
	این ز اسکندر بود آئینہ یا جامِ جم		
چشمۂ سر بستہ یا منبعِ آبست این		گنبدِ سر پوشِ سیمیں سرقابست این	
چشمۂ کافور یا حوضے ز سیماب است این		رودکی مستغنی از تشبیہ و القابست این	
۱۲۲۸	چشمۂ نور است این یا چشمۂ از آفتاب		۵
	دارد این حوضِ لبالب در سخن از گوہر آب		
یا رہانے طرحِ الفت با شکمہا اراں فگند		نے شکم پرداز بود و نے زدولت بہرہ مند	
معدۂ انبارانِ عالم را نمی کرد او پسند		با شکم خواری نمود او دستِ احسان البلند	
۱۲۲۹	ہیچگہ بر خوانِ نعمت ہا نکرد او معدۂ تنگ		۶
	بارہا از فاقہ ہایش بر شکم می بست سنگ		

بطن مبارک

۵۱ گاه کشاں رشکِ ریاض ارم است ... شاخهاے خرد کوشها در آسمان پیدا

۵۲ چشم دوختن (ع ع ع) گاه خود ... دوختن رفعت کردن

۵۳ نوردیدن (ع ع ع) در بندی برج گوید (نقاش الواح) ... نوردیدن شکن شکن شاخ

۵۴ غزال بره ... غزال بره (ع ع ع) ... غزالهاے دشتی

۵۵ این شعر است ... در بارگاه محل بلند باشد (ع ع ع) ... آنست کلانتر راعایت صدارت

۵۶ شعر اول ... شعر اول را ظاهر کند (ع ع ع) ... اگر زاهد کردن (ع ع ع)

۵۷ شعر پرده پوشی ... شعر پرده پوشی (ع ع ع) ... شعر زنده بگول (ع ع ع)

۴۱۶

بطنِ یارم را اولا گویند بطنِ آسمان		دارد از تحریرِ موے خط نگارِ کہکشاں ۵۱	
از بیاضِ بطنِ او صبحِ قیامت رُو نشاں		تختهٔ صافِ بلورش تختهٔ الماس داں	
۱۲۳۰	تا نگاہم بود حیراں بر صفاے آں شکم در رویدن چشم را شد لغزشے در ہر قدم ۵۲		۷
بر شکم حسنِ نو رُو نازک کش موجے بر آب ۵۳		از شکن ہاے لطیفش تہ بتہ جرمِ سحاب	
صبحِ صادق در نگہ پیش از عروجِ آفتاب		اے ولا دیدیم خواب ۵۴ مخملِ ابیض بخواب	
۱۲۳۱	بطنِ یارِ ما بنرمی رشکِ دیباو حریر ہیاتِ او در لطافت قرصِ صندل یا خمیر		۸
صبر میسازد نگارم با کمالِ اشتہا		از مدارا نانِ خود را میکند وقفِ گدا	
بطنِ درویشاں بود نقارہ بانگ و صدا ۵۵		فاقہ او بطنِ درویشے ۵۶ برارد از عزا	
۱۲۳۲	با شکم پرور کند دلدارِ من نفرت بدل بندہ حکمِ شکم از صحبتش خجلت بدل ۵۷		۹

من شکم سودم به تصویرش چو پرگارِ برین
از خطر در خویش می فرزود شکم از ترنگِ چین

آسمان گیرد شکم از خنده افتد بر زمین
گفت جبریل اے ولا بر لطفِ نظمت آفرین

۱۲۳۳ هر که دارد اشتہاے حسنِ مضمون همچو من
می برارد از عزا نظمت شکم را در سخن ۱۰

۶۱ نافِ مبارک ۵۶

نقشِ نافش را کشیدن نیست مشکل ایجواں
مانیا این کار را دانی چرا بارِ گراں

اے سبکدست از تو می سازم بصنعت امتحاں
گوے نافش را بمیدانِ شکم بازی چساں

۱۲۳۴ گفت آغازش بناف و زمیسازم ولا
تا بناف شب بختم نقش پردازم ولا ۱

دعوی آنی به نقشِ نافِ یارم شد گزاف
دیدمش از بارِ این کارِ گران افگنده ناف

بر زبانش بود از معذوریِ او اعتراف
دستِ من بوسید و از حکم نکرد او انحراف

۱۲۳۵ داشتم اورا بخدمت ساختم آغازِ کار ۲

۴۱۷

نافِ فتادن کرا زجا رفتن نافِ است
بسیط گل بار شکین باز در فوق
مقعد دریا خون عظیم (۲ ج ج)
پیل نافِ نافدان

۴ شکستن دل از خویش و زدن بدیوار بیخودی

۵ سبکدست شخصی کار کردن

۶ کشیدن (۲ ج ج)

۷ نافِ زدن بر زمین

۸ نافِ زدن (۲ ج ج)

۹ نافِ افگندن مشعوذی

نافِ مبارک

۵۱ دریغا اشارہ بقبر ہمان قبر

۵۲ بزیارتِ اہل نافِ محرم اسرار خود

۵۳ نیم۔ متعلق نام ۵۱ ستاپ

۵۴ شرم۔ حجاب یا مصطلح ایرانیان

نقشِ نافِ پاک را بستم بفضلِ کردگار

اے خوشا لوحِ شکم زینت دہِ عنوانِ نقش		خامہ از تحریرِ مویش می فزاید شانِ نقش	
آمہ نافش بنقشِ نافِ او شایانِ نقش		حبذا نقشے کہ باخود دارد ایں سامانِ نقش	
۱۲۳۶	حلیۂ نافِ نگارم گردۂ تصویرِ اوست حسنِ پردازش ولا از خامۂ تحریرِ اوست		۳
در بلاغت نافِ او مستغنی از حسنِ صفات		ساغر و برگِ گل و گرداب تشبیہاتِ ذات	
در زمانے بود در ظلمات جاری چوں فرات		نہرِ مسدود است ایں از چشمۂ آبِ حیات	
۱۲۳۷	خضر گر را ہے بہ بطنِ چشمۂ حیواں بَرَد چوں نصیر از ورطۂ نافش بمشکل جاں بَرَد		۴
باغبانانِ نافِ او را دانۂ رز گفتہ اند		نکتہ سنجانِ سخنور ہائے ہوز گفتہ اند	
منشیانش فقرہ ہائے نثرِ موجز گفتہ اند		ہیأت آگاہاں بدورِ بطن مرکز گفتہ اند	
۱۲۳۸	پیشِ نافِ یارِ ما ناقہ زمیں سا یدجبیں		۵

۵۵ نافِ زمیں، ناف تعظیم و کعبہ ایم (برہان)

	پیشِ قدرِ اوست نافِ آسمان سر بر زمین		
نافِ عالم داور ابر نافِ محبوبت نثار		پیشِ نافِ پاکِ او نافِ زمین شد شرمسار	
در حسابِ دورِ نافش گیرم از پرکارکا		حاصلِ فکرِ قلندر مرکزِ دورِ شمار	
۱۲۳۹	کرد از تارِ نگه اقلیمِ حسنش را جریب		۶
	نافِ او نافِ زمینِ حسن در چشمِ حسیب		
غنچۂ نافِ نگارم گل نه گردد از نسیم		در گلستانِ شکم همچوں گلے دارد شمیم	
از شمیمِ غنچۂ گلبو دلِ بلبل دو نیم		فکرتِ عارف ولا رونق دہِ فکرِ سلیم	
۱۲۴۰	آں بگوید غنچۂ نافش بلند افتادہ است		۷
	گوید ایں نقشے است کز شلوار بند افتادہ است		
اے خوشا نانیکہ از خبزِ شکم برخوانِ اوست		حبذا نقشے کہ از نافِ شکم بر نانِ اوست	
معدہ اش خالی است بر دریوزہ گر احسانِ اوست		حسنِ مضمونِ مسیحِ نکتہ رس در شانِ اوست	
۱۲۴۱	کرد چوں نانِ شکم را آں یدِ قدرت خمیر		۸

	در میانش زر و نشانِ ناف ز انگشتِ منیر	
نافِ پاک یارمن چو پس کعبهٔ زیرِ علاف دور او همچون سنجل در نظر شفاف و صاف		دائماً لنگِ مقدس بر کمر بالای ناف در دلم از خوبیِ مضمونِ عارف اعتراف
۱۲۴۲	نافِ دلدارم ز یارنگاهِ چشمِ آدم است همچو بیت اللہ کہ بنیادش بنافِ عالم است	۹
دید چون نافش ترسم بیم خود آهوے چین تا فلک دارد بار ناز یار ناز نین		نافِ خود بگذاشته با نافهٔ خود بر زمین بر زمین افگنده نافِ از مهر تا بان همچنین
۱۲۴۳	نافِ گردون بر فلک دائم بلا گردانِ اوست بر زمین همچون فلک نافِ زمین قربانِ اوست	۱۰
در بلاغت بیگمان آئینه باشد بطنِ یار دیدهٔ آهو نگاهان عاشقِ بطنِ نگار		در سنجل عکس چون تصویر گردد آشکار در خیالم راست گوید چشمتِ مدحت نگار
۱۲۴۴	نیست نافش در شکم نقشے است در آئینه	۱۱

عکسِ پاکِ نرگسِ شہلاست بر آئینہ

نقشِ تحریرش بصنعِ عکس در امکان نبود در تنِ تصویر او تا کس نگوید جان نبود	نبضِ نازِ پاک آوردن بدست آسان نبود نرگسِ حسنِ نقش آئینِ ہنرمندان نبود	
۱۲	بے سکوں از نبضِ نازش خامہ در صورتگری بستہ ام در نقشِ پاکش گردشِ چشمِ پری	۱۲۴۵
بود سر تا پا بگردابش پریشانی مرا باعثِ تسکینِ دل شد فکرِ خاقانی مرا	تا بچشم آمد برآبے نافِ نورانی مرا کرد چوں تصویرِ نافش غرقِ حیرانی مرا	
۱۳	نافِ پاکش بر شکم گوئی حبابِ آئینہ می نماید نقشِ گردابے بر آبِ آئینہ	۱۲۴۶
دیدنش گوشِ گلِ مہتاب بر شکپوش بود بلبلِ دستاں سرا بر شاخِ گل خاموش بود	چوں نگلبشت چمن یارم رواں بر دوش بود ساعتے نگذشت تا صحنِ چمن گلپوش بود	
۱۴	قمریِ خنداں ولائی گفت با ہر بلبلے	۱۲۴۷

	نافِ این سروِ رواں پیچیدہ بر برگِ گلے	
نیست در عالم چنین خرقاب آبِ زندگی		خضری گوید ولا دولابِ آبِ زندگی
نافِ او را نام شد گرداب آبِ زندگی		غرقِ این گرداب شد سیرابِ آبِ زندگی
۱۲۴۸	دایۂ گردوں بہ طفلی حلقۂ نافش چو دید در شباہت نافِ او با نافِ گرداب بر برید	۱۵
نیلوفر را نیست با نافِ نگارم ہمسری		نیلوفر گفتن نباشد عار فرہادانشوری
دیدۂ نافش بگریا دیدۂ نیلوفری		دارد اصلاحم بہ تضمینِ کلامت بر تری
۱۲۴۹	چشمۂ آب است تشبیہِ شکم در ماہتاب چوں گلِ (نیلوفر) نافش بر آب	۱۶
قدرتِ حق آفرید و خلقتش تصویرِ او		دستِ حق نافش برید و جنتا تو قیرِ او
چشمِ ما در خواب دید و مغفرت تعبیرِ او		کلکِ مانقشش کشید و ای خوشا تقدیرِ او
۱۲۵۰	کس نہ بست این نقش را از فرقۂ اسلاف ما	۱۷

مادر گیتی بمدحِ نافِ او زد نافِ ما

۶۲ کمرِ مبارک ۵۷

گر کمر از رنگِ چیں دزدد ستم زینہار		بے ہنر دائم بکارِ ناز کے ناید بکار
او کمر بگسست و ز کفرانِ نعمت شرمسار		تنگ تر بستم میاں کردم کمر را استوار
۱۲۵۱	از میانِ ما نی و بہزاد بگشادم کمر ہر یکے رازیں میاں دانم بخدمت بے ہنر	۱
نقشِ آں موئے کمر بر لوحِ دل ایجاد کنم		موقلم از موئے مژگانِ پریزاداں کنم
وقتِ اینکار از موئے میاں آساں کنم		موشگافی ہائے خود بر نقشِ او قرباں کنم
۱۲۵۲	گر بحسنِ کار بینم حائلے را در میاں موقلم سازم مگر از تارِ موئے آں میاں	۲
من میاں بستم بہ نقشِ پاکِ آں موئے کمر		موقلم در دست از موئے میاں بابیک تر
یک سرِ مو از میانش گرچہ ناید در نظر		موشگافی ہائے من بنمود تصویرِ ہنر

بکار ص ۱۲۰

۱۲۵۳	در عمل آسان ندیدم نقشِ آں موے میاں خامہ را آمد بہر یک نقطہ موئے بر زباں	۳
فکرتم نازک تر از موے کمر باشد ولا موے او بر ہمزنِ تارِ نظر باشد ولا	موشگافی باز مو باریک تر باشد ولا بر میاں تارِ نگاہِ من کمر باشد ولا	
۱۲۵۴	گر ترا تارِ نگہ اے نکتہ رس آید بچشم موشگافاں را چرا موے میاں ناید بچشم	۴
می نہد چوں یارِ او از ناز دستے بر کمر جز نیازے نازِ یارم نمی داند ہنر	عاشقِ دلدادہ اش بے تاب گردد از نظر از ادائے یارِ خود گوید علی نامور	
۱۲۵۵	نیست ممکن تکیہ بر موئے کمر نگذارد دست (جانِ من جانِ تو) جاناں از کمر بردار دست	۵
عاشقت تار و برو ئے ایں کمر استادہ است تا بفکرِ پیچ و تابِ ایں میاں افتادہ است	تارِ جاں تارِ نظر ہر یک چو من دلدادہ است رشتۂ جاں از تنِ بیدل کمر کشادہ است	

۱۲۵۶	گر چنیں بے تاب ایں موے میاں سازد مرا رشتۂ عمرم برنگِ او نہاں سازد مرا	۶	
	از سرش افتاد آں جعدِ سلسل بر کمر گر نباشد حجتِ موے میانش معتبر		یا صعودِ نازکِ موے میاں بالائے سر از کجا ایں پیچ و تاب آید کلیمت در نظر
۱۲۵۷	موشگافی ہا دراں اندامِ زیبا کردہ تا کمر را از میانِ زلف پیدا کردہ	۷	
	فرقِ نازک در میانِ موے سر موے میاں شانہ از بہرِ فرق و کاکل و زلفِ بتاں		در بلاغت مو بمو از موشگافی ہا عیاں حسنِ مضمونِ کلیم نکتہ رس بر عکسِ آں
۱۲۵۸	صد دلِ چاک پر و یاں بستوقش مبتلا ایکہ چندیں شانہ یک موے میاست را چرا	۸	
	مصرعِ برجستہ خود را می نماید در نظر آں میانش نیست از فرطِ نزاکت جلوہ گر		پیچ و تابِ مغنیش پوشیدہ چوں موے کمر معنیِ پیچیدہ از ناز وا نمی پیچد مگر

۱۲۵۹	موشگافی اکتاب و دفتر ے درکار نیست طبعِ جویا را حصولِ مطلبے دشوار نیست	۹
بر تنِ نازک میانِ نازکش راکس ندید در کمر ریزش چو ہم از بے نشانے مستقیم	ہر سخنور در سخن نقشِ میانِ او کشید فکرِ طغرا[1] در سخن نازک تر از فکرِ دو نیم	
۱۲۶۰	نیست پیدا از میانِ او نشان جز تاب و پیچ می شود دائم کمر بندش مگر قائم بہ ہیچ	۱۰
نسبتِ مو با میانِ او نباشد معتبر می باید دل بے زنہار نباید در نظر	زانکہ مو معدوم و از سوے میاں نبود خبر صائبا[2] از غمزہ نازک تر اداے مو کمر	
۱۲۶۱	در سخن سنجی بیانِ این میاں باشد محال ہر چہ گفتن میتواں یک حلقۂ جیم جمال	۱۱
راست گوئی ہر چہ می گوئی از ان موے میاں راست میگویم میان مستغنی از حسنِ بیاں	دست پیچد دل بر و از چشم میباشد نہاں مخلص[3] کاشی ندانی نازکی ہا در میاں	

۴۲۶

[1] طغرا شہرت ندارد ۱۲

[2] صائب شہرت ندارد ۱۲

[3] مخلص کاشی شہرت ندارد ۱۲

۱۲۶۲ خامہ بیجا حرف آں موے میاں سر می کند / ۱۲
ایں چنیں قولِ ضعیفے را کہ باور می کند

وا ہر آنکس می بندد میانِ خود اگر / می نہ بندد دستہ گل باز در گلشن کمر
دستہ گل است فیض از خرمنِ گل بیشتر / از میانِ تنگ پا بہ است منت بر نظر

۱۲۶۳ بر میانِ او کمر باید کلیم از تارِ جاں / ۱۳
نے ز ہر یک رشتہ ایں گلدستہ بستن میتواں

من کمر بستم بفکرِ ناز کی ہا در سخن / یا قلم موے میانت را میانِ پیرہن
در میانِ اسفل و اعلاست بندِ سیمتن / بر کمر تنگیست بر تنگت کمر در چشمِ من

۱۲۶۴ چوں نگاہم در تلاش و جستجوے او شتافت / ۱۴
موشگافی ہاے او زیں پیش جا نارہ نیافت

چوں مخصل در میاں حرفے درایند ازمیاں / ہر یکے بر موشگافی ہاے او بندد میاں
گرچہ می باشد بچشمِ ہر یکے مویش عیاں / لیک ہمچوں موے مژگاں از نگہ گردد نہاں

۱۲۶۵	بر کمر چوں سلک لوائی کمر بند نگار رشتہ نتواند شدن در سلکِ گوہر آشکار	۱۵
هست هر عضوِ تنِ او صاف از عضوِ دگر در تنِ گلگونِ او موے میانش جلوہ گر		موے بر اندامِ یارم نیست جز موے کمر پیکرِ او چوں گ[۱]لعلست پیدا در نظر
۱۲۶۶	سایۂ مویست قائم در میانِ آینہ یافتم موے میانش از نشانِ آینہ	۱۶
در میانِ اسفل و اعلاے تن موے میاں جز همیں موے میانِ نیست چیزے در میاں		می کند پیوندِ حدِّ ایں جہان و آں جہاں زیرِ موے و زیرِ بالاے موئے آسماں
۱۲۶۷	بر میانت میشوم قرباں کہ با ایں نازکی ایں ہمہ بارِ گرانے را بموئے[۲] می کشی	۱۷
نیست یک شبہ در چشمِ مالیل و نہار ہیچ و تابے تا بموے آں میان شد آشکار		جز ہلالِ آں کمر[۳] بر آسمانِ حسنِ یار شد و[۴] لا یک جوہرِ شمشیرِ او پیدا ہزار

ملہ رگِ گل خطاے ازاں کہ در رحم بعضے اقوت می باشد مقتدین و متاخرین استعمال ایں کردہ اند ۱۲

ملہ بگشادن بہ پیوست آوردن بہبودت و صحت (صحاح اللغات)

ملہ کمر بمعنی کمر بند (بہار عجم)

ملہ مضمون ایں قریب بہ مضمون ما بیت است کہ گفتہ (ہ) فقیر کہ

۱۲۶۸	یک ہلالِ آں کمر از حلقہ اش گیرد کمال گر کمر بندد مہِ کامل چو بکشاید ہلال		۱۸
در وجود ایں کمر دارند شک اہلِ سخن دلبرم را بیں کہ خاموش است با وصفِ دہن		ہمچو وصفِ بیدہانی نکتہ زاں صد ہمچو من یارِ بیخود ایں قدر ہرگز مشو بے خویشتن	
۱۲۶۹	گر میاں ہیچ گفتم ایں قدر بر خود مپیچ از غضب گفتی (چہ گفتی باز گو) گویم کہ ہیچ		۱۹
تا بقصدِ نقشِ او موے میانش دیدہ ام چوں کلیم از بسکہ محوِ آں میاں گردیدہ ام		از تزاکتہاے نقشش ہمچو مو کاہیدہ ام موے می ترسم برآید از میانِ دیدہ ام	
۱۲۷۰	گفت یارم اے ولا مقبولِ مانقشِ میاں در خلوصِ خدمتت موئے نگنجید در میاں		۲۰
۶۳	**پاے مبارک**		۵۸
خامۂ من در بلاغت ہمسرِ پاے نگار ہمچو پاے او رواں در ہر قدم صورت نگار			

۱ کر بمعنی نیز (بہار عجم)
۲ بیدہانی بمعنی بیطاقتی و بیتابی (آصف اللغات)
۳ بیخود بمعنی بیہوش و بیطاقت (آصف اللغات)
۴ بیخود بمعنی بیہوش و بیتاب
۵ قربان (آصف اللغات)
۶ بمعنی ہمراہ و ہمراہی و ہمراز

۷ سورن (سنسکرت) بمعنی دوم ہلال اوست ۱۲
۸ موئے بمعنی مو (بہار عجم)
۹ آگاہ و خاص (بہار عجم)
۱۰ ہمسر بمعنی عدیل (بہار عجم)
۱۱ نگار بمعنی معشوق (برہان قاطع)
۱۲ صورت نگار بمعنی مصور (بہار عجم)

۱۲۷۱	کلکِ من پا از سرِ مطلب نہاد و نقش بست صنعتم از رنگِ چیں را رنگ رویش شکست		۱
	چوں ز اکتہائے نقشِ پائے او بہرا دمید پایہ پایم رفت مانی ہمرہم با صد امید	پایش از جا رفت و پائے خود بدامانش کشید در رہِ صورتگری از صنعتم شد مستفید	
۱۲۷۲	سادہ لوحِ از رنگِ چیں را یافتم صورت نگار بہرِ نقشِ پا چو طفلاں بر نیِ کلکے سوار		۲
	خامۂ من چوں شود در وصفِ پائے او رواں وصفِ ہ ارکانِ پائے پاک او بر زباں	پائے از سر می کند بر صفحہ صحنِ جناں شرحِ ہر یک میشود در ملحقاتِ ایں بیاں	
۱۲۷۳	راں و زانو ساق و کعب و پاشنا و پشتِ پا پنجہ پا و کفِ پا پاخن و انگشتِ پا		۳
	یافتم چوں عزتِ پا بوسیِ او دمبدم	نقشِ پائے پاکِ او بستم ولا در ہر قدم	

پائے مبارک

صورتگری بمعنی مصوری و نقاشی

صاحبِ ہنر (عجز کر صورتگر کردہ ۱۲)

دلدادہ بمعنی عاشق

(دانندہ راج)

نگار بمعنی مراد و نقش

(زبان تاتار)

وحشت نگار بمعنی شاہد و معشوق

ترکی است از نگاریدن کہ بمعنی نوشتن

است ۱۲

پا از سر مطلب نہادن کنایہ از آنست کہ در

ہر قدم مطلبِ تازہ بہ بستن (آصف اللغات)

رنگ رو شکستن زرد رو

شدن از شرم (پایم ۱۲ بچ بچ)

(آصف اللغات)

پا بر جا رفتن کنایہ از ثبات قدم

(آصف اللغات)

پا بوسی کنایہ از ترک

ملاقات کردن (آصف اللغات)

پا بر جا رفتن بمعنی ثابت قدم

(آصف اللغات)

سادہ لوح (بیخبر)

پا از سر کردن کنایہ از ترک

(آصف اللغات)

ملحقات ۱۲

پا بر جا رفتن بمعنی ثابت قدم

(آصف اللغات)

پا بوسی کنایہ از آستان

(آصف اللغات)

نقش بستن بمعنی

(بہادر)

بودم از پامردیِ یارم بصنعت تازه دم		ماندم از لطفش بکارِ خویشتن ثابت قدم	
۱۲۷۴	پایِ افشردم بکارِ خویش از دانشوری یا فنم آخر همپایانِ صنعت برتری		۴
پایهٔ گردون بلند از پایِ مردیهای او پایهٔ عرشِ معلّی بوسه زد بر پای او		عالمِ بالا بزیرِ پایهٔ اعلای او بر سرِ عرشِ بریں شد از کفِ پا جای او	
۱۲۷۵	عرّتی چرخِ بریں را پا نهد چوں بر فلک سر بپایش آسماں۔ پابوسِ او حور و ملک		۵
دستهٔ عاجِ تفنگِ تیر پرے از رانِ اوست ساقِ او نالے کہ نالِ آہنیں قربانِ اوست		مفصلِ زانوے روشن مخزنِ شایانِ اوست ایں تفنگِ شاشپو همواره در فرمانِ اوست	
۱۲۷۶	ضربِ پشتِ پاے او همپایهٔ ضربِ تفنگ بر هدف دارد صفِ کفار در میدانِ جنگ		۶
جند اتشیہ جُفتِ پاے او باران ساق		بر دو ارکاں از حریمِ کعبہ قائم نقشِ طاق	

پیشِ طاقِ عالیِ او پست ترنیلی رواق | | هفت پایش از رواقِ رانِ او در حکمِ طاق

۱۲۰۷ | در بلاغت این رواقِ روشنش بیت الحرام چون غلافِ کعبه دارد بر میان رشته مدام | ۷

این بود تعمیمِ نقشِ پای یارم در سخن | | ملحقاتِ پایِ او مخصوصِ هر طرفِ چمن
پای در گل نیست چون سروِ گلستانِ من | | نیست همچون ساقِ گل پایندِ ساقِ گلبدن

۱۲۰۸ | ساقِ گل در نغمه شد نوکِ زبانِ عندلیب خامه را در نقشِ پا پابوسیِ او شد نصیب | ۸

۶۴ | رانِ مبارک | ۵۹

تا کشادم ران بر اسپ خامه در تصویرِ ران | | ران بیفشردم بمیدان و فدا گشتم بران
داشتم در دست چوگانے سرم گوے روان | | من بمیدانِ سخندانی برنگِ حکمران

۱۲۰۹ | بود در عالم بنظمِ من سخندانم لقب شد بحمد الله بمدحِ ران سخن را نم لقب | ۱

رانِ مبارک

۱ نیلی رواق پست ترنیلی رواق

۲ طاق بمعنی ایوان و شاخ درخت

هفت ۱۲

۳ بیت الحرام خانه کعبه (صفات)

مخفی نباد که در بیت رواق روشنی مضمون است

۴ پا سه و گل کنایه از معشوق

بلیغ ذکر روشنی رواق از قندیل مشتق

است ۱۲

۵ ساق گل ساقه گل که زیر گل باشد و گل بر سر آن برنگ تاج قرار گیرد (بهارعجم - بذیل ساق گل باشد ایضاً (کذا) ۱۲

۶ گلبدن کنایه از معشوق (بهارعجم)

۷ ران کتف دست کنایه از سوار شدن (بهارعجم)

۸ ران نیفشردم بمیدان و فدا گشتم بران (بهارعجم)

۹ من بمیدان سخندانی برنگ حکمران (بهارعجم)

۱۰ سخن را نم لقب (بهارعجم)

گر نبودے چوں سنجل زانوِ آں سیمتن		ور نبودے لوح از آئینہ در دستِ من	
نقشِ زانو گر بلوحِ من نبودے عکسِ زن		عکسِ ایں ہرگز نمی گشتے ولا پرتو فگن	
۱۲۸۰	از ہمیں آئینہ زانو کشیدم عکسِ راں	عکسِ پنہاں گشتہ از آئینہ لوحم عیاں	۲
طرحِ قصرِ پادشاہے اوست قائم بر زمیں		کرسیش را نیست زیرِ قصرِ جسمِ نازنیں	
حاملِ قصرِ تنِ او کرسیِ رانش ہمیں		پایۂ ایں کرسیش بالاتر از عرشِ بریں	
۱۲۸۱	بانیِ قصرِ بلندِ اوست دستِ قدرتے	خامۂ دستم ولا نقاشِ نقشِ صنعتے	۳
رانِ سیمینش زسیمابے بُود جوئے رواں		دارد از عصابِ پرِ نورش بلوریں ماہیاں	
یا بُود نہرِ لبن رانش زانہارِ جناں		ماہیش را شیرماہی عرفِ ہر یک استخواں	
۱۲۸۲	اے خوشا جوئے کہ جوئے سیم پیشش شرمسار	جند نہرے کہ جوئے شیر شد بروے نثار	۴

رانِ تو بحرے کہ دارد ہمچو برفے انجماد		از بلوریں ماہیانش آب و تابے در نہاد
ہر چہ از اوصافِ ذاتت در بلاغت دست داد		نقشِ او بر لوحِ عاجیں بستم از سیمیں مداد
۱۲۸۳	نیست مدّاحِ ترازیں بیش یارائے سخن بر زمینِ شعر لغزد از صفا پائے سخن	۵
۶۵	زانوے مبارک	۶۰
عکسِ آں آئینہ زانو کشم بر آئینہ		می نمایم صورتِ آئینہ را در آئینہ
ہمچو ایں لوحے نبود شایانِ او ہر آئینہ		میتواں تصویرِ زانو یافت از ہر آئینہ
۱۲۸۴	ستر لنگے گرچہ آں آئینہ را مستور داشت پیشِ پا افتادہ لوحے حائلش را دور داشت	۱
من بنقشِ زانوش زانو چو بشکستم ولا		در حضورِ یارِ خود چوں خاک بنشستم ولا
خامۂ لوحِ سنجل بود در دستم ولا		نقشِ زانو را بآئینِ ادب بستم ولا
۱۲۸۵	خاکسارِ ہائے من آئینہ را روشن نمود	۲

۱ وصف دانان ... ہم پسندان وعمل شدن - (۲ بحر ہزج)

۲ زین شعر ... دو زن شعر ۱۲۰

۳ ہمہ آئینہ ... بفتح اول و سکون ثانی و الف ممدودہ بمعنی ناپایدار و بفتح پا بمعنی کف پا برنہ خلاصت - ۱۲

۴۳۴

۴ پیش پا افتادہ ... (بحر ہزج)

۵ دامنِ صحرا ... (بحر ہزج)

۶ من بنقشِ زانوش ... (بحر ہزج)

۷ خاکسار ہائے من ... (بحر ہزج)

	عکسِ رانو مردمِ چشمم بچشمِ من نمود	
صورتِ آئینه در زانو شش نماید مگر		از بیخجل صورتِ زانو نیاید در نظر
جلوهٔ آئینه در آئینه باشد دورتر		بر تماشائی هزاران جلوه گردد جلوه گر
۱۲۸۶	ناصفا عکسِ مصقّا را نبرد دارد ولا	۳
	قضیه بر عکسِ این عکسی بچشم آرد ولا	
ز انورِ وشن بود آئینهٔ صاف بلور		در تماشا آب و تابِ او بچشم آید دور
یافت زین آئینه اش صنعِ حلب حسنِ ظهور		پاره از لوحِ الماس ست این یا کوهٔ نور
۱۲۸۷	عارضِ حورانِ جنّت را نماید شرمسار	۴
	مهر و مه بر آب و تابِ نورِ زانویش نثار	
بود مشکل اتفاقِ باهمیِ ساق و ران		گر نبودے حسنِ سعیِ زانو او در میان
محسنِ این است و بارِ منّتش بر فرقِ آن		هر یکے زینها بود وابستهٔ او جاودان
۱۲۸۸	در نشستن یاریِ او می نشاند بر زمین	۵

همگی بر خاستن یا مردیِ او دلنشیں

در سخن آمینہ را نوست تشبیہ سلف		قطرہ ہاے خوے در و مانند گوہر در صدف	
صنعتِ اسکندر از تشبیہِ او دارد شرف		موے نازک بر سرش نقشے است از درِ نجف	
۱۲۸۹	گر صدف در آب از زانوش دارد التفے در دلِ درِ نجف از موے زانو کلفتے		۶
نقشِ زانویش و لا چوں بر مرادِ من نشست		پیشِ او زانو نہادم بر زمیں لوحے بدست	
صنعتم چوں دید مانی رنگ بر رویش شکست		از غضب پیکِ تراشید از نوآں رفیقِ خود پرست	
۱۲۹۰	دید چوں یارم بسوے بیم لوح از دستم گرفت پشتِ مانی از غمِ ناکامیِ خود خم گرفت		۷

۶۶ ساقِ مبارک ۶۱

ساقِ خود بر ساق چوں مالید و در نقشِ ساق		ساق بر مالید بہزاد از تعب سوے عراق	
پاے او بر جا نماند از محنتِ لا یطاق		ساقِ کلک ما رواں شد با کمالِ اشتیاق	

۱۲۹۱	خامہ بانقشِ الف تصویرِ او آغاز کرد کلکِ قدرت گردہ ایں نقش را پرداز کرد	۱
ساقِ او رکنیست قصرِ پاکِ تن قائم برو در بیانِ ساق بنیادِ سخن قائم برو	ساقِ گل ابرگِ نازک در چمن قائم برو در زمینِ شعر کلکِ فکرِ من قائم برو	
۱۲۹۲	پنجِ سختش پنجہ وانگشت ہا سے پاک جذا بیخے کند نشو و نما با اے خاک	۲
ساقِ گل ہا ساقِ یارم شاقدوشی میکند در گلستان روے بلبل (خود فروشی) میکند	پیشِ او با صد عقیدت گر تجوشی میکند بر گہایش بر حقیقت پردہ پوشی میکند	
۱۲۹۳	ساقِ او ساقِ گلِ ز انوست گل بر وے نثار اے کجا ساقِ گل اینجا شاخِ گل ہم شرمسار	۳
نازبر تشبیہِ ساقِ او کند شاقِ درخت جوش زد چوں خونِ پاکش در نگاریں ساقِ سخت	ساقِ او از پوستینِ برگ در برکردہ رخت در صفاتِ او چہ خوش گفت اعرجِ فرخندہ بخت	

۴۳۷

۱۲ اختلاط

۱۲ قرار یافتن

۱۲ شان پیش (دم) کا کند (ز ج م)

۱۲ پردہ داری بقول صاحب

۱۲ ساق درخت

۱۲ رخت (ز ج م)

۱۲ اعرج شاعر مولد

۱۲۹۴	دیدۂ من دید چوں آں ساق و رانش را بہم عاج را پیوند افتادہ است با شاخِ بقم	۴
	ساقیا ساقت بچشمم راست مینائے زدور طبعِ مارا دیدنش از چشم می بخشد سرور بر سرِ مینائے ساقت جامِ زانوئے بلور می دہد ہر تشنہ را ساغر ش آبے زنور	
۱۲۹۵	شیشہ ات دُور از زندائے ساقیِ فرخندہ پے شیشۂ ساقیِ تو ساقی بشکند مینائے مے	۵
	ساقیِ او صبحت و بلبوسِ ہمایونش سحاب گویا (آئینۂ) زانوئے روشن آفتاب ساقِ او سرچشمۂ نہرے کہ بینِ او حباب از بلوریں ہا ہیانش حرکتے پیدا در آب	
۱۲۹۶	چشمۂ خورشید در آئینۂ زانوئے اوست منبعِ نور ست ایں ساقِ بلوریں جوئے اوست	۶
	نقشِ ساقِ نازکت جاناں بر نگے بستہ ام در نزاکت ساقِ گل قربانِ او در ہر قدم نازبر طوبے کند از نقشِ او ساقِ قلم ساقِ تو بر ساقِ عرش پاک باشد محترم	

۱۲۹۷	ساقِ طوبےٰ برہمیں ساقِ تو می گردد نثار پیشِ ایں ساقِ تو ساقِ سدرہ دائم شرمسار	۷
چوں بصد دقت کشیدم نقشِ ساقِ نازنیں صنعتم را دید یارم با نگاہِ دوربیں	ریخت از تابش مرا صد قطرۂ خوں از جبیں بر لبِ پاکش تبسم گفت جبریلِ امیں	
۱۲۹۸	نقشِ ساقِ او کہ می گفت اے ولا دشوار نیست می نہ بینی خامہ ات را طاقتِ رفتار نیست	۸
۶۷	**کعب یعنی شتالنگ مبارک**	۶۲
گر دو در نقشِ شتالنگِ تو مانی عذرِ لنگ چوں نہ دانی است اورا عرصۂ تصویر تنگ	نیک می دانم چرا بر روے او شکست رنگ پاے او در صنعتِ نازک چرا ناید بہ سنگ	
۱۲۹۹	آنکہ در صنعت اصولِ او نمیدارد بدست کے تواند کعبِ پاے نازکت را نقش بست	۱
فکر تم در فکرِ نقشِ کعبِ او باشد بلند لطفِ مضمون را کند تکرارِ کعبِ دو چند		

کعبہ مبارک

۴۴۰

ہر کہ خواہد از رموزِ کعب گردد بہرہ مند		پیشِ پا افتادہ مضمونیست بہرِ او بہ بند
۱۳۰۰	بندِ ساقش از ثنا لنگیست قائم بر قدم عقدۂ کعبش کشاید راز او در ہر قدم	۲
استخوانِ کعبہ اہلِ عجم گویند قاب		اے خوشا قاقم کہ چوں آئینہ دارد آب و تاب
قبۂ نورانیش چوں آفتابے در سحاب		یا بود سیارہ ہا بر پائے این گردوں قباب
۱۳۰۱	جند پائے کہ با کعبش برابر آسماں می نہد معراجِ فکرم پائے او بر آسماں	۳
گوئے سیمیں است بر چوگانِ ساقش کعبِ او		وہ چہ چوگانے کہ دارد گوئیہا از ہر دو سو
بازیش در ہر قدم اینک میدان روبرو		می دود این گوئے با چوگاں بسیرِ ماہ رو
۱۳۰۲	ماہ می خواہد کہ گیرد بر سرِ ساقش قرار گوئے مہ از ضربتِ چوگانِ او گیرد فرار	۴
ساقِ گل را از گلش ساقِ تبسم داں می کند		گل بساق انگشتِ حیرت ابد نداں می کند

۱ پیش پا افتادہ بیاض زیدی و انجمن
(۲ بہ بند)

۲ بند۔ شعر سوم سوم سوم۔
(از صفی الاولیاء)

۳ قاب۔ بمعنی کمان و خانہ آئینہ
(غیاث اللغات)

۴ گل بساق زر دست گویا کہ
خندۂ ساقِ گل ست پیشِ ساقِ

۵ کہ از انشرح شدہ
تحریر شعر ۱۲

پایِ تو سر کوبیِ نخوت[1] پسند		کعبِ تو ضرب دو پارا چار چند	
۱۳۰۳	اے خوشا کعبے کہ از ضرب است فائق در حساب آں بود یک کعب و جمع آمد بیک پایت دو قاب[2]		۵
بر سرِ ساقت شتالنگِ تو اے سروِ رواں[3]		می دہد اہلِ چمن را از برومندی نشاں	
از ثمر آزاد دیدم سرو را در بوستاں		ایں بپائے سرو شفتالو بپیوند ہیں چناں	
۱۳۰۴	گفت ساقِ سروِ من پیوندِ شفتالو گرفت بندِ ساق ایں نسخۂ پیوند از زانو گرفت		۶
کعبہ می ماند گرِ ارباب دل ایں کعب را		من طوافِ او کنم ترکِ ادب دانم چرا	
کعبہ چیزے نیست پیشِ مالکش غیر از سرا		صاحبِ بیت[4] اللہ عا محبوبِ خود داند ترا	
۱۳۰۵	کعبۂ خالق بہ عالم یادگارِ کعبِ تست خانۂ عاشق بدلداری نثارِ کعبِ تست		۷
ایں دو کعبہ اوست در تحریکِ قدماش معیں		صورتِ اقطابِ عالم در یسار و در یمیں	

[1] نخوت پسند: بیجا اصرار کرنے والا
[2] کعب: بمعنی ٹخنہ، قاب: دو انگلیوں کے درمیان کا فاصلہ
[3] سرو رواں: کنایہ از معشوق
[4] ساق سرو: بمعنی تر و تازہ سرو کی ساق، بمعنی تر و تازہ (بیدل، ۲ بیدل ساق)
[5] بیت اللہ عا: خانہ کعبہ۔

قدم مبارک

گرچه تحریکِ قدم باشد ولی قائم بریں | لیک قطب از جا نمی جنبد به تحریکِ زمیں

۱۳۰۶ | خامه ام بستست بتمثیلِ او نقشِ کعوب
یک طرف قطبِ شمال و یک طرف قطبِ جنوب | ۸

۶۸ | قدمِ مُبارک | ۶۳

یافتم چون در رهِ دلدارِ خود نقشِ قدم | خواستم بر لوحِ چشم از یارِ خود نقشِ قدم
او بچشمم کرد از رفتارِ خود نقشِ قدم | تا کشیدم من ازیں هنجارِ خود نقشِ قدم

۱۳۰۷ | تا نیفتد از نقشِ قدم برداشت دست و پا کشید
کلک من در نقشِ اقدامش قدم تنها کشید | ۱

سرو گلشن در خیابانِ چمن پا در گل است | یک قدم برداشتن از جاش خیلی مشکل است
آن زوے سیرِ گلشن در دلش بے حاصل است | قمریاں اسیرِ یارم صاف نقشِ دل است

۱۳۰۸ | چوں گذارد یک قدم سرو روانم بر زمیں
نقشِ قمری سرو نازد نقشِ پاے نازنیں | ۲

۴۴۲

۱ نقش قدم مراد نقش پا
از نقش مراد است که در رفتار بر خاک ظاهر شود ۱۲
۲ دست برداشتن بقول ۱۲ رنجیدن و ترک دادن و دست برداشتن ۱۲
۳ پا کشیدن یعنی از آمدن (از رفتن) ۱۲
۴ قدم کشیدن بمعنی رفتن ۱۲
۵ پا در گل بمعنی تعلق آمیخته ۱۲
۶ مراد سرو موصوف از دست ۱۲
۷ سرو روان یعنی خوبرو ۱۲
۸ سرو ناز یعنی معشوق ۱۲

عاشقِ دلداده اش افتاده در کویش مدام		چشم بر راهِ نگار پاے لبر صبح و شام	۱۳۰۹
دیده اش چون آینه فرشِ رهِ نازک خرام		آبِ[۱۵] جارو بے کشد ہیں شاعرِ روشن کلام	
در سرِ کویش ہمرنگاں خاک می روبد اسیر[۱۵]		۳	
چشمِ او تا ہمچو مہر از گرد او گردد منیر			
رہ نمی یابد بگاریں رنگ بر پاے نگار		حسنِ مصنوعی نمی گنجد در اعضاے نگار	۱۳۱۰
رشکِ رنگینِ قامتاں رنگِ سراپاے نگار		راست می گوید قلندر[۱۵] از قدم ہاے نگار	
شوخ تر از رنگِ گلہاے چمن رنگِ قدم		۴	
گل بدست آورد بلبل از پے سنگِ قدم[۱۵]			
آں چناں صافست اندامش کہ چوں طلعت[۱۵] از صفا		می نماید نقشِ پاے او ز روے پشتِ پا	۱۳۱۱
اے خوشا شعرِ تو تائید[۱۵] سخنور جستہ ذا		نقشِ فکرت را تصویرے کشد کلکِ[۱۵] ولا	
گر شود زاربِ گہر نقشِ[۱۵] قدم بر آینہ		۵	
نقشِ پا از پشتِ پا دیدن تواں ہر آینہ			

قصیدہ بنام میر عبدالباقی

۱۵ ابیات بار بہ کشیدن ۔ مانند (از مصطلحات)

۱۵ ہمچو کہ دل نگار (از مصطلحات)

۱۵ اسیر ۔ شاعرِ معروف ۔ ۱۲

۱۵ قلندر ۔ شاعرِ معروف ۔ ۱۲

۱۵ ہمرنگ ۔ ہمرنگ آمدن ۔ ہمرنگ شدن

۱۵ آب دادن ۔ بخار کردن ۔ ہمرنگ شدن

۱۵ ابیاتِ ذیل بنام میر عبدالباقی گفتہ شد

۱۵ صفت ۔ بیت ۔ بیت ۔ ۱۲

۱۵ تائید ۔ تحسین کردہ ۔ ۱۲

۱۵ نقش ۔ قدم ۔ است ۔ ۱۲

سنگِ اسود بود پایے یار را سنگِ[1] قدم		این بود وجہش کہ بینم بوسہ گاہش در حرم
شد دلِ عشاق با (سنگِ قدم گاہش[2] علم		نقشِ او از (خامہ[3] حکاکِ) مژگاں می کشم

۱۳۱۲	سنگِ پایش باید از سنگِ[4] یمن ہمرنگِ پا یا ز قلبِ عاشقِ حسرت نصیبش سنگِ پا	۶

خاکساری ہاے ما زیرِ قدم ہاے نگار		از ہمیں یک نقش بر اہلِ بصیرت آشکار
گر نمی فہمند زین تصویر نقشِ پاے یار		بہرہ یابند از کلامِ راسخِ[5] مدحت نگار

۱۳۱۳	ہر کجا بینند نقشِ پا ز چشمِ رہنمول خاک بردارند چندانے کہ آب آید بروں	۷

شکرِ حق این نقشِ نازک شد بدرگاہش قبول		خامہ ام در نقشِ ہر عضویست پابندِ اصول
این بود تعمیمِ نقشِ پاکِ[6] اقدامِ رسول		در ہمین تعمیم مخصوصاتِ او دارد شمول

۱۳۱۴	بر قدم نقشِ پلِ[7] پا با کفِ پا پشتِ پا ہم طرازِ ناخنش بر لوحِ پنج انگشتِ پا	۸

[1] سنگ قدم، سنگی کہ در خانہ اہل ولایت بجا باشد شیوں (؟) نشانہ شرشہ پا یا تعلیم و بار انصاف کنند (برہان)
[2] سنگ قدمگاہ، بقول برہان قدم (؟)
[3] خامہ حکاک، خامہ منقوش (؟) (برہان)
[4] سنگ یمن، عقیق یا شبہ
[5] راسخ، ثابت و برقرار (منتہی الارب)
[6] پاک، مقدس و منزہ (منتہی الارب)
[7] پل، بیخ و بن (منتہی الارب)

۶۹	پُلِ پا یعنی پاشنای مبارک	۶۴
خامہ ام قائم بہ نقشِ پاشنای پای اوست برتر از بنیادِ کرسی۔ پایۂ اعلای اوست		ایں بود بنیاد و رکنِ ساق بر بالای اوست حسنِ معراجے کہ بر عرشِ معلّٰی جای اوست
۱۳۱۵	ماتمِ ناداں ز نقشِ پاشنا پامی کشد خامہ ام تصویرِ او بر لوحِ سیما می کشد	۱
با پُلِ پا ایں پُلِ پا نسبتے دارد نہاں وز ستونِ دیگرِ او پنجۂ پایش عیاں		یک ستونِ پُل بود ایں از کفِ پا پُل بر اں از کفِ پا سقفِ پُل بر پشتِ پا راہِ رواں
۱۳۱۶	ایں گنہ گارانِ اُمّت را صراطِ مستقیم زیرِ آں نہرے رواں از گلشنِ دارِ نعیم	۲
ہیأتِ ایں پاشنای او سراپا تکیہ پاشنای دلبرِ ما ساقِ او را تکیہ		دائما بر پاشنایش می کند پا تکیہ خاکسارانِ جہاں ایں پُلِ پا تکیہ
۱۳۱۷	پاشنای سختِ او در زیرِ پایش سنگِ اوست	۳

	ور سخن سنگِ دلِ آہن دلاں ہم سنگِ اوست	
گوے چوگاں می شود بر پاشنائے او نثار	ذاتِ چوگاں پیشِ چوگانِ وساقش سر مسار	
گرچہ چوگاں باز ساقش نیست بر اسپے سوار	بازیش در عرصۂ رفتار باشد برقرار	
۱۳۱۸	صد عجب کز ضربِ چوگاں برنمی خیزد صدا گوے را گویند کز چوگاں نمی گردد جدا	۴
پاشنا کوبِ است دائم پنجۂ را پاشنا	وائے بر بیگانہ حالِ انیست چون با آشنا	
آشنا بیش دیدہ ام نا آشنا را در شنا	از حقیقت گوشِ من گردیدہ اینجا آشنا	
۱۳۱۹	یارِ من نا آشنا را آشنائے خود کند پاشنا را پنجہ چونان در شنائے خود کند	۵
بست کلکم نقشِ پائے نازنیں	پاشنا با (نقشِ پائے) اوست بر لوحِ مبیں	
نیست در امکانِ مرد و آفرینش بیش ازیں	اعترافِ صنعتِ من می کند از رنگِ چیں	
۱۳۲۰	اے خوشا بختم بمینِ نقشِ پاکِ پاشنا	۶

	بانکات فن ولا گر دید کلکم آشنا	
۷۰	کف پا و پشت پای مبارک	۶۵
خاک پای او شدم تا دیده گیرد نقش پا	چون بچشم آمد نظر ازش نقش بر بستم ولا	
نقش او بر لوح چشم آن قدر دارد صفا	می نماید پشت پا نقش کف پا بر ملا	
۱۳۲۱	خامهٔ من تا نگارد نازکش بر لوح بست	۱
	نقش حسن صنعت من بر دل مانی نشست	
میتوان لطف لطافت از کف پایت کشید	دیده ام زانینه پشت و کف پا روے دید	
چشم از مرآت پشت پا بزیر پا رسید	فکر تم گر دید از مضمون صائب مستفید	
۱۳۲۲	آن قدر پاے تو بنماید مصفا در نظر	۲
	از قدم هایت قدمگاه تو گردد جلوه گر	
خاک پایش سرمه چشم بصیر گلشن است	در خرامش چشم من بست پذیرد من است	
دیدهٔ من از غبارش چون سنجل روشن است	فکرت حافظ ولا نازک تر از فکر من است	

۴۴۷

لہ نقش پا یعنی نقش کف پا کہ ضد پشت پا است

سہ یعنی چشم من بمثل آئینہ کہ ضد پشت پا است

سہ یعنی نقش پشت پا بر چشم من نقش کف پا بر آئینہ

سہ یعنی نقش پشت پا بر چشم من نقش کف پا بر آئینہ

سہ یعنی نقش پشت پا بر چشم من نقش کف پا بر آئینہ

۵ صائب غلط نامہ صفحہ ۱۲ کہ در شرح سوم تضمین مخمس او است ۱۲

۵ در نگاہ یا نگاہ قدم یاران نامہ صفحہ ۱۲

۵ در نگار در ہوا ے یاران نامہ صفحہ ۱۲

۵ حافظ شیراز نامہ صفحہ ۱۲ کہ در شرح سوم مضمون او است ۱۲

در کفِ پا پرسشِ نقشِ مبارک

۱۳۲۳	گر بدست آید مرا خاکِ کفِ پایِ نگار بر نگارم بر سرِ لوحِ بصر خطِّ غبار	۳
از کفِ پا نقشِ او روشن نماید سینه را گرد پایت در نگاهم آورد گنجینه را	همچو خاکستر که نورانی کند آئینه را وصفِ پشتِ پا فروزد فکرتِ دیرینه را	
۱۳۲۴	می شود خاکِ زمین از نقشِ پایت فیضیاب بر زبانِ عاشقت یا لیتنی کنت تراب	۴
نقشِ پایش پایِ نقشِ اوست قربانم برو من دعا گویم بلا گردانِ دل و جانم برو	نقشِ پا پردی همین نقش است ایقانم برو فکرتِ صائبؔ درودِ من که میخوانم برو	
۱۳۲۵	دلؔ بسر رفتست تا آن نقشِ پا را دیده است فرصتش باد اکه محرابِ دعا را دیده است	۵
من همین نقشِ پاک این کفِ پا در سخن می کنم نازاز رسائی های فکرِ خویشتن	گشته ام خاکِ رهِ او نقشِ پا در چشمِ من عجزی در گوری گوید بصد رنج و محن	

۱ بلاگردان بمعنی تصدق (ہ ج ع)
۲ صائب صفاہانی ۔ شاعرِ پرگو کہ شعرِ سوم از وست ۱۲
۳ سر رفتن ۔ بیاد خود شدن ۔ (از صفت الغفلات)
۴ عجزی ۔ شاعرِ صوت مولدت کہ شعرِ سوم مال از وست ۱۲

۴۴۸

۱۳۲۶	داشت چشمم آرزوے خاکِ پیرِ پاے پاک مُردم از حسرت ببردم این تمنا را بخاک	۶
فرشِ چشمِ من بزیرِ آن قدم پیچانشد دلبر انقشِ کفت در چشمِ من پیدانشد	کس نگیرد نقشِ او تا همچو خاکِ پانشد دیده ام جز سرمه این خاکِ پا مبنانشد	
۱۳۲۷	سرمه خاکِ آن زمین کانجا کفِ پا میرسد دیدهٔ من در تلاشِ سرمه آنجا میرسد	۷
درنگه نقشِ کفِ پایش چو نقشے برنگین نقشِ پا چون عکس در چشمے نماید برزمین	می نشیند برزمین نقشش چو حرفِ دلنشین نازکی در برگِ گل هرگز نباشد اینچنین	
۱۳۲۸	گر قدم بر بسترِ گل می گذارد آن نگار هر رگِ گل برکفِ پایش نماید همچو خار	۸
لوحِ تصویر کفِ پایش وا دارم بکف راست گویم همچو کلکِ من (تعلّی برطرف)	بیگمان دارد کفِ دستم زلوحِ او شرف کس نه بست این نقش را از نکته سنجانِ سلف	

پنجۂ پاے مبارک

۱۳۲۹ نیک میدانم کہ رشکِ او دلم می آزرد / ۹
ہمچو طفلے از کفم بہر آد کفِ پائی خورد

۷۱ پنجۂ پاے مبارک ۶۶

تا نیاخواہم طرازِ پنجۂ پایش کشم / پنجۂ مژگانِ خود گیرم بجاے موقلم
لوحِ سیمینِ کفِ دستم پئے لوحِ رقم / این بود از طلقاتِ نازک نقشِ قدم

۱۳۳۰ می کشم نقشے کہ از اربابِ صنعت کس نبست / ۱
پنجۂ خورشید ہم چوں موقلم دارم بدست

خامہ من بست نقشِ پنجۂ پاے نگار / نقشِ ہر انگشت او از نقشِ کلکم آشکار
حسنِ ہر انگشتِ او از نقشِ کلکم آشکار / بردہ ام در صنعتِ نازک نزاکت را بکار

۱۳۳۱ منج انگشتانِ پاے او ست راز پنجہ اش / ۲
پنجۂ خورشید طرازِ پنجہ اش

پنجۂ پاے نگارم پیشواے رہروان / پنجۂ او رہنماے پیشوایانِ جہان

۴۵۰

پنجۂ پاے مبارک: انشاء از تورزاے گناہگاران و افضال / تا کنند و با لفظ زدن و خوردن مشغول
۵ کف پائی: با ضافت و بے اضافت
۵ طراز یعنی نقش (ضافت افتاد)
۵ پنجہ مژگان: مژگان باشد
(ہر ۳ جمع)
۵ موقلم: ظاہر کہ بمعنی تصویر
(ہر ۳ جمع)
۵ نقش قدم: در بعضی نسخہ قدم است ۱۲
۵ نقش: نگارش، یعنی تصویر کردن
(ہر ۳ جمع)
۵ پنجۂ خورشید: خطوط شعاعی
(ہر ۳ جمع)
۵ نقش: بستن، تصویر کردن
(ہر ۳ جمع)
۵ بستن: در بعضی نسخہ بمعنی در بغل گرفتن
(بمعنی اضافت)
۵ پنجۂ خورشید: بمعنی پنجۂ خورشید
۵ پنجۂ مرجان: بمعنی مرجان
(جمع)

پنج انگشتانِ پایش رہبرِ پاے رواں		ہر بُنِ انگشتِ پا انگشت را تاب و تواں	
۱۳۳۲	بندِ ہر انگشتِ پایش حامیِ رفتارِ او ناخنے بر ہر بُنِ انگشتِ یارم یارِ او		۳
پنجۂ دستِ ترا با پنجۂ پا نسبتے		ایں بود مخصوصِ رفتار آں اے خدمتے	
آں کند پا مردی و ایں دستگیرِ قامتے		استقامت کارِ ایں و آں دستِ پیچ قوتے	
۱۳۳۳	پنجۂ پا صنعتِ باریکِ دستِ قدرت است پنجۂ دستت سراپا دستگیرِ صنعت است		۴
خامۂ ام چوں نقشِ پاکِ پنجۂ پایش بہ بست		نقشِ انگشتانِ پایش بر مرادِ من نشست	
رنگِ وے مانی و بہزاد از نقشم شکست		لوحِ نقشِ پاکِ جبریلِ امیں دارد بدست	
۱۳۳۴	پنجۂ مژگانِ او بر نقشِ انگشتاں فدا او نمی خواہد شود مژگاں ز چشمِ خود جدا		۵
۷۲	ناخنِ پاے مبارک		۶۷

۱۳۳۲ (۱) بندِ ہر انگشتِ پایش حامیِ رفتارِ او
ناخنے بر ہر بُنِ انگشتِ یارم یارِ او

(۱) بند: ۱۔ گرہ، اصطلاح ہے (۲ صفت الثقات)
(۲) حامی: مددگار، مضبوط سہارا دینے والا
(۳) رفتار: چلنا
(۴) بر: اوپر
(۵) ہر بُنِ انگشت: ہر انگلی کی جڑ
(۶) یار: دوست، محبوب
(۷) یارِ او: اس کا مددگار

۱۳۳۳ (۱) پنجۂ پا صنعتِ باریکِ دستِ قدرت است
پنجۂ دستت سراپا دستگیرِ صنعت است

(۱) پنجۂ پا: پاؤں کا پنجہ
(۲) صنعت: ہنر، کاریگری
(۳) باریک: نازک
(۴) دست: ہاتھ
(۵) قدرت: طاقت
(۶) سراپا: سر سے پاؤں تک، پورا
(۷) دستگیر: مدد کرنے والا

۱۳۳۴ (۱) پنجۂ مژگانِ او بر نقشِ انگشتاں فدا
او نمی خواہد شود مژگاں ز چشمِ خود جدا

(۱) پنجۂ مژگان: پلکوں کا سرا
(۲) بر: اوپر
(۳) نقشِ انگشتاں: انگلیوں کے نشان
(۴) فدا: قربان
(۵) او: وہ
(۶) نمی خواہد: نہیں چاہتا
(۷) شود: ہو
(۸) مژگاں: پلکیں
(۹) ز: سے
(۱۰) چشمِ خود: اپنی آنکھ
(۱۱) جدا: الگ

ناخنِ پا خاتمِ نقشِ سراپاے نگار[۱]		موقلم[۲] ہرگز بنقشِ سختِ او ناید بکار
برکشید از پنجۂ الماس[۳] دستم این نگار[۴]		در سخن نارد خروزیں بہ نگارے در شمار
۱۳۳۵	چوں خطِ[۵] ناخن نماید نقشِ ناخن ہاے پاک یا ز دست افتادہ عاجیں لوحِ او بر روے خاک	۱
ناخنِ[۶] ابروست ماہِ نو سرِ چرخِ بریں ایں بپاے او ست واں قائم سرِ لوحِ جبیں		ابرو[۷] و ناخن نماید چوں ہلالے بر زمیں آں مگر تنہاست ایں ماہِ کامل ہمنشیں
۱۳۳۶	نیست ایں ناخن کہ سر نہادہ بر پاے تو ماہ چوں ہلالے می نماید ماہِ کامل در نگاہ	۲
ایں ہماں ناخن کہ بر انگشت ہاے دست اوست ہمچو خود ے بر بنِ انگشتِ پا لحق بدوست		سر بر[۸] عشاقانِ دست و پاز ند بالاے پوست ایں بر فتارش جفا کش داں نخدمت سر خرو ست
۱۳۳۷	نقشِ ایں زیرِ پیش بر لوحے کشیدن مشکل است لوحِ ناخن را بنقشے آوریدن مشکل است	۳

۱ نگار، یعنی معشوق (برہان قاطع)

۲ موقلم، خامۂ موکہ از موے سنجاب و امثالہ سازند (بہار عجم)

۳ پنجۂ الماس، پنجۂ آہنی (ہ ع ق)

۴ نگار، یعنی نقش (برہان قاطع)

۵ خطِ ناخن، خطے کہ از ناخن زنند ۱۲

۶ ناخن ابرو است ۱۲

۷ تشبیہ ابرو بہ ناخن ۱۲

۸ ایہام ناخن بہ معنی ناخن انگشت ۱۲

از تراشِ ناخنش همواره می ریزد هلال		این شهاب الثاقبے از مطلعِ حسن و جمال	
ماهِ نو دارد بپایش بامهِ کامل وصال		سازد استادِ عجم ذکرِ قرانے حسبِ حال	
۱۳۳۸	دل کہ از ہر ناخنش جامی خیالے بستہ است	دید پایش بر سر ہر دے ہلالے بستہ است	۴
ناخنِ چشمِ شب آید بعدِ ماہے در نظر		ناخنِ خورشید دارد جلوہ در شام و سحر	
ناخنِ روز است از عکسش بعالم جلوہ گر		ناخنِ سیم است از تشبیہ پاکش مفتخر	
۱۳۳۹	از ہلالِ ناخنِ پایش بچرخ آمد ہلال	با ہلالش ماہِ کامل در پسِ نقصان کمال	۵
ناخنم بند است از تصویرِ ناخن در سخن		نقشِ ناخن ناخنے زد بر دلِ لذاذِ من	
می فزاید لطفِ او توقیرِ من در اہلِ فن		من بر نگِ ناخنے بیروں شدم از خویشتن	
۱۳۴۰	بوسہا بر ناخنِ پایش زدم در بیخودی	یافتم از نقشِ ناخن احترامِ سرمدی	۶

۶۸	نعلین مبارک	۷۳
	از پے تصویرِ نعلینش نگاہم فرشِ خاک نیست از پامالیِ خود در دلِ او ہیچ باک دیدۂ من آنچناں در نقشِ او دارد نہماک می شمارد خویش را از زیرِ قدمِ نعلینِ پاک	
۱	دیدہ لوحِ نقشِ پاک و چشمِ من نعلینِ اوست می نداند عکسِ نعلینِ مبارک ہم در دوست	۱۳۴۱
	دارد این نعلینِ پاک او نشیمن زیرِ پا باشد این نعلینِ او ہموارہ ایمن زیرِ پا کز پے تصویرِ پاکش دیدۂ من زیرِ پا نکتہ سنجانِ عجم گویند دشمن زیرِ پا[۵۱]	
۲	دید چشمم (از تواضع دیدنِ او زیرِ پاے[۵۲]) دست[۵۳] داد او را بطالع مسکنِ او زیرِ پاے	۱۳۴۲
	بود ہمپایش[۵۴] چو در سیرِ چمن نعلینِ یار خندہ زد بر لالہ و سوسن گلش بے اختیار گل گلِ نعلین را تا دید در پاے نگار چشمِ خود را بر زمیں کرد و سراپا شرمسار	
۳	عاشقش دارد بکف چوں جفتِ نعلینش ولا	۱۳۴۳

۵۱ دشمن زیرپا بودن عجم است کہ چون کفش را زیرپا کشند ہر دو پا بر آن نہند و این مقولہ را استعمال کنند۔ ۱۲

۵۲ زیرپاے دیدن۔ بتوسل بہ عجز و تواضع و فروتنی کردن۔ ۱۲

۵۳ دست دادن۔ حاصل شدن (بہ عجز)

۵۴ ہمپایہ بودن۔ ہمراہ (بہ عجز)

۴۵۴

	دستِ او سازد ز خجل شاخِ گلِ[۱] خورشید را	
چون هلالے نعل در نعلینِ یارم تا نمود	چرخ (نعلِ[۲] ماهِ نو در آتشِ خورشید) بود	
سرنگون شد چشم چون بر صاحبِ نعلش کشود	مهر خود را بر گلِ نعلینِ او قربان نمود	
۱۳۴۴	نعلِ[۳] زرّیں نعل در چرخ[۴] است از نعلینِ پاک	۴
	تا نشیند زیرِ نعلینِ همایونش بخاک	
دید تا نعلینِ پاکش را بپاے نازنیں	در گلستاں دیدۂ خود دوخت نرگس بر زمیں	
از رموزِ ماہِ نو آگاہ شد چرخِ بریں	فکرتِ تاثیر[۵] از ارباب سخن را دلنشیں	
۱۳۴۵	ہالہ از رشکِ نعلش آتش اندر خرمن است	۵
	از گلِ نعلینِ گل رخسار در پیراہن است	
عکسِ نعلِ پاشناے پاکِ نعلینت ہلال	واں گلِ نعلینِ تو رامی رساند در کمال	
ماہِ نو ہمواره با بدرش نہ ہے حسن و جمال	از جمال[۶] الدین سلمان نعل و خاکش را بمال	
۱۳۴۶	نعلِ نعلینِ تو گوشِ عرشیاں را گوشوار	۶

[۱] گل (در نسخۂ ... گلگونہ)
[۲] نعل (در نسخۂ ... نعل)
[۳] نعل (در نسخۂ ... نعل)
[۴] چرخ (در نسخۂ ... چرخ)
[۵] تاثیر (در نسخۂ ... تاثیر اصفہانی۔ شاعر مولد و مسکنش اصفہان سوم سال اوست ۱۲۰۰)
[۶] سلمان۔ شاعر مولد و مسکنش اصفہان سوم از دوست ۱۲۰۰

	خاکِ نعلینِ تو چشمِ روشناں را سرمہ وار	
بود لوحِ نقشِ نعلینش بدستِ نقشبند[۵۱]		چشمِ او بر لوحِ نقش و بر لبِ او غنچہ خند[۵۲]
گفت جبریل ایں کارے نکتہ سنج ہوشمند		شاد شو محمود را ایں صنعتت آمد پسند
۱۳۴۷	داند او درگہِ خود از پرستاراں ترا منصبے بخشید در نعلین برداراں ترا	۷
۷۴	رفتارِ مبارک	۶۹
خامہ در نقشِ خرامش پیروِ رفتار اوست		دست در تصویرِ رفتارِ نگارم یار اوست
در سخن طبعِ روانم را اولا معمارِ اوست		نقشِ رفتارش سرِ لوحِ رقمِ آثارِ اوست
۱۳۴۸	طبعِ رہرو را شود نازک خرامش رہبرے رہنمایش نقشِ پائے نازکِ پیغمبرے	۱
در خرامش نہ پائے پاکِ او نازد زمیں		ہمچو (چترِ سایۂ ابرے بفرقِ مہ جبیں)
پایۂ خود داند او ہمپایۂ عرشِ بریں		تا دماغِ[۵۳] خود بر دوبالائے چرخِ عنبریں

۴۵۶

۵۱ نقشبند۔ یعنی صورت (ایڈیٹر)

۵۲ غنچہ خندہ یعنی تبسم (ایڈیٹر) ذکرِ غنچہ خندہ کردہ و دلیل آں درمان غنچہ خندہ تا آورد (۱۲)

۵۳ دماغ بالائے چرخ۔ غرور کردن (۱۲)

۱۳۴۹	آسماں امیدوار گرد پاک پاے او تا بچشم مہر و مہ چوں سرمہ گردد جاے او	۲
بے خودی بنگر کہ در محویت رفتار یار نقش دیوارم بجیرانی ولا آئینہ دار	عمر من بگذشت و دانستم خرام آں نگار بر زبانم فکرت منصور مرد نامدار	
۱۳۵۰	تا خرام قامت او بُرد از سر ہوش من پشت بر دیوار چوں محراب ماند آغوش من	۳
کبک حیران شد ز رفتار قیامت زاے او منتظر استادہ در رہ ریخت خون در پاے او	می نماید چشم او در ہر قدم شیداے او یافت صائب وحشتش از جنبش پرہاے او	
۱۳۵۱	کبک از رفتار او گم می نماید دست و پا پنجۂ شاہیں شمارد نقش بال خویش را	۴
در گلستانے کہ سرو من خراماں میشود پنجہ اش گلدستۂ در دست جاناں میشود	طوق قمری حلقہ در گوش گلستاں میشود فکر منصور اے ولا وابستۂ آں میشود	

۱۳۵۲	بوستان کز شاخ گل گلدسته در دست داشت درخرام سرو خوشش رفتار بر دل میگذاشت		۵
در بهارستان جنت یار ما مست است دائما دلدار ما از بادهٔ توحید مست		درخرام ناز دارد ساغر کوثر بدست کس بتصحیف فکر بیدل[۵۱] را بد نخوانی نه بسبب[۵۲]	
۱۳۵۳	بسکه از طرز خرامش جلوهٔ مستانه ریخت رنگ از روی چمن چون باده از پیمانه ریخت		۶
رهبر ما در طریقت می نهد آهسته گام دلبر ما از تصنع نفرتی دارد مدام		سرو ما ساده رفتاری پسندد در خرام راست می گوید سلیم[۵۳] نکته رس رنگین کلام	
۱۳۵۴	جلوه را زیور نباید چون بآئین می رود عار دارد از حنا پائی که رنگین می رود		۷
خامه ام در نقش نازک گرچه می دارد کمال در سخن تعریف اندازخرام او محال		لیک در تشبیه رفتارش نمی یابد مثال سرگذشتم را نویسد صائب[۵۴] دشوار خیال	

۵۱ بیدل شاعر سبک هندی
شعر سوم از دوست ۱۲۰

۵۲ بتصحیف بمعنی گفتن و خواندن
کردن (از صحف الفاظ را معنی
بسته و دوم بتصحیف)

۵۳ سلیم تهرانی شاعر سبک هندی
شعر سوم از دوست ۱۲۰

۵۴ صائب صفحه ۴۵۸

۴۵۸

سرو ناز شعر سوم از دوست ۱۲۰

۱۳۵۵	هر که انداز خرامِ نازِ او در خواب دید بی تحاشا از بساطِ بالشِ راحت دوید	۸
جذبِ انقشی که از اقدامِ پاکش در زمینست رهروانِ ملکش را نقشِ نازک دوشینست	از خرامِ نازِ یارم رهنمائی مومنیست حسنِ نقشِ فکرِ اشرف غیرتِ ارژنگ چینست	
۱۳۵۶	جاده ها طومارِ تصویریست از رفتارِ یار شد عدیلِ خامهٔ نقاشِ پایِ آن نگار	۹
هر کجا یارم خرامد پرده دل فرشِ راه شهرهٔ حسنِ خرامِ او زماهی تا به ماه	پرده های چشمِ عالم پیشِ او فرشِ نگاه بر وثوقِ حجتم مضمونِ صائب شد گواه	
۱۳۵۷	سیرِ او دلها باستقبال دارد در خرام می دهد تعلیم از خود رفتگی دل را مدام	۱۰
از خرامِ نازکِ سروِ روانِ نازنین خضر جای سبزه در جولانگهِ آن حور عین	چون قدم گاهِ خضر خضر شود روی زمین صائبا ممتاز گوید چشمهٔ حیوانست این	

۱۳۵۸	موجِ آبِ زندگانی نقش ہائے پائے او خندۂ کبکِ دری باشد صدائے پائے او	۱۱
سایہ بر آبِ رواں چوں افگند آں لالہ فام گر کشم بر صفحۂ آئینہ تصویرِ خرام	آب چوں آئینہ حیرانی کشد در یک مقام آں خرامش حیرت او را نمی افتد بدام	
۱۳۵۹	نقشِ رفتارش نمی آید نظر در آئینہ می فزاید جلوۂ نورے مگر در آئینہ	۱۲
شد صبا مدہوش از نظرِ خرامش ہمچناں رنگِ رفتارش ولا از فکرِ کاشانیست آں	آورد مہتاب ابرِ دوشِ خود در بوستاں ایں ز شمس الدین فقیرِ نکتہ سنج نکتہ داں	
۱۳۶۰	حیرت افزا شد خرامِ ناز سرو یارِ من از وزیدن باز می دارد صبا را در چمن	۱۳
از ہوا خواہانِ رفتارِ تو خلقِ کریم دارد از رفتارِ تیزت صورِ اسرافیل بیم	وز خرامِ نازکت شرمندہ در گلشن نسیم از کمالِ ہیبتِ مضمونِ صائب دیم	

۱۳۶۱	ناز پرورد خرامِ قامتِ نازک نہاد برنمی خیزد بہ تعظیمِ قیامت (گردباد)	۱۴
ایں بود تصویرِ رفتارِ تو بر خمِ کتاب پیشِ پا افتادہ مضمونے ترا مارا بخواب	دیدۂ ما از نقوشِ پاے پاکت کامیاب چشم دیدِ ماست ایں واللہ اعلم بالصواب	
۱۳۶۲	اے بخوابِ نقشبندت رنجہ فرمودی قدم زیں عیادت ناتواں بیمارِ چشمت تازہ دم	۱۵
۷۵	خاتمہ	۷۰
للہ الحمد ایں کتاب بم یافت حسنِ اختتام شد بمیمنِ مدحتِ محمد وحِ مقبولِ انام	در سخن سنجی (تصویرِ بلاغت) کردنام انہ فضلٌ من اللہِ تعالےٰ والسلام	
۱۳۶۳	سالِ صوری معنوی زیں مصرعے شد آشکار از صدیِ ہجرت او سہ صد و چل بر ہزار ۱۳۴۰ھ	۱
یارب از فضلِ عمیمت دارم امیدِ نجات	کفر و عاصی ذنوبی واعف عنی سیآت	

۴۶۱

۱ گردباد بابا فغانی کا تخلص ہے

۲ نقشبند بمعنی مصور

۳ قدم رنجہ کردن بمعنی (تشریف لانا)

۴ صوری و معنوی صنعت

ملا جامی شاعر سه سرودن کاشغر
سوم مال اوست - ۱۲
ملا اسم مبارک شاه ما
(پیر عثمان علیخان) است ادام الله
اقبالہ - ۱۲

بندهٔ درگاهِ تو امیدوارِ التفات		بر زبان دارد مقالِ حاجیِ فرخنده ذات
۱۳۶۴	یا رسول الله بدرگاهت پناه آورده ام همچو کاهِ عاجزم کوهِ گناه آورده ام	۲
از صداقت شهرهٔ صدیقِ اکبر در کبار		در عدالت تمغهٔ نامِ عمر نصفت شعار
کس چو عثمانِ غنی نبود به بخشش نامدار		لافتیٰ الّا علی لاسیف الّا ذوالفقار
۱۳۶۵	نورِ صدق و عدل بر سیمای شاهِ منجلی است در دل و دستش ولا اوصافِ عثمان و علی است	۳
مدحتِ خاقانِ عهدِ خویش خاقانی کند		فخر بر قاآنِ خیر اندیش قاآنی کند
بندهٔ دولت که دعوای سخندانی کند		فکرتِ او ناز شے بر دورِ عثمانی کند
۱۳۶۶	سعدیا نازِ تو بر بوبکرِ سعدِ نیک عهد جنبذا عهدے که می نازیم بر عثمانِ عهد	۴
اے بیمنِ عهدِ تو در نظم کاری کرده ام		خسروا بر لوحِ دل نقشِ نگارے کرده ام

در سخن قائم بدورت یادگارے کردہ ام		در نگاہِ خلق پیدا اعتبارے کردہ ام
۱۳۶۷	نیک دانی ہر کسے را بہر کارے ساختند تا بخلقت میلِ او در خاطرش انداختند	۵
من نمکپروردہ درگاہِ عثمانم ولا		من پرستارِ وفادارِ جہانبانم ولا
من بہ یمنِ دولتِ او رشکِ ایرانم ولا		ورنہ من آنم کہ خود را نیک میدانم ولا
۱۳۶۸	شغلِ من در ظلِ سلطانِ دکن پاینده باد خسروِ عالم (الٰہی) تا قیامت زنده باد	۶

تمام شد

عبد رحیم

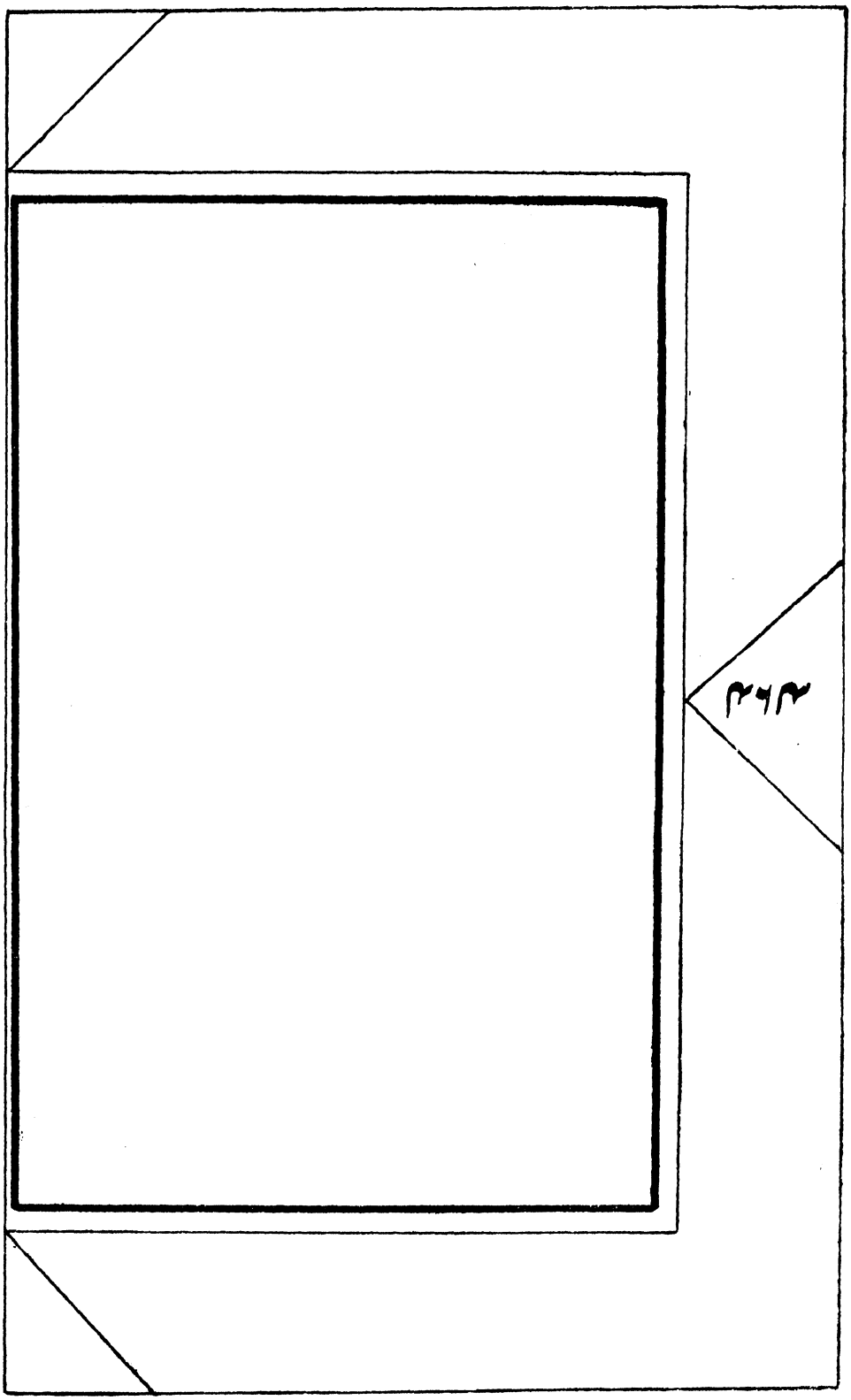
٣٤٣

قطعاتِ تاریخ طبع تصویرِ بلاغت

(۱) آزاد جناب مولوی محمد ابو الحمید صاحب وظیفہ یاب ناظم عدالت ضلع

زطبعِ سراپاے پاکِ رسول — سراپا عیاں حسنِ طبعِ قولا
سراپا بود نقشِ بدر الکمال — سراپاے پر نورِ شمس الضحیٰ
شد ایں نقشِ پاکیزہ مطبوعِ خلق — بہر لب بود وردِ صلِّ علیٰ

پے سالِ او طبعِ آزادِ من
رقم زد سراپاے خیر الوریٰ
۱۳۳۱ھ

(۲) اثر جناب مولوی سید سجاد علیصاحب وظیفہ یاب دوم تعلقدار

مطبوعِ عالم است و سراپا پسندِ طبع — ایں حلیہ کز جمالِ پر انوار طبع شد
جانِ سخن بقالبِ طبع است جلوہ گر — گوئی کہ حسنِ مطلعِ اشعار طبع شد
صلِّ علیٰ برنگِ سراپاے اقدسے — تصویرِ پاکِ سیدِ ابرار طبع شد

طبعِ روانِ من پے تاریخِ طبعِ آن

گوید اثر کہ مخزنِ انوار طبع شد
۱۳۴۰

(۳) تمیز۔ جناب مولوی سید غلام حسن صاحب جواہر رقم

وہ چہ خوش نظمِ سراپائے نبی است — فکرتِ طبعِ ولا صلِّ علےٰ
شد بہ تصویرِ بلاغت موسوم — گشت مطبوعِ جہاں سر تا پا
فرقِ اعداد نباشد در سال — بحسابِ جُمَل اے طبعِ رسا

چشمِ عالم نتواں کرد تمیز
کار بہزاد کند کلکِ ولا
۱۳۴۱ — ۱۳۴۰ھ

۴۶۶

(۴) عالی جناب مولوی حکیم وحید الدین احمد صاحب طبیب بیکانیری

جستہ نظمِ ولا از ابتدا تا انتہا — در مدیحِ مصطفےٰ (امی فداہ مع ابی)

کلکِ گوہر سلکِ عالی سالِ طبعِ او نوشت
زد ولائے تر زبان حرفِ سراپائے نبی
۱۳۴۰ھ

(۵) قاصد جناب عالم و فاضل مولانا محمد یحیی صاحب منصفِ عدالت

پیکرِ ملفوظِ سردارِ نِ زِ افکارِ ولا
صنعتش سر تا قدم مملو است از اشعارِ نغز

خامۂ نام آورِ قاصد دو تاریخش نوشت
حلیۂ پیغمبرِ پاکے ۔ سراپاے دو مغز
۱۳۳۱ھ ۱۳۴۰ھ

(۶) نظم ۔ عالیجناب نواب حیدر یار جنگ بہادر طباطبائی

چوں بست ولا نگارِ خوبے
بر چہرۂ شاہدے بصد زیں

شد نقش بہ لوحِ نظم سانش
تصویرِ رسولِ ربِ کونین
۱۳۴۰ھ

(۷) واقف جناب مولوی حکیم امتیاز حسین صاحب ابو العلائی

ولاے من نوشت آں نامۂ نور
کہ دانم ہر ورق را مرأتِ حق

زہے تاریخِ طبعش گفت واقف
سراپاے پیمبر ۔ قدرتِ حق
۱۳۴۰ھ ۱۳

(۸) ہاتف جناب مولوی حکیم عاشق حسین صاحب ابو العلائی طبیب سرکاری

شد ضیا بخشِ جہاں ایں اوراق | پرتوِ جلوۂ نورِ قِدَمست

گفت ہاتف سنۂ طبعِ کتاب

کہ سراپائے شفیع الامّمست

۱۳۳۱ ق

ختم شد

۴۶۸

بقلم سید غفور الحق خوشنویس

۱۵ شہریور سنہ ۱۳۳۱ ف